M. Şehmus Güzel

Abidin Dino

Üçüncü Kitap
1952 — 1993

Kitap Yayınevi

Abidin Dino 3 / 1952-1993

KİTAP YAYINEVİ – 170
ANI VE YAŞAM DİZİSİ – 15

ABİDİN DİNO 1952-1993 / M. ŞEHMUS GÜZEL

© 2008, KİTAP YAYINEVİ LTD.
TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇOĞALTILAMAZ

DÜZELTİ
FEYZİ GÖLOĞLU

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

KAPAK FOTOĞRAFI
SIPA / İ. ÖĞRETMEN

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
KÂĞIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KAĞITHANE
SERTİFİKA NO. 0905-34-000415
T: 0212 294 10 00 F: 212 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
ŞUBAT 2008, İSTANBUL

ISBN TAKIM: 978 975 6051-85-6
ISBN 1. CİLT: 978 975 6051-88-8

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

Abidin Dino

Üçüncü Kitap
1952-1993

M. Şehmus Güzel

Kitap Yayınevi

Abidin Dino'yu sevenlere.
Abidin'i biraz daha iyi tanıyabilmek için.
Ve özellikle unutmamak için...

İçindekiler

1- Roma: Ocak-Ekim 1952 9
Yepyeni Bir Dönem 11
Roma'da Hayat 15
Roma: Sanat-Kent 18
Şubatta İstanbul ve Ankara 21
Tekir Kediden Haberler 22
"Orak Varsa Herhalde Çekiç de Vardır" 24
Toprak Ateş Su 32
"Bilmez Oiası" Bilirkişiler 35
Üçüncü Ehlivukuf 36
Savcı Beye 39
Colesseo Meydanı'nda 40
Abidin Venedik Bienali'nde 44
"Artık Uçak Gökyüzünde..." 45
Güzin Roma'da 47
Anzio'daki Akdeniz 50
Roma'da Abidin Dino, Zekeriya Sertel, Niyazi Berkes ve Güzin Dino Toplanti Paparken Yakalandilar 52
Her Yol Roma'ya Döner 53
Francis Picabia ile Roma'da 56
Memleket Havadisleri İyi Değil 58
Epoca 60
İtalya'dan Haber Var 64
Ciao Roma Ciao 65

2- Paris: Ekim 1952'den Aralik 1993'e 71
Bu Kaçinci Paris Böyle Abidin? 72
Avni Arbaş Paris'te: O İlk Gelen (mi?) 74
Doktora Yerine Resim 77
Toplumsal Aile: Üçlü 78
Remzi Raşa 79
Albert Bitran 81
Ve Daha Kimler 82

Bir Oğul ve Anası 84
Fahrunissa Zeyd Nam Kadın 86
"Çingene" Hakkı 89
Kaptan ve Ailesi 91
Sabah Kahvaltısı *Chez Moulla* 92
Benim Soyutum Senin Somutunu Döver (mi?) 95
Bizimkiler Ne Yapıyor? 96
Bizde de Resim Var İster misiniz? 99
Birinci "Kat" 101
Bu Bir Trendir 102
Birinci Durak: Şarkı Söylemek 105
Recep Zerman 108
Hıfzı Topuz 111
Başka Kimler Var? 113
Şairlerimiz de Var 117
Yoldaşlarım 119
Paris'te Sabiha Sertel 122
"Deplesman" Kemal 125
"Gazeteci" 127
Güzin'in Anlattıkları 128
"Gallimard Kahvesine" Buyrun 138
Louis Bazin: Hem Bizden Olan Hem de Fransız 143
Paris'te Fransız Olmak 146
Madeleine Riffaud 147
Paris'teki Fransa 154
Haydi Kalkın Bob'a Gidiyoruz 157
Gide'i Karşılayan "Stalin" 160
Abidin Paris'e Yalnız Gelmedi 162
Elisabeth Maupoil, Paris 165
Fanchette Anlatıyor 171
Quartier Latin'de Bir Çift 177
Sergiler Sergiler 180
Düşsel Bir Uzaya Kısa Bir Yolculuk 182
Dostların Evinde 192
Başka Dünyalarda 196
İstanbul'da Sergilemek, İstanbul'da Sergilenmek 202

"Çark-Başak" 213
İstanbul'da Ev Arıyoruz: Satın Alınacak 215
İstanbul'da İlle Bir Ev 222
Ankaralı Dostlar 225
Metin Altıok 228
Bir Zamanlar Harmas'ta 230
Lazlar Aix-en-Provence'da 234
1975: Abidin Yazıyor Fikret Muallâyı 244
1978'de: Çankaya'da Abidin 253
Aydınlar da Dilekçe Verebilir (mi?) 257
1984: İki Mimarla Gelen Coşku ve Yeniden Gençlik 262
Abidin İle Çalışmak ve Yaratmak 271
Arkadaşlarım İçin 275
Seine Üstünde Suluboya 280
Abidin Bizi ve Dünyayı, Dünyayı ve Uzayı Resmediyor 284
"Cesaretli Çocuk Bizim Behçet" 286
1989: Büyük Devrim'e Armağan 289
Eller ve Parmaklar 291
"Eller"in: Başım Gözüm Üstüne 295
Bir Yılımız Daha Böyle Başladı 301
Misafirleri 305
Kardeşlerim 318
Boğaziçi Canımın İçi 323
Orhan Pamuk 328
Gelin Dostlar 329
"İstanbul'un Tadı Damağımda Kaldı. O Tat da Bana Yeter" 335
Hayatta Kardeşim Hayatta 338
Sonuç: Abidin Sergisi Sürüyor 343
Kaynakça
Abidin Dino'nun Yapıtları
Kitaplar, Makaleler
Ansiklopediler, Sözlükler
Belgeseller
Ortak Yapıtlar
Abidin Dino ve Güzin Dino İle Karşılıklı Görüşmelerim ve Söyleşilerim
Abidin Dino'nun Dostlarıyla Görüşmelerim ve Söyleşilerim

Abidin Dino 1960'larda Fotoğraf Valtat. M Şehmus Güzel Koleksiyonu

ROMA: OCAK-EKİM 1952

Abidin uçaktan indi ve Roma'ya, sadece Roma'ya da değil Avrupa'ya merhaba dedi. Ancak bu Avrupa 1938'de bıraktığı Avrupa değil. Aradan geçen zaman içinde Avrupa "Ah!rupa"ya dönüşmüştü. Ama her şeye rağmen faşizm ve Nazizmin beli kırılmış, her türlü zorbalık yere serilmişti. Evet, özgürlüğü yeniden tadıyordu Roma ve Avrupa. Abidin derin bir nefes aldı.

Karşılayanı var mıydı?

Güzin'in teyzesi Mebrure Hanım ve/veya ailesinden birileri geldi mi Abidin'i almaya. Mebrure Hanım 1920'lerin başında, İstanbul'da konsolos Vahit Bey'le evlenmiş, onunla San-Remo'da tatildeyken İtalyan bir avukata abayı yakmış ve kocasını bırakıp İtalya'ya yerleşmiş bir "deli" kadındır. Bu aşkın sonucunda dört çocuk dünyaya getiren teyze 1951 yazında İstanbul'a yakınlarını ziyarete gelmiş ve bu arada dinlencedeki Güzin ve Abidin'le görüşmüştü. Yanında daha sonra ressam olacak 16 yaşındaki kızıyla. İşte bu geniş ve sevimli aileden biri veya birkaçı Abidin'i karşılamaya geldi mi diye soruyorum. Belki.

Belki başkaları gelmiştir Abidin'i karşılamaya. Kim bilir?

Ama şundan eminim: Abidin varır varmaz ilk bara veya kahveye yanaşmıştır ve Espresso per favor demiştir. Yanında bir çörek lütfen. Belki de bir cappuccino ile bir börek.

Ve yeniden merhaba demiştir özgürlüğe.

Roma Havaalanı'ndan kente giriş ana kucağına dönüşten farksızdır: Otuz kilometre kadarcık bir yol. On iki yüzyıl, dile kolay, koskoca bir zalim imparatorluğun başkenti Roma'ya giriş de öyle pek kolay olmaz. İnanın. Roma İstanbul'u kıskanmıştır uzun zaman: Hele isminin Konstantinopl/Constantinople/Konstantiniyye olduğu zamanlarda. Ne de olsa her ikisi de yedi tepe üstüne kurulu. Aşağısı kurtarmaz çünkü. Ya yedi ya yedi. Roma'dakilerin her biri evlere şenlik, sırt sırta ve tıklım tıklım daha o günlerde: Aventin, Caelius, Capitole, Esquilin, Palatin, Quirinal, Viminal. Abidin ve biz tepeleri sayarken birden bire bir ses:

– Presto! Presto!

Ne oluyoruz yahu?

Roma henüz otomobiller tarafından tamamıyla işgal edilmemiş. Roma henüz motosikletlerin zulmü altında inim inim inlemiyor. Hele bir bakar mısınız: Faytonlar bile var. Sanki 1940'ların Adana'sı. Ama şu vespalar başa bela: Vızır vızır. Gençlerle. Her birinin saçları rüzgârda alev alev. Genç kızlar bar bar bağırıyorlar aşka çağırıyorlar. Vespalarında veya Roma'nın gölgeleriyle ünlü parklarında. Kaldırımlarında: Roma nedir ki zaten: Hayatının tümünü kaldırımlarında yaşayan bir başkent. Hem baş hem kent: Tarihle ve bilhassa kendi tarihiyle sarmaş dolaş. Karman çorman. Roma başından sonuna bir kaldırım hayatıdır sonuç itibariyle. Kaldırıma taşmıştır her şey: Aşk, aile hayatı, yaşamın bin bir yüzü. Lokantalarına bakar mısınız lütfen? Kaldırımlarda. Bütün mahalle ve mahallenin bütün halkı, çoluk çocuk kadın erkek yaşlı genç herkes, evet herkes. Bütün mahalle ve mahalle halkı sokakta, kaldırımlara yayılmış, lokantalar tıklım tıklım: Bir gürültü, bir patırdı enfes! Her şey meydanda bu büyük kentte. Roma açık kent, özgür kent: Halkıyla. Hele o akşamüstleri, yaz kış sonbahar ilkbahar fark etmez, insanlar sanki birbirlerine söz vermişler gibi sokaklara çıkarlar, yaşam sokaklarda sürdürülür. Lokantalar dolar, masalar yayılır kaldırımlara. Bağıra çağıra yemek yenir, bin bir şey, bin bir macera, bin bir öykü dillendirilir. Çocuklar koşturur sağa sola ama daha çok sola, bebeler "zırlar," analar o bildiğiniz Felliniyen, o nimet dolu, o cömertlik simgesi memelerini çıkarırlar ve umursamadan o koskocaman kalabalığı, çocuklarını emzirirler. Doğa hükümdardır Roma İmparatorluğu'nun halk sokaklarında.

Bir *osso buco* yenir. Bir *brocolli all'agro.* Belki bir *pasta al sugo.* Yetmedi mi? O zaman bir de *zuppa inglese* almalısınız. Ve üstüne mutlaka bir *espresso. Per favor.*

Tiber Nehri bu kenti süsler: Belki Roma'nın en büyük caddesidir. Belki dedik canım. Bilinmez çünkü nehrin sırları. Abidin çözmeye çalışacaktır bu gelişinde ve daha sonraki ziyaretlerinde. Bu Nehir elbette Boğaziçi ile yarışamaz. Tiber, Boğaziçi ile Seine Nehri arasındadır: Sadece coğrafî olarak değil, kahramanımızın tarihi açısından da.

Yepyeni Bir Dönem

Rasih Nuri İleri bir makalesinde, "26 Ocak 1952 günü nihayet alınabilen pasaportla İtalya'ya hareket ve yepyeni bir dönem" diye yazıyor. Yepyeni bir döneme hiç itirazım yok. Evet, Abidin Roma'ya varışıyla hayatında yepyeni bir dönemin kapısını araladı. Bu kesin. Geleceğinin nelere gebe olduğunu hiç bilmeden. O günlerde biz de bilmiyorduk. Abidin, 25 Ocak 1952'de Yeniköy Nüfus Müdürlüğünden nüfus hüviyet cüzdanı suretini alıyor. Bunu biliyoruz. Hem belge elimizde. Hem de Abidin' in değişik pasaportlarında bu kayıt bulunuyor. Hemen o gün Roma uçağına yetiştiğini varsayarsak ve Türk polisi tarafından uçuşunun engellendiğini ve ancak ertesi gün havalanabildiğini bildiğimiz için, Rasih Nuri İleri'nin verdiği tarih doğru olabilir. Ancak bir gün sonra da İstanbul'u terk etmiş olabilir. Ama Güzin'in "Şubat başında gitti" dediğini de biliyoruz. Burada önemli olan şudur: Abidin'in 1952 ocak sonunda veya şubatın hemen başında ülkeden ayrılmak zorunda kalmış olması. Bunu Abidin ve Güzin'in mektuplarından çıkarsamak da olası.

Bu önemli çünkü bizzat Abidin bütün makale, kitap ve söyleşilerinde İstanbul'dan ayrılış tarihi olarak hep "1951" dedi. Burada bu düzeltmeyi yapabiliyoruz ve bu, tarihi açıdan ve olayların gelişmesini izleyebilmek için gerekiyordu.

Gelir gelmez Roma'ya, Güzin'e gönderdiği ilk kartpostal veya mektubunda "sağ salim vardım, her şey yolunda" türünde haberler verdiğini tahmin etmek mümkün. Abidin vardığında hangi havalardaydı acaba? Güzin şu yanıtı veriyor: "Abidin Türkiye'den ayrıldığı zaman sinir ve sağlık bakımından çok fenaydı. O kadar ki, kendisi bana daha sonra anlatmıştı, Roma'da örneğin bir tünelden geçiyorlar, taksiyle, otomobille, her neyse, korkuyor Abidin. Örneğin kalabalıktan korkuyor. Birtakım şeylerden korkuyor. Siniri basbayağı gidiyormuş gürültüye. Orada o kalabalığın içinde."

Türkiye'deki gözaltıların, sürekli takiplerin, açık ve/veya kapalı baskıların dramatik izleridir bunlar.

Roma ve İtalya'nın 1952'deki durumunu Abidin bir yerde aynen şöyle betimliyor: "Naziler, faşistler yenilmiş, ateşle çevrili bunkerinde Hitler akrep misali kendi kendini sokup öldürmüş, Mussolini'nin leşi bir ağaç dalına

bacağından asılmıştı."Evet Mussolini'nin anırdığı Piazza Venezia'da artık gençler alabildiğine coşkulu koşturuyorlar, eğleniyorlardı sarmaş dolaş. Sabahlara kadar coşan bir meydan. Çığlık çığlığa bir özgürlük şarkısı dillerde.

İtalya halkı krallık rejiminin faşizm belasının gelmesindeki sorumluluğunu unutmamış ve 2 Haziran 1946'daki referandum sonucunda Cumhuriyet rejimini tercih etmişti. Son Kral II. Umberto sadece bir aylık bir süre sonrasında tahtına elveda demek zorunda kalmıştı. Halk unutmaz kardeşim. Hele İtalyan halkı. Savaş sonrası yıllar İtalyan Komünist Partisi'nin (İKP) en güçlü olduğu yıllardır. Ve hiç kimse İKP'nin faşizme karşı en etkili direnişi sergilediğini unutmuyordu o günlerde. Şunu da eklemek lazım: Onca zulmüne karşın İtalyan faşizmi en hızla alaşağı edilen beladır. Evet, bütün bu gelişmeler özgürlük arzusunu simgeler, ispat eder, gözler önüne serer.

İtalya biraz da Roma'dır. En önce Roma'dır. 1870'ten beri başkent Roma'da yaşam tatlıdır, kış aylarında bile güneş ısıtır Roma'da. Çıkın sırtınızı güneşe verin anlayacaksınız. Evet, Roma'dayız Abidin'le ve *"la dolce vita"* ile yan yanayız: Siyah bilhassa, ama koyu renk mutlaka, kravat kostüm melankolilerini yerlerde sürükleyerek yaşamı ağır bir yük gibi taşıyan aristokratlar, büyük burjuvalar ve onların çevresindeki beleşçi takım(lar)ının kara mizah yaşam biçemi. O da olsun kardeşim önemli olan özgürlük. O olmayınca sanatçı üretemez.

Abidin ne diyor zaten bakın: "Özgürce türkülerimi söylemek ve rahat rahat çalışabilmek için Türkiye'yi terk etmek zorunda kaldım."Evet özgürce yaratabilmek ve özgürce yaşayabilmek için.

1990'da Andre Velter ile yaptığı uzun söyleşisinde Abidin o günlerini şöyle anımsıyor: "Artık canıma tak etmişti. Özgür olmak, özgürce düşünmek, düşündüklerimi özgürce yaratmak istiyordum. Türkiye'de bunun olanağı yoktu. Türkiye'den ayrılmayı düşündüm. Bu da o kadar kolay bir şey değildi. İktidarın... her dönemde aydınlara karşı kullandığı ilk silah, onlara pasaport vermemekti."

Evet anımsayalım, Abidin epey uğraştıktan sonra, aylarca, yıllarca ancak pasaportuna kavuşabilmişti.

Zorlu bir yolculuktan sonra Roma'ya ayak basan Abidin hayat deneyimini bin bir bela ve baskıyla zenginleştirmiş 39 yaşında evli bir erkektir

Abıdın Roma'da, 1952. M Şehmus Güzel Koleksiyonu

ve eşini ülkesinde bırakmak zorunda kalmıştır. Yani tek başına çıkmıştır İstanbul'dan. Tek başına ve yarınların neler getireceğini bilemeden. Çünkü önemli olan yaratmaktır özgürce.

Dile kolay. Paris'i terk ettiği 31 Mayıs 1938'den bu yana on dört yıl geçmiş. Bu on dört yılını kendi ülkesinde yaşayan Abidin yedi yılını evet bu sürenin yarısını iç sürgünde çile doldurmak durumunda bırakılmıştır. Bildiğiniz gibi.

Kendi ülkesinde özgürlüğü elinden alınan bir sanatçı üretebilir mi? Evet 39 yaşında ve tek başına çıktı Abidin ve ömrünün kalan dilimini, kırk bir yılını, ülkesinden uzakta geçirmek zorunda kaldı. Özgürdü evet ama aklı hep ülkesindeydi, eşinde, dostlarında, yoldaşlarında.

Abidin 1938'de İstanbul'a Paris'ten dönerken, kendisi gibi gerçek bir deniz ve balık meraklısı Fellini nam adem de doğduğu kenti, Rimini'yi terk edip Roma'ya gelmişti. Birbirlerine, yaşamayı sevmeleri, saati gelince dalga geçmeyi ve iyi ve ciddi çalışmayı, çok zengin bir kültüre sahip olmaları ve Fransızca kullanmak zorundayım, "charmeur /seducteur" olmaları ve daha bin bir açıdan benzeyen bu iki Akdenizli, ama dünyalı tarafından, Abidin ve Fellini veya Fellini ve Abidin Roma'da aynı kaldırımları, aynı sokak, cadde ve meydanları arşınladılar. Biri yaşadı ve çizdi. Öbürü yaşadı ve ekranlara yansıttı. 1950'lerin başındaki Roma'yı *La Dolca Vita*'dan daha iyi anlatan bir eser bulmak mümkün mü? İşte Regina Baglioni Oteli: Film buraya çok yakın ve kahvehaneleriyle/cafeleriyle ünlü Via Veneto'da çevrildi. Cine Citta'yı ve stüdyolarını unutmadan. Faşizm belasından çıkışı ve yeni arayışları, var olmayı ve var olmanın ne anlama geldiğini, var olmanın ille bir anlamı olmasının gerekip gerekmediğini Fellini bize anlatmıyor mu? Kendine özgü biçemiyle: Yani dalga geçer gibi ciddi sorular sorarak. Çıktık faşizm belasından ya sonra?

Fellini bir zaman sonra *Fellini Roma* filminde anlatacak: Roma'nın nasıl işgal edildiğini: Turistler, turistler, otomobiller, otomobiller, çevre yollar, otoyollar, motosikletler ve akıl almaz başka belalar tarafından. Sonra *Amarcord* diyecek Rimini ağzıyla: Anımsıyorum yani: Çocukluğunu, ana ve babasını, tembel ve faşist dayısını ve ilk gençlik serüvenlerini...

Roma'yı geceleri ve gündüzleriyle, mutsuz kadın ve erkekleriyle Antonioni de anlatacaktır. İletişimsizliğin ressamıdır Antonioni. Kadın ve erkeğin birbiri için yaratılmadığını anlatmak için yaratır yapıtlarını.

Roma günlerinde Abidin bu ustalarla mutlaka bir yerlerde karşılaşmıştır: Bir sokakta, bir kahvede bir lokantada, bir sergi salonunda, bir galeride, bir müzede bir yerde mutlaka. Dokuz ay kaldı çünkü Abidin Roma'da: "Bir kadının bir çocuk yapma süreci. Abidin böyle diyor. Hesabını yapalım: 1952 yılının ekim sonuna veya kasım başına kadar götürür bizi bu dokuz ay. Bu dokuz aylık özgürlük günlerinde Abidin birçok şey yaptı, birçok kişinin dokuz yılda yapamayacağı kadar.

Roma'da Hayat

Andre Velter ile söyleşisinde Abidin şunları anımsıyor: "Beş parasız yaşıyordum. Arada bir tablo sattığım oluyordu, ama geçinmek için değil. Böylece bir prens gibi yaşayabileceğimi sanmaya başladım."

Güzin'in 5 Şubat 1952'de İstanbul'dan gönderdiği mektupta, (mektubun içeriğinden bunun Güzin'in ikinci mektubu olduğu ve o sabah Abidin'in Roma'dan postaladığı büyük olasılıkla ikinci mektup/ kartpostalı aldığı anlaşılıyor) eşine tavsiyelerini, serzenişlerini okumak mümkün, aynen aktarıyorum: "Hâlâ o pahalı otelde kalmana üzülüyorum. Sen galiba güzel oda peşindesin, rahat olması kâfi, sonra İtalya'daki paran yetişmeyecek. Tam iyi de dinlenemiyorsun bu yüzden, günde dört liralık oteller yok mu, orta halli, ayda 120 lira eder. Şimdiki otelden ucuz olur değil mi?"

Böylece Abidin'in ilk günlerini bir otelde geçirdiğini öğreniyoruz. Belli bir miktar parası var ve bunu dikkatlice kullanması gerekiyor: Roma'da beş parasız kalmamak için. Ancak Velter'e anlattığına bakılırsa, Abidin bir süre sonra "beş parasız" kalıyor. Abidin bu, adamda "şeytan tüyü var." İşte kendi ağzından:

"Şansım yaver gitti. Bir haftada herkesi, Roma'nın ünlü şahsiyetlerinin tümünü tanıdım. Artık ben de yavaş yavaş bende şeytan tüyü olduğuna inanmaya başlıyordum. Evet Roma'da kısa süre içinde çok hoş, çok sevimli insanlarla tanıştım, onlar da beni tanıdılar ve hemen benimsediler. Kimler yoktu ki, Moravia en başta, Guttuso (kimi kaynaklarda yazıldığı gibi "Guntozo" değil), Savinio ("Savigno" diye yazanlar yanılıyorlar), Vespiniani isimli hoş bir ressam, sinema dünyasından Dino Rizzi ile hemen

dost olduk, kaynaştık. Ne de olsa hepimiz Akdenizliyiz. Roma'da yaşam şahaneydi. Birbirinden güzel şeylerle, güzel kadınlarla, güzel resimler ve heykellerle çevrilmiştim. Evet, uzun sözün kısası gerçekten Roma'daydım."

Alberto Moravia o günlerde epey ünlü ve savaş sonrası yayınladığı peş peşe kitaplarıyla daha önce ilişkide olduğu ve aktardığı aydın burjuvaziden farklı kırsal ve köysel yeni bir kitleyi İtalyan edebiyatında hak ettiği yere yerleştiriyor. Savaş yıllarında, faşizme karşı mücadelesi nedeniyle gizlenmek zorunda kaldığı mekânlarda tanıdığı insanlardır bunlar. O günlerin *"neo-realiste"* edebiyatının temsilcilerinden farklı ve kendi edebi gelişiminin en önemli aşamalarından birindedir. 1944'te örneğin *La Speranza, ossia cristianesimo e comunismo*'u (Umut veya Hıristiyanlık ve Komünizm) yayınladı. Moravia aynı zamanda psikolojik analizleriyle dikkat çekiyor: Bu bağlamda 1951'de yayınladığı *İl Conformista* anımsanabilir. Yazdıklarıyla bir süre sonra Pasolini'nin dillendireceği Roma'nın "sert yaşam biçemi'nin, *"ragazzi di vita"*nın öncülüdür. Artık *"la dolca vita"*dan çıktığımızın ve şiddetin de yaşamın bir parçası olduğunu vurgulayan akımın habercisi. Kimi açılardan yaşamı, hele savaş yıllarında yaşadıklarıyla Abidin'in yaşamını çağrıştıran yönleri bulunuyor. *L'Ennui'de* (Sıkıntı/Can Sıkıntısı) soyut resim ustası kahramanının ismi Dino'dur. 1960'ta yayınlanan bu yapıttaki kahramanla bizim kahramanımız arasında bir ilinti var mıdır? Bilemiyorum. Ancak Dino isminin İtalya'da pek sık kullanıldığını biliyoruz. İtalya'da ve kimi komşu ülkelerde. Öte yandan Moravia'nın 1907 doğumlu olması itibariyle, Abidin'le yaş ve kuşak ve ilgi alanları açısından da birbirlerine uzak değiller.

Alberto Savinio, aslında barondur. Abidin oldum olası biliyorsunuz aristokrat takımıyla bir yerde veya başka bir yerde mutlaka karşılaşır. Adamda şeytan tüyü var kardeşim. Ama dikkat, gerçek ismiyle Andrea Savinio baron De Chirico olan yazar, ressam ve müzisyen ve saati gelince şair dostumuz o günlerde beş parasızdır. Aynen Abidin gibi. Bu da bir meslektir: Beş parasız olmak ve Abidin için bir prens gibi ve Savinio için bir aristokrat gibi, madem ki dostumuz gerçekten baron, işte öylesine yaşamak. 25 Ağustos 1891'de Atina'da doğmuş olan Savinio'nun hayatı ağabeyi Giorgio'nunkiyle iç içedir. Bu açıdan biraz Arif Dino ile Abidin'in yaşamına benziyor. Münih

ve Paris başta Yunanistan'ın dışında eğitim ve yaratma faaliyeti ve yarattıklarıyla dönemin en ünlü yazar ve şairlerinin dikkatini çekmeleri. Örneğin Apollinaire genç Savinio'nun Fransızca yazdıklarına hayran oluyor. Bir süre sonra ise Breton Savinio'nun sürrealizmin habercisi olduğunu ilan edecektir. Birinci Dünya Savaşında Balkanlar'da askerlik yapan Savinio, daha sonra önce bir süre Milano'da yaşıyor, savaş ertesinde Roma'ya yerleşiyor. Ve düzenli bir biçimde "Ronda" isimli neo-klasik grubun çalışmalarını izliyor, faaliyetlerine katılıyor. 1925'te Paris'e geçiyor. Ve burada resme öncelik veriyor: Sekiz yıl boyunca. O günlerde Dada Hareketi ile sıkı ve yakın ilişkisi olduğu biliniyor. Özellikle yazdığı şiirlerinde bu yönü apaçık ortaya çıkıyor, Dada üzerine yazılan kaynaklara bakılırsa. O yıllarda Paris'te yaşayan Tristan Tzara ile arkadaşlık ediyor. Abidin'in 1937-1938 Paris yıllarındaki dostu Tzara ile. Burada da bir "akrabalık" söz konusu.

Savinio denilince akla ilk gelen onun yazarlığı ve şairliğidir. Müzisyenliği tümüyle ihmal ediliyor. Ressamlığı için ise bir tür gençlik merakı olarak bakılıyor. Ama çok yönlü bir yaratıcı olduğu ortada. Abidin'le dostluğu bu açıdan neredeyse doğallaşıyor. İkisi de Paris'ten birkaç kez geçtiler. Paris'in en hoş insanlarıyla ve hele Dada'nın babası Tzara ile tanıştılar. Bu ilişkiler demeti dostluk kurulmasına, kurulan dostluğun pekiştirilmesine yardımcı olmaz mı? Abidin ve Savinio birçok alanda birbirlerine benzeyen iki insan ayrıca: Yazar, ressam ve saati gelince şair.

Savinio'dan iki eseri anımsatmak isterim: 1942'deki *Casa La Vita*, 1943'teki *Ascolto İl Tuo Cuore, Citta*. Kalbini dinlediğini yazdığı kent Roma mı? Ah! Roma ah! Ölümleri getiren kent. Savinio 6 Mayıs 1952'de Roma'da ölüyor. Bu açıdan Abidin'in Savinio ile dostluğu maalesef uzun ömürlü olmuyor. Abidin cenaze törenine katıldı mı? Söz veriyorum: Abidin'le bir dahaki karşılaşmamızda soracağım: Abidin, sen ki kendi ülkende esir Atina'da ölen ağabeyin Ali Ekrem'in, İstanbul'da ölen enişten, dostun, büyük hala oğlun Suphi Nuri İleri'nin cenazelerine yasaklar ve iç sürgün nedeniyle katılamadın Savinio'nun cenazesine katılan dostlar topluluğu içindeki yerini alabildin mi? Savinio büyük olasılıkla Abidin'in cenazesine katıldığı ilk ama sonuncu olmayan dadacı ve sürrealist yazar, ressam, müzisyen ve şairdir.

Abidin o günlerden bir gününü anımsıyor: 1990'ta Paris'te Hôpital Necker'deyken:

"Hava pek güzel. Televizyonda söylediler. Paris 22, Roma 31 derece. İçim ısındı birdenbire. Demek Piazza di Spagna'da (Kitapta yanlışlıkla dizgi hatası mutlaka, "piazza d'Espagna" yazılmış), Trinita del Monte merdiveninde oturup güneşlenmek mümkün. Saat bire doğru, Cafe Greco'da, giren çıkan ahbaplarla iki lâf ederek acımsı bir içki içmek, Chirico ile ters bakışmak, o ters herifin özbeöz kardeşi Savinio ile ne kadar iyi anlaşıyoruz oysa. Kahvelerden, lokantalardan hoşlanmıyor, Piazza del Popolo'ya bitişik evinde buluşuyoruz kimi akşam.

Akşamüstü Roma'nın taşları, surları, sarayları, kiliseleri kızılımtrak bir ışık salar karanlıkta. Hepsinden iyisi o saatlerde Roberto Bazlen'le buluşmak. Küçük, yaşlı, iri kalın gözlüklü bir adam, bir sır söylercesine fısıltılı konuşur. Yazmayı değil, yazdırmayı seven bir kişi, Triesteli sözcük simyacısı. Belki de Roma'nın gerçek gizli kralı. Via del Baberino'daki evinde saklanıyor, kitaplar ve el yazmalarına gömülü, ermiş dostum." (*Ölüm mü? Ne Buluş!*, s. 25-26.)

Roma: Sanat-Kent

En çok müzesi olan kent hangisidir? Roma'dır demek mümkün. Tarihin bıraktıklarına zaman içinde eklenenlerle. Roma Katolikliğin merkezidir. Roma müzeler ve tarihi eserler kentidir: Roma Forumu, 1929'dan beri Saint-Pierre Meydanı ve çevresiyle "bağımsız bir devlet" olarak yaşamını sürdüren Papalık ve Müzesi, Sistina Kilisesi, Fransızcasıyla "La Chapelle Sixtine" ve vitrayları, Trevis Çeşmesi (Gel de şimdi Anita Ekberg'i anma bakalım!), Pantheon, Piazza Risorgimento, Via Appia, Aziz Merdiven(ler), Colesseo (Bir süre sonra Abidin Piazza Colesso'da ikamet edecektir), yedi tepeden seç seçebileceğini, Sezarların ve papaların başkenti antik Roma'dan beri alıp alıp biriktirmiş ve sermiş gözleri önüne seyretmeyi bilenlerin: Zaten ne diyor Abidin bakın: "Sürekli seyrediyordum. Seyretmek, bakmak, bakmasını bilmek, adına resim denilen olgunun çok önemli bir parçasıdır. Daha doğrusunu isterseniz resim sanatının özüdür. Roma görsel yolculuğumun yeni durağıydı. Olanaklarım ölçüsünde seyrettim, bak-

tım, görmeye çalıştım. Az buçuk da resim yaptım, ama öyle pek çok değil. Sistina Kilisesi'ne gidip Michelangelo'ya merhaba demeyi bile hemen yerine getiremedim. Doğrusunu isterseniz pek öyle fazla çalışmıyordum. Çünkü zamanımın büyük bölümünü seyretmekle geçiriyordum."

Evet Roma gibi bütün güzelliklerini gözler önüne seren bir güzel de seyredilmelidir. Abidin de seyretti. Sadece seyretmekle kalmadı elbette. Çok da dolaştı. Abidin'e kalırsa gerçek bir sanat boyutunu alabilir dolaşmak: Hele Roma kent merkezini. Antik Roma'nın kalbini.

Dolaşmaktan ve seyretmekten karnımız mı açıktı? Aman hemen ayaküstü bir pizzaya ne dersiniz? Yok yetmez mi? diyorsunuz. O zaman demek çok acıktınız ve buyrun bir lokantaya: İyi bir *osso buco* ısmarlayalım ve yanında domates ezmeli veya salçalı artık keyfinize kalmış bir pilav: Mis. Bilen konuşuyor. İnanın.

Sonra Roma'nın Montparnasse'ı diye ünlü La Via Margreta'ya yönelelim bir de. Sergiler var peş peşe.

Günlerden perşembe ve 28 Şubat 1952 ise Abidin'in eserlerini de seyretmek şansımız olacaktır. Çünkü onca seyretmek, dolaşmak, hoş ve sevimli insanlarla, yazar, ressam, şair, sinemacı ile dostluk güzel mutlaka, ama arada bir resim de yapan Abidin sergiliyor eserlerini toplu bir sergide: 2 numaralı salonda, Galeria Della Zodiaco'da.

1. Salonda kimler var biliyor musunuz? Pignon, Lurçat, Mensier, Ernest, Villon. İlk ikisiyle Abidin Paris'te çok iyi arkadaş olacaktır. Hele Jean Lurçat ile: Onun 6 Ocak 1966'da vefatına kadar süren. Ve bilhassa Abidin'e Paris'teki ilk haftalarında ve aylarında kol kanat geren Lurçat.

Abidin'in Roma'daki sergisinin davetiyesinde yazılı bütün bunlar. Davetiye Güzin'de. Abidin'in kâğıtları arasından çıkan bir belge, tarihi bir tanıklık daha işte.

A'dan Z'ye Abidin Dino'da belirtildiğine göre (s. 285), Abidin "Roma Modern Sanat Müzesi'nde Art Club grup sergisine" de katılıyor.

Roma'dan daha önce ressamımız geçti mi? Nejat Devrim'in bir fotoğrafını anımsıyorum: Ağustos 1949 tarihli ve ressamın şortlu ve bir elinde resim cildbendi olan fotoğraf onun Roma'dan geçtiğinin ispatı. Güzel. Acaba Nejat Devrim orada bir sergi açtı mı? Bir sergiye katıldı mı?

Araştırılması gereken bir mesele. Ve daha önce, çok önce, sergi açan ressamımız var mı Roma'da? Yoksa Abidin Roma'da ilk sergi açan ressamımız mı oluyor?

Abidin'in, gelir gelmez neredeyse, Roma'da bir sergiye katılması sonra bir başkasına daha: Çok hoş şeyler. Herkesin kolayca tahmin edebileceği gibi bir sergiye katılım öyle gelir gelmez yapılacak bir başvuruyla olmaz/olmuyor/olmadı. Büyük olasılıkla Abidin daha Türkiye'den ayrılmadan önce sergiyi veya sergileri düzenleyenlerle ilişkideydi. Ve yine büyük ihtimalle bu sergilere epey önceden davet edildi. Ve yine büyük ihtimalle bu davetler sayesinde İtalya'ya gidebilmek için pasaportunu alabildi. Bu çıkarsamalarım bize Abidin'in 1952 başında Türkiye'den ayrılınca neden hemen doğrudan doğruya Paris'e gitmediğini de açıklıyor, ya da açıklamaya yardımcı oluyor sanıyorum. Bunlar aynı zamanda şu soruyu akla getiriyor. Abidin dostlarına mektup yolladı mı ?

Abidin Roma'ya geldikten sonra mutlaka İstanbul'daki ve bir kısmı birkaç yıl önceden beri Paris'e taşınmış ressam arkadaşlarını, Avni Arbaş'ı, Fikret Muallâ'yı unutmadı. Onlara mutlaka Roma'dan bir mektup bir kart atmıştır. Paris'teki dostu Tristan Tzara'ya da yazdığını tahmin ediyorum. Gertrude Stein'e yazamazdı, çünkü O 1946'da bu dünyaya elveda dedi. Ama belki onun dostu Alis Toklas'a birkaç satırlık bir merhaba demiştir. Moskova'da tanıştığı ve Fransa'da belgesel film denince akla ilk gelen Jean Lods'a da yazdı sanıyorum. Belki başka dostlarına ve arkadaşlarına da. Elbette Güzin'e de. Birazdan göreceğiz

Roma'da pazarlar rengârenktir. Pazar günü kurulan pazarları ise daha bir cümbüş. Alışveriş yapmak yerine seyretmek için. Bit Pazarı derseniz daha hoş, bir renk ve parfüm soyutu sanki, evlere şenlik. Ne ararsan var kardeşim. Derde dermandan başka. Hele pazar sabahları La Porte Portese'de kurulanı: İnanın hiçbir yerde eşine rastlayamazsınız. Aman ceplerinize dikkat. Ne olur ne olmaz hani?

Trastevere Mahallesi'ndeki esnafı görmelisiniz bir de: İstanbul, Napoli, Cenova, Marsilya biraz da Barselona. Hepsi burada üst üste ve fazlası bile var. O güzelim el işi yapımı eserler. Abidin'e kalırsa gerçek sanat burada ve işte gözümüzün önünde.

İstanbul'da bırakmıştık Güzin'i. Evet Güzin tek başına kalıyor. Tek başına ama yalnız değil. Şubat tatili var: Ama Güzin, bunu anımsatınca sinirleniyor ve yanıtını yapıştırıyor: "Ben ne yapacağım şubat tatilini. Abidin gitmiş. Annem ve evim Ankara'da. İstanbul'da Leyla Abla'nın evinde kalıyorum."

Nitekim daha önce andığım 5 Şubat 1952 tarihli mektubunda Abidin'e şunları yazıyor Güzin: "Bu sabah, Leyla abla ile karşılıklı yatıyorduk, kapı çalındı, ben mektup dedim ve gerçekten mektup geldi (Abidin'den. MŞG), kartpostala bayıldım, o kadar bize benziyor ki halleri, çok çok sevdim o kartı... Kimseleri gördüğüm yok, malum ya, arkadaşların sen olmayınca bana metelik vermezler. Aksi gibi de şimdi isterdim aramalarını, pek yalnız hissediyorum kendimi, lalettayin konuşacak bir insandan bile hoşlanıyorum."

O günlerde Taksim Meydanı'ndan geçerken Güzin yine bir şipşakçıya yakalanmış."Abla bir fotoğraf" diyen adam basmış deklanşörüne ve Güzin'in sureti vurmuş kâğıt üstüne: "Buyur Abla."Güzin neredeyse tebessüm ediyor. Soruyorum:

– Abidin'e gönderdiniz mi bu fotoğrafı?

İşte yanıtı:

– Hiç hatırlamıyorum.

Zaman zamanı izledi. Gel zaman git zaman bir süre sonra Güzin "güzel, sakin ve dinlendirici Boğaziçi"ni terk etmek zorunda kaldı. Ankara'da DTCF'deki öğretim üyeliği bekliyor, dizi dizi öğrencileriyle, dört göz.

O günlerini şöyle anlatıyor Güzin: "Ankara'daki bütün aydınlar dağıtılınca Oktay'la (Rifat. MŞG) ben kaldık. Tabii eşi Sabiş ve oğlu o çok sevimli çocuk Samih de. Oktay'lara çok sık giderdik. Annemle. Onlar da bize gelip giderlerdi. Annemle çok iyi anlaşıyorlardı. Arada bir kuzeni o güzel insan Mehmet Ali Aybar da çıka gelirdi: Kuzguncuk'tan, Boğaziçi kıyılarından haberlerle. Görüşüyorduk sıkça. Oktay oldum olası tartışmaya, tartışma yaratmaya bayılırdı. Takılır, tartışır, konuştururdu herkesi. Çok hoştu."

Oktay Rifat ailesiyle o günlerde, yanılmıyorsam, Maltepe'de Uludağ Sokak'ta oturuyordu. Güzin'e soruyorum ve Güzin anımsıyor:

"Bu adresi biliyorum. Bir ara birbirimize çok yakın oturuyorduk. Çok sık gider gelirdik. Yürüyerek çokça. Çünkü iki adımlık yer. Çocuğu

pek anımsamıyorum. Ama bir ara Samih'in lafı geçti elbette. Daha sonra biraz daha sıkça."

Güzin'in bana anlattığına göre, o aylarda, o yıllarda, Hamit Batu ve Osman Okyar da Güzin ve annesi ile ilgileniyorlar. Şöyle:

"Hamit Batu diplomat, Fethi Okyar'ın oğlu Osman Okyar öğretim üyesi, çok kibar insanlar. Ben yalnız kalmayayım diye çok nazik davetler yapıyorlar: Bazen biri bazen öbürü, eve kadar gelir, beni ve annemi akşam yemeği için bir yere, örneğin 'Süreyya'ya, götürür. Çok hoş insanlardı. Siyasi açıdan Osman sağcıydı ama Abidin'le hep iyi bir dost olarak ilişkisini sürdürdü. Paris'te de...Hep nazik bir biçimde tartışırlardı. Osman son derece uygar bir insandı. Osman hep ahbaptı. Hamit Batu da öyle: O da çok nazik ve çok cana yakın bir dostumuz olarak kaldı."

Tekir Kediden Haberler

Anımsıyor musunuz? Abidin ve Güzin'in, Güzin, Abidin ve Güzin'in annesi Feride Hanım'ın bir kedileri var: "Küçücükken sokaktan gelip, ta Maltepe'den beri evlerine yerleşen bir tekir kedileri var."Güzin aynen böyle yazıyor *Gel Zaman Git Zaman'da* (s. 216).

Tekir kedinin Abidin'i ne kadar çok sevdiğini daha önce anlattım. Abidin İstanbul'dan ayrıldıktan sonra ve Güzin tek başına Ankara'ya döndükten sonra kediye bir şeyler oluyor. Güzin'den dinleyelim:

"Abidin gittikten bir süre sonra Tekir'in tüyleri böyle diken diken oldu. Koşa koşa Veteriner Enstitüsüne yetiştirdim. Veterinerler herhalde durumu hemen anladılar. Bana

-Siz onu bize bırakınız, biz size gelişmeleri bildiririz.

Bunun üzerine Tekir'i onlara teslim edip ayrıldım. Aklım orada kaldı elbette. Nitekim kısa bir süre sonra telefon ettiler ve kediniz ölecek, dediler, gelmeyin daha iyi.

Ve Tekir gitti. Çok üzüldük. Kıyamet koptu evde. Annem bir yandan ben öbür yandan.

Abidin'e bildiremedim tabii. Çünkü Abidin kedisini çok seviyordu. Ve kedisi Abidin'e dayanamadı: Gidişinden bir-iki ay sonra öldü. Abidin'e haber veremedim. Ama o sırada Roma'ya giden Sabahattin Eyüboğlu Abi-

din'e kötü haberi iletmiş. O yaz Roma'ya gittiğimde, ben düşünüyordum, Abidin'e söylesem mi söylemesem mi diye. Bilmiyorsa hiç haberi olmasın daha iyi diye kuruyordum. Ama içimden de rahat değilim ve mutlaka söylemeliyim diyorum. Nihayet bir yemekte, oturuyorduk, dayanamadım ve kötü haberi verdim:

– Biliyor musun kedimiz öldü dedim.

– Biliyorum dedi. Ve başka hiçbir şey söylemedi. Söylemek istemedi. Konuşmak istemedi canı. Üzüldüğü belliydi. Ben de üstelemedim.

O gün bugün kedileri çok seviyoruz ama başka kedi almadık eve."

Güzin Abidin'siz Ankara günlerini bakın nasıl anlatıyor:

"Abidin'i İstanbul'da yolcu ettikten sonra, Ankara'da annemle kalıyorum. Annemle ben Dedeman'ın bir apartmanına taşındık. O yokuşun üstünde. Yine zemin katta. Hatta bodrum katta. Merdivenle iniyoruz giriş katından aşağıya doğru. Ama öte yandan evimizin önü yine bir bahçeye açılıyor. İki odası ve bir holü var. Hoş."

O ev, Güzin'in kitabında (s. 171) sözünü ettiği "Ankara'da Perçiner Apartmanı"dır. "Bodrum katındadır evet ve pencereleri beton bir avluya açılır." Bilenler bilir Ankara'nın o tür evlerini: Küçükesat son duraktan bir durak öncesi ve son durak evleri: Ah! Anılar bırak yakamı bırak artık!

Fakat işe bakın siz: 2 Nisan 1952'de Abidin'e bir kartpostal gönderiliyor şu adrese: "Uçak Sokak 4/7, Maltepe/ANKARA." Kartı gönderen Abidin'in İtalya'ya uçtuğunu biliyor. Ve Güzin aracılığıyla Abidin'e ulaşmak niyetinde. Gönderen İstanbul Setüstü'ndeki evin birinci katının kiracısı veya eski kiracısı. İsmi mi? İşte yazıyorum: Lionel Billous. Elle yazılı kartpostaldan okuyabildiğim kadarıyla isim bu. Soyad da bu. Belki de Lionel Rillous. Kartpostal dedim ama doğrusunu isterseniz tam öyle değil: Bay Lionel Billous, Setüstü'ndeki evin taraçasına kadar çıkmış, bembeyaz kar altındaki taraçanın fotoğrafını çekmiş: İşte Osmanlı çeşmesi tavus kuşu gibi kabarık, işte solda karla kaplı ağaççık ağaç veya çiçekçik çiçek ve elbette o seçme taşlarla donatılmış alçak duvar ve nihayet arkadaki ahşap ev: Yıkıldı yıkılacak (mı?) Sonra bu fotoğrafın arkasına İngilizce birkaç satır döktürmüş:

"Dear Abidin Bey, Güzin Hanım'dan Roma'da her şeyin sizin için yolunda olduğunu öğrenmekten mutluyuz. Bu kış apartmanda kaldığımda

çektiğim bu fotoğrafın hoşunuza gideceğini umuyorum. Bu yaz İngiltere'ye dönüyoruz. Venedik ve İsviçre'de birkaç gün geçireceğiz. Sonra ben İngiltere'ye eşim Almanya'ya gidecek. Bu yaz İngiltere'ye gelecek olursanız bana bildiriniz. Dostlukla. Lionel Billous."

Güzin'e soruyorum: Setüstü'ndeki o güzelim ev ne oldu sonra?

"Setüstü'ndeki evde de epey şey bıraktık. Annem kaldı bir süre o evde. Abidin ayrıldıktan kısa bir süre sonra satmak zorunda kaldık ama. Önce evdeki eşya teker teker satıldı. Rasih (Nuri İleri. MŞG) eşyanın içinden beğendiklerini gelip almış götürmüş. Nefis şeyler vardı. Boyalı demirden Sultan Mahmut'tan kalmış şeyler vardı. Daha önce konuştuğumuz eşya yani. Çok hoş şeyler. Satıldı onlar. Hepsi gitti. Sonra evi sattık. Sonra annem Ankara'daki evde kaldı. O bir apartman katıydı."

Biraz önce ziyaret ettiğimiz apartman katı: Ankara'da. Küçükesat'ta.

"Orak Varsa Herhalde Çekiç de Vardır!"

Ankara'da Güzin'i başka sürprizler, beklenmeyen, akıldan bile geçiril(e)meyen sürprizler bekliyordu. Örneğin şu hikâye:

Her şey 22 Nisan 1952 salı sabahı başladı. *Gel Zaman Git Zaman'da* yazıyor Güzin: Bir sabah DTCF'de dersinden çıkıp bürosuna döndüğünde, kapının önünde iki sivilin kendisini beklediğini görüyor. Sonrasını Güzin anlatmalı:

"– Efendim evinize gittik, anneniz bizi içeri almadı...

– Neden girmek istiyorsunuz eve?

– Seramikler varmış... Üstlerinde zararlı işaretler olduğu ihbar edildi! Götüreceğiz...

– Savcılıktan kâğıdınız var mı?

Çıkarıp gösteriyorlar. 'Gidelim' diyor Güzin.

– İsterseniz siz önden çıkın, öğrenciler birlikte görmesinler, diyor nazik, sivil komiser.

– Görsünler. Ne çıkar?"

Sonrasını biliyorsunuz. Güzin yazdı. Abidin değişik makalelerinde ve söyleşilerinde anlattı. *A'dan Z'ye Abidin Dino'da*, "Seramik" başlığı altında en uzun "madde"lerden biri bu konuya ayrılı. Bu sayfalarda (s. 225-232)

Ankara'da Seramik:Toprak, Ateş, Su. M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

Abidin'in bir içim su birkaç seramik eserini seyretmek de cabası. *Güzin Dino-Abidin Dino Mektupları (1952-1973)*'de gelişmeleri günü gününe izlemek olası (s. 13-17. Bu kaynakta yer verilen Nisan 1952 tarihli iki mektubu Güzin'in Abidin'e İstanbul'dan gönderdiği eklenmiş: Doğru değil. İki mektup ta Ankara'dan postalanmış. Mektupların içeriği bunu çok açık bir biçimde ispat ediyor. Dahası *A'dan Z'ye Abidin Dino'da* mektupların Ankara'dan yollandığı belirtilmiş: s. 226. Nihayet Güzin anılarını aktardığı kitapta "iki sivil polisin" kendisini DTCF'deki bürosunun kapısında beklediğini yazıyor.)

Burada, önce, bu akıl almaz ve bir o kadar da traji-komik olayı Abidin'in ağzından özetlemek istiyorum, sonra da o günkü gazetelerden birkaçının olaya nasıl yer verdiklerine değinmek.

Abidin anlatıyor: "Türkiye'den ayrılmadan bir süre önce dostum Zeyyad Ebüzziya'nın isteği üzerine hiçbir iddiası olmayan küçük seramikler gerçekleştirdim, bir seramik fırınında/atölyesinde. (Abidin mütevazılığı

elden bırakmıyor: Seramik işine girişmesinin nedeni Anadolu uygarlıklarını potasında eritmiş çanak-çömlek geleneğine yeni bir yorum getirmektir. MŞG). Ama gel gör ki ben ülkeden ayrılınca polisin birilerini tutuklaması gerekiyordu. Onlar da kimseyi bulamayıp seramiklerimi tutukladılar. Tam Gogol'a yakışır bir öykü. Gogol bundan olağanüstü bir oyun çıkarırdı. Güzin'i ardımda bırakmamış olsaydım, doğrusu seramiklerimin başına örülmek istenen bu çorap hikâyesine ben de gülebilirdim."

Başka bir yerde şunları ekliyor Abidin: "Meğer o seramikler propaganda imiş. Bunun kanıtı, imzamın kıvrımlarından ibaretti. Hani şu bildiğiniz imzam var ya işte o düpedüz kızıl propagandanın dik alası! Seramiklerim orak çekiç taşıyormuş (Gülüyor Abidin). Tabii zerresi yok orak çekicin. Zaten niçin taşısın seramik orak çekici? Hem taşısa ne olacak? Boşu boşuna bir martaval. Fakat basbayağı tahkikatlar yapıldı, dava açıldı. Gazetelerde manşetler filan, üstelik 'ülkeden kaçtığım' da bildiriliyordu okurlara. Güzin cansiperane çırpındı. Seramiklerin çoğu kayboldu. Parçalandılar. Birçoğunu saklamıştım peşin olarak, çünkü sergisini hazırlayacaktım."

Bu iş gerçekten çok komik: Hele Abidin gibi yıllarca resimlerine imza atmayan bir sanatçı için. Ne diyor zaten Abidin: "Yıllarca hiç imza atmadım resimlerime, resmin kendisi dururken imza neyin nesi? Daha sonra imzamı resimleştirdim."

Güzel ama "iyi saatte olsunlar"ın gözünden kaçmaz (!): O resim-imzada veya imza-resimde hem orak bulurlar. Hem de çekiç. İşte bu kadar!

Güzin bana "suçlu seramiklerden" ikisinin fotosunu gösterdi ve hediye etti: Biri bir balkon veya teras kenarında güneşe karşı "poz vermiş."Pek öyle suçlu hali yok. Hiç. Arkada Ankara'nın kiremit kaplı çatılarıyla ünlü evleri. İkincisi iç mekânda poz veriyor. Güzel. Abidin el yazısıyla ikisinin arkasına da notunu düşmüş: "Ceramique Ankara 1951."

Evet hepsi bu kadar mı? Değil. Güzin'e kulak kabartır mısınız lütfen:

"Pencere kenarlarına çepeçevre dizilmiş 77 parça, irili ufaklı seramikler...Altı çay takımları satılmış bile Fransız Elçiliğine. Kocaman iki vazo da satılmış, İş Bankasına. Büyük tabaklar, beyzileri, yuvarlakları, köşelileri, her boyda ibrik, kase, bardak, tabla...yani rengârenk bir cümbüş... İlk kez çağdaş çizgi ve renk anlayışıyla seramikler yapılmış..."

Seramiklerin sayısı Abidin'in ve Güzin'in değişik tarihlerde yazdıklarına ve söylediklerine göre değişebiliyor: Bazen 44, bazen 49, bazen 90, bazen 100, bazen 50 kadar oluyorlar. Bunun hiç önemi yok. Daha önce belirttim Abidin'in rakamlarla arası iyi değildir. Biliyoruz. Asıl önemli mesele başka tarafta sanıyorum. Bunu anlayabilmemiz için bu olayın o günlerin gazetelerince nasıl irdelendiğine bir göz atmamızı öneriyorum:

13 Mayıs 1952 tarihli *Hürriyet* gazetesi, yani olayın başlamasından yirmi bir gün sonra, şu habere yer veriyor. Aynen aktarmak zorundayım:

"Ankara 12 (Telefonla)-Sanatkâr Abidin Dino'nun yaptığı bazı seramik eserlerde orak çekiç bulunduğu alakalıların dikkatini çekmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde (sonucunda) komünistlerin sembolü olan bu işaretlerin birçok eserlere ustaca yerleştirildiği neticesine (sonucuna) varıldığından Abidin Dino hakkında takibat açılmıştır. Fakat kendisinin Türkiye'de olmadığı ve bir müddet önce karısıyla (!!!!, yani Güzin Dino ile. MŞG) birlikte İtalya'ya gittiği anlaşılmıştır."

Gazetenin kaynağı polis. Ancak eşiyle birlikte İtalya'ya gittiği "haberini" nasıl uydurduğu merak konusu. Fakat böyle bir yalanla olaya son derece ciddi ve son derece polisiye bir hava verildiğini de kabul etmek lazım. Bu işe sadece Gogol değil büyük ihtimalle Agatha Christie bile "sıcak bakabilir"di. Çünkü Abidin sanki seramiklerine imza değil de İngiltere kraliçesi'ne "parmak" atmış ve sonra da eşini de alıp İtalya'ya "kaçmış."Vay anasını! Bir ünlem işareti yeter sanıyorum. Aman çok affedersiniz bu böyük (yazımda hata yoktur) haberin başlığını es geçmeyelim aman: "Bir komünistin yaptığı mel'anet." Ne diyordum?

Güzin, kitabında bu olayı bakın nasıl eğlenceli bir biçimde aktarıyor:

"Ertesi gün, Abidin'in komünizm propagandası yaptığının anlaşılması üzerine, eşiyle Avrupa'ya kaçtığını yazıyor gazeteler. Oysa eşi, o sabah, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinin Abdülhak Hamit Salonunun amfisinde (Hem salon hem amfi nasıl oluyor acaba? Güzin'e sormalı. MŞG), 130 kişilik bir sınıf önünde dersini vermekte...Böylece üniversite gençleri kimi gazetelerin ciddiyetini bir kez daha kavramış oluyorlar" (A. g. k., s. 164.).

13 Mayıs 1952'de *Ulus* gazetesi de başlığını atıyor ve haberi veriyor: Aynen şöyle:

"Bir Komünistlik propagandası tahkikatı." Kabul etmek lazım ki bu başlık daha az Agatha Christie'lik. Eh o kadar da olur artık. Haberde neler mi yazılı? İşte takdim ediyorum:

"Tanınmış ressamlardan Abidin Dino'nun yaptığı seramikler üzerinde komünist propagandası mahiyetinde bazı şekiller görüldüğü iddiası ile tahkikata başlanmıştır. Emniyet Birinci Şube Müdürlüğü bazı seramikleri tetkik ederek dosyayı tamamlamış ve Savcılığa vermiştir. Savcılık ressam hakkında tahkikata başlamıştır. Öğrendiğimize göre Abidin Dino halen İtalya'da bulunmaktadır."

Ankara gazetesi olarak *Ulus* "eşiyle birlikte İtalya'ya gitmiştir" türünden bir yanlış yapmıyor. Ayrıca kaynağını da belirtiyor: Emniyet Birinci Şube Müdürlüğü. Yani siyasi işlere bakan birim. Eh bizde böyledir kardeşim sanat eserlerinden bile Birinci Şube sorumludur.

Şaka bir yana Güzin'in kitabında yazdıklarından anlaşıldığı gibi, "bir ihbar" söz konusudur. Ve bunun kim tarafından ve hangi amaçla yapıldığını bilemiyoruz. Şimdilik en azından. Çünkü bir gün polis arşivi açılırsa ihbarın kimden geldiğini ve niçin yapıldığını öğrenebileceğiz. Yarınlardan umut kesilmez.

Ancak Güzin, 25 Nisan 1952 tarihli mektubunda, Seramik Enstitüsü müdürü Hakkı İzzet'ten ve orada çalışanlardan şüphelendiğini, onları suçlu bulduğunu sezdiriyor ve onları "sahtekârlıkla" suçluyor: Önce şunu yazıyor: "Savcı bana, Hakkı İzzet, Mahmut (?) ve Arif Kaptan'ın da vaziyetten haberdar olduğunu ve Hakkı İzzet'le Mahmut'un, bu saçma iddiaları destekleyecek mahiyette konuştuklarını söyledi."

Sonra şunları ekliyor: "Arif Kaptan ve Hakkı İzzet'le telefonda konuştum. Arif'in hiçbir şeyden haberi yoktu. Hakkı İzzet, kendisi orada (Seramik Enstitüsü. MŞG) yokken resimlerin (fotoğraflar olmalı. MŞG) çekildiğini ve birkaç gün evvel sorguya çağrıldığını, kendisi senden ne biliyorsa anlattığını, orak çekiç meselesinin varit olamayacağını, kendisine gösterilen şüphe unsuru resimlerde (Enstitü'de çekilen seramiklerin fotoğraflar mı? Yoksa Abidin'in bizzat yaptığı resimler mi? MŞG) ancak hayal kuvvetiyle bir şey bulunabileceğini, her kaviste (kavisle? MŞG) hattı müstakim karşılaşmasını(n) orak çekiç olarak tefsir edilmemesi lazım geldiğini söyledi. Seni ora-

ya Demokrat Partili bir milletvekilinin götürdüğünü, şahsi münasebetinde katiyen en ufak bir kötü şey görmediğini uzun uzun anlatmış."

Eh "uzun uzun anlatınca" mutlaka "dişe dokunur şeyler" de söylemiştir Hakkı İzzet Beğ (Yazımda hata yoktur. MŞG).

Savcı seramiklerin "saklanması için" "bunları Seramik Enstitüsüne geri yollayacağız" deyince Güzin kabul etmiyor ve mektubunda şunu yazıyor Abidin'e " bize karşı sahtekârlıkla hareket etmiş şahıslara tekrar emanet edemem seramikleri, dedim."(*Mektuplar:* s. 14.)

Bunun bir nedeni var elbette: Polis ve savcılıktaki soruşturma sırasında, Güzin, seramiklerin daha Enstitüdeyken fotoğraflarının çektirilmiş olduğunu öğreniyor çünkü.

Güzin'le bu meseleyi konuştuk. Bana anlattıkları aynen şunlar:

"Seramik Enstitüsü müdürü Hakkı İzzet garip bir adamdı. Abidin'in seramiklerini ihbar eden kişiydi belki. O sıralarda birçok kişinin yorumu buydu. Tezlerden, teorilerden biriydi bu. Almanya'da okumuştu ve Enstitü müdürü olmaktan çok memnundu. Daha işin başında Abidin'in Enstitü'ye gelip seramik çalışmasından memnun değildi. Ama Abidin'i oraya Zeyyad Ebüzziya götürdüğü için sesini çıkaramamıştı. Abidin'i kıskanan bir adam. Bu çok açıktı. Abidin'in seramiklerini kıskanan bir adam. Seramiklerde orak-çekiç olduğunu polise bildirenin O olduğu sanılıyordu o günlerde. Bunu haklı çıkaracak bir şeyi bizzat yaşadık: Hakkı İzzet ile, yıllar sonra, bir kez Cannes'da karşılaştık, tesadüfen, bizi, yani Abidin'le beni, görmemezlikten geldi. Abidin de bunun üzerine 'Boş ver' dedi ve yolumuza devam ettik."

Elbette Hakkı İzzet ihbar etmiş olabilir. Ama bu olayın başka boyutları da var sanıyorum:

Abidin, Türkiye'den ayrılırken Siyasi Polis ve polis teşkilatındaki başka birimler, en azından birkaç polis yetkilisi, çıkmasını engellemek istediler. Dahası çıktığında, onca zorlukla nihayet elde edebildiği "pasaportunun ancak üç aylık süresinin kaldığını" bizzat Güzin yazıyor kitabında. Hesabımızı yapalım: Bu süre nisan ayında bitmiş oluyor. Bu durumda kimi "çok akıllı yetkili, "böylece Abidin'in pasaportunun uzatılmamasını ve belki geri getirilmesini sağlayabileceklerini sanmış olabilirler. Ve bu işte Hak-

kı İzzet gibi birini bulunca, onu "kullanmış" olabilirler. O yıllarda güzel sanatlar alanında (Elbette başka alanlarda da) çalışan kimi idari personelin şu veya bu biçimde polisle ve MİT'le işbirliği yapmaktan kaçınmadığı bir devlet sırrı değil bugün. Örneğin Bedri Rahmi Eyüboğlu, *Kardeş Mektupları*'nda, 16 Kasım 1951 tarihli ve "Cemal Beye," Cemal Eyüboğlu'na (?), gönderdiği mektubunda o sırada İGSA müdürü olan Zeki Faik İzer'in MİT'e bilgi verdiğini ve MİT'le işbirliği yaptığını apaçık yazıyor. (A. g. k., s. 327.) Zeki Faik İzer 1948'de İGSA müdürlüğüne atandı ve bu görevde 1953'e kadar kaldı. (Gül İrepoğlu'nun kitabına bakılabilir.)

İşte yine aynı bağlamda son derece komik bir hikâye: 25 Nisan 1952 tarihli mektubunda Güzin, birinci bilirkişiye itiraz edip itirazı yerinde görülünce ikinci bilirkişi için saptanacak ressamlara ilişkin olarak savcının kendisine merak etmemesi anlamında şunu söylediğini, parantez içinde, ekliyor: "Savcı, Milli Emniyetten isteneceğini söyledi ressamların."

Daha ne olsun?

Öte yandan, şimdilik bir varsayım olarak ve yukarıdaki çıkarsamamla bağlantılı biçimde şunu da ileri sürebiliriz sanıyorum: Ekim 1951'de İstanbul'da başlatılan Türkiye Komünist Partisine (TKP) yönelik tutuklamalar ve bu vesileyle Abidin'in de gözaltına alınıp aynı gece serbest bırakılmasına karşın İtalya'ya gitmesinden sonra Abidin'i yeniden TKP davası içine katmak ve hesap sormak isteyenler olmuş olabilir. Bu bağlamda birkaç ay sonra, 8 Eylül 1952'den itibaren, Ankara'da başlatılan TKP tutuklamaları da göz ardı edilmemelidir. Tutuklamalar sonrasında TKP yönetici ve militanlarının belli bir süreden beri izlendikleri de ortaya çıkınca. Ve hele ilk günlerdeki tutuklananlar arasında, Zeki Baştımar başta, Abidin'lerin Ankara'daki evlerine sık sık gidip gelen dostlarının bulunmasını da anımsarsak...Bu konuda herhalde her şey söylenmiş değil.

29 Haziran 1952 tarihli *Akın* gazetesi, "Resimlerine Orak-Çekiç çizen bir ressam" başlığı altında gelişmelere şu şekilde yer veriyor:

"Ankara(Akın)-Bundan bir müddet evvel, tanınmış ressamlardan Abidin Dino'nun bazı tabolarında (dikkatinizi rica ediyorum: Seramikler yerlerini "tablolarına" bırakmış durumda, *Akın* sayesinde! MŞG), bilhassa seramiklerinde (Aman gerçek suçlular unutulmamış! MŞG) komünizm

propagandası mahiyetinde Orak ve Çekiç resimleri (Dikkat dikkat imza değil resim! MŞG) gizlediği (Aman aman! MŞG) ihbar edilmişti.

Savcılıkça yapılan tahkikat neticesinde ihbar edilen hususlar varit görülmüş ve Abidin Dino, komünistlik propagandası yapmak suçundan şehrimiz (Ankara demek istiyor. MŞG) Ağır Ceza Mahkemesine verilmiştir. Halen İtalya'da bulunan Abidin Dino'nun Türkiye'ye celbi (getirilmesi) için gerekli teşebbüse geçilmiştir."

İşte ne diyorduk: Amaç Abidin'i İtalya'dan geri getirtmek. Bu teşebbüs/girişim yapıldı mı? Yapıldıysa hangi aşamada kaldı gibi sorular aklımıza takılıyor. Abidin'in 1952 Ekim'inde belki Kasım'ında İtalya'dan ayrılmasında bu girişimin bir etkisi oldu mu? Abidin o günlerde pasaport ve bulunduğu ülkelerdeki oturma meselelerini nasıl kotardı? Bu sorular yanıtlarını arıyorlar/bekliyorlar.

Taha Toros *Tarih ve Toplum'un* Ocak 1994 tarihli sayısındaki makalesinde aynen şunları yazıyor: "Abidin'in Türkiye'ye iadesi için (Türkiye Cumhuriyeti) Hükümet(in)ce İtalyan Hükümeti'ne başvurulduğu bizde sadece gazete havadisleri (haberleri) arasında yer aldı."

Güzin işin farkına varmış olmalı: Çünkü bakın 30 Nisan 1952 tarihli mektubunda aynen şunları kaleme alıyor: "Anlaşılıyor ki, seni çekemeyen birtakım insanlar, böyle bir iş çıkarıp, senin bu suretle geri getirilmene sebebiyet vermek istediler, tabii bu ancak dava konusu olursa belki olabilir. Şimdilik iş, birinci tahkikat safhasında..." (A. g. k., s. 16).

Güzin, bana 13 Aralık 2005'teki konuşmamızda, şunu söyledi: "Amaçları Abidin'i Roma'dan geri getirmek. Bütün maksat o."

Kitabında ise bu konuda biraz daha geniş bilgi bulmak olası: "...ortaokul resim öğretmenleri ve *Ulus* gazetesinin bir desinatöründen oluşan yeni bir bilirkişi (Sıralamadaki ikinci bilirkişi. MŞG) heyeti, Abidin'in seramiklerinde orak-çekiç resimleri çizildiğine karar veriyor! Ağır Cezada yargılanması için İtalya'dan geri getirilebileceği söyleniyor. Bu uğurda –ne sıfatlaysa– Cihat Baban'ın Roma'ya uçtuğunu öğreniyor Abidin. Hemen işlemi durdurmak gerek...Savcıya bir mektupla, ortaokul resim öğretmenlerinin, çağdaş çizgi ve resim sanatı alanında yetkili olamayacaklarını yazıyor Güzin."(s. 165.)

O günlerin ünlü gazetecisi Cihat Baban'ın, Güzin'in vurguladığı gibi, ne sıfatla ve ne tür bir görevle Roma'ya "uçtuğunun" araştırılması ilginç sonuçlar vermeye aday.

Cihat Baban hakkında şu bilgiler kimi meseleleri anlamamız için yardımcı olabilirler mi? Bilmiyorum. Umuyorum ve o nedenle dikkatinize sunuyorum:

1911 doğumlu olan Cihat Baban Galatasaray Lisesini ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra gazetecilik mesleğini seçiyor. Değişik gazetelerde çalışıyor. Başyazar oluyor... Demokrat Partiden milletvekili seçiliyor... 27 Mayıs 1961 askeri darbesinden sonra Basın Yayın ve Turizm Bakanı olarak çıkıyor karşımıza ilk askeri hükümette... Kurucu Meclis üyesidir daha sonra. Ve 1961-1965 döneminde CHP'den milletvekili... Sonra aradan epey zaman geçiyor ve 12 Eylül 1980 askeri darbesinin askeri hükümetinde bu kez Kültür Bakanı olarak buluyoruz Cihat Baban'ı. 1984'te ölüyor. Devletinin adamı mı dediniz? Ben de aynı kanıdayım.

Toprak Ateş Su

Nedir seramik? Toprak, ateş, sudan gayri? Ankara'da buna bir miktar da bürokrasi, kıskançlık, polis bıyığı, savcının sert bakışı, sıkıntı, git-geller, ehlivukuf (Anlayamadınız değil mi? Tabii anlayamazsınız. Biz de ilk okuduğumuzda anlayamadık! Bir daha yazıyorum: eh-li-vu-kuf. Hâlâ anlayamadınız mı? Bilirkişi kardeşim: Bilir-kişi!), dedikodu vesaire vesaire katmak gerekecek 1952 ilkbaharında. Ve Güzin Dino nam kadının canını dişine takarak eşinin namusunu pardon seramiklerini savunmak için mücadelesini.

Neler yaptınız o günlerde Güzin?

"Komiserlikten döner dönmez ilk Zeyyad Ebüzziya'ya telefon açtım, durumu anlattım. Abidin'in seramik yapmasını isteyen ve Abidin'i Seramik Enstitüsüne götüren dostumuz. Alev'in babası."

Güzin, 25 Nisan 1952 tarihli mektubunda şunları yazıyor: "Zeyyad Ebüzziya'ya dün telefon ettim ve bu abuk sabuk, fakat içinde hiç de iyi niyet görmediğim hikâyeyi anlattım. Maalesef kendisini geç buldum ve az sonra kongreye gidiyordu, fakat savcıyı göreceğini ve bu işle meşgul olaca-

ğını söyledi. Benim de, kendisinden bahsetmemi ve ona müracaat etmelerini söylememi ısrarla tekrarladı."

Aynı mektubunda biraz sonra şunu ekliyor: "Zeyyad, 'Ne yapalım, bu cehalet safhalarından geçeceğiz' diyor. Tabii öyle ama, bu biraz fazlası, kötü niyet olmadığına da bir emin olsam."

Güzin bu konuda bana başka bir şey daha anlattı:

"Bir de, ismini unuttum, Feyyaz'dı galiba ismi, ama emin değilim, Celal Bayar'ın yani o zamanki cumhurbaşkanının yeğeni. Çok ahbaptı bizimle, Abidin'le ve benimle. Ama daha çok Abidin'le. Eve gelir, içki içilir, lokantalara gidilir, öyle bir ahbap yani. Bir de ona telefon açtım."

Burada hemen anımsatmalıyım: Adı anımsanamayan kişinin daha sonra Milli İstihbarat Teşkilatı için çalıştığı mahkeme tutanaklarına geçmiştir. İsmi mi?

İsmi eğer Özdemir Evliyaoğlu ise, Mehmet Ali Aybar *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* isimli çalışmasının birinci cildinde onun için hükmünü açıklıyor: "MİT ajanı."

Yıldız Sertel, *Ardımdaki yıllar* başlıklı kitabında bu isimden söz ediyor: "Cami Baykurt (Doğrusu Cami Baykut olmalı. MŞG)ve beraberinde getirdiği Özdemir adında bir genç ve Aslan Kumbaracı."(s. 103.) (Doğrusu Aslan Humbaracı. MŞG. Bu kişinin maceralarını daha sonra göreceğiz.)

O yıllarda İstanbul ve Ankara'daki aydın, sanatçı, yazar ve şair çevrelerinden çıkmayan/çıkarılamayan adamlardır bunlar: İstanbul'da örneğin Sertellerde, Ankara'da mesela Abidinlerde ve başka evlerde çöreklenmiş birer "köstebek." Görünüşte "solcu," gerçekte "içeriye sızdırılmış ajan."

Güzin anlatımını sürdürüyor: "Bir de Adalet Bakanı Rüknettin Bey'e telefon ettim. Ve kendisiyle görüştüm. Rüknettin Bey'in kendisi de ressam ve bana ne dedi biliyor musunuz? 'Kızım, kocan niçin çiçek, böcek, kuş, balık resimleri yapmıyor da böyle herkesi çileden çıkaran işler yapıyor? Görüyorsun başına ne belalar geliyor.' Çünkü kendisi öyle bir ressam. Hani 'pazar ressamı' denir ya o cinsten. Boş zamanlarını 'değerlendirmek' bir tür merak olarak resim yapıyor: İşte güzel kuşlar, çiçekler, manzaralar filan yapardı. İstiyordu ki Abidin de o tür resimler yapsın."

Güzin kitabında şunları yazıyor: "Boş vakitlerinde, Fenerbahçe'deki köşkünde suluboya manzara, çiçek, kuş resimleri yapan Bakan, 'A kızım, senin kocan da, gül, bülbül resimleri dururken, ne diye köşeli ya da kıvrımlı anlaşılmaz çizgiler çiziyor,' diye yakınıyor."(s. 166.)

Güzin, bakan için şunları ekliyor sohbetimizde: "Rüknettin Bey, seramik işinde çok yardım etti. Daha sonra da: 1952'de yaz tatilim için Roma'ya giderken ve 1954'te Paris'e gittiğimde benim pasaportumun çıkarılmasını O halletti mesela."

Güzin iki mektubunda da Rüknettin Bey'den söz ediyor ama hep "Adliye Bakanı" olarak. Böyle bir bakan veya bu adla bir bakanlık Cumhuriyet yıllarında hiç olmadı. Doğrusu Adalet Bakanıdır.

Adalet Bakanı Rüknettin Nasuhioğlu'dur. Adnan Menderes'in Birinci Hükümetinde İçişleri Bakanlığını üstlenen Nasuhioğlu, Mart 1951'den itibaren Adalet Bakanıdır.

Güzin 25 Nisan tarihli mektubunda şunları yazıyor: "Adliye (adalet. MŞG) bakanı İstanbul'da, (Ankara'ya. MŞG) gelir gelmez görüşeceğim ve bu uydurma pis iftirayı tespit ettirmesini rica edeceğim."

30 Nisan tarihli mektubunda bakanla bir gün önce, yani 29 Nisan salı günü, görüştüğünü belirtiyor. Ve şunu ekliyor: "... Adliye (adalet) bakanına telefon ettim, ...malumatım var, Akademi hocalarından müteşekkil (oluşan), bir üçüncü ehlivukuf olacaktır, göstereceğiz (göreceğiz? MŞG), dedi. Fakat bu son ehlivukuf, dedi."

Güzin, kitabında (s. 165-166) bu konuyu biraz farklı anlatıyor: "Arada bir babasının evine gidip gelen arkadaşlarından biri, Adliye Bakanı (Adalet Bakanı, MŞG), Güzin'i çağırıyor, seramiklerin üzerinde bulunan anlamsız çizgilerin ne demek olduğunu soruyor ona. O (Yani Güzin. MŞG) ise, soyut çizgiler olduğunu anlatmaya çalışıyor... ve yeni ölmüş olan babasının (Güzin'in babası Ağustos 1945'te vefat etti. MŞG) anısına saygısından olacak, Cumhuriyet Başsavcısına telefon edip Güzin'i savcıya gönderiyor."

Bunu aşağıda aktaracağım. Burada şunu söyleyebiliriz sanıyorum: Güzin önce bakana telefon etti, sonra bakanın çağrısı üzerine görüştüler. Bunun sonucunda meselenin üçüncü bilirkişi tarafından değerlendirilmesi kararı alınıyor.

"Bilmez Olası" Bilirkişiler

Bu kadar "önemli" bir mesele için üç evet üç ehlivukuf yani bilirkişi oluşturuluyor:

Birincisini, Güzin 25 Nisan tarihli mektubunda takdim ediyor: "Polis Enstitüsünden dört tane profesör." Bunun üzerine Güzin sormuş, "Beylerin hangisi ressam dedim, hiçbiri değilmiş. Sade bir tanesi fotoğrafi hocası. Ben de reddettim bu heyeti, uzun münakaşalardan (tartışmalardan) sonra, profesörlerden ikisi, beni haklı bulduğu için, savcıyı en aşağı üç ressamın da katılacağı bir ehlivukuf toplanmasına ikna ettik. Bu dört zat, yine o grupta bulunacak,

Güzin 30 Nisan tarihli mektubunda ikinci bilirkişiye ilişkin bilgiler veriyor: 29 Nisanda "ikinci bir ehlivukuf toplanmış (kimler olduğunu bilmiyorum, benim bulunmamı savcılık bu sefer istemedi, zaten usulden de değilmiş) ve bu ehlivukuf bazı parçalarda (seramik parçalarında. MŞG) orak çekiç tespit etmiş, kalanları geri vereceklermiş, ötekiler üzerinde gereken muamele yürütülecekmiş."

Ancak yukarıda Güzin'in kitabından aktardığım gibi, ikinci bilirkişinin ortaokul resim öğretmenlerinden ve bir gazete desinatöründen oluştuğunu Güzin öğreniyor.

Güzin bu bilirkişiye de itiraz ediyor, haklı olarak:

30 Nisan 1952 tarihli mektubunda Abidin'e şu bilgileri veriyor: "Fakat ben, dün, (...) bir dilekçe ile müracaat ederek ehlivukufun, modern resimden anlar Akademi profesörleri ve sanat profesörleri tarafından teşkil edilmesi lazım geldiğini, lalettayin resim hocalarının hükümlerinin işi yanlış yola sevk edeceğini söyledim."

İşte bu itirazı ve Adalet Bakanının ve büyük ihtimalle Zeyyad Ebüzziya'nın müdahaleleriyle, üçüncü bilirkişinin oluşturulması kararlaştırılıyor. Bu bilirkişi "Akademi hocalarından müteşekkil" olacaktır. Bunu söyleyen Adalet Bakanı'dır. Bakan 'Fakat bu son ehlivukuf" diye eklemeyi de unutmuyor.

Güzin 30 Nisan tarihli mektubunu bitirirken Abidin'e şöyle sesleniyor "Sen kendine iyi bak, fazla üzülme. Zeyyad Ebüzziya da uğraşıyor bu işle, bakalım ne olacak?"

Adalet Bakanı Rüknettin Nasuhioğlu'nun, Güzin'in babası Mehmet Asım Dikel'le geçmiş yıllardaki dostluğu anısına işe müdahale etmesi üzerine seramiklerdeki Abidin imzalarında "orak-çekiç bulunup bulunmadığını" saptamak için üçüncü bilirkişinin tayini kararlaştırılıyor. Ancak bakan idari mekanizmanın ve adli makamların hiyerarşisine saygısı ve aynı zamanda Güzin'in de birtakım meselelerde "daha dikkatli olunmasını öğrenmesi için" olmalı, onu Ankara Cumhuriyet Başsavcısı ile görüşmeye gönderiyor. Sonrasını Güzin'in kitabından okuyalım mı?

Bakan "Cumhuriyet Başsavcısına telefon edip Güzin'i savcıya gönderiyor. Bakan tarafından gönderildiği için olacak, teşrifatla, hemen kabul ediliyor Cumhuriyet Başsavcısının odasına. Büyük odanın başköşesine çekilmiş, bürosunun başında oturan başsavcının arkasında, neredeyse duvara sinmişçesine silik, abus suratlı, kara kaşlı, kül renkli, sıska bir adam oturuyor. Kimin nesi olduğu belirsiz biri. Başsavcının masasanın üstünde, Abidin'in seramiklerinden bir parça: kapaklı çaydanlık. Başsavcı Güzin'in masanın yanına kadar yaklaşmasını bekliyor. Başsavcı, 'Maalesef, seramiklerin üstünde orak-çekiç işaretleri bulunduğu tespit edildi,' deyip çaydanlığı avucunun içine alıyor, baş aşağı etmeye çalışıyor, ama beceremiyor. Çaydanlığın kapağı kayma ve düşme tehlikesi gösteriyor. Kapak düşmesin diye dengeyi tutturmak için el cambazlıkları yapıyor başsavcı ve sonunda kapağı bir eline alıp, öbür eliyle çaydanlığı tersyüz ediyor güçbela dibindeki Abidin imzasını gösteriyor: 'İşte, buyrun efendim. Yazı ve resim uzmanlarının belirttikleri gibi, imzasının 'd' harfinin uzantısı, çekicin kulpu, 'n' harfinin yukarıya doğru kıvrılıp uzaması da, orağın ta kendisi,' diyor Cumhuriyet Başsavcısı ciddiyetle. Abidin'in kırk yıllık imzası bu...Güzin, karşılık veriyor: 'Peki, bu acayip görüşü kabul etsek bile, bunun propagandası nerede? Çaydanlığın içine sıcak su doldurulacak ve de tersyüz edilip, halk kitlelerine propaganda mı yapılacak? Üstelik 600 liraya satılmış bir çay takımı kime ve nasıl seslenecek de propaganda oluşturacak? İmzaların hepsi yapıtların altında gizli. Nasıl propaganda ve suç unsuru olabilir? ' diye çıkışıyor. Aslında Başsavcı da saçmalığın farkında, ortada ne orak var ne çekiç, yalnızca Abidin'in kıvır kıvır imzası... Duvara yapışık külrengi

adam büsbütün toz oluyor. Başsavcı, yatıştırıcı bir davranışla, 'Öyleyse, çaresiz Güzel Sanatlar Akademisi cevap verecek meseleye efendim,' diyerek konuşmaya son veriyor. Güzin'in istediği de bu..."(s. 166-167.)

Güzin'in bu meseleyle ilgili sadece iki mektubu yer alıyor *Mektuplar*'da. Çok az. Abidin'in İstanbul'u terk edip, önce Roma'da dokuz ay sonra Paris'te geçirdiği birkaç ay için, yani bütün 1952 yılı süresince bu iki mektuba 5 Şubat 1952 tarihli mektubunu da eklersek toplam üç mektup oluyor. İnanılması mümkün değil. Çünkü Abidin ve Güzin'in birbirlerine günü gününe mektup yazmaları gibi bir "sözleri" olduğunu tahmin ediyorum. Nitekim bu üç mektupta bile bu duyumsanıyor. O halde nerede diğer mektuplar? Bu arada Güzin'in bana hediye ettiği ve önceki ciltte yayınladığım kartpostalı da anımsatmak isterim. Bu durumda şu söylenebilir: 1952 yılı mektuplarının tümü saklanmamış: Buna inanmak zor: Çünkü Abidin'in en ufak bir kâğıdı, bir tren biletini, bir sergiye katılım makbuzunu, bir sergiye giriş kartını, kendisiyle ve/veya sergileriyle ilgili en küçük gazete haberini bile sakladığını bugün biliyoruz. Bir ihtimal daha var: Belki 1952 yılı mektuplarının tümü bulunamadı. O zaman bu mektupların ve kartpostalların Abidin'in kâğıtları arasından bir gün çıkmasını beklemek ve ümit etmek lazım. Şu da manidar elbette: Abidin'in kartpostallar ve mektuplar gönderdiğini Güzin'in toplam üç mektubundan anlıyoruz, ama 1952 yılında Abidin'den gönderilmiş tek kartpostal, tek mektup yer almıyor adı geçen kitapta. Yazık.

Abidin'in Roma'dayken Ankara Cumhuriyet Savcısına yazdığı fakat göndermediği bir mektubu bir istisna olarak *A'dan Z'ye Abidin Dino*'da yayınlandı (s. 230-231). Demek ki diğer mektupları için umutlu olmamak için bir neden yok.

Bu durumda üçüncü ehlivukufun Akademinin, yani Güzel Sanatlar Akademisinin hangi "hocalarından" oluşturulduğunu öğrenemiyoruz. Ancak böyle bir bilirkişi içinde Zeki Faik İzer'in ismi geçiyor kimi zaman. Bunu göz önünde tutarak meseleyi Güzin'e soruyorum. Ve o artık alıştığım aksiliğiyle kısa bir "Tanımıyorum!" cevabı veriyor. Pes! Zeki Faik İzer tanınmayacak adam mı? Abidin'le birlikte D Grubu içinde yer almış, kendine göre bir tanınmışlığı, bir şöhreti, bir ismi olan ve uzun zaman Fran-

sa'da, güneyinde ve Paris'te yaşamış bir ressam. Eleştirilen birçok yönü olan bir insan olduğunu da daha önce vurguladım: İGSA Müdürü iken, Bedri Rahmi'nin bir mektubunda yazdığı gibi "MİT'e bilgi veriyormuş." Peki, ama bu adamın Abidin'le hiçbir ilişkisi olmadı mı? Güzin'den öğrenmek na-mümkün! Güzin'in genellikle bu biçimde kısa ve aksi "Tanımıyorum!" yanıtının Türkçesi şudur: Bu ismi, bu konuyu, bu meseleyi hiç sevmiyorum, hemen kapayalım, bunun dışında benden tek sözcük alamazsınız. Peki. Büyüğe saygıda kusur olmaz. Aile terbiyemiz böyle. Ama ümitsizliğe kapılmamak da şart. Nitekim Güzin şunları da söylüyor:

"Genellikle İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde Abidin'i pek tutmazlardı. Bedri Rahmi hariç. 1952'de seramik meselesinde Abidin'i tuttular. O günlerde Bedri Rahmi Abidin'den yana ağırlığını koymuştu."

İyi ki Güzin adını sık sık andığım kitabını yazmış: İşte meselenin nasıl sonuçlandığını öğrenebilmek için bir kez daha bu kaynağa başvuruyorum: "Güzel Sanatlar Akademisi –büyük yüreklilik göstererek– seramiklerde suç unsuru olmadığına karar verecekti sonunda."

Hemen belirtmek lazım: Burada karar veren bütün bir "Güzel Sanatlar Akademisi" değil. Bu kurumun bünyesinden seçilen bir bilirkişi heyetidir. Ama bu bilirkişide kimlerin bulunduğunu henüz öğrenebilmiş değilim.

Bu meselenin nasıl sonuçlandığını Abidin, "Seramik sanatının başkentinde" başlıklı makalesinde şöyle yazıyor (*Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1990):

"Araya insaflı bir iki sorumlunun karışması ile daha doğrusu Güzin'in Ankara'yı birbirine katması ile suçsuzluğum İstanbul Güzel Sanatlar jürisi (İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi bünyesinden seçilen bir bilirkişi heyeti olmalı. MŞG) tarafından açıklandı. Fakat dosya kapanmadı! 1969'da İstanbul'a döner dönmez, uçaktan iner inmez tutuklandım, Sansaryan Ham boyladım. Bütün bunlar, Türk modern seramik sanatına bir katkıda bulunma hevesi yüzünden."

Peki o günlerde yaratılan seramikler ne oldular Abidin? Yanıtını aynı makalede veriyor: "O dönemden kalma birkaç seramik tek tük dostlarda bulunuyor. Çoğu ise geri dönmedi, kırıldı ya da kayboldu komiserliklerde,

emniyet depolarında. Biraz yazık. Biçim ve renk olarak Hitit, daha doğrusu Proto-Hitit'lerden izler taşıyan bu çanak çömlek aynı zamanda hayli yeni renkler ve biçimler getiriyordu."

Aynı soruyu Güzin kendi kendine soruyor ve yanıtını kitabında veriyor: "O arada ne oluyor seramiklere? Kimi, poliste 'yok olduğu' için geri gelmiyor. Kimi, (Güzin'in) annesinin (Ankara'daki) evine ulaşıyor ya da eş dosta veriliyor. Bir iki parça da Paris'e kadar gelebiliyor" (s. 167.).

Savcı Beye

İlk günlerde işin adli ve tatsız bir boyut kazanması üzerine Abidin Roma'dan Ankara Cumhuriyet Savcısına bir mektup yazmaya karar veriyor. Mektubu yazıyor. Fakat ne iyi ki daha sonra meselenin dramatik boyutlar kazanmadan sonuçlanacağının belli olması ve nihayet Abidin lehine sonuçlanması üzerine göndermekten vazgeçtiği bu mektubu, Abidin'in o günkü düşüncesini, "yaratma hürriyeti," sanat ve adalet konularındaki yaklaşımını yansıtması nedeniyle buraya aynen almak istiyorum:

"Sayın Savcı,

Seramiklerimin polisçe evimden götürülerek tahkikata konu teşkil ettiklerini derin bir hayretle öğrenmiş bulunuyorum. Böyle bir hadisenin sanat tarihinde misli olmaması hayretimi izaha kafidir (açıklamaya yeter) sanıyorum.

Abdülhamid curnalcılığı kalıntılarının, demokrasi düşmanlarının, memleket sanatını baltalamalarına, Türk Adliyesini tertiplerle oyalamalarına müsaade etmeyeceğinizden eminim. Seramiklerim, memleket kaynaklarından (Hitit sanatı) ilham alarak yaratılmış tezyini (süsleyici) sanat eserleridir. Bizde bildiğiniz gibi tek müşterileri varlıklı vatandaşlardır. Bu cins süs eşyalarına, vazo veya saksılara bulmaca kabilinden armalar nakşedecek kadar bön bir sanatkâra hiçbir memlekette rastlanmamıştır. Bendenizin de bu yolda ilk adımı atmayacağıma itimat buyrun. Memleket çapında meselelere hasredilmiş kıymetli vaktinizi almamak için sözü kısa kesiyorum.

Ancak, Türk Adliyesini temsil eden yüksek makamınızdan ve şahsen sizden, tezvirci iftiracılara ve tertipçilere karşı, kendi haklarından ziyade, Türk sanatının ve yaratma hürriyetinin korunmasını rica ediyor, küçük

kıskançlıklar veya daha da çirkin maksatlarla harekete geçmiş muhbirlerin uydurma isnatlarını ve gülünç çizgi şerhlerini deşeceğinize güveniyorum. Bir meczup, bir Hurufi, bir serseri değil, dış memleketlerde milletini şerefle temsil etmeye çalışan bir sanatkârım ve bu sıfatla bir Türk sanatkârı olarak sizden talep ediyorum: Sanatımızı bu ortaçağ kafalarından koruyun Sayın Savcı.

En derin saygılarımla,

Ressam Abidin Dino

(Herhangi bir seramik parçası üzerinde tamamlayıcı malumat isteniyorsa, bir fotoğrafı gönderildiği takdirde, derhal lazım gelen bilgiyi göndermeye hazırım.)

Piazza Colosseo 7. A/3.

Abidin gibi Güzin de Türkiye'de sanata gösterilen bu "ilgi" ile yurtdışındaki ilgiyi kıyaslıyor: 25 Nisan 1952 tarihli mektubunda, Güzin, şöyle dertleniyor: "Dün bir aralık ehlivukufun önünde dayanamadım, Ne hazin bir tezat ve durum, dedim.

Roma'da devlet galerilerine, Venedik Bienali'ne seçilecek birçoklarının içinde Abidin'in eserleri var, dedim, burada Adliye odalarında görülüyor, dedim. Ve hakikaten seramiklerden fazla, bu durum beni üzüyor."

Doğru. Bu arada Güzin'in bu mektubu sayesinde Abidin'in Venedik Bienali'ne katılmak üzere olduğunu da öğreniyoruz.

Colosseo Meydanı'nda

Abidin biraz önce, nisan sonu mayıs başındaki adresini verdi: Colosseo Meydanı'nda oturuyor: 7. A/3 numarada. O koskocaman amfiteatrın tam karşısındaki bir apartmanda. Tam da o günlerde çekilmiş bir fotoğraf var karşımda: Colesseo'nun duvarı dibinde olmalı: İri sütunlar delik deşik yontma taşlar üzerinde dikiliyorlar. İrili ufaklı başka tarihi taş parçaları yerde, sanki serpilmişler gelişi güzel.

"Ölümsüz kent"in simgelerinden biridir Colesseo. Vakti zamanında, zaman ve mekân burada birbirine el verirdi: "Hıristiyan eylemcileri, arenalarda, Coloseo'larda vahşi hayvanlara yedirmek için kendilerini, Romalılara yalvarıp yakarmışlardı: Feda olmak hevesi."

O günlerde ve gecelerde doksan bin kadar, dile kolay, seyirci doldururdu tribünleri ve gladyatörlerin o amansız o akıl almaz şiddetteki "maçlarını" bağırtı, çağırtı arasında izlerdi. O sesler artık duyulmuyor buralarda. Çok yaman bir sessizlik içinde amfiteatr: Tarih devrildikten sonra yeni tarihlerin yazılması aşamasında Colesseo başka ne tür maçlara tanıklık etti acaba? Ve hele önündeki meydan, çevresindeki cadde, bulvar ve sokaklar: Bin bir gösteriyle yüklü. Colesseo'dan aklımda kalan bir renktir desem inanır mısınız? Sarı. Evet sarı. Abidin yıllar sonra, *"Paysages"* sergisinde o rengi ve o simgeyi taşıyıp Paris'in orta yerine dikti: Bu, boşuna değildi. Roma'ya selam! O tablo o gün rengiyle kendini ele verdi: Renk ışıkla orada ahenk içine girdi. Evet 1952 yılı ilkbaharında Roma'dan bize kalan. Sadece bu mu? Değil elbette. Bir de o fotoğraf. Ve bir dizi anı:

Abidin, sağ elinde o hiç düşürmediği "cigarası," sol eli ceket cebinde, hafif bir tebessümle yürüyor: Bize doğru. Başındaki fötr İstanbul'daki mi? Roma'da mı satın alındı? Giysi İstanbul'daki ısmarlama yaptırdıklarından biri: İki düğmesinden biri iliklenmiş ceket yün, hırkası neredeyse boğazına kadar. Ama yine de beyaz gömleği ve kravatı görünüyor. Pantolon, sanki ütüsüz. Onca yolculuk, onca Roma'lardan sonra. Abidin bir taraflara gidiyoruz diye iyi giyinirdi hep. Genel olarak giyimine özen gösterirdi. Biliyoruz canım. Bazı günler biraz daha iyi giyinmek zorundaydı, bir yerlere gidiyoruz diye. Kravat, kostüm, ütülü pantolon. İyi bir gömlek. Saçlar her zaman bakımlı olmalı. İyi kesilmiş ve bilhassa iyi taranmış olmalıydı.

Evet Abidin, her zamanki gibi şık ve bakımlı, iyi giyinmiş ve efendi, o akşamüzeri Colesseo Meydanı'ndan çıktı. Trevi Çeşmesi'nin önünden geçti. Niyet tutup çeşmeye bir liret veya bir şeyler attı mı? Bilemiyorum. Oradan yukarı doğru çıkan sokaklardan birine saptı: Burada değil miydi bizim derici dükkânı? Tamam burada. Girdi dükkâna Abidin. Daha bir-iki laf etmemişlerdi ki, içeriye bir sarışın buyurdu. *Bellisima! Subito* bütün dükkân parfümle sarmaş dolaş. İtalyancası mükemmel. İyi deriden yapılmış iyi bir çift pabuç derdinde. Ama sanki bir parça aksanlı ve biraz zorlanarak konuşuyor. Rus mu yoksa? Nasıl olduysa oldu Abidin İtalyanca ve Rusçasını konuşturmaya başladı:

Ha visto come le vanno bene? Proprio perfetti. Avevo ragione io.

Bravo! Sarışın o pabuçları kaçıracak değil, elbette bu kadar mükemmel pabuçlar satın alınır. Alınmalıdır. Bir de "satıcıya" bakar mısınız lütfen? O kadar kısa zaman içinde tanışmak ve sonra birlikte çıkmak. Sarışın, Abidin'e sadece şu soruyu sordu:

"Per favore, Signore, dove andiamo?"

O akşamüzeri işte her şey yeniden yazılmaya başlandı: O gün başlayan ve iki yıldan fazla süren 1952-1954 dönemi Abidin'in Sophieli yıllarıdır. Evet hanımefendinin ismidir Sophie. Dahası da var elbette: Sophie Venek.

Ben Sophie'yi tanıyamadım. Güzin'in zaman zaman Abidin'in çalışma masasına iliştirdiği fotoğrafını gördüm. Nasıl anlatmalı? Michelle Morgan'ın gençliğini kimi filmlerinden anımsayabiliyor musunuz? İşte size Sophie. Evet o. Ta kendisi. Zaten Sophie'nin mesleği de aktrislik ve mankenlik. Bu kadar güzellik de ancak Abidin'e yakışır.

Evet ben Sophie'yi göremedim. Ama Sophie'yi gören birçok kişi onu bana anlattı. Çünkü Sophie Abidin'le, 1952 sonbaharında Paris'e geldi ve Paris'te birlikte yaşadılar. Sophie, Parisli arkadaşları için Abidin'in *nana*'sıydı. Kız arkadaşından fazla, eşinden biraz eksik.

Şimdi sözü Pierre Biro'ya bırakıyorum: Sophie Venek'i anlatması için:

"Abidin'i Paris'te Sophie ile tanıdım. Evet evet Paris'e birlikte geldiler. Sophie çok güzel bir kadındı. Aklınızın alamayacağı kadar Felliniyendi Sophie. Evet tam da Trevis Çeşmesi'nde gece on ikiden sonra banyo yapacak kadındı. Anita Ekberg'i çağrıştıran tarafları pek çoktu. Vücut hatları mükemmeldi. Sophie Polonyalıydı. Uzun boylu, sarışın, belki öyle hemen sizi sarhoş edecek kadar güzel değil ama yine de son derece *glamour* bir kadın. Sarı saçlarıyla aklınızı başınızdan alabilirdi kolayca. Güzel bir yüz. Hatları mükemmel. Sokakta fark edilen bir kadın. Kimsenin gözünden kaçmayacak bir güzel. Abidin'le Sophie sokakta dikkat çeken bir çiftti. Biraz egzotik. Ne Türk, ne Polonyalı. Ama ikisinden de bir şeyler taşıyan bir çift. Fransızcası çok iyiydi, rahatlıkla konuşuyordu. Kişilik sahibi ve son derece sağlam, akıllı bir kadın anlayacağınız."

Fanchette Vafiadis ise şunları anlattı: "Sophie çok güzel bir kadındı. Abidin Paris'e onunla geldi. Ben Abidin'i o zaman tanıdım. Yani Güzin'i tanımamdan epey önce."

Chiudi SCHEDA Fai una nuova ricerca »

LA NEMICA

Anno 1952
Durata 90
Origine ITALIA
Genere DRAMMATICO
Tratto da DALL'OMONIMO LAVORO TEATRALE DI DARIO NICCODEMI
Produzione LUIGI CARPENTIERI E ERMANNO DONATI PER ATHENA CIN.CA
Distribuzione RANK FILM

Regia
Giorgio Bianchi

Attori
Cosetta Greco
Roberto Piombi
Dina Bini
Bruno Smith
Enzo Maggio
Sophie Venek
Sandro Franchina
Luigi Cimara
Filippo Scelzo
Ada Dondini
Jacques Verlier
Vira Silenti
Carlo Ninchi
Frank Latimore
Elisa Cegani

Sceneggiatura
Giorgio Bianchi
Ermanno Donati
Fede Arnaud
Alberto Vecchietti

Fotografia
Carlo Montuori

Musiche
Carlo Rustichelli

Scenografia
Mario Chiari

Sophie Venek, *La Nemica (Düşman)* filminin künyesinde. M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

Güzin'i de dinleyelim mi bu konuda? Haydi dinleyelim:

"Abidin'in, biliyorsunuz, müthiş karizması var. Sophie ile tanışıyorlar Roma'da. Sophie Abidin'e âşık oluyor. Güzel kızdı. Abidin o sıralarda müthiş: Elini sallasa ellisi... dönemi. Elini şöyle bir sallasa hepsi koşuyor, hayvanlar bile."

Güzin'in hep anlattığı kedi hikâyesini biliyorsunuzdur mutlaka, burada yinelemeyeyim.

Evet Sophie ile hiç karşılaşmamış ama mesafeli veya uzaktan, istese de istemese de bir anlamda onunla "yarışmak" durumunda kalmış Güzin bile böyle söyledikten sonra varın gerisini siz düşünün. Yani Abidin âşık olmaz mı şimdi? Bal gibi olur.

Peki Sophie Venek nam kadın kimdir? Nereden gelip nereye gidiyor? Doğrusunu isterseniz geçmişi hakkında kimse hiçbir şey bilmiyor. Benim söyleşi yaptıklarım en azından. O zaman iş başa düştü: Araştırdım. Bulduklarım son derece sınırlı ama epey ilginç.

1952'de gösterime giren *La Nemica (Düşman)* filminde oyuncu. Oyuncular sıralamasında kimi yerde dördüncü kimi yerde beşinci sırada. Ama bunun dışında başka filmde adına rastlayamadım. Bu filmin yönetmeni İtalya'nın en verimli veya en çok film yönetenlerinden Giorgio Bianchi. Onun daha sonra yönettiği filmlerinde oynadı mı? Bilemiyorum. Şöyle bir olasılık aklıma geliyor: Abidin'le tanıştıktan sonra, belki mankenliğe ve kimi filmlerde küçük rollerde oynamaya devam etti, sonra da Paris'e gelince kendisini Paris'teki "dünyaya" kaptırdı. Bu ayrı bir hikâyedir ve yeri gelince izleyeceğiz.

Abidin, belki Sophie ile Roma'da sinema dünyasından yönetmen, oyuncu ve benzeri insanlarla tanıştı: Dino Rizzi gibi....

Abidin Venedik Bienalinde

20 Mayıs 1952'de açılan "XXVI Esposizione Biennale Internazionale d'Arte Venezia"ya Abidin de katılıyor.

Güzin'in 25 Nisan 1952 tarihli mektubunda, Venedik Bienaline seçilecek birçoklarının içinde Abidin'in eserleri var..." diye yazdığım, dolayısıyla Venedik Bienaline katılımın önceden tasarlandığını biliyoruz. Abi-

din, İstanbul'u terk etmeden önce mi yoksa Roma'ya vardıktan sonra mı Venedik Bienaline başvurdu? Bilemiyorum. Ancak, Abidin Andre Velter ile yaptığı söyleşisinde şunları belirtiyor:

"Hemen Venedik Bienaline davet edildim. Oysa zar zor istenen bütün katılım şartlarını yerine getirebiliyordum."

Abidin, bienale katılan sanatçılara verilen, "*Tessera Personale di Riconoscimento*" başlıklı ve 229 numaralı "Kişisel Kimlik Kartı"nı saklamış. Çok iyi etmiş. Bu belgenin tıpkı basımı *A'dan Z'ye Abidin Dino*'da yayınlandı. (s. 259.)

Bu kartta belirtildiği gibi, Abidin kartını 2 Haziran 1952 pazartesi günü almış. Anlaşılan Roma'dan Venedik'e varışı uluslararası serginin açılışından bir süre sonra. Venedik'e kimle gitti? Sophie ile mi? Nerede ve ne kadar zaman kaldı? Bilemiyorum.

Kartın sol dibindeki damgada şu okunuyor: "*Ente Autonomo La Biennale Di Venezia.*" Yani Venedik Bienali Özerk Kurumu. Kartta Mario Novello'nun imzası var. Ve imzanın hemen yanındaki açıklamada kartın geçerlilik süresinin ve dolayısıyla bienale ayrılan zaman diliminin 20 Mayıs'tan 15 Kasım 1952'ye kadar gittiği yazılı. Bu durumda Abidin'in bienal bitiminden sonra Fransa'ya gittiği/geçtiği sonucunu çıkarabilir miyiz? Herhalde.

Peki Abidin hangi eserlerini sergiledi? Başka kimler katıldı bienale? Resimler yanında heykeller ve başka tür sanat eserleri var mıydı? Bütün bu soruların bir gün yanıtlanması umuduyla.

"Artık Uçak Gökyüzünde..."

Ders yılı sonunu iple çeken Güzin, DTCF'de tatil başlar başlamaz bir an önce Abidin'e kavuşmak için yola çıktı. Büyük olasılıkla 1952 Temmuz ayı başında Güzin Roma'ya ulaştı. Pasaportunu nasıl aldı? Daha önce neler olup-bitti? Güzin'le bunları konuşuyoruz:

"O günlerde ben DTCF'den dokuz ay izin almıştım. O zamanlar öyle bir olanak vardı: 'Görgü ve bilgisini artırmak' için öğretim üyeleri belli bir süre yurtdışına izinli gidebiliyorlardı. Benim niyetim, Abidin'le kararlaştırdığımız gibi, önce Roma'ya gitmek. Oradan da birlikte Paris'e geçmekti."

Kitabında Güzin bir ek yapıyor: "Doçentlere verilen, 'görgü, bilgi artırma' izniyle bir yıl Paris'te" kalabilecektim (s. 168.).

Pasaportunu nasıl aldığını kitabında anlatıyor: "Pasaportunu çabuk alıyor, çünkü doçentlerin pasaportu, o sıralarda Dışişleri Bakanlığı tarafından veriliyor. Bayrak kırmızısı, ay-yıldızlı bir pasaport, polisten geçmeden, dekanlık aracılığıyla veriliyor."(s. 168.)

Ancak Güzin'in başka bir derdi var. Bana anlattı: "Seramikler hakkındaki soruşturma, bilirkişi, şu bu derken çok yorulmuştum. Ve çocukluğumdan beri peşimi bırakmış olan astım hastalığı inanmayacaksınız ama 1952'de yeniden baş gösterdi. Nefes darlığı yine. Doğru dürüst nefes alamıyorum. Bu sıkıntı ve sinirlerimin bozulması sonucu. Çocukken zaten 13 yaşıma kadar astım hastalığım vardı. Tedavi medavi geçmişti. Ama 1952'nin Nisan-Mayıs aylarındaki belalar yüzünden yeniden reaksiyon yaptı astım. Bunun ne önemi var diyeceksiniz. Anlatayım: Uçaktan ödüm koptuğu, uçaktan çok korktuğum için, vapurla Cenova'ya kadar gitmek, oradan da trenle Roma'ya varmak niyetindeyim. Ancak yola çıkmadan önce çocukken astım hastalığımı tedavi eden o yılların en iyi doktorlarından Abreva'ya göründüm. Baktı maktı sonra bana aynen şunları söyledi: 'Sen İtalya'ya gideceksen öyle vapurla filan gidemezsin. Çünkü yolda bir astım nöbeti tutarsa ölmezsin ama bir gece sürer ve seni perişan eder. Cenova'ya veya Napoli'ye, artık nerde ineceksen pestilin çıkmış bir durumda inersin. Bu yüzden uçakla gitmek zorundasın. Korksan morksan da uçakla yolculuk iki saat sürer ve iki saatte biter. 'Böyle deyince beni ikna etti. Ve ben korka korka uçakla gitmeye karar verdim."

Daha birkaç ay önceki Abidin'in Roma'ya uçakla gitme serüvenini ve başından geçenleri anımsayınca Roma'ya uçmanın o kadar kolay olmayabileceğini Abidin'in eşi hissediyor. Nitekim bu "iş" epey netameli oluyor. Güzin kitabında anlatıyor:

"Gidiş günü, (Güzin'in) annesi İstanbul'a gelip Yeşilköy'e götürüyor onu (Güzin'i). İlk kez Türkiye'den ayrılmak, Abidin'in yanma gitmek, bir Avrupa kentini, özellikle Roma gibi uygarlığın beşiğini görmek sevinci, heyecanı...Bunlardan hiçbirine de kapılmıyor...Bir an önce gitmek...Yaşantıyı tatsızlaştıran, neredeyse olanaksızlaştıran durumlardan sıyrılmak... Ne-

fes darlığının verdiği azaptan kurtulmak... Bu umutlarla Yeşilköy Havaalanı'na varıyor.

Çıkış gümrüğünde, Abidin'i geri çeviren, o kızıl saçlı polis alıyor pasaportunu! Dışişleri'nin 'servis' pasaportu olduğunu görünce bozuluyor, 'Nereye gidiyorsunuz? ' diye soruyor. 'Roma'ya, Abidin'in yanına.' El çantası, kitap ve dergi çantası iyice araştırılıyor. 'Kıymetli ziynet eşyanızı var mı?' Var. Biçimini Abidin'in çizdiği, mat altından, Rodos kazı taşlarıyla süslenmiş bir bilezik, bir de Abidin Paşa'nın mühründen yapılmış altın yüzük. İstemiyor polis efendi bunların Türkiye'den çıkmasını. Güzin bunları parmağından ve kolundan çıkarıp annesine veriyor. Sonra polis, herkesin pasaportunu alarak çıkıp gidiyor. O andan sonra uçak korkusu siliniyor, artık, yalnızca pasaportu geri verecekler mi, yoksa Abidin'e yapıldığı gibi, son dakikada geri mi çevirecekler onu? Tek merakı bu. Bu kadar çaba, sabır, sinir yorgunluğu, gerginlik... Boşa mı gidecek? Yüzü gözü sapsarı mı, bembeyaz mı? Ne olduysa, genç bir kız yanına gelip, 'İlk kez mi uçağa biniyorsunuz?' diye soruyor. Çok da iyi oluyor bu soru. Ona birden uçaktan korktuğunu anımsatıyor. Pasaportun geri verilmeyeceği korkusundan korunmak üzere, uçağa binme korkusuna sığınıyor! Genç kızın babası doktormuş, Viyana'ya bir tıp kongresine gidiyormuş. 'Evet, uçaktan çok korkuyorum,' deyince, baba kız onu himayelerine alıyorlar, lafa tutuyorlar. Sonunda, bekleme salonunun kapısı açılıyor. Çok yakında duran uçağın dibinde, merdivenin başında tüm yolcular toplaşıyorlar. Polis, merdivenin tepesinde, uçağın kapısı önünde, elinde istif edilmiş pasaportlarla duruyor. Teker teker isimleri söylüyor, ismi söylenen yolcu, merdivenleri çıkıp pasaportunu alıyor, uçağa giriyor. Nihayet, onun da (Güzin'in de) ismini söylüyor polis... Güzin uçağa binmesine biniyor, ama ya uçak kalkmadan son dakikada indirirlerse korkusuyla bekliyor. Neyse uçak havalandığında tüm korkularını unutmuş...Yükseldikçe, üzerine çöken ağır bunalım birden kalkıyor, anlatılması zor bir ferahlama, sarhoşluğa benzeyen bir coşku içinde sakinleşiyor. Artık uçak gökyüzünde..." (s. 168-170.)

Güzin Roma'da

Güzin'le Roma'da geçirdiği iki buçuk aylık zamanı birkaç kez konuştuk. Aynen aktarıyorum:

MŞG: Roma'ya hangi ruh haliyle vardınız?

GD: Zar zor attım kendimi Roma'ya. Uçakla. Tatsızlıklar, sıkıntılar geride kaldılar sanki, en azından bir süre boyunca. Ankara ve İstanbul'daki yalnızlığım da geride kaldı.

Abidin karşıladı beni. Altı ay ayrılıktan sonra Roma'da Abidin'le Roma'da buluştuk. Otele götürdü hemen. Otelimiz meşhur Otel Albert bilmem ne. (*A'dan Z'ye Abidin Dino*'da, "Güzin Roma'ya gittiğinde Fontana di Trevi Oteli'nde kaldılar." Deniyor: s. 117'de.) Meşhur Trevi Çeşmesi var, para atıyorlar, otelimiz tam karşısında. Odamızın balkonundan çeşmeyi ve para atanları seyrediyoruz."

Çeşmenin çevresinde her zaman kalabalık vardır. Ve her zaman "tuttukları niyetlerinin" çıkması umuduyla para atan saflar da. Güzin'e soruyorum: Siz de para attınız mı?

GD: Yok canım. Roma'ya biraz parayla geldim ben. Ama paramız yine de sınırlı. Çok dikkatli para harcıyoruz. Örneğin idare etmek için yemekte sadece bir pizza yiyoruz. Ama bir bir buçuk saat sonra bir açlık bir açlık, dayanılır gibi değil. Çok gençtik o sıralar ve çok acıkıyorduk. Bu vaziyette yaşıyoruz.

Abidin herkesle tanışmış, konuşmuş, sergilere katılmış bile. Venedik Bienali'ne katılmış. O günlerdeki en iyi iki ressamla can ciğer dost olmuş bile. (Güzin isimlerini anımsayamıyor.) Bir sürü hanım ahbaplar edinmiş bile. Her şey tamam.

MŞG: Bir tür "*la dolca vita*" içinde mi yaşıyor?

GD: Pek denemez. Çünkü paramız sınırlı. Her istediğimizi yapamıyoruz elbette.

MŞG: Sizi en etkileyen ne oldu?

GD: Sistina Kilisesi'ne gidip Michelangelo'yu ziyaretim oldu. Fransızların "La Chapelle Sixtine" dedikleri mekânın, biliyorsunuz, vitrayları çok güçlü derin ve zamansız sonsuz bir kalitededirler. Ama beni asıl etkileyen oradaki hava ve benim o havadan duyumsadıklarımdır. Bakın anlatayım size: Michelangelo'nun en ünlü eserini orada görmek için gittim. Yalnız olarak, Abidin yanımda değil. O eseri görmeye gidiyorum. O kadar methini duymuşum. Ve ben Türkiye'den ayrılırken Abidin'in seramik işi henüz so-

henüz sonuçlanmamıştı. Hâlâ üzerinde uğraşılıyordu, dedikodu vesaire. Tahmin edebilirsiniz. Bu olayın bir kahredici ayıp tarafını yaşamıştım. Güzelim doksan parça seramik Adliye Sarayı, Emniyet arasında dolaştırılıyor, tozlar içinde o koridordan öbürüne, bir depodan berikisine, tam bir rezalet. Düşünün seramiklerin başında polis nöbet tutuyor. Soran olursa 'suç'unu, "komünizm propagandası" diyor, kesin bir inançla ve gururla başında nöbet tutan polis. Böyle bir yerden çıkmış gelmişim. Yani bu kadar büyük bir rezaleti hissedebilmek için bunu yaşamak lazım. Sözle anlatmak mümkün değil. Düşün (Güzin böyledir, benimle bazen sizli bizlidir bazen senlibenli. MŞG). Abidin'in seramik yaparak Türk sanatını tanıtmak için yaptıklarından sonra başına bu çoraplar örülüyor, maksat Abidin'i Roma'dan geri getirmek.

İşte o rezaletten, o büyük sıkıntıdan, o çekilmez tedirginlikten, çıkmış gelmişim Roma'ya. Sistina Kilisesi'ne bu ruh haliyle giriyordum. Hiç unutamam, Michelangelo'nun eserine yaklaşırken, daha merdivenlerde, o büyük insan kalabalığının o hayranlık dolu mırıltılarını, mırıltısını demek lazım, çünkü sanki hepsi bir olmuş tek bir hayranlık sesi çıkarıyorlar, kulağıma gelmeye başladı. Yavaş yavaş ve büyük bir hayranlık duygusuyla yukarıya çıktım: Orası mahşer kalabalığı içinde. İnsanlar huşu içinde, evet apaçık kendilerinden geçmiş bir vaziyette, seyrediyorlar: Bütün duvar boydan boya Michelangelo. Hayranlıktan ve heyecandan nutkum tutuldu. Nefesim kesildi: O hınca hınç kalabalık büyük bir hayranlık içinde seyrediyor. Bütün eserler olağanüstü. Ben orada mahvoldum yani, her bakımdan: Resim mi diyeyim, heykeller mi? Yani başım döndü kardeşim. Anladım ki başka bir dünyadayız. Yani nereden geliyorum, başımızdan neler geçti? Birdenbire son aylarda yaşadıklarım canlandı hafızamda. Ve fena halde sarsıldım. Ankara'daki son aylar benim için büyük bir kavgaydı. Bakın nitekim şimdi bunları anlatırken bile duygulandım.

MŞG: Farkındayım, çok yoğun...

GD: Çıktım, hemen orada, koskocaman bir duvarda Cem Sultan'ın portresiyle karşılaştım. Evet bizim Cem Sultan'ın portresi. Osmanlı kıyafetli tek portrenin Cem Sultan olduğunu sonra öğrendim ama o ruh halimle o portreyle orada karşılaşmak da allak bullak etti beni. O büyük Avrupa-

lı kalabalık içinde bizden tek adam Cem Sultan, bir Osmanlı. Çok hoştu. Birdenbire Avrupa'da olduğumu ve bunun "başka bir şey" olduğunu idrak ettim. (Güzin bu cümleyi Fransızca olarak telaffuz etti o nedenle buraya aynen almalıyım: *C'est autre chose quand meme.*) Biz başkayız onlar, yani Avrupalılar başka. Yani böyle bir duygu geldi içime.

MŞG: İki "dünya" arasında büyük bir fark var. Hele o yıllarda.

GD: Müthiş. İşte o kalabalık izliyor oradaki eserleri ve neredeyse diz çöküp hayranlıklarını dua eder gibi dillendiriyorlar, hafif bir mırmırlanmayla, hep beraber. Mest olmuşlar. Bir anlamda kendilerine göre hayranlıklarını mırıldanıyorlar. Çok etkileyiciydi. Çok fena çarptı beni. Ben de mest oldum kardeşim.

MŞG: Hikâyeniz olağanüstü. Neden oraya yalnız gittiniz? Abidin niçin sizinle gelmedi?

GD: O sırada hissetmiştim: Sophie diye genç bir kız, bir aktris var. Abidin'le herhalde bir başlangıçtı. Tahmin ediyorum onunla bir şey yapması gerekiyordu. Yani önceden alınmış bir randevu gibi bir şey olabilir. Ama sonra Abidin'le birlikte birçok yeri dolaştık.

MŞG: Abidin'le Venedik Bienali'ne gittiniz mi?

GD: Bilmiyorum. Hatırlamıyorum. Herhalde gitmedik. Dedim ya paramız çok sınırlıydı.

MŞG: Roma'da ne kadar kaldınız?

GD: İki- iki buçuk ay kadar kaldım. Bir buçuk ay kadar Roma'da, bir ay Anzio'da.

Anzio'daki Akdeniz

Roma'nın güneyine doğru inerseniz Anzio'ya varırsınız. Deniz kenarında kendi halinde şirin bir kasaba. Küçük: 20-30 bin kadar nüfus. Yazın biraz daha artan. Plajı geniş, kumu ince, denizi sakin. Neron'un orada ve yine de ne olur ne olmaz diye mağaralar arasında ve bir parça deniz altında neredeyse, yazlık evini, villasını kurması/kurdurtması bir tesadüf değildir. Asla. Kemerli birkaç parça evden oluşan bu saray yavrusunun sadece harabesi kalmıştı 1952'de. Kasabanın biraz dışındaki villayı Abidin ve Güzin ziyaret edemediler.

Ama 4 Haziran 1944'te, yani bundan daha sekiz yıl önce, Müttefiklerin bu plajdan çıkarma yaptıklarını mutlaka duydular. Roma'nın üstüne yürümek için en yakın ve en elverişli plaj burası çünkü. Kara Gömleklilerin "Roma Üstüne Yürüyüş"ünün izlerini silerek İtalya başkentine vardılar: Kurtarmak için. Yaşasın özgürlük kardeşlerim! Ve rövanş işte böyle alınır diye not düştü tarih kitapları..

Aman dikkat yaz günlerinde öğleden sonraları fazla gürültü yapmamak gerek yine de: "La sonnellino" ve "la festa" veya kısa yoldan "la sieste," "la fete" uzun sözün kısası "le farniente" saati çalmıştır: Tatil için gelenler dinlenmeye çekilmişlerdir: Şışşşt...

Yurtdışında Abidin'le birlikte geçirdikleri ilk tatil üzerine Güzin'le söyleşiyoruz:

MŞG: Anzio'da neler yaptınız?

GD: Roma'dayken, paramız çok değil ama Abidin tutturdu: Roma'nın Anzio diye bir plajı var, oraya gidelim diye. Ve gittik. Orada bir oda kiraladık: Bir tür pansiyon, bir aylığına. İdare etmek için. Otelde kalamazdık mesela. Pahalıydı oteller. Ve denize girdik. Evet orada bir ay yaz tatili yaptık. Yani İtalya'daki iki belki iki buçuk ayının bir ayını orada deniz kenarında geçirdim. Abidin'le elbette. Mayolu bir fotoğrafım var, Anzio'da çekilmiş.

MŞG: Nerede o fotoğrafınız?

GD: Buluruz. (Güzin daha sonra buldu o fotoğrafı: O fotoğrafın bir örneği bende şimdi. MŞG)

MŞG: *La dolca vita* devam ediyor demek.

GD: Devam ediyor (Güzin gülüyor), gezdik filan. Sonra döndük Roma'ya: Yine aynı otele.

MŞG: Roma'nın en yakın "plajı" Lido di Ostia'dır. Oraya değil de neden biraz daha uzakta ve biraz daha güneyindeki Anzio'ya gittiniz?

GD: Bilmiyorum. Abidin seçti gideceğimiz yeri, ondan herhalde.

MŞG: Roma'ya döndükten sonra neler yaptınız?

GD: Roma'da her yere gidiyoruz. Bir sürü şey yaptık. Meşhur mahallelerini ve mekânlarını tanıdım.

MŞG: Borghese villasını ve bahçelerini, Colesseo'yi ve Meydanını ve vızır vızır geçen vespalarını, la piazza di Spagna'yı ve çevresindeki dar,

küçücük ve her şeye rağmen sakin sokaklarını, La Piazza Navona'yı ve tıka basa kahvehanelerini, pizzacılarını, lokantalarını, Ludovsi mahallesinin ve via del Corso'nun lüks mağazalarını, via del Babuino ile via dei Coronari'nin sanat galerilerini ve antikacılarını, La Piazza Fiume'nin mütevazı dükkânlarını, bunların hepsini ve mutlaka fazlasını ziyaret ettiniz, gezdiniz, gördünüz.

GD: Epey dolaştım. Daha ziyade mahalle gezileri yaptık. Popüler mahalleleri dolaştık.

MŞG: Roma halkı sokakta yaşayan bir halk. Kaldırımlarda, lokantalarda ve lokanta teraslarında yayılmış bir topluluklar toplamıdır Roma. Bütün mahalle zaten sanki dışarıda yaşıyor. Siz de bu şenliklere, bu sevimli, coşkulu ve epey gürültücü kalabalıklara katılıyor muydunuz?

GD: Tamamıyla katılıyorduk. Üstelik de zaman zaman biz de epey kalabalıktık.

Roma'da Abidin Dino, Zekeriya Sertel, Niyazi Berkes ve Güzin Dino Toplanti Yaparken Yakalandiiar

MŞG: Nasıl yani?

GD: Evet biz de yalnız değildik. Bir gün, öyle şen şakrak, sevimli ve gürültücü, herkesin bir ağızdan konuştuğu, öyle şirin bir kalabalık içinde, bir masanın çevresinde, Niyazi Berkes var: Kanada'ya gitmeye hazırlanıyor. Zekeriya Bey (Sertel) var: Türkiye'den yeni çıkmış, tek başına. Abidin: Zar zor atmış kendini Roma'ya. Bir de ben: Bildiğiniz gibi Roma'ya Abidin için gelmişim. Evet dördümüz bir masadayız. Çevremiz tamamen İtalyan havası: Çok neşeli ve çok keyifli insanların içindeyiz. Yemek yemişiz, biraz şarap içmişiz, hoş bir halimiz var. Ama hüzün de çok uzağımızda değil. Hele Niyazi'nin havası tam rezalet. Aslına bakarsanız dördümüz de dertliyiz. Ama derdini ortaya ilk atan Niyazi oldu. Hiç unutmam, Niyazi böyle bakıyor etrafına, O da zavallı, dedi ki:

– Ne güzel herkes gülüyor, herkes mutlu, herkes oynuyor, herkes eğleniyor. Ne hoş ne rahat yaşıyorlar. Biz niye böyle çöküntü haldeyiz. Bize ne oluyor? Biz burada ne arıyoruz? Nedir bizim kabahatimiz? Biz ne yaptık da bunu bize reva gördüler? Niçin buradayız?

Böyle deyince hepimiz fena olduk. Bu hepimiz için geçerliydi. Ama özellikle öbür üçü için: Abidin, Niyazi ve Zekeriya Bey, üçü de Türkiye'den ayrılmak, ne ayrılması kaçmak zorunda bırakılmışlar. Türkiye'de yaşatılamamış üç insanımız. Üç değerli çocuğumuz. Üç değerli aydınımız. O sahne çok zordu. Çok. Hiç unutmam. Unutamam.

MŞG: İtalyanlar yıllarca savaştılar, çok insan kaybettiler, ama savaştan çıkalı çok az zaman olmasına rağmen yaşamasını ve eğlenmesini biliyorlar. Biz savaşa girmedik ama siz dördünüz dayak yemiş bir haldesiniz orada.

GD: Dayaktan beter! (Gülüyor Güzin.) Abidin baktı Niyazi gerçekten çok dolu, çok dertli, ona şakalar yaptı filan, sıkıntısını birazcık azaltabilmek umuduyla. O an hepimizde aslında bir çöküntü havası esiyordu. Evet hepimiz oradaydık. Ama aklımız ülkedeydi...

Her Yol Roma'ya Döner

Güzin, yola çıktığı zaman tasarladığını gerçekleştiremedi. Abidin'le buluştular ama birlikte Paris'e gidemediler. Neden? Güzin anlatıyor:

GD: Roma'da hastalandım. Hastalanınca dönmek zorunda kaldım. Dolayısıyla Fakülteden aldığım dokuz aylık "görgü ve bilgi artırma" iznimi sonuna kadar kullanamadım. Yani o dokuz aylık izni gelecek sefere kullanabilecektim. Gelecek sefere kalıyordu. Dönmek zorundayım çünkü tedavi paramız yok, nasıl iyileşeceğim? Abidin'in mali durumu zaten son derece kritik. Zar zor kendini idare ediyor vaziyeti var. Orada bir şeyler tutturmuş, bir ressam çevresi var, tamam, ama öyle düzenli bir geliri olmadığı gibi benim tedavi ve doktor giderlerimi karşılaması mümkün değil. Dönmeye karar verdim, ama inanmayacaksınız belki fakat gerçekten dönüş param bile yok. Evet o hale gelmiştik. İmdadıma Zekeriya Bey yetişti: Dönüş biletimi O aldı. Zekeriya Sertel parasız bir adam değildi. Yurtdışına da yeni çıkmıştı. Onun aldığı uçak biletiyle döndüm. Yine uçakla ve yine ödüm koparak: Uçaktan. Zekeriya Bey'i de ben böyle tanıdım: Cömert bir adam olarak.

Zekeriya Sertel, *Tan*'a yapılan saldırıdan, kendisinin, eşinin yani Sabiha Sertel'in ve dostları Cami Baykut'un haklarında açılan dava ve bin bir maceradan sonra, geçmiş yıllarda tanıdığı ve o günün Başbakanı Adnan Menderes'ten bizzat rica ettiği pasaportu ancak Ağustos 1952'de edinip

yurtdışına çıkabilmişti. (Bu konuda Zekeriya Sertel'in, eşi Sabiha Sertel'in ve kızı Yıldız Sertel'in birçok kitabında ayrıntılı bilgi edinmek mümkün. Bu kitapların künyelerini kaynakçada sunuyorum.) Zekeriya Sertel'in Abidin ve Güzin'le yolları daha sonra Paris'te de kesişecek.

Güzin'i uçakla Roma'dan İstanbul'a yolcu etmeden önce bir soru daha sormak istiyorum:

MŞG: Abidin o günlerde Türkiye'yi uzun bir süre için terk ettiğini hissediyor muydu? Bunu size açıyor muydu?

GD: Tabii, tabii. Türkiye'den çıkarken zaten kararını vermişti. Abidin Türkiye'de oturamayacağını anladı. Anladı yani yaşatmayacaklarını, barındırmayacaklarını, rahat bırakmayacaklarını. Bu yetmiyormuş gibi o malum seramik rezilliği ile belki bir süre sonra dönüş hevesini büsbütün altüst ettiler. Aslına bakarsanız ben de, annem de çok istedik Türkiye'den çıkmasını. Ben bilhassa canını ve sağlığını kurtarmak istiyordum. Abidin o zulme dayanamazdı, ölürdü yani. Hastaydı zaten kardeşim. Daha ne olsun? Daha sonra ben de dayanamaz oldum. Ben bile orada kalsaydım ölürdüm. Nitekim annem bile benim üniversitedeki kariyerimi, şusunu busunu bile itip çıkmamı ısrarla istedi. Annem müthiş bir gayretle ve sürekli bir ısrarla "Gideceksin Abidin'in yanına" deyip durdu 1952'den Türkiye'yi temelli terk edeceğim 1954'e kadar. Roma'da geçirdiğim süre içinde parasızlığın ne tür bir bela olduğunu anladım. Abidin'in bu durumda ve benim daha sonra, ne olacağımızı bilmeden, beş parasız bile kalacağımızı hissederek çıkmamız müthiş bir maceraydı. Büyük bir cesaret işiydi bizimkisi. Roma'da parasızlığın ne demek olduğunu bizzat yaşayarak en somut biçimiyle gördük. Yaşadık Abidin'le. Kıt kanaat yaşamak öyle kolay bir meslek değil. Emin olun.

Evet işte aynen böyle:

Bir akşamüstü Roma'dan kalkan uçak, içi pır pır eden genç bir bayanı ülkesine taşıyordu. Ama o genç kadının aklı Roma'da bırakmak zorunda kaldığı eşinde kalmıştı. Evet bir dahaki yaz Fransa'da, Paris'te buluşmak için sözleşmişlerdi. Ama o bir yılda kim bilir neler olacaktı. Neler yaşanacaktı daha: Her biri ayrı bir mekânda. Her biri diğerinden uzak. Çok uzak.

Güzin Roma'dan ayrılmadan önce Navona Meydanı'nda veya la piazza del Popolo'da belki bir gösteriye tanık oldu. Belki bir mitinge: Kızıl

bayrakların rüzgârda dalgalandığı bir akşamüzeri İtalya emekçilerinin seslerini duydu belki.

Vatikan'a karşı durup bir dondurma yediğinden ise adım gibi eminim. Papalık: Yani Katolikliğin acılı merkezi: Roma'nın en geniş meydanında, yayılmış via Leone'ye iki adım.

Şatoları çok geniş, çok büyüktür Roma'nın: Entrikalarıyla ünlü, entrikalarıyla kapı ve pencereleri kanlı.

Roma geceleri uyumaz. Roma'da gece iyi bir akşam yemeğiyle başlar. Tagliatella. Ravioli. Cannelloni. Agnolotti. Beyaz ve kırmızı şarapla mutlaka. Dostlarınızla. Ve sıra sıra lokantaları sıra sıra kahvehaneler izler. Teraslar dopdolu. Şık kadınlar: Kimi özensizce ama bir sanat eseri gibi eşarbının kaldırımı yalaması için eğilir kalkar, kalkar eğilir, uzanır kısalır.

Yakışıklı erkekleri kendilerini olduklarından daha fazla yakışıklı görür. Burunları o yüzden havadadır. Ve yine o nedenle hiçbiri burnunu göremez öbürünün. Savaşlar dizisi erkek milletini bulunmaz Hint kumaşı haline getirmiştir. Annelerinin şımarttıklarını, eşlerinin çocuk büyütürcesine nazlı yetiştirdiklerini saymazsak.

Motosikletli gençler geçer: Hızla ve bağıra çağıra. Hava birdenbire serinler. Neden acaba?

Motosikletli paparazziler "haber avına" çıkmışlardır: Fotoğraf makineleri boyunlarında birer kolye.

Papazlar duvarlara teğet çizerler: Geometri sınavına hazırlanmak niyetine. Niyet etmek iyidir derler. Kadın papazlar, ne papazı canım kadından ancak rahibe olur kardeşim, tamam tamam rahibeler işte bıyıklarını sıvazlar, iki tespih çeker, duvar diplerinde yok olurlar, birer toz bulutu içinde, kimliksiz, kişiliksiz: Bu kadarı güldürür mahallenin güzellerini.

Diğerleri, sokaklara çıkamayanları dört duvar arasında ezik, duada baygın, uykulu uykusuz, ağlamaklı, hüzün çöker manastırlara. Çan sesleri duyulmaz olur: Madem ki erkekler kayıp.

Sokak, cadde, bulvar ve meydanlara, lokanta, mağaza, kulüp, bar, kerhane ve kahvehanelere gri, siyah renkler hâkim olur. Yeşiller, kırmızılar, sarılar geri çekilirler. Kaçmazlar ama. Dar, dapdaracık sokaklara dikkat:

Roma labirentinde ne olur kaybolmayın. Ama dikkat. Kaybolabilirsiniz çünkü hemen!

Uzar çok uzar geceler Roma'da: Abidin yalnızlığını ve sıcaklığını duyumsar genç eşinin: Daha birkaç saat önce buradaydı. Roma geceleri sabahın ilk ışıklarıyla bir şatoda yataksız bir odada bitebilir, gazete yaprakları serili. Geçen zamana üzülürsünüz. Yakalamak mümkün değildir geçen zamanı ve giden(ler)i. Ama bu onları aramanızı asla engellemez. Engellememeli.

Geçen zamanın peşinde ağarır saçlar: Abidin'in saçlarında ilk griler: Roma izlerini taşırlar. Roma'dan bin bir iz arasında bir de gri renk kalır: Paletinde ressamın.

Ressamın eşinin albümünde ise Anzio'da çekilmiş birkaç fotoğraf. Roma'dan getirilen anılar: Annesiyle paylaşacak onları Güzin. Arkadaşlarından birkaçıyla da: Azra ile örneğin. Başka kimler kaldı Ankara'da o günlerde.

Ankara üzgün: Giden, gidip bir daha gelemeyecek olan çocuklarına. Başkent ağlamaklı: Bu ne derttir bu kentte: Evli kadınlar kocalarından ayrı, evli erkekler kadınlarından. Ankara'da, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkentinde geceler uzundur, gündüzler belalı: Kırkikindi yağmurlarından beter: Dinmezler. Durulmazlar: Polis bıyıklarında asılı.

Roma'da, İtalya Cumhuriyeti'nin başkentinde geceler geç(e)mezler: Abidin yalnızlığını ve sıcaklığını duyumsar genç eşinin: Daha birkaç saat önce buradaydı.

Francis Picabia ile Roma'da

Güzin, Abidin'den ve Roma'dan ayrıldıktan sonra Abidin La Piazza di Spagna'da (İspanya Meydanı) bir atölyede yaşamaya başladı. Çevresinde birçok sanatçı atölyesi, evi ve sevimli dar sokakları ve hele Roma'da geçen, Roma'yı anlatan ve elbette kendini bilen her filmde mutlaka gösterilen upuzun ve dimdik merdivenleriyle ünlü "La Piazza di Spagna'nın tepesinde, bir arkadaşından devraldığı atölyeye yerleşti."

Artık burada oturacak ve çalışacaktı. İşin ilginç tarafı alt katta oturan komşusunun Francis Picabia olması. Abidin o günlerde yetmiş yaşını geçmiş sanatçıyla tanış(a)madı. Ama ünlü sanatçı Abidin'in başına bir iş sardı ki tam dostlar başına cinsinden.

Francis Picabia herhangi bir sanatçı değil: Hayatının değişik dönemlerinde Apollinaire'in, Duchamp'ın, Man Ray'ın, Tzara ve Breton'un çok yakın dostu olmuş bir ressam, bir şair (*Poemes* başlıklı yapıtı örneğin) ve yazar. Senaryo bile yazdı: 1924'te Rene Clair'in *Entr'acte'ının* senaryosu onundur. *Dada* sanat hareketinin öncüllerinden, ilklerinden. Hatta kendisine bırakırsanız "ruhu." Fransızcasıyla ve kendi deyimiyle "*j'etais en quelque sorte le pere spririluel de Dada. Je lui avais donne une philosophie.*"

Her sanatçı, hele her yaşlı sanatçı gibi o da kendini biraz övüyor. Bu kadarı hoşgörülebilir. Ama gerçek nerede?

Picabia resme başladığı ilk günlerinden itibaren bütün sanat akımlarını "geçti:" Empresyonist oldu (Ah! o bitmez tükenmez manzaralar!), neo-empresyonist, sonra kübist, sonra Dada öncülü (pre-Dada: 1910'larda ABD'de Duchamp ve Man Ray ile), sonra elbette Dada. Dada ile "sanatın ölümünü" ilan eden Picabia, aslında hiçbir sanat akımına "beş dakikadan fazla dayanamadı." Picabia Dadanın ilk Parisli yıllarında Tzara'nın önderliğine karşı Breton ile işbirliği yaptı. Her şeye karşı olmak gerekiyordu onun için. Dadacı birçok eylem Picabia'nın Paris'teki atölyesinde hazırlandı. Eyleme hep birlikte geçtiler...

Ama Dada'dan da sıkıldı Picabia. Her türlü estetik dogmayı, en *avant-garde* olanlarını bile terslemek gerekiyordu. Picabia da öyle yaptı: Elinin tersiyle itti. 1922'de Tzara ile, 1924'te Breton ile ilişkilerini kesti. Paris'ten demir aldı... Ama Dadadan sonra ne kalıyordu?

Ekspresyonist yapıtlara geçti artık. Sonra sergiler sergileri izledi. Ve bir gün Picabia kendini la piazza di Spagna'da buldu. Tepesinde elbette: Başka türlü olması na-mümkün(!)

Resim sanatına karşı, resmin etkisine, eğemenliğine karşı sürekli bir güvensizlik duydu. 20 Ocak 1922 tarihli *Le Figaro*'da yayınlanan bir söyleşisinde belirttiği gibi, "Gelişigüzel manifestoların sorumluluğunu taşıyamazdım. ...Kafama estiği gibi çalışıyorum. Yenilik arıyorum, yenilik, yeni formüller, yeni yöntemler. Herkesi sıkıntıdan perişan eden ölümsüz bir eserdense beş dakika süren bir yeniliği tercih ederim."

1923'te kendisiyle bir söyleşi yapan Roger Vitrac'a ise aynen şunları söylüyor: "Hayattaki en güzel şey yalandır."

İşte ben de tam bu meseleye "yalan" konusuna gelmek istiyordum: Abidin'i tanıyabilseydi ortak pek çok dostlarının, ortak birçok noktalarının bulunduğunu keşfedebilecekti. Ama yaşlı "kurt" o günlerde başka havalardaydı: Bir sorun olunca, birçok Avrupalı gibi, O da "kusuru" elbette "yabancı" da arayacaktı. Hele bu yabancı bir "Türk"se. Bizzat kendisinin Roma'da bir "yabancı" olduğunu akıl bile etmeden. Ama İspanyol kökenli olması hesabıyla ve "İspanya Meydanı"nda oturuyor diye kendini "kendi çöplüğünde" sanmış da olabilir: Hakkını yemeyelim.

"Kusur" mutlaka "yabancı'da olmalıydı. Bunun için yalan atmak gerekse bile:

Evet La Piazza di Spagna'da Abidin'in alt komşusu, herhangi bir ressam ve yazar olmayan, ünlü Picabia, o akıl almaz Roma sıcaklarında değişik katlardaki apartman ve atölyelerin ön camlarının kenarlarındaki saksılar çatlayıp kendi atölyesinin "camekânına düşünce" hemen "suçluyu" buldu: "Tepemdeki Türk beni taşlıyor" diye polise ihbar etti. Polisin yaptığı "sıkı bir araştırma ve soruşturmadan" sonra Picabia'nın "atölyesinin taşlanmasına sıcağın neden olduğu anlaşıldı ve Abidin'in suçsuzluğu ortaya çıktı." Nihayet! (*A'dan Z'ye Abidin Dino*'dan aktarıyorum: s. 203.)

Abidin onca derdin arasında nerden taş bulacak nerden Picabia'nın atölyesini taşlayacak? İş mi yok memlekette? Dert çok oysa.

Memleket Havadisleri İyi Değil

Eylül 1952'de Ankara'nın kimi apartmanlarında, kimi mahallelerinde hüzün kol geziyor çünkü, yeniden: TKP'li oldukları sanılan, aylardır süren takibat sonrasında oluşturulan dosyalara dayanılarak, insanlar evlerinden alınıyor: Çoluk çocuklarının, komşularının gözleri önünde: Sağa sola ama bilhassa sola korku salmak için. Gözdağı vermek için. Kitaplıklar altüst ediliyor. Yaşlı analar, babalar tersleniyor. Evet insanlar bir kez daha siyasi görüşleri, farklı siyasi yaklaşımları nedeniyle gözaltına alınıyor: İtile kakıla. Ankara'da sidik kokan "hücreler" dolduruluyor yine: Tertemiz insanlarla.

"Barabar"ı en iyi söyleyen Ruhi Su.

Abidinlerin Ankara evinin yoldaşları-gelip gidenleri, Ahmet Arifler, Patriyot Hayatiler, tiyatro sanatçıları, yazarlar, şairler, üniversite öğrencile-

ri, öğretmenler, Ankara'nın namuslu emekçileri, tek tek, grup grup gözaltına alınıyorlar.

Polisin aralarına soktuğu "ajanlar" duruşmalarda "tanık" olarak çıkacaklar/ çıkarılacaklar "yoldaşlarının" karşısına. Bir örnek ister misiniz? Orhan Suda'dan aktarıyorum: TKP Ankara "hücre"lerinden birinde, Orhan Suda yanında şu isimler var: Kemal Bekir (Özmanav), Turan Tuna, Kamuran Baştuji (O sırada Paris'te bulunan Kemal Baştuji'nin küçük kardeşi. MŞG) ve Orhan Suda. Orhan Suda'nın yazdığına göre, "hücresine," "yukarıdan (TKP üst yönetiminden veya Ankara İl Sekreterliğinden. MŞG) gelen emir sonucu yeni üye olarak katılmış Sabahattin Özbay," 15 Ekim 1953'ten itibaren İstanbul'da başlayan duruşmalarda "tanık" olarak karşılarına çıkarılacaktır. (Orhan Suda'nın kitabında: s. 57 ve devamı, s. 74 ve 86, s. 119-120.)

Hemen şunu eklemek lazım: Ankara-Mankara günlerinde Abidinlerin en yakın dostlarından Muzaffer Şerif Başoğlu ve daha önce vurguladığım gibi Zeki Baştımar TKP "Merkez Komitesi" üyesi olmakla ve Ankara ili sorumluları olmakla da suçlanıyorlar. Yani örneğin Zeki Baştımar sadece TKP Genel Sekreteri olarak suçlanmıyor: Geçmişte, yakın, çok yakın geçmişte Ankara'da yaptıklarından da suçlanıyor. Bilmem anlatabiliyor muyum?

Abidin Roma'da bile olsa bu gelişmelerden mutlaka tedirgin olmuştur. Sadece kendisi için değil. Bunu kesinlikle söylemek olası. Olup-bitenlerden tedirgindir Abidin: Ülkede bir kez daha düşünce özgürlüğü ayaklar altına alınıyor diye. Dahası tutuklanalar Ankara'dan bir süre sonra İstanbul'a gönderiliyorlar. Abidin bu tür tren yolculuklarının ne olduğunu iyi bilir: Haydarpaşa'dan Çorum'a giden o değil miydi: Şu 1942 yılının zulüm kokan bir sonbahar akşamüzeri? Evet ülke yine bir "usera karargahı" olduğunu gözler önüne seriyordu. Cinayetler ise sadece ağlatıyordu. Ağlatır:

Yaşar Çöl isimli Ankara Ticaret Okulu öğretmeni, dayanamaz dayağa, işkenceye ve zulme ve çıldırır. Bu cinayet değilse cinayet nedir? Başka çıldıranlar da oldu. Ankara'da tutuklanan tiyatro oyuncusu, aktör Aclan Sayılgan, gözaltında polisle işbirliği yaptıktan ve hafif bir cezayla "yakasını kurtardıktan" sonra, polisin kendisine açtığı polis kaynaklarına dayanarak oluşturduğu kitabında, "çıldıranların neden çıldırdıklarını" uzun uzun anlatıyor

ve "polisin hiçbir suçu olmadığını" vurgulamak için epey çene çalıyor: Ama aklına şu soruları sormak hiç gelmiyor: Davranış biçimlerinde değişiklikler gözlenen insanlar neden tedavi edilmediler? Bu insanlar o biçimlerde gözaltına alınmasaydılar böyle şeyler yapar mıydılar? Böyle sorular sormadığı gibi, ipin ucunu o kadar kaçırıyor ki şöyle bile yazabiliyor: "Yaşar Çöl'den başka çıldıran olmamıştır. Ancak Ahmet Arif Ünal, ses duymuş, damarlarını kesmek istemiş, kendisine şok tedavisi yapılarak iyi edilmiştir... Galiba Muzaffer Arabul'a da şok tedavisi yapılmış. Asım Akşar da ses duymuş ve şok tedavisi görmüştü." Pes denmez mi? Sayılgan, anlaşılabileceği gibi, "şok tedavisinin" "iyileştirici" ve neredeyse sıradan bir "tedavi" olduğunu sanıyor ve/veya öyle sandığını yansıtmak istiyor. Okuru da kendisi gibi bunun "tedavi için, iyileştirmek için" yapıldığına inanmasını arzuluyor. "İyi edilmiştir" diye yazması bundan. (Sayılgan'ın kitabında s. 345'in dibinde başlayan ve s. 347'inin dibine kadar süren 140 numaralı dipnotu okumanızı tavsiye ederim. Eğer aklınız, vicdanınız ve yüreğiniz kaldırabilirse.)

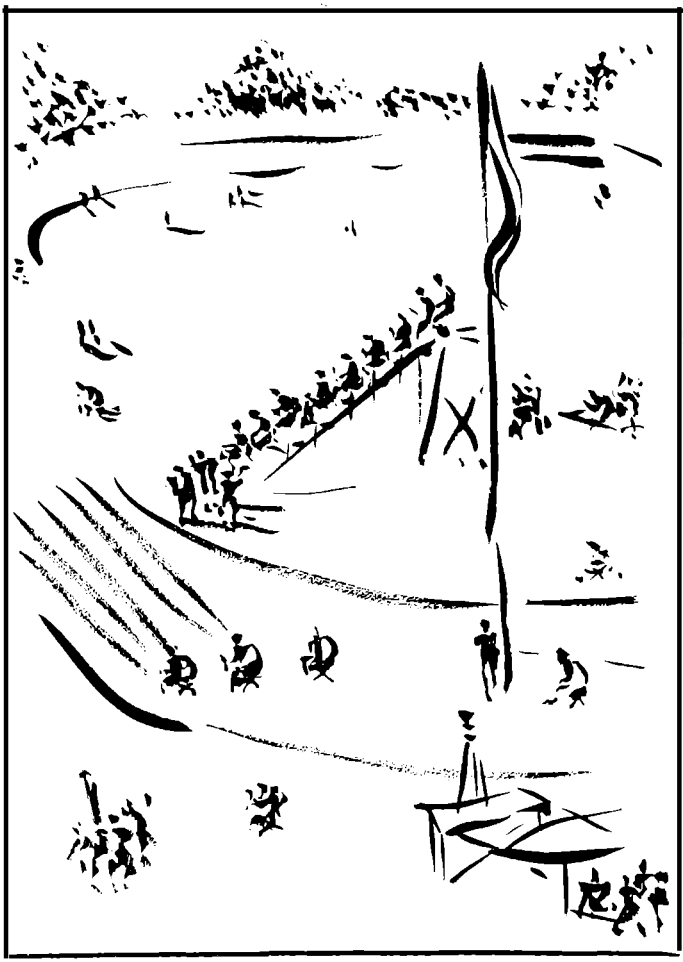
Tekrar ediyorum: TKP Ankara tutuklamalarını Abidin uzakta bile olsa öğrendi: Okuyarak, dinleyerek. Ve siz siz olsanız dostlarınıza, tanıdıklarınıza, arkadaşlarınıza, yoldaşlarınıza yönelik bu çapta bir saldırı olunca döner misiniz ülkenize? Elbette dönmezsiniz. Evet Abidin'in zaten İstanbul'u terkettiğinde belli bir süre için "canını kurtarmak" niyetinde olduğunu biliyoruz. Ama bu tür tutuklamalar, gözaltında işkenceler ve benzeri bin bir rezillik sizi ülkenizden ve sevdiklerinizden uzak tutar: İstemeseniz bile.

Epoca

Ne iyi ki sevimli haberler de eksik değil. İtalya'dan gelse bile. *A'dan Z'ye Abidin Dino*'da (s. 111): "*Epoca*" başlığı altında iki cümle var.

"İtalyan yayın organı" olarak tanımlanan derginin önce ismine dikkatinizi çekmek istiyorum: *Epoca*: Çağ demek. Evet dergi çağ(daş). Ve sanki bir önce anlattıklarımın çağ-dışı olduğunu vurgulamak niyetinde. İsmi yeter bu iş için.

A'dan Z'ye Abidin Dino'daki ikinci cümlede şu yazılı: *Epoca*' nın 13 Eylül 1952 tarihli sayısında, "Abidin'in iki karikatürü ile birlikte, İtalya'daki yaşamı ve çalışmaları üstüne bir yazı yayımlandı."

★

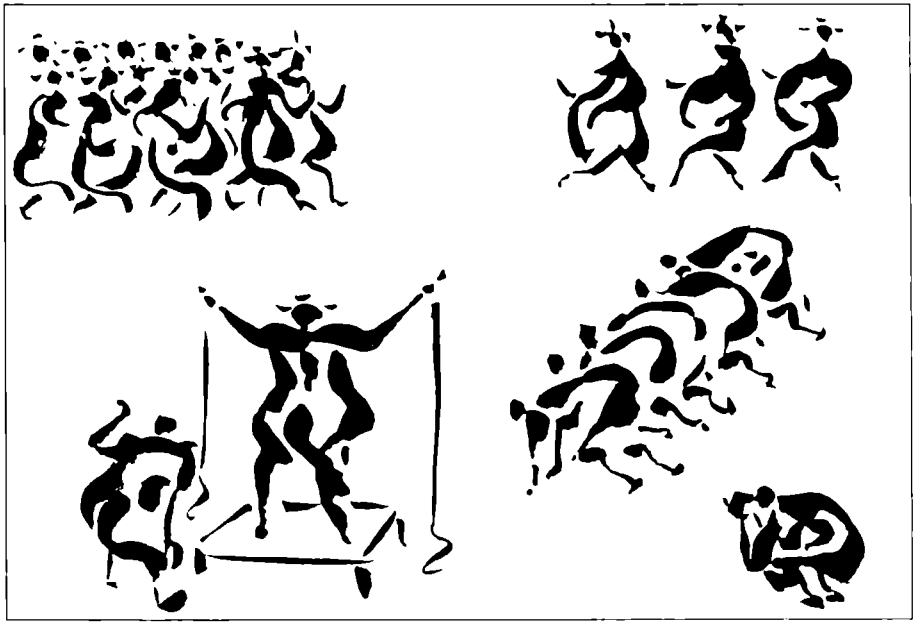
Film en 12 images des XVIIe JEUX OLYMPIQUES à Rome

par
ABIDINE

★

Voir la suite du film en douzième page

Abidin, 1960 Yaz Olimpiyatları'nı Aragon'un yönettiği *Les Lettres Franç aises* için izledi. Çizgileri "12 images/görüntü film" başlığı altında dergide yayınladı, 8 Eylül 1960.

Abidin'in Roma Olimpiyatları.

Bu açıklamanın altında adı geçen yayın organından bir parçanın tıpkı basımı bulunuyor:

Sayfanın üstünde "L'Arte" sözcüğü okunuyor: Yani 'Sanat. Abidin'den bir "harikatür" var sonra. Altında büyük harflerle şu yazılı "Uomini Come Insetti." Çevirisini yapalım: "Böcek gibi adam/insan." Veya "Böcek olarak adam/insan." Veya daha kolayı "Böcek adam/insan.

Neler mi görüyoruz? Birbirine girmiş bir insan/adam kalabalığı, karman çorman. Kadın yok görünürlerde.

Yere serilmiş en az iki kişi görünüyor: Ne yapacağını bilmez biri, sağ eli umutsuzların tavrıyla başında, dizleri üstünde yere serilmişlerden solda olana doğru dönük, yumruğa benzer biçimdeki sol eli havada. Üst tarafında askeri kıyafete benzeyen bir giysi taşıyan biri, sağ yanındaki bir başkası bu ikisine bakıyor, ama ayakları yerden kesilmiş ve bu ayaklar maymun ayaklarına veya herhangi bir hayvanın ayaklarına benziyorlar. Ön

Abidin'den Roma Olimpiyatları

plandaki üç yaratığın ve yere serilmiş iki mahlukun ayakları ve bacakları çıplak ve herhalde donsuz. Sağda kilise adamına /din adamına benzeyen biri sol elini arkasında yumruk gibi kapatmış, sağ eli havada ve sağ elinin başparmağıyla "yukarıyı" gösteriyor. Solda yere serilmiş olanın iki ayağı da o tarafa yönelik ve öbürünün başparmağından daha yukarıda. Havadaki iki ayak ve sol el arasında ise sanki sıkışmış/sıkıştırılmış gibi duran bağırtılı iki belki üç baş. Bunlardan biri, yukarıya doğru bakanı Abidin olmasın? Abidin kimi harikatüründe kendisini de bazen "yama" gibi ekler bir köşeye, bir kenara. Ancak onu "görebilmemiz" için harikatürü hafifçe, yani fazla sarsalamadan, döndürmek ve bakmak lazım: Haydi gelin bir deneyelim: İşte Abidin'in profili. Burnu ele veriyor Abidin'i. Burnu sanki Cyrano de Bergerac'ın burnu. Bir alamet-i farika pardon alamet-i harika! Bağırmıyor o. Bağıracak hal mi bıraktınız adamda kardeşim? Sağda yere serilmiş olanın iki eli birbirine kenetli. Bu iki el sanki başının üstünde duruyor. Ama

baş nerede? Belli değil. Fakat o da ne? O kenetlenmiş iki elin arasından uzanan bir evet bir tek ayak: Ayaklar baş oldu, eller kenetlenirse (mi?)

Bu insan kalabalığının tümü/hepsi sanki tek parça. Birbirlerine girmişler. Birbirlerinden ayrılmaz durumdalar. Yapışık. Aralarından "su sızmıyor." Aralarında boşluk yok. Aralarından herhangi bir çizgi geçmiyor. Evet geçen çizgi yok. Çizgilerin tümü kalıyor ve çizgiler birbirlerinde sürüyorlar. Çizilenlerin arasında tek boşluk yok: "Böcek insan" bu mu? Yayınlanan yazıyı okuyamadan, Abidin'e sormadan yanıt vermek zor.

İtalya'dan Haber Var

Güzin, İtalya tatilinde, Roma'da geçirdiği kısa bir süreden sonra, Abidin'le bir aylığına Anzio'ya, denize, gitti biliyorsunuz. Orada yaşanan anlar ve anılar zaman içinde sürüyor. İşte ispatı:

Abidin, Roma'dan, eğer karttaki damgayı doğru okuduysam, 20 Eylül 1952'de bir kart gönderiyor Güzin'e. Karttaki "Tophane. İstanbul 23. 9. 52 damgasından kartın üç gün sonra Güzin'e ulaştığını anlıyoruz:

Ön planda Anzio'daki Neron'un deniz kenarındaki villasının yıkıntılarının "şirin görüntüsü," arka planda ise falezler üstündeki Anzio ve deniz feneri kartın görsel malzemesi. Neredeyse Kemeraltı plajından alınmış bir Antalya hatırası. Bunlar Güzin için ne kadar önemli acaba? Çünkü, emin olabilirsiniz: Güzin'i asıl ilgilendiren bu değil. Arkasında yazılı olanlardır: İşte Abidin el yazısıyla döktürmüş:

"Güzinciğim
Resimde tanıdığın
bir fener göreceksin
kayalar meğer
Neron'un yazlık
evi. Bir türlü
oraya kadar
uzanamadık.
Hepinizi öperim
Abidin"

Bu kadarcık kısa el yazısında Abidin en azından, saydım özellikle, üç orak dört çekiç resmi çiziktirivermiş. Pes doğrusu. Kartpostal değil bu: Komünizm propagandası resmen!

Abidin kartı şu adrese göndermiş:

"Bayan Güzin Dino
Taşlıçıkış 4/3 Setüstü
Kabataş
İstanbul
Turquie"

İtalya'dan gönderilen kartpostalda neden Fransızca olarak "Turquie" yazıvermiş Abidin? Bu mutlaka bir işaret olmalı: "Ben yakında Fransa'ya yolcuyum" demek istiyor mutlaka. Bana kalırsa. Ama yine de bir dahaki sefere Güzin'e sormalıyım.

Güzin'in bu kartpostalı bana neden hediye ettiğini de henüz çözebilmiş değilim. Bu da bir işaret olmasın? Hani kimbilir? Bunu da bir dahaki sefere Güzin'e sormalıyım.

Ciao Roma Ciao

Abidin, saati gelince ayrıldı Roma'dan. Elbette Paris'e. Şimdiye kadar duyduklarımızdan ve okuduklarımızdan Roma'dan sonra Paris'e geçeceğini, böyle bir arzusu olduğunu anladık zaten. Biraz önce Güzin anlattı örneğin: Roma'da buluşup, bir süre Roma'da kaldıktan sonra Paris'e geçmek. Anladığım kadarıyla Abidin, daha önceden İstanbul ve/veya Ankara'dayken Roma'daki bir, belki iki sergiye davet edildi. Bu davetler sanırım pasaportunu almayı da belli ölçüde kolaylaştırdı. Roma'ya geldi, sergilere katıldı. Roma'daki resim, sinema, edebiyat dünyasını tanıdı, kimi dostluklar kurdu, ama parasal sorunlarını asla halledemedi. O zaman ve zaten bir yerde "ilk göz ağrısı" Paris'e gitme arzusunu gerçekleştirmeye karar verdi. Nitekim bir söyleşisinde aynen şunları söyledi, Abidin:

"Sonunda kendi kendime dedim ki, 'Azizim Abidin, seni paklasa paklasa Paris paklar. 'Böylece Roma'daki dokuzuncu ayın sonunda Paris'in yolunu tuttum."

Roma Olimpiyatları'nda Abidin'in çizgileriye Shav-kaladze (Şavkaladze).

Abidin daha sonra birkaç kez Roma'ya dönecektir: Örneğin Ağustos-Eylül 1960'ta Yaz Olimpiyatları'nı *Les Lettres Françaises* için izlemeye. Daha sonra da birçok kez sergiler için. Gezmek için...

Ama bu sefer Roma'da kendisine ayrılan zamanı çizmiş ve sonuna gelmiştir:

Şubat ayından beri Roma'da bulunduğunu bildiğimize göre, hesabımızı yapalım: Dokuz ay bizi ekime taşır. Abidin Ekim ayında mı yola çıktı? Kesin bir şey söylenemez. Hele Abidin'in rakamlarına asla güvenemem. Kusura bakmasın. Siz de lütfen bağışlayın. Ama bu hesabı doğru da olabilir: İlle bir kez bile olsun bizi yanıltmış olmak için.

Ama Venedik Bienali'nin kapanışına kadar beklediyse, 1952 Kasım ayının ikinci yarısında Roma'dan, İtalya'dan ayrıldı, diyebilirim. Öbür olasılık daha erken yola çıkmasıdır: Ki, bu, Güzin'e Roma'dan gönderdiği kartpostalın tarihini gözönüne alırsak, ancak 20 Eylülden sonraki bir tarihte gerçekleştirilmiş olabilir. Ve belki ekim ayında. İşte bu durumda Abidin'in dokuz aylık hesabına söyleyecek lafımız olamaz.

Yola çıktığında yanında Sophie olduğunu, Pierre Biro'nun tanıklığına/anlattıklarına dayanarak, söyleyebilirim: Yalnız değildi Abidin yolculuk sırasında. Ama bu konuda da elimde kesin bir belge yok. Belki Paris'e tek başına gitti. Sophie birkaç gün sonra geldi.

Neyle ve nasıl geçti İtalya'dan Fransa'ya? Bunu da bilemiyorum.

Yola çıktığında pasaportu geçerli miydi? Bu da belli değil. Pasaportu geçerli değildiyse İtalya'dan Fransa'ya nasıl geçti? Acaba Abidin İtalya'da siyasi mülteci statüsü aldı ve bu vesileyle elde ettiği belgeyle mi geçti Fransa'ya? Bilemiyorum.

Peki, neyle yolculuk yaptı Abidin? Belki otomobille. Belki trenle. Trenle yolculuğu daha mümkün gibi.

Abidin, Ocak 1952'de, İstanbul'dan yolcu edildiğinde kaç parça eşyası vardı? Güzin yazıyor: "Abidin'in kocaman, lacivert gardrop bavulu ve daha bir iki parça eşyası." (A. g. k., s. 159.) Belki bir de resim ciltbendi.

Peki Roma'dan ayrılırken kaç parça eşyası vardı? Herhalde yukarıdakilerin aynısının tıpkısı kadar eşya. Ve belki resim ciltbendi İstanbul'da-

kinden biraz daha kabarık: Çünkü yeni resimler var. Roma'da yapılmış birkaç resim daha. Daha ne olsun?

Bir tramvay geçer önce la piazza di Spagna'dan veya çok yakınından. Bir tren sonra. Ciao Roma ciao sesleri duyulur. Roma Gar'ı tıklım tıklım. Kent merkezinden sarsılarak kalkar tren.

Hangi Gar acaba? Hangi tren? Yolcu kim? Kimlerle?

Mahalle lokantasında yemek faslı bitti maalesef. Eski zaman "music-hall"lerindeki tangolara elvada. Hoşçakal piazza del popolo. Ciao Roma ciao.

Antik freskler, büyük ve harabe şatolar, Michelangelo'nun "Musa"sı, Colesseo'nun sütunları, iri gögüslü kadınlar, bitik prensesler, umutsuz aristokratlar, o güzel kadınlar: Siyahlara bürünmüş yalnızlıklarının derinliklerinde yitik... Arrivederci Roma, ciao...

Papazlar, eteklerini toplamaktan dua etmeye zaman bulamayan, palavra palavra diyen bitirimler, yeni yetme mafya çeteleri geliyorum diyen, karaborsa sigara, esrar, her türlü uyuşturucu, ABD askerleri, viski kaçakçıları, duvar diplerinde bitik orospular, "çok derin ve çok özel" mahalleler, savaş malülleri, dilenciler, keşler ve yeni yetme pezevenkler elveda evet elveda.

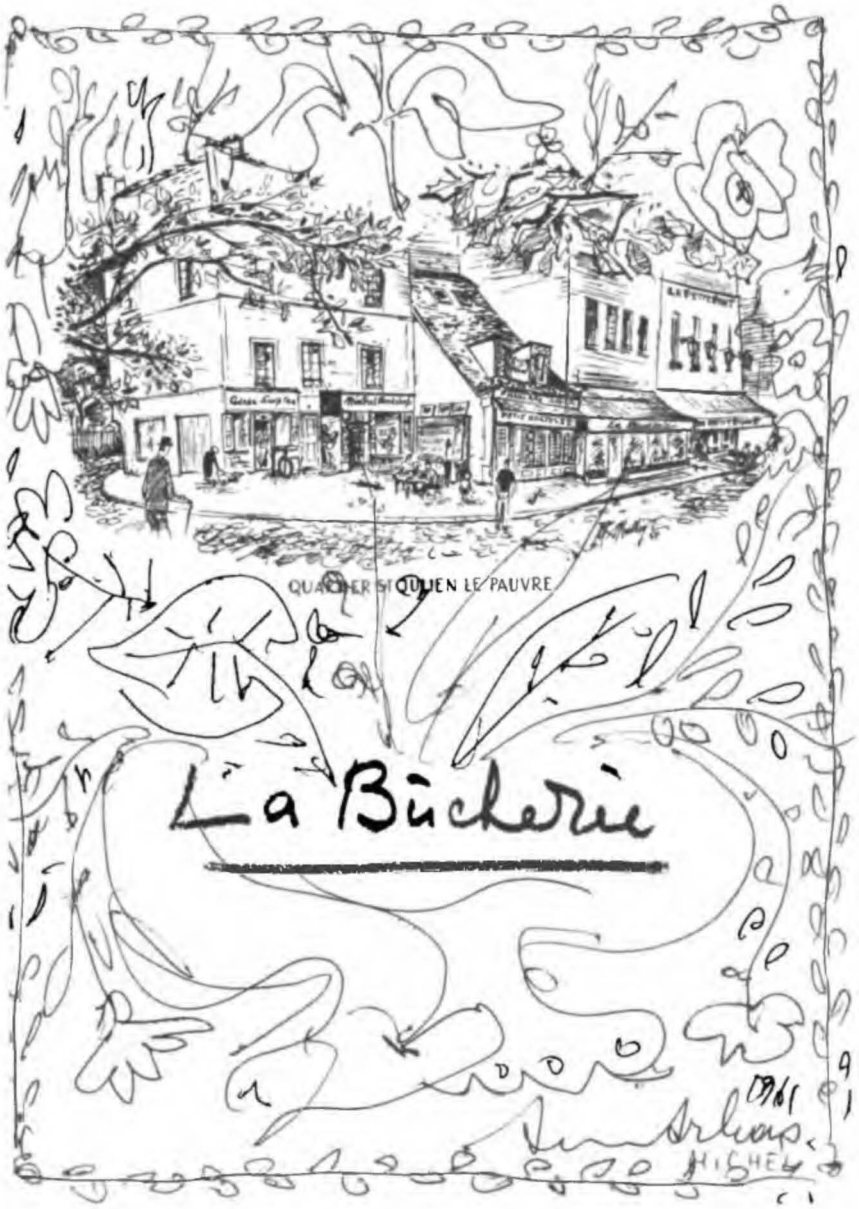
Rahibeler saçları kirli, piskoposlar tespihleri ayaklarına dolanan elveda. Papa, evet O, az daha unutuyordum, İsviçreli Muhafız alayının arkasında saklanan, hepsi bunların evet hepsi arkada kaldı.

Tren çığlık çığlığa: Pizzalara, "pasta"lara, etli pidelere, *osso buccol*'lara, *macaroni*'lere, *risotto*'lara, sürekli tebessüm etmekten yanaklarından kısmi felçli garson beylere, sevimli genç kadınlara bahçelere ve parklara, serinliklerine, bağlara *ciao*, evet *ciao*.

La Barafonda popüler tiyatrosu burda, Paradiso sineması şurda değil miydi? Elveda tiyatrolarım: Beşiğinde sallandığım. *Ciao* sinemalar. Şarlo yine görüşmek umuduyla: Parislerin Quartier Latin sinemalarında mutlaka.

Elveda Anna Magnani: Roma-An(n)a. "Kurtlara" elveda. Kurt sütünden beslenenlere, yoksul banliyölere yeşermekte olan, yarı uykulu genç annelere, kucaklarındaki bebelere elveda. *Ciao citta ciao*.

Bunların hepsi geçti birbiri ardına. Abidin'i en çok üzen, Roma'dan çıkar ayak, Yedi Tepe'ye elveda demek oldu. "Öbür" Yedi Tepe'ye elvada deyip surlarına yüz sürdükten sonra, uzaklaşıyordu biraz daha Güz-in-in-den ve İs-tan-bul-un-dan. Abidin'i bunun dışında üzen başka bir şey de olmadı o an.

La Bûcherie'nin bulunduğu küçüçük Saint-Julien Le Pauvre Mahallesi deseni. M Şehmus Güzel Koleksiyonu

PARİS: EKİM 1952'DEN ARALIK 1993'E

"MENEKŞE KÜL GECE PARİS/PARİS GECE KÜL MENEKŞE"

"Hemen belirteyim ki, gerçekten beş parasızdım Paris'e varırken."

Böyle konuşan Abidin Dino'dur. Paşa torunu. Ressam. Yazar. Gazeteci. Şair saati gelince. Âşık oldum olası. Ve gezgin: Gezdiği ve gördüğü kent, kasaba ve köylerin listesi cilt doldurur. İnanın. Ama bütün bunların içinde, ne içindesi canım, başında Paris.

Neden Paris? Çünkü Paris de ondan.

Ne diyor Abidin:

"1938'den beri yitirdiğim Paris'i 1952'de yeni baştan kavramak, anlayıp görmek, pek kolay değildi. Bilinmedik bir denize açılmak gibi bir şeydi, kentin kokusu bile değişmiş..."

Veya şunu söyler/yazar Abidin: "...büyük kentin insan ve dert öğütme makinasında yitireceklerdi kendilerini."

Paris 1952 sonunda nedir? Köylülerin ve yoksulların kenti. İsmi isterseniz başkent olsun: Daha binlerce evinde, apartmanında banyo salonu yok. Duş bilinmiyor "kitleler" tarafından. Evet birçok evde birçok apartmanda tuvalet yok. Ah! affedersiniz tuvalet var da beş apartman halkı için bir tane ve o da koridorda. Beş kişi bir odada yatıyor kimi hanede.

Otomobil çok değil. Gepgeniş caddelerde "petanque" bile oynanabilir. "La petanque": Fransa'nın "ulusal sporu..."

Futbol henüz neredeyse "keşfedilmemiş..." Tenis az sayıdaki aristokratın ve zenginin boş zamanını "değerlendirme" aracı: Nazlı hanımlar ve çok kibar ama bir o kadar da züppe beylerin sporu.

Bir Mayıs gösterileri dehşet: Kızıl bayraklar: Binlerce, onbinlerce, küçük, büyük, al al. Bin bir renk içindeki kadın, erkek ve çocuklar coşkulu, enternasyonali bilenlerin ve çığlık çığlığa söyleyenlerin oranı Fransa nüfusunun neredeyse yarısı kadar: Böyle bir oran hiçbir zaman bir daha yakalanamadı.

Bu, Abidin'in bildiği, sevdiği, saydığı ve yücelttiği Paris'tir. Halkın Paris'idir bu. Korkmayanların, Direniş'i örgütlemiş olanların... Nazileri ve onların yerli işbirlikçilerini saklandıkları "deliklerinden" çekip çıkaran ve hak ettikleri cezaları verenlerin... Mücadele etmesini bilenlerin, mücadeleden kaçmayanların.

Siyaseti soldan ve hakkıyla yapanların Paris'idir bu. Nitekim o günlerde FKP Fransa'nın birinci partisidir: Seçimlerde en çok oyu o alıyor. Ama iktidarı alamıyor: Hiçbir parti onunla koalisyon hükümeti kurmak istemediği için. FKP de bütün partilerle "kavgalı" olduğu için. Fransa'da savaş sonrası ilan edilen IV. Cumhuriyet içindeyiz ve güya sol, klasik sağ ve "radikal" partiler arasında sıkı bir tango var: Ama bu "Paris'te Son Tango" değil: Her günkü tangodur: İnsanları bezdiren. Radikal çözümler aramaya sevkeden...

Bu Paris'te popüler mahalleler ve garlar müthiş: Herkes sarmaş dolaş. Herkes yolcu. Herkes hancı. Gare de Lyon ana-baba günü. Abidin ve Sophie bu Gar'a mı indiler? Evet. Eğer trenle yola çıktıysalar. Fikret Muallâ Gare de Lyon'u hiç sevmez. Neden mi? Fikret Muallâ, "Paris'te, Lyon Garını hiç sevmem" demiş günün birinde. Nedenini sorunca Mübin Orhon, şu yanıtı vermiş: "Rayların öbür ucu Sirkeci Gar'ında çünkü."

Bu Kaçıncı Paris Böyle Abidin?

Bu, Abidin'in dördüncü gelişidir Paris'e. Dördüncü ve sonuncu: Artık temelli Parislidir Abidin. Ama dünyalı tarafından.

1913'te, Abidin, daha bebeyken geldi Paris'e: Çok kısa bir süre için: Temmuz veya Eylül 1913'ten Kasım 1914'e kadar kaldı başkentte, ailesiyle.

Sonra Ocak 1920'den Aralık 1923'e kadar: Yine ailesiyle. Ana, baba ve ağabeyleriyle.

1937 sonbaharının sonunda bu defa yalnız gelip 31 Mayıs 1938'e kadar kaldı üçüncü seferinde.

Dördüncü kez ise 1952 yılının sonuna doğru vardı Paris'e: Abidin otuz dokuz yaşındadır. Evlidir. Ama yanındaki eşi Güzin değil, sevgilisi Sophie'dir. Eşi çünkü çok uzaklarda, Ankara nam başkentte: Korkuların ve kendi korkularının esiridir: "Üsera kampında.

Ancak, Güzin de çıkacak: Önce 1953 yaz dinlencesi vesilesiyle: Annesiyle. Sonra 1954 yaz başlangıcında: Temelli olarak.

Abidin ve bir süre sonra Güzin, Paris'teki zamanları süresince değişik dönemlerde, değişik mekânlarda kaldılar.

Yaz dinlencelerinde gittikleri kasaba ve köyleri ve Paris'teki ilk aylarında zaman zaman yaşadıkları Quartier Latin'deki ucuz otelleri saymazsak şu evler/mekânlar kalıyor:

Schola Cantorum'da: Abidin, belki 1952 sonunda birkaç gün kaldı burada. Ama asıl Schola çağı, Güzin'le birlikte ve 1954 sonundan 1956 sonuna kadar giden zaman dilimidir.

13, Quai Saint-Michel'in beşinci ve son katındaki ev-atölyede: 1956 sonundan 1971'e, belki 1972'ye, kadar burada kaldılar. O yıllarda birçok sanatçının ve olanakları sınırlı birçok insanın yaptığı gibi. Geçmiş dönemlerde burjuvaların ve / veya aristokratların ailece oturdukları binaların çatı katında yaptırdıkları/ayırdıkları "chambre de bonne," ev hizmetlilerin kaldığı oda veya odalar, epey zamandır büyük kentlerin merkezi bir mahallesinde oturmak isteyen sanatçılar için biçilmiş kaftandı. Abidin de böyle bir fırsat bulunca kaçırmadı. 1968 sonunda Güzin düzenli bir gelire sahip olunca, Ankara'da tek başına yaşayan annesini Paris'e temelli getirdiğinde, annesi için aynı binada ayrı bir "chambre de bonne" kiralandı. Cenevre'deki çocukluk yıllarında Abidin'in anlatıklarını anımsıyoruz: O günlerdeki varlıklı Dino ailesinin oturduğu binada çatı katı ev hizmetlerine bakan genç kızlar için ayrılmıştı. Otuz yıl kadar sonra Abidin ve eşi bu tür iki "chambre de bonne"un bir araya getirilmesinden oluşan bir mekânda yaşadılar: Neredeyse on altı yıl boyunca.

Bu ilk iki mekân/ev-atölye Paris'in 5. arrondissement'ında, yani gerçekten başkentin tam göbeğinde, Quartier Latin'dedir.

1971'den itibaren ise 10, Rue de L'Eure'deki ev-atölyede: Bu mekân 14. arrondissement'dadır. Burası birçok sanatçının atölyesinin bulunduğu ve yaşadığı bir mahalledir. O yıllarda Paris Anakent Belediyesine bağlı toplumsal konut kurumu, kimi mahalledeki "somurtkanlığı" azbuçuk gidermek için yapılacak olan yeni toplumsal konutlarda sanatçılar için ev-atölyelere yer verilmesini öngördü: İşte Abidin bu sayede, bu tür yeni toplumsal

konutlardaki ilk ev-atölyelerinden birine, yani bildiğimiz, bu geniş ve iki katlı, hani dubleks denilen türden, ev-atölyeye yerleşti. Binanın 9. ve 10. katında. Terası Montparnasse Gökdelenine bakan. Daha geniş bir mekân: Yazmaya daha çok zaman ayırmak için. Yaratmaya daha çok yer bulabilmek için. Ne kadar iyi: Derin bir nefes almak, taraçaya çıkarak: Paris karşınızda yerlere serilirken...

Abidin yaşamının en uzun dilimini Paris'te geçirdi: Seksen yılının kırkyedisini evet Paris'te yaşadı: Bir Parisli olarak, dünyalı tarafından, yinelemek pahasına yazıyorum ve hep Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak / kalarak. Bunun ne önemi var demeyin lütfen.

Ülkesini ve halkını onun kadar şıkça, güzelce, efendice ve sakin bir biçimde temsil eden çok az insan vardır. Fahri büyükelçi mi demeli? Kültür elçisi mi? Gönüllü temsilci mi? Tercihi size bırakıyorum: Ama şu kesin: Bu adamı tanıyan, onunla iki satır konuşan herhangi biri, bu bir çocuk da olabilir, bir gazeteci, bir sanatkâr, bir dipolamat ta, söylediklerine inandı, halkını ve ülkesini tanımak istedi. Bu da az şey sayılmaz. Sayılmamalı.

Abidin Paris'e vardığında, öteden beri veya son birkaç yıldan bu yana başkente gelmiş ve demir atmış epey kalabalık ve nitelik açısından oldukça zengin bir Türkiyeli topluluğu buldu. Bunların birçoğu İstanbul ve/veya Ankara'dan yakın tanıdıkları, dostları, arkadaşlarıdır:

Avni Abraş Paris'te: O İlk Gelen (mi?)

Avni Arbaş örneğin 1946'dan beri Paris'tedir. Fransa Hükümetinin burslusudur. 1940'ların başından beri tanıdık bir ressam. Sevimli ve yetenekli. Abidin'le "Yeniler" grubunda birlikteydiler, anımsıyoruz.

Paris'in merkezi mahallerinden Quartier Latin'de, Rue Saint-Jacques'taki Schola Cantorum'da oturuyor ve çalışıyor. O günlerde ev-atölyesinde veya daha doğrusu oda-atölyesinde çekilmiş bir fotosu var: Şık bir kazaktan yakaları çıkmış iyi bir gömlek, iyi kesilmiş ve günün modasına uyan bir pantolonla ve "gagasında" hiç eksilmeyen sigarası ve sağ elindeki fırçasıyla işte 1948'de, 29 yaşındaki, ama saçı ve başıyla daha da küçük gösteren gencecik Avni Arbaş.

Birkaç tablosuyla çevrili bir biçimde poz vermiş, yüzü hafifçe sağa ve fotoğraf makinasına dönük: Karşısındaki duvarda bir tablosu: Ya bitti ya bitecek: Birtakım figürler. Sanki köylü bir çift. Arkasındaki duvarda çıplak kadınlı bir tablo, onun üstündekinde ise başka figürler olan ikinci bir tablo.

1952'de Hıfzı Topuz'a sanat anlayışı konusunda şunları söylüyor:

"Artık gizemli sanat çağları geçmiştir. Sanatçı geniş kitleye seslenecektir. Bunu için de halkın anlayış düzeyinde olacaktır. Ne var ki, sanatçı halka bir şey vermeden önce halktan birçok şeyler alacak ve halkça eğitilecektir. Demek ki, sanatçı önce halkın sorunları ile ilgilenecek, onları anlamaya çalışacak, sonra da yapıtında bunları yansıtma olanakları araştıracaktır. Toplumla ilişkisini kesmiş bir sanatçı halkın sanatçısı olamaz ve geniş kitleye seslenemez. İnsanlar bugün barışçı bir savaşın içinde huzura kavuşmak istiyorlar... Türk sanatçısının da görevi toplumun ihtiyaçları üzerine eğilmektir. Türk ressamı da kendi alanında bu konulara eğilmek zorundadır. Sanatçı ile kitle arasındaki uçurum ancak böyle kapanabilir... Biçim de mutlaka içerik gibi halkın anlayacağı bir açıklıkta olmalıdır. Biçimi halkın anlayış niteliklerine göre ayırmak gerekir." (Hıfzı Topuz: *Elveda Afrika, Hoşça Kal Paris:* s. 146.)

Avni Arbaş söylemiyle o yıllardaki FKP'nin resim sanatı ve diğer sanat dalları konusundaki yaklaşımını yansıtıyor, en azından o yaklaşıma yakın şeyler söylüyor. O zaman FKP'nin resmi ressamı (*"le peintre officiel du PCF"*) Fougeron ile ve FKP ile ilişkisi var mıydı türünden bir soru aklımıza takılıyor. Olabilir. Yoksa bu söylemi o günlerde genellikle yinelenen, ilgi çeken ve kendisinin de FKP veya FKP'li sanatçılarla hiçbir ilintisi olmadan, benimsediği için mi yineliyor? Bu da olabilir.

Fougeron Türkiye'de bilinen bir ressam. Örneğin Abidin, 15 Aralık 1949 tarihli *Yaprak*'ta yayınlanan "Yaprak yazarlarına ikinci mektup" başlıklı makalesinde şunları yazıyor: "Fransa'da Fougeron adında bir ressam var, bilirsiniz, iki yıldır gerçekçi resimler yapmaya çalışıyor. Ne yalan söyleyeyim, yaptıklarını beğenmiyorum. Beğenmiyorum ama doğru yolda, verimli yolda, çıkar yolda olduğunu da biliyorum, varsın bocalasın. Bir Fransız işçisi veya köylüsü bu çeşit bir resmin karşısına geçince ne idüğü belir-

siz bir nesneyle karşılaşmayacak. Resmin konusu ona faydalı şeyler düşündürecek. Anlayacak ki hayat hiç de küçümsenecek bir şey değil. Anlayacak ki –o müzelere konan çerçeveli resimler var ya– onlar da kendisinden yana. Bilecek ki sanat denen şey öğrenilmeye değer ve kendisi içindir. Varsın başlangçta resim o kadar da başarılı olmasın. Zararı yok, telaşlanmayın, gelecek sefer Fougeron daha iyisini yapacak. Ben buna sanatta demokrasi diyorum, ne dersiniz?"

Abidin'in yazdıklarıyla Avni'nin üç yıl kadar sonra söyledikleri birbirine çok yakın sözler.

Avni'nin 15 Mayıs 1953'te Galerie La Roue'da açtığı Paris'teki ilk kişisel sergisinde sergilediği eserleri nitekim Mahmut Makal'ın *Bizim Köy*'ünden esinlenenen yapıtlardır: "Bit Kıran Kadın," "Köy öğretmeni ve talebeleri" ile köy hayatının içindeyiz. Köy hayatı da Paris'in içinde. Necmi Sönmez'in saptaması burada yerini buluyor: "...Arbaş'ın bu eğilimi, o yıllarda en büyük destekçisinin Fransız Komünist Partisi'nin olduğu, Fougeron, Taslitzky, Amblard ve Buffet gibi sanatçılar tarafından temsil edilen 'Eleştirel Figürasyon' ("Figuration Critique"/"Art Dirigé") çerçevesinde değerlendirilebilecek olan bir özelliğe sahiptir." (A. g. k., s. 42.)

Evet biraz önceki sorumuzu yineleyebiliriz? Avni Arbaş o yıllardaki sanat anlayışıyla ve yapıtlarıyla FKP'ye ve onun resmi ressamlarına yakındı mutlaka ama FKP'li miydi?

Aynı gruptan Selim Turan da Paris'te: O da 1947'den beri burada. O da Avni gibi Fransız Hükümeti'nin burslusu. O da Schola Cantorum'da kalıyor. Ama resim sanatı anlayışı Avni'ninkinden tamamen farklı. İkisi de İGSA'de Leopold-Levy'nin öğrencisi olmasına rağmen. Selim Turan soyut resimden yanadır. "Kısa sürede Atlan, Hartung, Soulages, Mathieu başta... güncel sanat ortamıyla diyalog" kurdu. 1948'de Georges Mathieu'nün Galerie des Deux İles'de düzenlediği karma sergide eserlerini sergileme olanağı buldu. Böylece o günlerde "non-figüratif" sanatı savunan öncü grup içinde yerini aldı. 1950'de Galerie Breteau'da ilk kişisel sergisini açtı. 1951'den itibaren düzenli bir biçimde Salon Des Realites Nouvelles'e katıldı. Dönemin önemli yazarlarıyla da dostluk kuran Selim Turan 1953'ten başlayarak Academie Ranson'da bir süre sonra Ecole d'Art de Fontaineble-

ua'da öğretmenlik ve yöneticilik görevlerini üstlendi... Osmanlı hat sanatıyla İstanbul yıllarında kurduğu ilişki soyut çalışmalarında işine yaradı. (Buradaki bilgiler Necmi Sönmez'in makalesinden.)

Selim Turan bir süre sonra Schola Cantorum'dan ayrılacak ve Fikret Muallâ, Remzi Raşa gibi sanatçılarımızın da oturduğu İmpasse du Rouet'ye yerleşecektir: O yıllarda Çıkrık Çıkmaz'ı biraz da artık Çığlık Çıkmazı'na dönüşmüştü..

Doktora Yerine Resim

Daha birkaç yıl önce, Ankara'da Orhan Veli'nin ve Nahit Hanım'ın çevresinde dolaşan Siyasal Bilgiler Fakültesi (Mekteb-i Mülkiyeyi Şahane nam) öğrencisi, hani "Kimi akşam Kürdün Meyhanesine damlar, kimi akşam Yeşil Fıçıya uğrar" Mübin Orhon da Paris'tedir. O da Fakülteyi bitirdikten sonra, 1949'da, kalkmış gelmiş: İktisat alanında doktora yapmak üzere? Ama Paris'in "sokaklarında, havasında, suyunda ve hele şarabında" var olan resim "hastalığı" ile derdest olunca doktora filan rafa kaldırılmış, varsa yoksa resim demiştir Mübin. Yaşasın özgürlük! " Gün geçtikçe istatistikleri, demografiyi, ekonomipolitiği bırakmış, Malevich'in, Mondrian'm, Klee'nin renk ve boyut teorilerine dalmıştı. Eski günlerden kalma, 'Kötü para iyi parayı kovar' cinsinden laflar ettiği oluyordu ama, aklı fikri Nicolas de Stael'in pütür pütür boya tekniğindeydi artık." (Bu satırları Abidin yazıyor: Mübin Orhon'un 1992'de Galeri Nev'de düzenlenen kataloğunun sunumunda.) Evet: Yaşasın özgürlük! Mübin'in yanındaki "sadık dostu" Oğuz Nedim Günsür'ü görmezlikten gelirsek ayıp olur.

"Bir kefeye Sorbonne'la Bibliotheque Nationale'i koyun, öbürüne de Louvre'la Musee de l'Art Moderne'i, hangisi ağır basar, artık sütünüze kalmış bir iş."

Abidin, 1952'de Paris'te karşılaştığı Mübin için şunları yazıyor:

"Paris'e vardığımda Mübin Orhon'u tekrar göreceğimi hiç düşünmemiştim. Bambaşka bir genç adamla karşılaşıyordum, mülkiyeliden neredeyse hiç iz kalmamış, resim yapma sevdasına kapılmış bir çilekeş çıkıvermişti karşıma.

Yoksa Orhan Veli'den mi kapmıştı sanat mikrobunu?"

Paris'te "Adım başında resim sanatını çağrıştıran görüntüler, vitrinler, afişler, kahveler, ressam yatağı 'bistrot'lar, insanı resim delisi yapmaya yeter de artar da..."

Evet aynen öyle.

Hele o yıllarda: Soyut resim eğiliminin kendisini hemen hemen her konuda ispat etmek için her tarafa koşması vesilesiyle. Her yerde kendini göstermek arzusuyla. Birçok insanın soyut resim alanında yapabileceğini sandığı şeylerin çokluğu, buna rağmen "aranan yolun" bir türlü bulunamaması, bulunamamasının zorluğu da düşünülürse.

Abidin yazıyor: "Soyut resim çeşitleri kol kol, Mübin'in arayışları boşlukta bir gezi gibi bir şey, nerden kalkıp nereye varacaktı, belli değildi.

1950 yıllarının Paris'inde, aydın çevrelerde Marx'cı düşünce eğemendi."

Evet bir de bu mesele var. Sanatla düşünceyi uyuşturmak her zaman kolay değil. Abidin'e kulak kabartacak olursak Mübin bu meseleyi sanki daha kolay çözmüş:

"Mübin Marx'dan çok Kafka'da buluyordu kendini. Toplum sorunlarına karşı ilgisiz değildi, ama yaşadığı kişisel bunalımın kahramanı Kafka'dan başkası olamazdı."

Mübin, resme abone olduğu ilk sıralarda "gerçekçi tarzda" çizdi bir şeyler, belli bir süre. Ama, soyut resimde ve bunun bir dalı olan lekecilikte /tachisme'de karar kıldı hemen sonra.

Toplumsal Aile: Üçlü

Doktora yapmaya gelip resim isimli bulaşıcı hastalığa kapılan tek kişi de Mübin değil. Eskileri ve sonrakileri saymıyorum, ama daha 1940'ların ikinci yarısında epey kabarık olan bu listeye bir ismi mutlaka eklemek gerekiyor: Tiraje Dikmen'i: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesini bitirdikten sonra, 1949'da iktisat alanında doktora yapmak için geldiği Paris'te yakalandı bu hastalığa. Çaresi yok! Ancak Tiraje'nin neredeyse "kabul edilebilir bir mazereti" var: Ablası Şükriye Dikmen ressamdır. İGSA mezunudur. O da Tiraje ile Paris'tedir. Ve "bulaşıcı hastalık" Şükriye'den geçmiştir. Mazeretini kabul ediyoruz. Ancak bu işte Leopold-Levy'nin de bir rolü

olduğunu yazmazsam Tarih amca kaşlarını çatabilir, sert bakar, "notumu kırabilir." Elaman!

Hem zaten, lütfen bakar mısınız, kimi kaynaklar bile yazıyor: "Paris'te Leopold -Levy atölyesinde resim çalışmalarını geliştiren Tiraje Dikmen." Tiraje, bir yandan İstanbul'da, Prof. Dr. Kessler'le doktorasını hazırlarken öte yandan Paris'te resim çalıştı. İstanbul'dayken içine düştüğü resim dünyası artık neredeyse tek dünyası olmaya yüz tutuyordu.

Tiraje ile, Tiraje'nin "resimlerini ve kişiliğini çok beğenen," birbirleriyle çok iyi anlaşan Abidin ve bir süre sonra Paris "yolcularına" katılan Güzin'le aralarında çok çabuk, içten ve kalıcı bir dostluk kuruldu. Hiç "eskimeyen," hiç yıpranmayan/yıpratılmayan bir dostluk: Kara gün dostluğu aynı zamanda: Abidin veya Güzin sıkıntıda oldukları, hasta oldukları anlarda yanlarında kim vardı bilin bakalım? Elbette Tiraje.

Şükriye Dikmen, Tiraje Dikmen, Leopold-Levy "takımına," 1953'ten itibaren Remzi Raşa'yı da katmamız gerekiyor: İGSA'dan yeni mezun Kırıkhan toprağının Kürt delikanlısı Leopold-Levy'yi Paris'te yalnız bırakacak adam mı sanıyorsunuz. "Babasını" buluverdi Remzi Leopold-Levy'de. Hele Tiraje'nin inceliği, güzelliği ve kardeşçe dostluğu da işin içine karışınca "toplumsal aile" oluştu, olgunlaştı: Ayrılmaz üçlü kısacası: Tiraje, Leopold-Levy ve Remzi: Saç ayağı misali.

Remzi Raşa

Remzi, Paris'e neden, nasıl geldiğini ve neler gördüğünü anlatıyor:

"Ve kararımı verdim: 1953'te Paris'e geldim. Paris gibi bir kente geliyorsun, birtakım sanat akımları var. Paris kaynaşıyor yani. İstanbul gibi değil. O zaman dünyanın sanat merkeziydi Paris. Resmin yatağıydı. Ve ilk başlarda benim için hiç kolay olmadı. Geçiş döneminde epey zorlandım.

Aslına bakarsanız İGSA'de Paris'in ve Fransa'nın etkisi vardı. Bizim Resim Bölümü şefi örneğin bir Fransızdı: Leopold-Levy. Yani ister istemez Fransa etkisi, Fransız kültürüyle yetiştirdiler.

Öte yandan Türkiye'deki resim kültürü o gün de bugün de bir reprodüksiyon kültürüdür... Hiçbir yapıtın orijinali yoktu İstanbul'da. Mü-

ze(ler)de orjinaller yoktu. Kendi kültürümüzü bize öğretecek adam yoktu. Aktaracak kimse yoktu.

Çünkü kimse bilmiyordu geçmişteki kültür zenginliklerimizi... Oysa bizim son derece zengin bir kültürümüz vardır.

Osmanlı kültürü, dikkatinizi rica ederim, Türk kültürü demiyorum, Osmanlı kültürü bir mozaik gibidir: Ermeni, Türk, Kürt, Arap ve bunun gibi kültürlerin bileşiminden meydan gelen bir zenginliktir. Yani onlardan kaynaklanamıyorduk İGSA'da. Varsa yoksa Avrupa ve özellikle de resimde Fransız hayranlığı ve etkileri. Osmanlı kültürünü bütün zenginliğiyle anlatacak tek hoca yoktu Akademide. Bir kültürün öbür kültürden üstün olmadığını anlatacak, söyleyecek hoca da yoktu. O zaman ne oluyor? Batı ve Avrupa kültürünün her şeyden üstün olduğu iddia ediliyordu. Oysa bu asla doğru değildir.

Resim sanatında bile hep Avrupa referans olarak alınıyordu... Ve ister istemez Akademi kopyalarla doldurulmuştu. Doluydu... Onlarla öğrenciler besleniyordu. Başka kaynak ta yoktu. Az sayıda kitap ve birkaç albüm de vardı. Hepsi bu kadar...

Paris'e... bir kitap kültürüyle geldim. Hazırlıklıydım ama yine de Louvre'a ilk gittiğimde tabii ki etkilendim... O koca resimler insanı eziyordu örneğin. Ama zamanla, yavaş yavaş anlıyorsun ki, önemli olan ebad değildir. Asıl olan konsepsiyondur. Ve artık ezilmiyorsun, o büyüklükten o iriliklerden.

Paris'e geldim. Burssuz murssuz. Abim iyi kötü bir yol parası verdi... Hepsi bu... Yanılmıyorsam 1958'de ilk kez bir çift benden 150 frank verip bir tablo satın aldı."

Remzi'ye, resimle, sadece resimle geçinme olanağını ne zaman buldunuz sorusunu sorduğumda bana şu yanıtı verdi:

"Herhalde 1970'lerde filan."

Evet hesabını yapalım 1953'ten 1970'lere, en az yirmi yıl, Paris'e resim yapmaya gelen ve sadece resim yapan ve geçinmek için bin bir küçük işle uğraşmak zorunda kalan, bir ressam yirmi yıl sonra ancak mesleği sayesinde kendi yağında kavrulabilecek. İşte bir anlamda Paris dramı. Paris

serüveni. (Remzi Raşa hakkında daha geniş bilgiyi şu kitabımda bulabilirsiniz: *Remzi: Hayat Renk Işık*. Buradaki alıntılar için: s. 29-31'e bakılabilir.)

Remzi ile birlikte Paris'teki başka bir Kürt daha katılacak "ressamlar kervanına": Ahmet İkizek. Ahmet veya diğer Ahmetlerden ayırdetmek için "Kürt Ahmet" nam delikanlı ressam değildir: Ama bursludur yani "iyi ve düzenli para kazanan tek kişidir" o yıllarda ve birçok ressamımızdan birçok eser alıp, ciddi bir resim koleksiyonu oluşturan adamdır. Zekâ belirtisi değilse nedir bu?

Remzi uzun yıllar Abidin'le çok iyi arkadaştı: 1960'ların hemen başında Pierre Biro'nun kimi belgesel filmlerinin, örneğin *Deve Güreşleri*'nin, seslendirilmesinde imece usulü, birlikte çalıştılar. Birlikte şarap içtiler. Birlikte kahve. Birlikte yemek yediler. Nâzım'ı birlikte dinlediler. Birlikte yürüdüler sokaklarda.

Remzi, Fikret Muallâ'nın ve daha pek çok ressamımızın oturduğu İmpasse du Rouet'deki atölyesini 1960'ların başında satın almak için bütün tanıdıklarından borç toplarken, o günlerde pek parası olmayan Abidin bile ona olanaklarını zorlayarak borç verdi. Bu tür arkadaşlıklar unutulmaz elbette. Sonra, burada anlatılması gereksiz ve epey uzun, sorunlar, dedikodular sonucu bozuldu arkadaşlıkları. Bunun içinde dedikoduların ve kişisel kıskançlıkların da payı var maalesef... Kimi kez kimileri buna siyasi bir kılıf dikmeye / çizmeye / yazmaya bulmaya çalışsalar da... Yazık demekten başka ne gelir elimizden?

Albert Bitran

O tarihlerde son derece yakışıklı, gülmeyi ve iyi vakit geçirmeyi seven Albert Bitran'ı sakın unutmayalım: Alınır yoksa. Mimarlık öğrenmeye gelmiş ama resim onu da çekip almıştır içine. Soyut sanatın en iyilerini üreten bir ressam olup çıkmıştır sonra.

Necmi Sönmez'in yazdığı gibi, "geometrik soyutlamaya karşı lirik soyutlama tarzını destekleyen polemik yazılarıyla tanınan ve 1945 sonrası Paris sanat ortamının en önemli sanat eleştirmenlerinden biri olan" Charles Estienne ile sıkı dosttur Bitran.

Bitran bana anlattı, fanatik soyutcu değildir. Suçlu "figuration" izleri ararlar o nedenle fanatik soyutcular Bitran'ın yapıtlarında. Ve bulabilir-

ler de. Bulunabilir de. Resmi şiirseldir. Adı bilinmektedir. Resimlerinin meraklıları pek çoktur.

Sadece resim de yapmadı elbette. Zaman içinde bu sanatın kardeş birçok dallarına da uzandı: Kitap "süslemek," seramik, heykel ve daha bir dizi şey... Bitran, hem sanat anlayışı hem de "kaderi" açısından kendisine benzeyen ve mutlaka daha birçok neden sonucu Mübin Orhon'u herhalde en çok sevenlerden biridir. Bir tanıklık olarak şunu yazmalıyım: 8 Kasım 2005'te, yani Mübin'in vefatından yirmi dört yıl, evet bir çeyrek yüzyıl sonra, Albert Bitran'la Abidin üzerine söyleşmeye ev-atölyesine gittiğimde ne gördüm biliyor musunuz? Çalışma masasında yuvarlak bir çerçeve yerleştirilmiş Mübin'in fotosunu: Mübin her zamanki gibi coşkulu gene, sol el havada. İşte size dostluk ve arkadaşlık belgesi. Tanıdıklardan bir tek Mübin'in fotosu vardı o masanın üstünde. Dostluğun tanımlarından biri de bu olmalı diye düşündüm. Bilmem siz ne dersiniz?

Bitran 1949'dan beri yaşadığı Paris'te birçok kişisel sergi açmıştır kısa sürede: 1951'de Galerie Arnaud'da. 1952'de yine aynı galeride. Daha sonra başka sergiler...

1957'de Galerie Ariel'deki sergisinin açılışına ise Abidin ve Güzin'in katıldıklarını sanıyorum. Çünkü hem Abidin hem Güzin Bitran'ı çok severler. Çok şirin ve çok şakacı bulurlar. Zaten bir yıl kadar sonra evlendirecekler Bitran'ı.

Ve Daha Kimler

Bitran'ı sevimli kılan başka bir nokta daha var, yeri gelmişken söyleyeyim: Bitran, Sevgi ve Sencer Divitçioğlu çiftinin can ciğer dostudur. Ve Abidin'le Güzin, Sencer'le eşini tanır tanımaz "bayıldılar": Çok zeki, çok kültürlü iki İstanbullu: Paris'in kültür zenginliğine ve güzelliğine bir katkı daha: Bizden.

Dahası da var: Sencer ve Sevgi aynı zamanda İlhan Koman'ın da iyi dostlarıdırlar. Abidin'in yine çok beğendiği bir sanatçıdır İlhan Koman.

İlhan Koman da Paris'tedir o günlerde: 1947'de İGSA Müdürü Burhan Toprak ile o yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürü ve Nahit Hanım'ın eşi Halil Vedat Fıratlı'nın teşvikiyle kararlaştırılan

ve 1948'de uygulanan "yurtdışına burslu öğrenci gönderme" eyleminden yararlanan takım içindedir: Dört yıllık bursla Paris'e gönderilen öğrenciler arasında Aykut Kazancıgil ve Sadi Öziş yanında İlhan Koman da var. Hatta 26 Şubat 1951'de İlhan Koman, Melda Kaptana ile Paris'te Türkiye Cumhuriyeti Konsolosluğunda evlendiler: Nikâh tanıkları kimler mi? Takdim ediyorum: Gaye Baykal-Kazancıgil, "herkesin dostu" Ahmet Ramazanoğlu, Sadi Öziş, Aykut Kazancıgil, vb.

İlhan Koman ve eşi Melda Hanım, çocuğun doğumu yaklaşınca 1951'de Türkiye'ye döndüler: Çocuk orada doğsun diye sanıyorum. Abidin'le Paris arkadaşlığı biraz ertelendi: Hepsi bu kadar. Nasıl olsa daha sonra zaman bulacaklar: Söyleşmeye...

Sonra Atlan'ı saymalı. Az bilinen en iyi ressamlardan biridir: O kadar ki Abidin ve Güzin eserlerine "bayılır"lar. Abidin ve Güzin'in, 10, Rue de L'Eure'deki ev-atölyesinde yıllarca, onyıllarca, uzun çok uzun yıllarca, girişte, hemen kapının solundaki ve bilinmez sayıdaki çekmecesiyle ünlü mobilyanın üstünde küçük bir eseri hep "Burdayım!" dedi. Her yoklamada!

Yeri gelmişken aktarayım: Güzin kitabında, 1950'lerin sonuna doğru yaşadığı bir anısını, aktarıyor:

"O sırada, resim piyasasında fiyatları birden yükselen Atlan'a, Saint-Paul (de Vence)'da asma çardaklı 'La Reserve' lokantasındaki bir öğle yemeğinde, şaka niyetine bir soru sormuştu Marguliez (Doğrusu Margoulies. Ünlü koleksiyoncu. "London Margoulies Collection." MŞG): 'Artık bankalarda kasa kiralıyormuşsun. Ne koyuyorsun ki o kasalara? 'Atlan, hiç istifini bozmadan, Bir imzalı resmimi koyuyorum,' demişti." (A. g. k., s. 227-228.)

Atlan, Selim Turan'ın da iyi arkadaşıdır. En azından resmin aynı nehirlerinde, aynı denizlerinde "yıkanıyorlar": Bu da elbette bir tür akrabalık sayılmalı. Sayılır.

Yine Ankara yıllarından tanıdığımız, hani DTCF'deki ve başkentteki "cadı kazanı"ndan canını, kitaplarını ve araştırmalarını kurtarıp Paris'e ulaşabilmiş Pertev Naili Boratav ve sevimli eşi, iki çocuk annesi, Hayrünissa Hanım da Paris'te. Boratav, o günler için şunları anımsıyor: Abidin'le "dostluğumuz Türkiye'den çok Fransa'da pekişmiştir. Gurbeti paylaşan in-

sanlardık. Zorunlu olarak buradaydık. Bu bizi daha da yakınlaştırdı. Önce hepimiz gibi oldukça sıkıntılı günler geçirdi. Sonra sanatı ve çalışmaları sayesinde kendini kabul ettirdi... Benim üzerinde çalıştığım halk şairlerine büyük ilgi duyardı. Tam anlamıyla bir kültür adamıydı. Tükenmez bir çalışma şevkine sahipti."

Boratav Abidin'in şairliğinden de söz ediyor: "Abidin, hem ressam, hem yazardı. Şiirleri vardır ve çok güzeldir."

Bir Oğul ve Anası

Fahrunissa Şakir-Zeid'in İzzet Melih Devrim'le evliliğinden olan oğlu Nejad Melih Devrim, 1946'da, "Ailesinin iznini almadan İGSA'ni terkedip Seine Nehri'nin sol yakasına yerleşmiş, orada diğer ressamlar gibi bohem hayatına dalmıştır." Bunları bu biçimde yazan Şirin Devrim'dir. Nejad'ın kızkardeşi. Ancak hepimiz biliyoruz ki Nejad Melih Devrim iyi ressamdır ve zamanını değerlendirmeyi de çok iyi bilir: Resim yapar. Çizer. Dolaşır.

Gertrude Stein'in artık maalesef yalnız kalmış dostu Alice Toklas, Nejad'ı iyi tanıyor. Onu kaldığı mekânında görmeye geliyor ve o gün orada bulunan Şirin'le tanışıyor ve bu vesileyle Şirin Devrim'i evine çay içmeye bile davet ediyor. (Şirin Devrim, bunları *Şakir Paşa Ailesi*'nde ayrıntılı olarak anlatıyor: s. 207-208 ve 212.) İki satırlık bir alıntı yapmalıyım: "Miss Alice Toklas, Nejad'ı çok seviyordu, onu koruması altına almıştı. Son resimlerini görmek için köpeği Basket ile (1937 ve 1938'de Gertrude Stein, Alice Toklas ve Abidin'le Seine kıyısında dolaşan Basket'in ta kendisi. MŞG) ziyaretine gelmişti. Onun sayesinde Nejad zamanın çok önemli ve ünlü kişileriyle tanışmıştı. Örneğin, ressam Sonia Delaunay, Madam Kandinsky, Amerikalı besteci Virgil Thomson gibi... Ve tabii kısa sürede Paris'in sanat arenasında kendine yer edinmişti."

Nejad Melih Devrim, Mart 1947'de Galerie Allard'da Paris'teki ilk kişisel sergisini açtı. Bu vesileyle "Paris'te kişisel sergi açan ilk Türk ressamı olduğunu" yazanlar var. Daha önce kişisel sergi açan yoksa bu doğrudur. Jacques Lassaigne sergiye ilişkin yazısında sanatçının şu özelliğine dikkat çekiyor: "Paris'e yeni gelen bu sanatçı, Fransa'daki çağdaşlarını uğraştıran birçok sorunu önceden sezmiş bulunuyor. Nejad, İstanbul'un sun-

duğu ve yararlanılamayan sonsuz zenginlikler içeren iki kaynağını inceleme merakını göstermiştir. Bunlardan biri Bizans mozayikleri ve kompozisyonu, diğeri ise Arap Hat sanatı." ("Nejad," *Arts* dergisinde 1947'de yayınlandı. Derginin tarihi ve sayısı bilinmiyor. Necmi Sönmez'in, *Paris Okulu Ve Türk Ressamları, Paris: 1945-1960* isimli kitaptaki, "Türk ressamları ve Paris Okulu" başlıklı mükemmel makalesinden aktarıyorum: s. 38.)

1998'de İstanbul'da düzenlenen "Türk Resminde Soyut Eğilimler" sergisinin seçicisi ve düzenleyicisi, kürator dememek için, Yahşi Baraz aynen şöyle diyor: "Türk resim tarihinde ilk soyut tablo 1947 yılında Nejad Melih Devrim tarafından gerçekleştirildi. Nejat Melih Devrim o yıllarda Paris soyut ekolünün içinde yer alan tek Türk sanatçısıydı. Bu çok ilginçtir çünkü, Türk Resim Tarihi içinde Batıya gidip de zamanının sanat ekolünü sezebilmiş sanatçı pek yok gibidir. Türk resim sanatçıları Batıdaki ekolleri hep bir adım öteden (Geriden demek istiyor. Ki bu bir "adım öteden/ geriden" bazen on beş, bazen otuz yıl kadarlık bir zaman dilimini kapsayabildi. MŞG) izlemişlerdi... Oysa Nejad Melih Devrim zamanının avant-garde sanatını yakalayabilmiş tek sanatçıdır."

Eylül 1948'de Galerie Maeght'de "*Les Mains Eblouies*" ismi verilen ve onunla birlikte toplam yedi ayrı coğrafyadan gelen yedi genç ressamın katıldığı toplu sergide yerini aldı.

Nejad Melih Devrim, kısa zamanda Paris'teki soyut resim dünyasında sesini duyurdu. Bu bağlamda, 1947 ve 1948'de Paris'te bulunan Sabahattin Eyüboğlu'nun İstanbul'daki kardeşi Bedri Rahmi Eyüboğlu'na yazdığı 25 Şubat 1948 ve 9 Temmuz 1948 tarihli iki mektubu okunabilir. Bu iki mektupta son derece sübjektif bir bakışla, bir mektupta başka türlüsü zaten na-mümkün, o günlerde Paris'te yaşayan ressamlar hakkında epey bilgi ve buraya almak istemediğim, kişiye özel, "yorumlar" var. (Meraklıları için: *Kardeş Mektupları*: s. 265-267 ve s. 285-286.)

Kim ne derse desin Nejad Melih Devrim, 1950'den başlayarak Paris'teki birçok galeride resimlerini sergiledi: 1950'de Galerie Lydia Conti'de. Aynı yıl Leo Castelli'nin düzenlediği *Youngs Painters in U. S. and France'* da eserlerine yer verildi. 1951'de Galerie de la Beaune'da ve 1953'te Studio Facchetti'de kişisel sergiler açtı yeniden. Bu arada Charles Estien-

ne'in düzenlediği *Peintres de la Nouvelle Ecole de Paris* isimli ve 12 Şubat 1952'de Galerie de Babylone'da açılan karma sergiye katıldı.

Bu sergiye katılanlar arasında Atlan'ı ve Nejad'ın annesi "Fahr-el-Nissa Zeid"i de buluyoruz.

Nejad, daha çok genç yaşta, otuzunu bile henüz doldurmadan, Paris'te bir "yıldız" gibi doğuyor...

1955'te Abidin'in kadim dostu Tristan Tzara'nın *Le Temps Naissant* isimli şiir kitabını resimledi...

1956'da Galerie M. C. Coard'da kişisel sergi açtı... O yıllardaki "Le Salon des Realites Nouvelles" ve "Le Salon de Mai" gibi toplu sergilere de katıldı.

Necmi Sönmez'in belirttiğine göre, "Devrim, 1948'de 'Ecco Homo' çalışmasıyla Salon des Realites Nouvelles'e kabul edilen ilk Türkiyeli sanatçı olur." (A. g. k., s. 40.)

Evet, o günlerde tanınan ve gelecek için umut veren bir ressamdır Nejad.

Bizzat kendisi şunları söylüyor: "Fransa'ya giderken derdim yenilik yapmaktı, sanatım değişmek istiyordu ve değişti de. O zamanlar Stravinsky dinlerdim, resimde ise bunun paralelini göremiyordum. Paris'e gidince kaligrafi/hat sanatı ve soyut Türk sanatlarından kendime özgü bir üslup çıkardım. Mira'da da hat vardı, ama ondaki oryantal değildi. Jacques Lassaigne gibi birçok eleştirmen benim oryantal hat kullandığımdan ve soyut Paris Ekolü'ne etkimden söz ettiler. Paris'teki ilk sergimden itaberen resimlerim hep soyuttu."

Fahrunissa Zeyd Nam Kadın

Nejad'ın annesi ve geçmiş yıllardan beri tanıdığımız Aliye Berger'in ablası Fahrunissa Zeyd, Irak Kralı I. Faysal'ın küçük kardeşi olan ve aşkı için o yıllarda Türkiye Cumhuriyeti başkenti Ankara'daki büyükelçilik görevinden istifa eden Emir Zeyd ile Temmuz 1934'te Atina'da evlenmiştir, dillere destan bir düğünle. Ressam Fahrunissa Zeyd de zaman zaman Paris'e gelip kalanlardandır. Fransızca kaynaklarda ismi Fahr-el-Nissa Zeid biçiminde yazılıyor. Haberiniz olsun. Ama sakın onun yanında oğlundan söz açmayın: Fena halde "köpürür," yıkar ortalığı. (İnanmayanlar bir örnek

olarak Şirin Devrim'in anlattığı bir olayı okuyabilirler: s. 286-287.) Ana çünkü oğluna feci biçimde diş bilemektedir, 1950'lerin sonundan itibaren. Bunun sebebini zamanı gelince öğreneceğiz: Abidin'in ana oğul arasındaki aracılık, arabuluculuk rolünün başarısızlıkla sonuçlanmasını da.

Fahrunissa Hanım Paris'i öteden beri çok seviyor. Ve nerede olursa olsun mutlaka Paris'te de bir mekânı, bir odası, odacığı, işte fırça, şövale, boya vesairesini koyabileceği bir yeri olmasını arzuluyor. Nitekim, örneğin 1949'da Rue Jean Bart'da bir atölyesi var. Ve orada o tarihte çekilmiş bir de fotoğrafı: O kadar şık bir kıyafetle resim çalıştığına inanmak zor. Anlaşılan poz veriyor: Elindeki paleti ve fırçası bu amaca yönelik. Başkaca bir rolleri yok. O esnada. Ama sanki bir resim üzerine çalışıyormuşçasına poz verene de şart onlar. Bitirilmiş bir resimle bitirilmeyi bekleyen başka biri de görülüyor o "sahnede:" İkisi de soyut resmin örneklerinden. (Fotoğraf Necmi Sönmez koleksiyonunda. Ve Sönmez'in andığım makalesinde: s. 35.)

1946'da Londra'ya yerleşti ve kısa zaman içinde Paris'te atölyesini de kurdu. Soyut resim çalışıyor.

2 Aralık 1949'da Galerie Colette Allendy'de, Paris'in en şık mahallesi 16. arrondissement'da elbette, *ça va de soi*, Paris'teki ilk kişisel sergisini açıyor sanatçımız.

Fahrunissa Hanım, 1940'ların sonunda ve hele 1950'lerin başında, Paris'te 39, rue de Grenelle'de "bir stüdyoda kalıyor," Şirin Devrim'in yazdığına göre: Şık bir sokak, Başbakanlık da orada, Saint-Germain -des-Pres'ye iki adım. Galerilere de. Daha ne olsun?

Fahrunissa Hanım da soyut resim yolcusudur o yıllarda Ve sergiler sergileri izler:

Örneğin, 1951'de Galerie de Beaune'daki kişisel sergisinde "tuval ve kâğıt işlerinin yanı sıra ilk kez taşbaskılarım sergiler." Bu sergi vesilesiyle yayınlanan kitabının lüks baskısına Charles Estienne, evet yine O, *Poemes Midi Nocturnes* başlığıyla "etkileyici bir" takdim yazısı yazıyor.

Eserleri "Le Salon des Realites Nouvelles"de, "Le Salon de Mai"de de meraklılarına sunulur. Çığlık çığlığa renkleriyle ve bir rengin bin tonuyla danseden yapıtlardır bunlar. Çok canlı. Fahrunissa Hanım bana kalırsa "resim delisi"dir. Kızkardeşi Aliye Hanım'a çok benzer bu nedenle.

Haydi gelin bir parça Fahrunissa Zeyd'i dinleyelim: "Resim yaparken tüm canlı varlıklarla, yani var oluşun sonsuz çeşitli biçimlerinin toplamı olan evrenle bir tür paylaşım içinde olduğumu hissederim. O zaman kendim olmayı bırakır, kaya ve lav püskürten bir yanardağ gibi bu resimleri püskürten, kişisel olmayan bir yaratım sürecinin parçası haline gelirim. Çoğu kez neyi resmetmiş olduğumu ancak tuval nihayet bittiğinde fark ederim."

Bir kendinden geçme biçiminde resim yapmak.

Fahrunissa Hanım'ın bir ayağı Londra'da, biri Paris'tedir, elleri de İstanbul'da: Bağdat ve Beyrut'u unutmadan lütfen. Paris'te özellikle Katia Granoff ile çok iyi ilişkiler kurar ve adı geçenin galerisinde de eserlerini sergiler. Katia Granoff, Fikret Muallâ'nın ve bir süre sonra ise Abidin'in eserlerini de sergileyecektir. Bu açıdan bakınca Fahrunissa Hanım'ın bir tür yol açıcı olduğunu kabul etmek gerekiyor. Yol açıcı, yol gösterici, tanıştırıcı.

Bedri Rahmi Eyüboğlu, Paris'ten ağabeyi Sabahattin Eyüboğlu'na gönderdiği 31 Mart 1961 tarihli mektubunda ilginç bir noktaya değiniyor: Şair, yazar, edebiyat ve sanat eleştirmeni, ABD vatandaşı ve İstanbul'da da bir süre yaşamış bir ana-babanın Paris'te doğmuş oğlu Edouard Roditi'nin Fahrunissa Hanım'a yardım ettiğini belirtiyor: Şöyle:

"Roditi Fahrunisa'ya (Aynen böyle yazılı. MŞG) çok yardım etmiş vaktiyle. Bizler için de bir şeyler yapmak istiyor. Eksik olmasın!"

(Daha önceki mektuplarında Roditi'nin 27 Mayıs 1960'taki askeri darbeden sonra üniversitelerdeki görevlerine son verilen ve "147'ler" diye anılan öğretim üyelerinin sorunlarını Fransa'da ve ABD'de kamuoyuna mal etmek için çabaladığını yazıyor. Roditi ile ilişkisi bu çerçevede kuruluyor, gelişiyor...

Ama sadece bu kadar da değil: Bedri Rahmi başka şeyler de umuyor: 30 Ocak 1961 tarihli mektubundan aktarıyorum: "İleride esaslı bir burs için en güvenilir kaynak Roditi. Çok hareketli ve becerikli bir zata benzer. Yaşar Kemal'e içerlediğim kadar varmış İstanbul'da! Bu zatı tanıştırmadı bana."

Roditi, *İnce Memed'i*, Thilda Kemal ile İngilizceye çevirdiği için Yaşar Kemal'in ve eşi Thilda'nın iyi dostudur. Anlaşılan bu vesileyle veya baş-

ka nedenlerle sık sık geldiği İstanbul'da Bedri Rahmi ile karışılaştılar ama tanışamadılar. Suç Yaşar Kemal'in niye olsun? Yaşar Kemal bu işe ne der? Bilemiyorum. Ancak Bedri Rahmi, Paris'te onca "dostluğuna" karşın Roditi'den bir şey elde edemiyor. O zaman Fahrunissa Zeid'e ne tür bir yardım yaptığını merak etmemek elde değil...)

Bedri Rahmi'nin 30 Ocak 1960 tarihli mektubunda "Adam boğazına kadar resme gömülmüş! Bir eli resimde bir eli şiirde" diye tanımladığı Roditi'nin izini, 1972'de yukarıda adını andığım Albert Bitran vesilesiyle bulabiliyoruz: Bitran çünkü Edouard Roditi'nin *Habacuc* başlıklı şiir kitabını süslemiş. İlginç değil mi? Kimbilir Roditi, Bedri Rahmi'den ne tür bir hizmet isteyecekti?

Roditi gerçekten Fahrunissa Hanım'a yardımcı oldu mu? Bilemiyorum. Ancak Fahrunissa Hanım'ın Fransa Cumhuriyeti hükümetinden "*Commandeur des Arts et des Lettres*" unvanını alan ender sanatçılarımızdan biri olduğunu biliyorum: "Sanata genel olarak ve sürekli katkılarından dolayı." Bu tür onurlandırmalar herkese kısmet olmaz.

Güzin'le bu meseleleri konuştuğumuz bir gün bana aynen şunları söyledi:

"Aliye ve Fahrunissa 'mondanite'nin birinci planında yer alan kadınlardı. Ayrıca Fahrunissa'nın resimleri iyi resimler, palavra resimler değildi. İyi ressamdı yani.

1950'lerin başında, Fahrunissa Hanım aynı zamanda bir tür "haberci"/ "messager" rolünü de oynuyor, özel hiçbir gayret göstermeden veya iyi niyetten gayrı hiçbir şey düşünmeden: İstanbul'a döndüğünde Paris'ten bol bol haber getiriyor: Abidin Dino'yu ve Nâzım Hikmet'i anlatıyordu: Dostlarına, arkadaşlarına, sanatçı yakınlarına, ortak ahbaplarına.

"Çingene" Hakkı

O günlerde İstanbul'dan Paris'e gelip gidenler, gidip gelenler ve kalanlar arasında Hakkı Anlı'yı da anmak lazım: Arkadaşları arasındaki namıyla "Çingene Hakkı."

1947'de Paris'tedir: Yaz aylarında "Öğretmen Bilg-Görgü Kanunu'ndan yararlanarak edindiği üç aylık bursla."

Hakkı Anlı, Neriman Petek, Abidin ve Güzin Dino Paris'te dans ederek yılbaşını kutluyorlar.

Paris'te "modern sanatın önemli temsilcilerinin işlerini görür, ancak 'güncel gelişmelere' değil 'klasik bir akım olarak' çoktan sanat tarihinin raflarına kaldırılan kübizmle ilgilenir. Bu çerçevede Anlı'nın 'ver elini Picasso' deyip çok kısa bir süre içinde tarzını değiştirerek İstanbul'a döner dönmez kübist tarzda çalışmaya başlaması önemli bir olgudur. Çünkü bu köktenci değişimin altında yatan olgular, Anlı'nın 'sil baştan' yapmaktan korkmayan, gündemi yakalama adına 'tutarsızlıkla' suçlanabilmeyi bile göze alan cesaretli tavrı hakkında bilgi verir." (Necmi Sönmez'in makalesinden: s. 57.)

Sonra defalarca gidip geldi Paris'e. 1954'te kesin yerleşmeye karar verene kadar. Bu defa artık soyut sanatın sularındadır.

Kaya Özsezgin şunu yazıyor: "Soyut sanatın savunuculuğunu yaptı. Poliakoff, Archipenko, Hartung ve Zadkine gibi sanatçılarla ortak sergilere katıldı... Figürü, lekeci bir soyutlama düzeyinde ve yer yer erotik temaların ağırlığını duyurduğu bir kompozisyon düzeni içinde, resminin ana elemanı olarak yansıtır." (Bu bilgiyi Kaya Özsezgin veriyor: *Türk Plastik Sanatçıları. Ansiklopedik Sözlük*' de.)

Hakkı Anlı Paris'teki ilk kişisel sergisini ancak 1958'de açabilecektir: Galerie La Main Gauche'da 1955'te Salon des Realites Nouvelles'e katılmıştı, "non-figüratif" eserleriyle.

Paris sanat ortamında ve "bizimkilerin" arasında/içinde kendi kendine bir yer açan sevimli bir insan. Herkesle iyi geçinmeyi bilen, mütevazı ressam, sanatçı, yaratıcı.

Kaptan ve Ailesi

Arif Kaptan ve "Harika Çocuk" kategorisinden oğlu Hasan Kaptan (1942'de Ankara'da doğdu) ile eşi Hikmet Hanım Paris kervanında yerini alan üç kişilik bir ailedir. Onlar da ilkönce Schola Cantorum'da yaşıyorlar. Hikmet Hanım'dan birçok mektubunda söz ediyor Eyüboğlu kardeşler. Daha sonra Paris'in dışında bir yere taşınıyorlar...

Hasan "Harika Çocuk" kontenjanından "Devlet burslusu"dur. Annesi ona bakmakla meşguldur: Bilhassa "kötü alışkanlıklar" edinmemesi için. Arif Kaptan ise çevresine bakmaktadır. Çok bakmaktan olmalı az resim yapar. Bu nedenle Paris'e geliş sıralarına göre, Sabahattin Eyüboğlu'nu üzer, Bedri Rahmi'yi sinirlendirir.

Bedri Rahmi, 14 Ekim 1960 tarihli mektubunda "Arifler çok telaştalar" diye yazdıktan sonra şunları ekliyor: "Hasan onsekizine gelince ana baba ödentisini kesmişler. (Altını ben çiziyorum. Kesilen Hasan'ın bursu değil, Hasan'a bakılması için ana ve babasına yapılan ödentidir. MŞG) Oysa yirmisine kadar söz almışlarmış."

Bedri Rahmi Eyüboğlu, 31 Mart 1961 tarihli mektubunda ise, Hasan'ın 'Şu Bedri amca öldü mü kaldı mı' diyerek otele uğramasına" çok sevineceğini yazıyor, ama ne Arif Kaptan ne Hikmet Hanım, Hasan'ın Bedri Rahmi'yi ziyaretini istiyor.

Bedri Rahmi o zaman iyice kızıyor ve Arif Kaptan'a nasıl, sadece öğretmenlik değil "babalık" bile yaptığını ve böylesine kıymet bilmemesini yerden yere vuruyor... Uzun hikâye...

O yıllarda, Paris'te ressam denilince hemen herkesin aklına elbette ve en başta gelen bir isim var: Fikret Muallâ. Onu unutttuğumu sanmayın lütfen. Hiç unutur muyum? Abidin'in Fikret Muallâ ile sabah kahvaltısı için randevusu var ve birazdan hep birlikte ona gideceğiz.

Sabah Kahvaltısı *Chez Moulla*

Ocak 1939'da Fikret Muallâ'yı Sirkeci'den biz yolcu ettik. Anımsıyorsunuz. Mutlaka Abidin'in "Muallâ'yı kurtarmak" için yaptıklarını da Fikret Muallâ Paris'e geldi ve başka hiçbir yere kıpırdamadı. Savaş geldi, Naziler geçti, Paris kurtuldu, Fikret Muallâ hep resim yaptı, kıt kanaat geçindi.

Arada bir Abidin'e bir mektup gönderdi: Para ve "erzak" ve "yiyecek" istedi. Veya para ve erzak veya yiyecek gönderdiği için teşekkür etti. İşte bir örnek: 14 Ekim 1948 tarihli mektubu. Yazım biçimine, kelimelerin sersemleştirilmesine ve sevimli sanatçımızın keyfine asla dokunmadan. Aynen:

> "Muhterem Abidinciğim
> Lütfen sorduğum yüz papelin mukabili sekizbin fransız frankının yarısını çokdan aldım ve diğer yarısının kara kış kasıp kavurmadan geleceğine ümidvarım. Cici Abidinciğim, nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum. Eksik olma, var ol.
> Tahmin edeceğin gibi şafakla yatsı arasında geçen ve geçecek günlerle mücadele etmekteyim.
> Baki dualar ve minnetler eder ve dualarını bekleyerek yanaklarından öperim.
> denizde çarkcı,
> Karada pıçakcı,
> Havada uçakçı.
> Leblebiciler leblebicisi: Fikret Moualla SAYGI usta.
> 7. İmpasse du Rouet
> Paris. (14^{e})"

Adresi not ettiniz mi? Birazdan, Abidin'le oraya gideceğiz çünkü.

Abidin, Fikret Muallâ'nın birkaç resmini satmış. (Bunu Bedri Rahmi'nin İstanbul'dan Paris'teki ağabeyi Sabahattin Eyüboğlu'na gönderdiği 31 Ocak 1948 tarihli mektubundan öğreniyoruz.). Abidin Fikret Muallâ'ya parasının yarısını göndermiş. Herhalde tümünü gönderirse hemen harcayıp sonra sudan çıkmış balığa dönmesini önlemek arzusundandır. Ancak bu gönderme işi biraz gecikince Muallâ Abidin'e fena halde "bindiriyor": Sabahattin Eyüboğlu, 25 Şubat 1948'de Paris'ten gönderdiği mektubunda Muallâ'nın buraya alamayacağım denli fena bir tasvirini yaptıktan ve "portresini" çizdikten sonra şunları belirtiyor:

"Zavallı Abidin ona (Muallâ'ya. MŞG) bu kadar yardım ettiği halde aleyhine söylemedik laf bırakmıyor. Niçin durmadan erzak göndermiyormuş, resimleri niçin satmamış! Pis Arnavut zaten niçin kendisine yiyecek yolla(ma? MŞG)mışmış?... Birtakım kaba küfürler de öğrenmiş. İnsanı kusturacak cinsinden. Boyuna bunları söyledi." (A. g. k., s. 265.)

Ne olursa olsun iki dost hep iki dost olarak kalacaktır: Ve Abidin, Paris'e geldiğinde ilk Muallâ'yı arayacaktır. Avni Arbaş'tan sonra. Veya Avni Arbaş'tan SOR(MA)! 1930'ların hemen öncesinden ve hemen sonrasından beri arkadaşı, birlikte çay simit veya simit çay içip yedikleri ve zaman zaman Arif Dino ile birlikte "döner kebab dönmez olsun!" dedikleri kadim dost: Fikret Muallâ Saygı usta. Abidin'e bırakıyorum sözü:

"Muallâ'yı görmeyeli 14 yıl olmuştu. Az değil, on dört yıl...

"...Paris'e gelir gelmez bana unutulmaz bir ziyafet çekmişti Muallâ. Bu ziyafet bir sabah kahvaltısıydı ve Muallâ'nın buna çok önem verdiği şurdan belli olmuştu ki: 'Tam saat dokuzbuçukta, tastamam dokuzbuçukta' evinde olmamı istemişti, ısrarla.

Dilediği gün ve saatte Çıkrık Çıkmazının kapısını çalmıştım.

Oda tertemizdi. Yatak toplanmıştı ve beyaz kâğıtla örtülü sofrada, akıllara durgunluk nesneler bekliyordu beni: bir cam kabın içinde iri taneli bol kırmızı havyar, beyaz peynir, iki üç çeşit acımtrak İngiliz reçeli, kalamata zeytinleri, pastırma sucuk, taze uzun Fransız ekmeği, 'kruvasanlar,' siyah çavdar ekmeği, sarı Hollanda tereyağı, çeşitli meyvalar...

Bir köşede gaz ocağında demlenen, buram buram kokan çay, çaydanlıkta fokur fokur...

Manzara akıllara durgunluktu. Odanın ortasında güleç bir Fikret Muallâ şaşkınlığımı izliyor, leylek gibi tek bacak üzerinde duruyor, ellerini ovuşturuyordu... Bu kahvaltıyı hazırlamak için, kimbilir kaç gün yememiş içmemişti? Sofrayı tertemiz ettik. Eski günleri, Arif'i, Halet Çelebi'yi, Falcı Ahmet Bey'i, Fikret Âdil'i, Baltacıoğlunu, Neyzen Tevfik'i andık. Üstüste kopkoyu çaylar içtik, zincirleme cigaralar içtik... Resimlerini seyrettik.

– Böylesi bir sabah kahvaltısı ne gördüm ne de göreceğim var.

– Düşeş, demişti Muallâ, geçen gün iki yağlı boya birden sattım bir İsviçreliye...

Anlattı, Coupole'da rastlamış adama, tanışmışlar, raslantı...

Öyle bir derya ki Paris kenti, sanatçı oltasını kırk kulaç salıp deniz diplerini tarar, artık ne çıkarsa bahtına...

Ressam hem balıkçı hem de balıktır, aslına bakarsanız kendisidir avlanan.

Ressamın kullandığı yem gitti gider, kendi ömrünün bir parçasıdır.

İşler 'yaver' giderse, ressamın bir ömür parçası çerçevelenip bir çiviye asılır, çarmıhta İsa örneği çakılı kalır böylece.

Beteri de var elbet. O da resmin satılmaması..."

Abidin Muallâ'nın resimlerini şöyle değerlendiriyor:

"1952'de Roma'dan Paris'e geldiğim vakit gördüğüm Muallâ'nın yeni resimleri, genellikle, şiirsel bir gerçekçilikten, kimi imgede mitossal bir gerçekçiliğe uzanıyor, çok seyrek olarak da soyutlaşıyordu da..."

Başka bir yerde şöyle bir not düşüyor Abidin: "Muallâ'nm bu resmi, çağdaş mitologyanın bir örneği sayılabilir... Demek istiyorum ki yalın bir gerçekliğin yanında, mitos'sal (Aynen. MŞG) bir gerçekçiliğin de var olabileceğini bilmekte yarar var."

Fikret Muallâ'nm o günlerdeki birçok önemli özelliklerinden biri hiç sergi açmadan geçinebilmesidir: Evet zar zor ama hiçbir galeri sahibinin ve/veya "danışmanlarının" "uzmanlarının" "ağız kokularını" çekmeden. Gerçekten özgür bir adamdır Muallâ. Evet biraz "deli" ama bu, onun

için belirleyicidir de. Paris'te ilk kişisel sergisini 1954'te açacaktır: Israrlar üzerine Galerie Dina Vierny'de.

Necmi Sönmez'in vurguladığı gibi, o günlerdeki Muallâ resmi, "Odağında Paris'in, bu büyülü kentin melankolisinin döndüğü, pek az kimsenin algıladığı ko(r)kuları duyumsatan bir resim"dir.

Abidin belki o gün, belki daha sonra ama hemen, Fikret Muallâ'nın bir desenini çizdi: Kasketli bir Muallâ'dır bu, biraz Parisli elbette ve elinde kaçınılmaz olarak resim defteri: Ekmek kapısı kardeşim bu.

Fikret Muallâ, 1952'de kendisiyle görüşen Hıfzı Topuz'a şöyle diyor: "Hem abstre (soyut) hem figüratif resim yapıyorum."

O günlerde Paris'te "abstraction" ile "figuration" arasındaki atışmalar/tartışmalar/ağız ve kalem sataşmaları/kavgalar ve daha neler de neler Paris günlerinin ve bilhassa gecelerinin "eğlencesidir:" Değme gitsin bre!

Benim Soyutum Senin Somutunu Döver (mi?)

Abidin, *Fikret Muallâ*'da bu konuya eğlenceli ve bir parça alaycı bir tarzda şöyle değiniyor:

"Soyut-somut kavgası, bu çeşitleme sürecinin ancak bir yönüydü. Nitekim somutun içinde olduğu kadar soyutun içinde de birbirinden büsbütün ayrı çalışma kolları vardı...

Kufi tadı olan geometrik soyutlamaya karşı, ebru tadı olan akıtmacalı 'lekecilik' de gelişiyordu.

Aynı şeyi somut için de söylemek mümkündü. Anlatımlı resim çeşitleri arasında yoğun biçim yorumları getirenler, 'naif'ler, fotoğrafa yaklaşan natüralistler, hiperrealistler, düpedüz realistler, gerçeküstücüler ve başkaları vardı. Bu akımlar, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'ndan sonra, çoğala çoğala çeşitlenen ağaç dalları gibi fışkırmış, dal budak salmışlardı."

Andre Velter'le söyleşisinde Abidin bu konuya birkaç ek yapıyor:

"Soyut sanat ve somut sanat, bu iki büyük grup arasında, geçişler olmuyor değildi: Somut başlayıp soyuta geçenler veya tersi. Bir tür bale söz konusuydu. Bu arada tachisme de gelişiyordu.

İkonoklast bir eğilim vardı: İnsan yüzü artık çizilmiyor / gösterilmiyor. Dinsel etkenler, nedenler, inanışlardan çok, insandan kaçışla ilgili bu. Doğaya yakınlık, doğaya sevgi sonucu."

Abidin'in, bu konuda, *Fikret Muallâ*'da anlattığı düşüncesini bitirmesi için, kaldığımız yere dönecek olursak, Abidin'in şu sonucu çıkardığını saptıyoruz:

"Baş döndürücü bollukta biçimler, değişik ve çelişik akımlar neyin belirtisiydi 50-60'ların Paris'inde?

Bu soruya kesin ve tek yanıt vermek hayli zor, denebilir ki kısa sürede iki dünya harbi, iki dev sarsıntı geçiren dünyanın değer ölçüleri 'kazaya' uğramış, bir otomobil camı gibi tuz buz olmuşlardı." (A. g. k., s. 82-83.)

Bizimkiler Ne Yapıyor?

Peki Abidin'in çizdikleri, çizecekleri bu akımlardan birine girecek miydi? Girdi mi?

Abidin ülkede edindiği resim tekniğini, resim yapma tarzını sürdürdü demek yerinde olacak: İstanbul hat sanatının, Bizans sanatının, Anadolu halk sanatınınm, kendisinin gazetecilikten alıp getirdiği karikatür pardon harikatür ve kendisine özgü desen yaratma biçemlerinin, parmak istifleri, "el"leri ve benzeri ve başka kimsede bulunmayan çizgileriyle bildiğimiz Abidin bildiği ve arzuladığı gibi yoluna devam etti. Onun bir okula, bir akıma ihtiyacı yoktu. Okul ve/veya akımların belki Abidin'e ihtiyacı vardı. Ama Abidin oralı da olmadı.

Ancak Paris yıllarıyla birlikte birkaç unsur daha eklemlendi resmine: Soyut görüntüler, "ıslıklar," "çığlıklar" resimlerinde bazen bir uçtan öbürüne koşuverdiler, geçiverdiler. Ama her zaman abidinik. Paris'te o yıllarda yaşayan kimi ressamın kapısını kapadığı soyut mutlaka pencereden giriyordu. Soyut o yıllarda bütün ressamların evet evet neredeyse bütün ressamların kapısını çaldı. Çaresi yok. Katlanılacak.

Abidin nitekim Andre Velter'le sohbetinde, o günlerdeki, neredeyse ikircikli, ikilemli, karar vermekte zorlanan halini açıkça anlatıyor:

"O yıllar soyut sanatla (*l'art abstrait*) somut sanatın (*l'art figuratif*) birbirleriyle dalaştığı yıllardı. Paris resim dünyası sanki iki büyük kampa,

iki büyük gruba ayrılmıştı. Bu iki sanat akımının taraftarları düşman kardeşler gibiydiler. Kendimi iki ateş arasında kalmış gibi hissettiğimi itiraf etmeliyim. Hem biri hem öbürü beni kendine çekiyordu... Doğrusunu isterseniz ben de, kişisel olarak yavaş yavaş iki kutup arasında bocalamaya başlamıştım. Bir ölçüde belki tümüyle soyut olmasa bile, daha çok soyut sayılabilecek resimler yapıyordum. Ama bu resimlerimde bile, sanırım, benim ve dünyanın, açık seçik olmasa da, bir dışavurumu söz konusuydu. Daha doğrusu benimle dünya arasındaki ilişkinin. Benim yaptığım veya yapmak istediğim dekoratif anlamda soyut resim değildi."

Abidin hiçbir zaman taklitçilikten ve taklitçilerden hoşlanmadı. O kendine özgü bir usta olarak, evet hiçbir "diploma" sahibi olmadan usta olarak, Paris sanat ortamında hiçbir özel, yani sınırları başkası veya başkaları tarafından çizilmiş, rotaya girmeyerek "Abidin Dino Sandalını/Teknesini/Vapurunu" bildiği gibi yürüttü. Bu da bize yeter.

Ancak Paris'te yaşayan ressamlarımızın tümü böyle yapmadı. Yapamazdı. Kimi zaten Paris'te ve o günlerde bu kentte "borusunu öttürenlerden" resmi, resim yapmayı öğrenmişlerdi. "Ustamın dediği" tarzını icra ettiler. Niçin olmasın? Kimiyse "güncel" olanla "güncelleşmeyi" tercih ettiler. Olabilir. Önemli olan kendinden de bir şeyler, katmaktır. Renkler, unsurlar, figürler, figürcükler.

Açık konuşmak lazım o günlerde Paris sanat "ormanında," alanında "dinozorlar" ve "filler" dolaşıyordu ve "ezilmemek" çok zordu. Abidin anlatıyor:

"Aslına bakarsanız, 1950 yılları çeşitli akımların tokuştuğu bir alandı. Bir yandan Picasso biçimlere perendeler attırıyor, Matisse eline düşen renkleri azdırıyor, Chagall gökyüzüne kemancılarını salıyor, Balthus soyunuk küçük kızlarla uğraşıyor, Max Ernst gerçekle gerçeküstü arasında cambazlıklar ediyor, Nicolas Stael soyutla somut arasında köprüler kuruyor ama beri taraftan Hartung beyaz alanlara dobra dobra kara lekeler sürüyor, Viera da Silva zaman ve mekânla satranç oynuyor, Tal Coat doğadan esinlenen bilmecelere dalıyor, Wols deliriyordu...

Demek istiyorum ki resim sanatının çalkantılı denizlerine açılmaya kalkışmak, bir rota seçmek, gemisini kurtarıp, kaptan olmak, kolay değildi. 50.000'i bulduğu söylenen ressam kalabalığı ortasında...

Paris'te o ara, '*tachiste*' (lekeci) akımı çıkmıştı ortaya. Akşamüstleri Saint-Germain-des-Pres Mahallesinin orta yerinde, Cafe de Flore ile Cafe Les Deux Magots'ya iki adımlık yakınlıkta İzmirli Ermeni dostum Kalaçi'nin halı dükkânında bir araya gelirdik. Kalaçi bizim oralardan göç etmişti Paris'e genç yaşlarında."

Abidin tek tek isim vermiyor ama bu dükkâna uğrayan dostları arasında Mübin'in bulunduğunu biliyoruz. Abidin yazıyor. Albert Bitran'ın da. Zaman zaman Avni Arbaş'ın da. Mutlaka başka tanıdıklarımız da bu dükkâna uğruyor ve atışmalara, tartışmalara katılıyorlardı. Asıl önemlisi Charles Estienne'in de bu dükkâna uğraması ve onunla resim sanatı üzerine sıkı tartışmaların yapılması. Sözü Abidin'e bırakıyorum:

"Kalaçi'nin dükkânına uğrayınca, *tachisme*'in isim babası ve kuramcısı eleştirmen Charles Estienne'le müritlerine rastlanıyordu sık sık. Ahbabımızdı hepsi.

Kalaçi'nin halı dükkânı, bir edebiyat salonu hatta daha iyisi bir sanat tekkesi haline gelmişti. Çok ucuzdan da olsa, Kalaçi'nin bizlerden resim satın aldığı da oluyordu."

Charles Estienne'in Tiraje Dikmen'le bir fotoğrafı var: 1949'da, rue de la glaciere'de çekilmiş. Deklanşöre basan kim bakalım? Hiç te yanılmadınız: Evet Leopold-Levy. Ressam fotoğrafın çerçevesini, sınırlarını çok iyi çizmiş: O kadar ki Tiraje ve Estienne'in hemen, fotoğrafa bakana, yani bize göre, sol dibinde durdukları dükkânın tabelası ayan beyan: "Fabrique de Perruques pour Poupees," Bebekler İçin Peruk Fabrikası. Ne hoş ama. İyi de "bebekler" kim veya kimler. Ve saçları dökülenlerin hepsine peruk takabilecek miyiz? Bu soruların tümünü mutlaka Tiraje'ye sormak lazım. Ah! Paris'e kadar bir gelebilse! (Fotoğraf Tiraje Dikmen Arşivi'nde. Ama, ne iyi ki Necmi Sönmez onu *Paris Okulu ve* Türk *Ressamları*'nda yayınladı: s. 53'te.)

Kalaçi'nin dükkânına gelip gitmeler arasında ve o tartışmalar sırasında Mübin Orhon yavaş yavaş resim sanatında alacağı yolu belirliyor. Abidin, Mübin'in o günlerde resim sanatında aradığını nasıl nihayet bulduğunu şöyle anlatıyor:

"Mübin de uğruyordu Kalaçi'ye, ama tartışmalara pek karışmıyor, Kalaçi'nin ikram ettiği bir iki kadehi içiyordu. Klasik resim disiplininden,

kurallarından geçmemiş bir sanatçı için 'lekeci' resim dili biçilmiş kaftandı. 'Tachisme' ister istemez etkileyecekti onu."

Bizde de Resim Var, İster misiniz?

Bütün bunlar Türkiye'den, ama çoğunlukla İstanbul'dan kalkmış, birçoğu için İGSA'deki öğretmenleri Leopold-Levy'yi adım adım izlemiş olarak, gelmiş ressamlarımızın Paris resim sanat ortamıyla, alanıyla, "ormanıyla" içiçe olduklarını gösteriyor. Etkileşim var elbette: Bu kaçınılmaz. Ancak ülkede öğrenilenler veya ülkenin onlara öğrettikleri de var: Heybelerinde.

1952'de Abidin'in vardığı Paris'teki "resim gezegeni," Türkiye'de resim sanatının tanındığını / bilindiğini, iyi resim yapıldığını, iyi ressamlar bulunduğunu ve bunların en iyilerinin veya en iyilerinden birkaçının, değişik nedenlerle, kimi devlet bursuyla, kimi aile bursuyla, kimi kendi kişisel arzusu sonucu, kimi "firar" etmek zorunda kaldığı için, kimi gönlü öyle istediği için, kendisine kadar ulaştığını biliyor.

Ancak Paris'e gelmek, Paris'te resim yapmak yeterli ol(a)maz. O resimleri sergilemek gerek. Meraklılarına sunmak. Ben de varım diyebilmek. Yeni resimler yapabilmek, malzeme almak, boyalar, tualler. Resim için gerekli bin bir malzeme henüz karşılıksız verilmiyor çünkü. Giyinmek, kuşanmak, yemek ve bilhassa içmek lazım. Herkesin devlet burslusu olmadığını da bilince hele.

Evet Abidin'in dediği gibi, "Bu kentte,... 'ressam ordusu' içinde kaybolup yitmek de vardı, bu deryada tutunmak kolay değildi pek...

Her ressam, resim yapmaktan başka bir de resmini satmanın yolunu bulmak zorundaydı...

Paris'in 'piyasa topografyası,' Montparnasse ve Saint-Germain-des-Pres'de başlayıp bitmiyordu kuşkusuz, sol kıyıdan sağ kıyıya geçilince, 'işalanı' Saint-Honore'den başlayarak Elysee Sarayının civarındaki sokaklara yayılıyor, Miromesnil'den yukarı çıktıktan sonra Avenue de Messine'i geçip, Monceau Parkının çevresinde sona eriyordu.

Elbette bu konuda Paris'in biricik tepesi Montmatre'ı unutmak olmaz. Ne var ki 1950'li yıllarda Montmartre'ın resim dünyası, Lautreclerin,

Picasso ve Braquesların ya da Utrilloların günlerini andırmıyordu artık. Ne Apollinaire ne Max Jacob kalmıştı buralarda. Kübizmin beşiği ünlü 'Çamaşır Gemisi' (Bateau Lavoir. MŞG) kiracılarını yitirmiş, tamtakır bir barınak olmuştu...

Onaltıncı Paris bölgesinin galerileri 'kibar yatakları' sayılırdı, (örneğin) Muallâ'nın hoşlandığı yerler değil, fakat örneğin Katia Granoff ya da Bernheim'a uğradığı, onlara resim sattığı olurdu."

Katia Granoff, Fahrünisa Zeyd, Fikret Muallâ ve Abidin sergileri bile düzenleyecektir, zaman içinde. Hele bizimkiler kendilerini bir göstersinler. Hele kendilerini bir ispat etsinler. Paris galericileri kolay mı sanıyorsunuz. Aslanın ağzından kuzu almaya benzemez bu! Zor iştir. Çok!

Bizim ressamlarımız eserlerini daha çok Saint-Germain-des-Pres taraflarındaki galerilerde sergileyebildiler. Ve hemen bir galeriyle özel bir şekilde anlaşıp, özel bir sözleşmeyle bağlananlar pek azdı. Hiç yoktu demememek için. Bu gerçek, daha sonra, yani 1960'larda, 1970'lerde ve 1980'lerde gelenler, yani Müzehher Pasin, Cihat Burak, Adnan Varınca, Ömer Kaleş, Hilda Yosmayan, Komet ve diğerleri için de geçerlidir.

Hatta, zaman içinde, Paris'te bir süre kalıp üretmek, Paris için değil İstanbul için bir tür "değer ölçütü" biçimine dönüşmüştür. Yani Paris'te "yaratmak" ve "ülkede pazarlamak" gibi son derece ilginç bir gelişme söz konusudur. Nitekim 1980'lerin ikinci yarısından itibaren Paris'te yaşayan birçok sanatçımız için resim satışları daha çok, İstanbul başta, Türkiye'de oluyor. Bu durumda Paris kentinin ve resim dünyasının sadece bir "vitrin" haline döndüğünü/dönüştürüldüğünü söylemek abartma olmayacaktır. Bu gelişmede elbette Türkiye'de sanata yönelik, artık sadece "bakıcı/hayran olucu" değil, apaçık hatta komplekssiz demek yerinde olacak, "alıcı" ilginin artması, para sahibi olanların sanata yakın merakları da ve başka birçok etken de belirleyicidir. Bizim açımızdan önemli olan Paris'in buradaki rolüdür.

Ancak 1950'lerin başında henüz "rüzgârın" nereden, ne zaman ve nasıl eseceği bilinmemektedir. Ve Paris sanatçılarımız için bir çekim merkezi konumundadır. Her daim. Ve bilhassa sanat alımları bu başkentte yapılıyor. ABD'ye kadar gidemeyenler için elbette.

Birinci "Kat"

Abidin'in Paris'teki ilk çevresi, birinci "kompartımanı," veya abidinik bir sözcük kullanacak olursak "kat"larından biri, belki birincisi, burada tek tek tanıtmaya çalıştığım, birbirinden değişik, renkli, sevimli, herbiri kendine özgü kişilerden, kişiliklerden oluşan Paris'teki ressamlar çevresidir.

Güzin'le bunları konuştuğumuz 27 Nisan 2004'te bana şunları söyledi:

"Burada, Paris'te Abidin'i şahsen ve gerçekten seven, Abidin'e yakınlık duyan, Abidin'i abisi gibi addeden bir tek Komet'tir. (Komet, 1971'de Paris'e gelenlerdendir: *Koşarak Geldim Çorabı Deldim* demesi herhalde bir rastlantı değildir. Bu sevimli kitabını Okuyan Us Yayınevi yayınladı. MŞG). Abidin'i çok sever. Sayar. Ötekiler Abidin'i sevmezdi demeyeceğim de, yani rahat değildi(ler).

Selim hiç. Belki de Abidin komünist vesaire diye. Selim çok korkaktı. Ve bu nedenle araya bir mesafe koydu. Biz de onun bu tavrını kabullendik. Tavrına saygı gösterdik. Kendine özgü bir adam zaten. Eşi Şahika ile birlikte ayrı bir dünyada yaşıyorlar(dı). Hiç üzerlerine düşmedik. Çok yakınımızda oturdukları günlerde bile.

Mübin Abidin'i çok severdi. Abidin de Mübin'i. Ben (Güzin) de çok severdim. O en kötü sarhoşluk günlerinde bile severdik Mübin'i. Biliyorsunuz, sarhoş olduğunda görüşmek, konuşmak çok zor oluyordu. Ama olsun. Evine sırtımızda taşıdığımız zamanlarda bile sevdik Mübin'i. Abidin'le küstü. Sonra barıştı. Olsun onun ismi Mübin'di. Ve bizim için çok değerli bir arkadaştı: Orhan Veli'nin bize bıraktığı bir 'miras,' bir "inci" sanırsın. İçmediği veya çok içmediği, zil zurna sarhoş olmadığı zamanlar hele çok çok hoş bir insandı. Ve çok iyi ressam.

Avni de Abidin'i çok severdi: Uzun zaman iki kardeş gibi yaşadılar. Birçok şeyi paylaştılar. Ortak sergiler yaptılar.

Nejad, Fahrunissa ile ilişkilerimiz biraz farklı boyuttaydı. Onları önce birlikte sonra mecburen ayrı ayrı görürdük. Abidin, 'prenses değil, soylu bir aileden değil' diyerek Nejad'ın Polonya güzeli sevgilisi ile evlenmesine mani olmaya çalışan annesine, 'Bırakın iki genç birbirini sevmiş, aralarına girmeyin' filan diyerek Nejad'ı savundu hep, annesine

karşı. Ama Fahrunissa inat etti. Oğlu da annesi gibi inat etti ve elbette aşk kazandı. Ve Nejad nitekim sonunda annesinin muhalefetine rağmen evlendi. Ve ondan sonra Fahrunissa oğluna karşı resmen savaş açtı desem yeridir."

Bana kalırsa annenin, oğlunun sanat alanındaki başarılarını kıskanmasının da bir rolü oldu bu "kavgada."

Bu Bir Trendir

Abidin'in çevresi sadece ressamlardan ve hele sadece Türk ressamlardan oluşmuyordu. Ancak ilk geldiği anlarda durum buydu.

Zaman içinde bu birinci "kat"a başka birçok kat daha katacaktır Abidin, ve bunların arasında "dolaşacaktır": Rue Visconti'de "Chez Bob," "La Bûcherie," "Chez Elisabeth Maupoil," "L'Ecluse," "Le Port du Salut," "Rue Cochin'de Madame Matisse'in evinde kiraladığı" ve 1953'te bir süre yaşadığı "odası," Schola Cantorum, cafeler, Quartier Latin'in ucuz otelleri, galeriler kaçınılmaz olarak ve olmazsa olmaz nedenlerle, "ev"ler: dostların evleri ve kendi evleri... Ve hayat Paris'in hayhuyu huy(suzu) hay(ırlıs)ı içinde akıp gidecektir... *Akan zaman duran zaman gel zaman git zaman...*

Abidin'in Parisli arkadaşları ne sadece Türklerdir ne de sadece Fransızlar: Paris'te yaşayan, çalışan, üreten ve yaratan birçok "yabancı" da arkadaşıdır: Amerikalılar, İngilizler, Güney Amerika'nın rüzgârı cömert ülkelerinin çocukları, esmer renkli ve bıyıklılar...

Abidin oldum olası birçok kompartımanlı bir tren, bir katardı(r). Ve bilhassa bir kompartımandakilerin öbür kompartımanlardakilerle ilişkisinin olmamasına özel bir gayret ve özen gösterir(di). Bunun istisnaları olmadı değil. Ama Abidin'in en yakınları da dahil, bunun içine eşi Güzin'i de koyuyorum, Abidin katarının/treninin bütün kompartimanlarındaki bütün kişileri, hiç kimse tanıyamadı. Tanımaları da mümkün değildi. Diyorum ya adam bir insan değil bin bir insandı. Abidin'in hem lokomotifi, hem *chef de train*'i, hem kontrolörü, hem de her şeyi olduğu bir tren katarı diyorum ya: Öyle aklınıza beş vagonlu ve "hızlandırılmış" (!) İstanbul-Ankara "ekspresi" gelmesin: Bu trenin bir ucu var öbürü yok kardeşim. Düşünebiliyor musunuz?

Evet Abidin bir tür çekim merkezi oldu Paris'te de.

Şunu da eklemeli: Geldiği mekânda öteden beri Türkiye'ye, Türklere ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'e yönelik bir "fascination" söz konusudur: "Admiration"dan öte, ondan çok fazla bir şey bu. Evet Mustafa Kemal ilk günlerinden itibaren Fransa'nın "aydın" çevrelerini "büyülüyor," "çekiyor." Onun Fransız tarzı ve hatta biraz daha radikal laikliği, laikliğin "tutması" için kullandığı yöntemleri, kadın hakları konusunda yaptıkları, sıkı cumhuriyetçi ve elbette "Batı medeniyetinin hayranı" olması ve daha bin bir nedenle. Fransa'da ve özellikle Paris'te onun Fransız Aydınlanma Hareketinin Ortadoğu'daki yeni temsilcisi olduğu biliniyordu ve bu da onun daha çok tutulmasını kolaylaştırıyordu.

Nihayet onun çocukları olarak Paris'e gelenlerin tümü, tümüne yakını, mükemmel Fransızcaları yanında gerçek birer "Avrupalı," "Fransız" dememek için çünkü birçoğu Fransızdan daha Avrupalıydı o günlerde. Evet her biri bir Avrupalı gibi davranıyordu. Zaten birçoğu "Fransız kültürü ve uygarlığı" ile yoğrulmuş olduğu için Paris kültür çevresiyle "bütünleşmekte" herhangi veya özel bir engelle karşılaşmıyordu. O günlerdeki bir Avni Arbaş'ı düşününüz örneğin. Bir fotoğrafına bakınız: Fransızdan daha modern, daha çağdaş, daha Avrupalı.

Dahası Türkiye ve Fransa kültür dünyaları arasında öteden beri karşılıklı bir alışveriş, karşılıklı bir etkileşim söz konusudur: 1930'lu yılların başından itibaren Abidin'in yaşamını irdelerken bunun birçok örneğini, somut işaretlerini ve ürünlerini gördük: İstanbul'a gelen ve yapıtlarını tanıtanlar/taşıyanlar, İstanbul'a gelip kalanlar ve dönüşlerinde, Fransa'da yayınlatmak üzere şairlerimizin eserlerini götürenler az değildi. O yıllarda ve çok daha öncesinde İstanbul'lardan Paris'lere kadar gelenlerimiz de eksik değildi: Ressamlarımız, şairlerimiz, yazarlarımız, erkek ve kadınlarımız. Karşılıklı bir etkileşim öteden beri sürgeliyordu.

Elbette Paris edebiyat çevreleri Türkiye'de şairler olduğunu biliyor: Büyük şair Nâzım Hikmet ismi bu çevrelerde 1949 sonundan beri yeniden ve giderek artan bir ölçüde duyuldu. Fransızcaya çevrilen şiirlerinin derlendiği kitap, 1952'de, bir yıldan beri elden ele dolaşıyor, okunuyor. Tristan Tzara, Aragon, Elsa Triolet, Philippe Soupault, Jacques Prevert,

Paul Eluard, Picasso, Jean Lurçat, Matisse, Andre Verdet gibi dönemin en önemli şair, yazar ve sanatçıları Nâzım'ı çok iyi tanıyorlar: Şiirlerinden, yaşamından.

Direniş Hareketi içinde hem fiilen askeri eylemlere katılan hem de edebi uğraşlarıyla Direniş çocuklarının moralini yüksek tutan Aragon, Elsa Triolet, Madeleine Riffaud, Eluard ve Tzara aynı zamanda savaş sonrasındaki ağırlığı, etkisi, gücü bilinen "Le Comite National des Ecrivains"in en baştaki yöneticileridirler, gazetecidirler, yazarlıklarını ve şairliklerini aynı sevinç, aynı coşku ve aynı kararlılıkla sürdüren insanlardırlar... Nâzım'ın ülkesini terketmek zorunda kaldığı ve Moskova'da yaşadığı elbette biliniyor. Şiirleri zaman zaman gazete ve dergilerde yayınlanıyor.

Ve nitekim, işte bakın 1952'de, çok güzel ve çok nadir bir kitap okurlara sunuluyor: İsmi *Echos:* Bu kitapta Matisse'in elinden çıkma altı harika litografi var. Ve onlara eşlik eden şiirler: Prevert'den, Andre Verdet'den ve elbette anladınız Nâzım Hikmet'ten. Sadece on beş adet olarak hazırlanan ve özel kanalla satılan kitabın bütün giderlerini Matisse karşılıyor. Fernand Mourlot'nun matbaasında basılan kitabın bütün gelirleri ise Saint-Paul-de-Vence'ın veremli öğrencilerinin tedavisi için kullanılacak/kullanıldı. Burada ismi geçen Andre Verdet nam şair ile Saint-Paul-de-Vence nam kasabayı bir kenara not edelim: Abidin'in yaşamında baş rolleri oynayacaklar: Pek yakında.

Ama daha şimdiden Abidin'in yukarıda ismi geçen Fransa Cumhuriyeti vatandaşlarının (Böyle yazmak zorundayım: Çünkü aralarında Picassso gibi vatandaşlığa yeni alınanlar olduğu gibi Tzara veya Elsa gibi "Fransız" ama yine de biraz, ne birazı canım epey "kendi coğrafyalarının malı" olan/olduklarını duyumsatanlar eksik değil: Onlara ve kendilerine özgü kişiliklerine saygı gereği böyle yazmak gerekiyor: En azından burada.) birçoğunu iyi tanıdığını ve hatta birkaçıyla sıkı dost olduğunu biliyoruz. Anımsatmak için not ediyorum: Tristan Tzara, Aragon, Elsa Triolet ("Abidin'le Ruşça en güzel dedikoduları yapmak Elsa için büyük zevk": Güzin'den aktarıyorum.) Diğerlerine gelince, onlarla ve daha birçok başkasıyla Abidin çok kısa zaman içinde tanışacak can ciğer kuzu sarması olacaktır. Abidin bu kez Paris'e "kalmaya" geldi: Uzun boylu kalmaya.

Birinci Durak: Şarkı Söylemek

Abidin Paris'e gelir gelmez Avni Arbaş'ı buluyor. "Avni, Abidin'in Schola Cantorum'a yerleşmesini sağlıyor."

Abidin kimi yazılarında ve söyleşilerinde Roma'dan gelir gelmez Schola'ya yerleştiğini belirtiyor ve bu yerleşmenin 1956 sonunda, 13, Quai Saint-Michel'deki çatı katına, madem ki Güzin 1954 yazından itibaren artık temelli Paris'tedir, taşınmalarına kadar sürdüğünü ekliyor.

Bu, tam anlamıyla gerçekle örtüşmüyor. Belki söyleşilerinde ve makalelerinde kestirme yoldan ve hızla gitmek için böyle yaptı. Belki başka nedenlerden.

Ki onlardan biri artık anlaşılıyor: Sophie ile Roma'da başlayan ve Paris'te süren, iki yıldan fazla bir zaman dilimini kapsayan ve yoğun bir biçimde yaşadığı, aşkını saklamak arzusudur. Bu, belki bir zaman dilimi içinde anlaşılabilir bir nedendi. Ve Abidin'i anlıyorum/anlıyoruz. Ama bugün ve bu çalışma çerçevesinde hükmü kalmıyor. Çünkü amacım olanaklarım ve kaynaklarım ölçüsünde Abidin'in hayatının bütün yönlerini ortaya çıkarmaya çalışmaktır. Hemen eklememe izin veriniz: Her şeye rağmen her şeyi bildiğimi ve/veya ortaya çıkardığımı da sanmıyorum. Çünkü Abidin'in hayatı öyle kısa yoldan ve kolayca "çözülebilecek" bir hayat değil. Anlatmaya çalışıyorum ya.

Sophie konusunda bir noktayı daha vurgulamak istiyorum: Güzin epey zamandır Abidin'in Sophie ile aşkını Paris'te ve İstanbul'da tanıdığı birçok insana anlattı. Bana da zaman zaman ve değişik yönleriyle bu konudaki anılarını aktardı. Şimdiye kadar birkaç kez onları sundum. Dikkatinizden kaçmamıştır. Anlattıklarından bazı bölümleri de birazdan takdim edeceğim. Yani bu aşkın artık Abidin'in zamanındaki gibi "sır" boyutu kalmadı. Dolayısıyla Güzin'i ve Abidin'i tanıyanların neredeyse tümüne yakınının bildiği bir aşkı, Sophie gibi tutarlı bir kadını, bu çalışmada anmamak anısına saygısızlık olacaktı. Abidin'in de bana hak verdiğini biliyorum.

Benim okuduklarımdan ama bilhassa dinlediklerimden ve araştırmalarımdan şu çıkıyor:

Abidin, Roma'dan geldikten sonra kısa bir süre Schola'da kalıyor: Belki birkaç gün, belki biraz daha fazla. Belki Avni Arbaş'ın oda-atölyesin-

de. Belki o sırada boş olan odalardan birinde. Ama bir süre sonra ayrılıyor Schola'dan ve Quartier Latin'deki ucuz otellerden birine yerleşiyor. Bunu bana onu Roma'dan gelir gelmez tanıyan Fanchette ve Pierre Biro, ayrı ayrı anlattılar. Her ikisi aynı zamanda Abidin'in Paris'te Sophie ile olduğunu da söyleyenlerdir. Bildiğiniz gibi.

Bu hipotez başka bir hipotezi olası kılıyor: Abidin Roma'dan tek başına geldi, bir süre Schola'da kaldı. Daha sonra, Sophie kendisine kavuşmak için başkente varınca, oradan ayrıldı ve ucuz bir otele yerleşti sevgilisiyle.

Çünkü Abidin evlidir ve evli bir adamın o kadar Türkün ve dedikodunun bol olduğu bir mekânda sevgilisiyle kalması hoş olmaz(dı). Dahası, orada kalan herkes veya hemen hemen herkes Güzin'i de tanıyorken. Dahası Güzin'in 1953 yaz dinlencesinde Paris'e gelmesi de beklenirken...

Zaten çok manidar bir şey, Abidin'i gelir gelmez veya bir süre sonra tanıyan hiçbir Türk, Sophie'nin varlığını bilmiyor: Ne Albert Bitran. Ne Tacettin Karan. Ne Fahri Petek. Ne de başka biri: Avni Arbaş belki biliyordu ama söyleşilerinde veya başka hiçbir vesileyle bu konuyu açtığını ne okudum ne de duydum...

Buna karşın Abidin'i o ilk günlerinde tanıyan Fransız dostları Sophie'yi biliyorlar, tanıyorlar. Hatta Abidin'i onunla birlikte tanıdıklarını söylüyorlar.

O zaman? O zaman ortaya şu çıkıyor: Abidin bu işin dedikodusu yapılmasın diye Sophie'yi Türk tanıdık, dost ve arkadaşlarından "gizledi."

Bu, biraz önce vurguladığım, Abidin'in insanlarla ilişkilerini "hücrelere," "katlara," "kompartımanlara" ayırma özelliğinin somut örneğidir.

Bu, aynı zamanda Güzin'in daha Roma'dayken "şühpelendiği" Sophie meselesinin dallanıp budaklanmasını geciktirdi. Ama Güzin'in yaz dinlencesini geçirmek için 1953 yazında gelmesiyle başka boyutlar kazanacak.

Abidin'in Schola Cantorum'da ikinci bir dönemi daha var: Güzin'le birlikte 1954 sonuna doğru yerleştikleri dönem. Bu dönem 1956 sonuna kadar sürecek: Ve bu dönemde işte Abidin'in anlattığı, "İskoçya Kralı II. Jacques'm, Paris sürgününde oturduğu iki oda isabet" edecektir Abidin ve Güzin çiftine. Sophie'nin artık Abidin'den ve Abidin'in artık Sophie'den temelli ayrılmasından sonra iç huzuruna kavuşmuş çifte.

Roma'dan Paris'e geldiği o ilk günlerdeki Abidin'i Schola'da buluyoruz. Avni ile mutlaka. Ve Abidin bu mekânı şöyle tasvir ediyor:

"Balzac'ın romanlarında rastlanan cinsten bir çeşit pansiyon, harap saray yavrusu, iç bahçeli manastır kalıntısı bir şey...

Selim, Mübin orta katlarda, en üst katta ise Avni Arbaş. Ayrıca Pertev Boratav, Mimar Oğuz, yüksek teraslı bu kervansarayda yer etmişlerdi. Neden bunca Türk bir arada diye sorarsanız, geleneği romancı Necmi Gürmen başlatmış, Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, Cahit Irgat (Ve elbette onunla zaman zaman Paris'te bir araya gelen eşi Mina Urgan: Türkiye'nin en ünlü "dinozoru." MŞG) ve daha niceleri sürdürmüştü. Gelen gidenimiz çoktu, Fikret Muallâ ile Albert Bitran bunlar arasında."

Schola Cantorum Türk sanatına büyük katkıları olan birkaç çiftin tanışmasına da yol açmıştır: Bunlardan birini anmadan geçmek ayıp olacak: Sabahattin Eyüboğlu hayatının aşkı ve yaşamının kadını Magdi ile burada karşılaştı, tanıştı, konuştu uzun uzun, sevişti ve anlaştı. *Kardeş Mektupları*'nda zamanının Mecnun ile Leyla'sının (Özellikle Mecnun'u ilk yazıyorum: Çünkü Leyla'sına "deli" olan odur burada) öyküsünü neredeyse günü gününe izlemek olası. (Örneğin Sabahattin Eyüboğlu'nun 25 Şubat 1948 tarihli mektubu okunabilir: s. 261-269. Mektup değil aslında kısa bir " aşk romanı.")

Sabahattin Eyüboğlu'nun aynı mektubundan, erkek ve kadınlarımızın tadına doyamadıkları, çünkü bir tür kaçınılmaz baş belası "zehir," Türk usulü dedikodunun da Schola'ya taşındığını öğreniyoruz. Hem ne taşınmak! Kalıcı cinsten. Başa bela dedik ya!

Bir de "Fehamet Hanım" var ki aman aman: "Düşman başına! "Fehamet mi Felaket mi? Belli değil. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun baskı, sidik, ter, sopa, falaka yani kısacası kardeşlerim zulüm kokan devlet geleneğini asla terketmek istemeyen Türkiye Cumhuriyeti'nin, hele onun o sıradaki Paris büyükelçisi ve daha önce, vurgulama olanağı bulduğum Nazi hayranı Dışişleri Bakanlığı bile yapmış, Nazi Almanya'nın Ankara'daki Büyükelçisi von Papen'in "hediye ettiği" bir mercedese bile sahip olmuş Numan Menemencioğlu gibi bir zat, bu kadar "bohem ve muhalif" sanat-

çının, yazar ve şair gencin bulunduğu, yatıp kalktığı, sohbet ettiği, nefes aldığı bir mekânda muhbir bulundurmayacak. Şaşarım!

Ama acaba muhbir Fehamet Hanım mı(ydı)? Sabahattin Eyüboğlu ondan şüpheleniyor. Ama kimbilir? Yoksa başka biri mi? Hem neden bir(i). Belki daha fazla sayıda(ydılar).

Sabahattin Eyüboğlu, 29 Eylül 1950'de İstanbul'dan o sırada Paris'te bulunan Bedri Rahmi'ye yazdığı mektupta aynen şunları belirtiyor, mektubunda isimlerini verdiği iyi haber alan kaynaklardan kulağına gelenlere dayanarak: "Paris hafiye doluymuş. Mimlilerle fazla görüşmemek lazım! Babam (Rahmi Eyüboğlu. MŞG)Ankara'ya gittiği zaman, Rıza (Rıza Engin: Bedia Cabbar Eyüboğlu'nun eşi. Ailenin eniştesi). Onu da ürkütmüş." (A.g.k., s. 315.)

Recep Zerman

Hıfzı Topuz, *Eski Dostlar* isimli son derece yararlı kitabında "Mahalli Memur Recep Bey'in Öyküsü" başlıklı özel bir bölümde (s. 236-238) anlatıyor: "...ilk kez 1952'de Paris'e gittiğim zaman bazen başkonsolosluğa uğramak zorunda kalırdım. O zaman da karşımda asık suratlı bir ufak memur bulurdum. Yüzü hiç gülmez, herkese sanık gibi davranır, işçiler ve öğrenciler bu adamın aksi davranışları altında ezilirlerdi. Ben gazeteci olduğum için bana karşı böyle kaba davranışları olmazdı... Ama ötekilere karşı Birinci Şube (Emniyet teşkilatında, poliste siyasi işlere bakan birim. MŞG) müdürü gibiydi. Herkesi sorguya çeker ve bir bityeniği arardı. O yıllarda Paris'te olan Abidin, Avni Arbaş, Fikret Muallâ gibi dostlarım bu adamın yüzünü görmek istemezlerdi."

Elbette. Nedeni ortada. Sözü yeniden Hıfzı Topuz'a bırakıyorum:

"Aradan yıllar geçti, 1959'da UNESCO'da çalışmaya başladım, bir gün başkonsolosluğa uğradım, baktım o sevimsiz adam yine gişede, vatandaşları sorguya çekiyor. Tanıdığım konsoloslara kim olduğunu sordum, adı Recep'miş, emekli bir subaymış, Paris'e gelip yerleşmiş ve bir Fransızla evlenip... kalmış. Bütün vatandaşları tanırmış, herkesin sicilini tutarmış. Diplomatlar, dışişleri personeli gelir geçer ama, Recep... 'mahalli memur' olarak hep Paris'te kalırmış.

Hıfzı Topuz, yıllar sonra, 1998'de, İstanbul'da, Taha Toros sayesinde "eski harflerle yazılmış bir not defteri"ni ve bu defterdeki eski harflerle

Ziyâ Şav (solda) ve Hıfzı Topuz 1950'lerde. Hıfzı Topuz Koleksiyonu

yazılı "rapor suretleri"ni görüyor. Sonrasını aynen aktarmalıyım, inanılır gibi değil çünkü:

"Taha bey defteri alıp karıştırmış, defter Paris'ten Ankara'ya gönderilen rapor suretleri, yani eski deyimle jurnallerle dolu. Jurnalleri gönderen de başkonsoloslukta görevli emekli subay Recep Zerman. Bu Recep'in... soyadını da böylelikle öğrenmiş oldum.

Taha Toros,

'Ben, dedi, notlardaki bazı isimleri not ettim, belki sen tanırsın onları. Raporlarda senin adın geçiyor!..."

Taha Bey birkaç isim söyledi, hepsini tanıyorum. Meğer bu tanıdıklarımın arasında Recep'e... jurnal verenler de varmış."

Evet inanılacak gibi değil, ama aynen böyle: Başkonsoloslukta Osmanlı geleneğini sürdüren "ufak bir memur" ve ona jurnal veren "birçok

tanıdık." Hıfzı Topuz kibar insan, ince diplomat. Elbette jurnalcilerin isimlerini vermiyor. Ama anlaşıldı: 1952'den, en azından, itibaren Schola'da ve bizimkilerin gittikleri başka mekânlarda muhbir pek çok. Fehamet Hanım gibi herkesten borç alan ve bin bir yalan atarak ödemeyen biri belki hiç te ajan/muhbir/jurnalci (Quoique?) değildi.

Peki kimler(di) jurnalciler? Hıfzı Topuz'a mutlaka sormalı. Belki bu tiplerin isimlerini ifşa etmenin zamanı gelmiştir? Arkadaşlarını, en yakınlarını, Paris'teki sevimli insanların yüzüne karşı dost arkasından düşman olan bu adamların ve kadınların isimlerini uzun zaman saklamamak bir yurttaşlık görevidir. Bunun da unutulmaması gerekiyor. Kibarlık, incelik, diplomatca davranış hoş güzel de: Her şeyin bir sınırı var: Bilhassa zaman içinde. Hıfzı Topuz'un bu isimleri uygun göreceği bir biçimde ve bir zamanda duyurmasının gerçekten çok yerinde bir davranış olacağından eminim. Bizzat kendisinin kitabında (s. 237) "60'lı yıllarda bile nasıl bir polis rejimiydi bu, düşünebiliyor musunuz? diyerek kınadığı rejimin ve kalıntılarının silinmesi, silinip süpürülmesi için herkese, bilhassa bu tür konularda bilgisi olanlara büyük görev düşüyor: Her türlü ajan, jurnalci, muhbir açıklanmalı: Elbette Türkiye'de de gün gelecek ve polis arşivleri açılacak. O zamanı beklerken elinde, defterlerinde, çekmecelerinde bilgi ve belgesi olanların artık lütfen açıklamaları gerek. Başka "canlar yanmasın, başka yuvalara ateş düşürülmesin" diye: Toplumsal sağlık, siyasi dürüstlük ve her günkü yaşamda huzur için.

1950'lerin başında Abidin ve Avni ve mutlaka birçoğu daha, aralarındaki kimilerinin muhbir olabileceğini tahmin ediyorlar. Bazılarından ise köşe buçak kaçıyorlar. Fikret Muallâ'nın "kaçışı" ise başka nedenlere bağlı. O ayrı konu: Abidin bunları *Fikret Muallâ'* da çok açık ve ayrıntılı bir biçimde anlatıyor.

Fahri Petek'in bana anlattığı"öğretmenler" vakası da var: İlginç bir polisiye olay. Birazdan göreceğiz.

Avni Arbaş'ın anlattığı bir hikâye var, tam burada bizi ilgilendiren dönemde geçen, onu buraya hemen aktarmam şart:

"Bir gün Paris'te kapım çalındı. Hollandalı bir çift. Kendilerini takdim ettiler.

– Biz Paris'te yaşayan yabancı uyruklu ressamların eserlerinden oluşan bir sergi düzenlemek istiyoruz.

Modern Sanatlar Galerisi bunlara salonlar vermiş. Söyledikleri şu:

– Bulgaristan Büyükelçiliğine gittik, Paris'te yaşayan ressamlarının adreslerini istedik. Verdiler. Sovyet Elçiliğine gittik, Yugoslavya Elçiliğine gittik, velhasıl her devletin büyükelçiliklerine gittik ve adresleri topladık. Ama Türkiye Cumhuriyeti elçiliğine gittik ve yetkililer, 'Bizim burada ressamlarımız yok, onları tanımıyoruz, onlar komünisttir' dediler.

Hollandalı çift şaşırmış kalmış:

– Biz sanattan bahsediyoruiz, politikadan değil dedik ama derdimizi anlatamadık. Sizin isminizi duyduk ve geldik. Lüfen tanıdığınız Türk ressamlara bildirir misiniz?

Durum bu. Arkadaşlara bildirdim. Sergiye katıldık. Güzel de bir sergi oldu... O sergide Neşet (Günal olmalı. 1948-1954 arasında Paris'teydi. MŞG) vardı, Nedim (Günsür olmalı. O da 1948-1954 döneminde Paris'te resim çalışmalarını sürdürdü. MŞG) vardı. Başka birkaç kişi daha." (*Başkaldıran Atların Ressamı Avni Arbaş Söyleşiler*, s. 94-95.)

Bu kadar işte hikâye: Ve durum da işte bu kadar:

Burası Paris. Zamanlardan 20. yüzyılın ikinci yarısını geçeli epey oluyor: Mars beni duyuyor musun?

Muhbirlere, jurnalcilere, ajanlara ve "mahalli memur"lara nanik: Paris'te yaşamak güzel şey be kardeşim!

Hıfzı Topuz

Hıfzı Topuz'un Abidin'i 1950'de veya hemen öncesinde İstanbul'da, Galatasaray Lisesinden arkadaşı ve gençlik arkadaşı Rasih Nuri İleri aracılığıyla tanıdığını daha önce belirttim. Topuz da değişik kitaplarında, makalelerinde bu konuyu anlattı. Elele Derneğinin *Abidin Dino'ya Saygı /Hommage* kitabında, Hıfzı Topuz'un kaleminden çıkan şu satırları okuyabiliriz:

"Abidin'le dostluğumuz 1952'den, benim Paris'ten ayrılmama, yani 1983 yılına kadar 31 yıl sürdü. Abidin'in hiç kavga edercesine tartıştığını anımsamıyorum. Soğukkanlılığını hiç yitirmedi ve düşüncesini açık açık söylemekten de hiç çekinmedi. Abidin'le herkes her şeyi konuşabilirdi. O,

ince zerafati ve nezaketiyle hiç kimseyi kırmamaya özen gösterir, kendine ters düşen konularda karşısındakini dinlemekle yetinirdi. Kendi düşüncelerini açıklar, ama onları başkalarına kabul ettirmek için kavga çıkarmazdı. Ne var ki karşı olduğu insanlarla tartışmamak için onları görmemeyi yeğlerdi."

Hıfzı Topuz'un burada anlattıklarının tümü doğru. Bunlar Abidin'in "mondanite" veya daha yaygın deyimle "toplum" içindeki davranışlarını açıklıyor. Ancak Abidin bir "melek" te değildi. Tartıştığı, sesini yükselttiği zamanlar da oluyordu elbette. Bu tür davranışlarına Hıfzı Topuz'un da tanık olduğunu ve/veya duyduğunu biliyorum: Örneğin Kerem Topuz, yani Hıfzı Topuz'un "yaramaz çocuk" oğlu vesilesiyle.

Ayrıca Abidin'in Güzin'le ender ama sıkı ağız kavgalarını da anımsamak mümkün. Ben anımsıyorum.

Abidin'in "kavga" ettiği, ev-atölyesine gelmelerini "men ettiği" dostları da oldu.

Ancak şu kesin: Gerek genel konulardaki gerekse siyasi meselelerdeki tartışmalarında dinlemeyi, gerekirse uzun uzun dinlemeyi ve ikna etmeyi tercih etti, yok etmeyi, ezmeyi değil. Bu da o günlerde ve bugün son derece uygar bir davranış: Kabul etmek lazım.

Güzin o günlerin ve sonrasının Hıfzı Topuz'unu çok sevimli sözcüklerle anımsıyor:

"Hıfzı ile bir akraba gibi yakınlığımız var. Hıfzı sanki ailemizden biri gibiydi her zaman. İlk geldiğimiz günlerden beri, hatta ben gelmeden önce bile Abidin'le dosttu.

O sıralarda Türkler kapımızı çalmazlardı. Kapımızı çalmaya cesaret edemezlerdi. Mimliyiz diye. Ama Hıfzı sanki hiçbir şey yokmuş gibi bize gelir giderdi. Sanki her şey normalmış gibi bize dadandı. Ahbablık etti, evine davet etti, çağırdı, bilmemne. İstanbul'dan her dönüşünde bize mutlaka memleketten çok sevdiğimiz, özlediğimiz, özlemini çektiğimiz bir şey getirirdi. Çok hoştu. Mesela bir sefer bize çavuş üzümü getirdi. Hiç unutmam. O zaman bizim için bu çok mühim. Çavuş üzümü bilirsiniz taptaze. Nefis. Sonra başka bir seferinde Türk ekmeği getirdi.

Hıfzı çok ince bir insandır çok hoştur. Türkiye'den gelen tanıdıklarıyla bizi tanıştırmaktan da zevk duyardı. Çetin Altan'ı örneğin bize Hıfzı

Abidin, Çetin Altan ile Paris'te bir sergisinin açılışında.

tanıştırdı. Elbette Çetin Altan'ın ismini biliyor, yazılarını okuyorduk, Türkiye İşçi Partisi'nin(TİP) milletvekili olduğunu sevinerek izlemiştik. Hıfzı tanıştırdıktan sonra onu hem beğendik hem de daha çok sevdik. Çetin Altan da iyi bir ahbabımız oldu. Paris'e her geldiğinde uğrayan bir dost." O günlerde, 1960'ların başında ve sonrasında Abidin ve Güzin ile ilişkisini en dostça sürdürenlerden biri de Niyazi Ağırnaslı'dır. O da TİP'lidir bildiğiniz gibi...

Başka Kimler Var?

1950'lerin başında ressamlarımız yanında, Paris'te belli sayıda öğrencimiz de bulunuyor: Çoğu devlet burslusu. Daha önce isimlerini saydığım, Refik Eren, İlhan Koman, Neşet Günal, Sadi Öziş, Aykut Kazancıgil, Gaye Baykal-Kazancıgil, Şadi Çalık, Ahmet Ramazanoğlu yanında o günlerde veya hemen önce ve sonra gelenler de var: Turan Güneş gibi, Metin To-

Abidin ve Güzin'in kadim dostu Niyazi Ağırnaslı'dan Paris'teki dostlarına imzalı fotoğraf: "Dino'lar aziz ve sevgili çiftine." İmzasını atmış tarihi yazmayı unutmamış: 10 Kasım 1964.

ker gibi, Doğan Avcıoğlu gibi, Selâhattin Hilav gibi. Her biri daha sonra isimlerini duyuracak genç insanlar. Kimi doktorasını yapmaya geliyor. Kimi bilgi ve görgüsünü artırmaya. Adalet Ağaoğlu'nu ve kardeşi Güner Sümer'i de saymak lazım. 1950'lerin sonuna doğru gelen başka öğrenciler de olacak. Daha sonra başkaları da. Elbette öğrencilerin "en büyük korkusu" "öğrenci müfettişi"dir. Başkonsolosluk'taki "Birinci Şube"yi pardon Recep Zerman'ı saymazsak.

1950'lerin başında "Öğrenci Müfettişi" Ahmet Kutsi Tecer'dir:

Bu kişi, Fahri Petek için örneğin, "Sağcı ve yaramaz bir adam." Şair olduğunu biliyoruz. Öğrencilerin "kötü cereyanlara" kapılmaması için "Talebe Derneği" kurdurtur: Metin Toker başkan seçilecek. Yönetim kurulunda o sırada Paris'te bulunan Sevim Tarı bile görev alacak... Metin Toker gazetecilik te yapıyor aynı zamanda. Herhalde *Ulus*'ta: Ekim 1952'de Londra'yı resmen ziyaret eden Adnan Menderes'i izlemek için Paris'ten Londra'ya geçecek...

Abidin Paris'e yerleştikten sonra solcu öğrencilerle çok iyi ilişkileri olacaktır. Zaten bizzat Abidin öğrenci mahallesi Quartier Latin'in tam göbeğinde oturmaktadır: Schola Cantorum, mahallenin ucuz otelleri ve hele 13, Quai Saint-Michel'deki çatı katı ev-atölyesi Sorbonne'un hemen hemen neredeyse bitişiğindedir. Abidin olsa "bitişiğindedir" diye yazardı. Biliyorum.

O yıllarda Paris'te okuyan öğrencilerden Abidin'le ilişkiye girmeyenler "hal ve gidişten geçer not almayı" garanti ediyorlardı. Öğrenci mü-

fettişliği çevrelerinde, büyükelçilik ziyafetlerinde, "kabullerinde," ve mutlaka başka vesilelerle bu açıkça belirtilebiliyordu.

Abidin'le ilişki kuranların bir kısmı için ise bu, sol taraflarda hele, bir tür *"bon-service"* veya "iyi hal kâğıdı" veya *"engagé"* olmanın simgesi olarak "taşınıyordu."

Evet Abidin öğrenci takımı için de bir çekim merkeziydi. Zaman içinde birçok insan göründü Abidin'in yanında:

1959 sonundan itibaren Ferit Edgü. 1960'ların ortasından başlayarak Hüseyin Çelik. Biraz sonra artık yetişkin bir genç kız olarak Gaye Petek:

"Çat kapı Abidinlere."

Sorbonne öğrencisi Gaye için Güzin'i ve Abidin'i ziyaret başlıbaşına bir zevk. Hele çay saatinde.

1971'de üniversitede okumak için gelen Nedim Gürsel. Nejat Firuz. Ve daha birçok isim. Hepsinin ismini sıralamak uzatacak işimizi.

Paris'e zaman zaman ama neredeyse düzenli aralıklarla uğrayan pek çok insan da var: Eski tanıdıklardan, yenilerden:

Örneğin şimdiye kadar defalarca isimleri geçen, ama maalesef ve yanılmıyorsam, hiçbir zaman aynı dönemde Paris'te birlikte olamayan Sabahattin ve Bedri Rahmi Eyüboğlu kardeşler: Her zaman can, insancıl, her zaman sevecen ve kardeşçe.

Abidin'in pek iyi ilişkileri olmayan ama herhalde karşılaştığını tahmin edebileceğimiz sanatçılardan Zühtü Müridoğlu, Hadi Bara ve başkaları...

Bunların bir bölümü Abidin'den köşe buçak kaçan insanlar da olabiliyor:

En çarpıcı örnek bu konuda Tevfik Fuat Kent'tir: Hani Abidin'in 1930'ların başındaki can ciğer arkadaşı. Hani Güzin'le birlikte Mecitözü'nde sürgün Abidin'e soğuk kış günlerini ve bilhassa gecelerini rahat geçirebilmesi için gemici gocuğu gibi bir kazak gönderen dost. Ama korku dağları tutunca, Paris'te cesaret edemez Abidin'i ziyaret etmeye. Rasih Nuri İleri'nin de çok iyi tanıdığı Tevfik Kent, işin garibi o sıralarda Arif Dino için bir kitap yazma hazırlığı yapıyormuş ve Rasih Nuri İleri, bana anlattığına göre, ona bu iş için bilgiler ve kimi belgeler bile vermiş: "Ama bu kitap yazılmadı."

Doktor Safter Tarin gibi resme meraklı kişiler de yaşıyor zaman zaman Paris'te. Abidin'le bir ilişkisi oldu mu? Fahri Petek ile sohbetlerimden Abidin'in belki onu tanıdığını ama düzenli bir ilişkisi olmadığını söyleyebilirim.

Doktor Safter Tarin Fahri Petek ile çok iyi arkadaştır. İkisinin ve daha sonra "polis olduklarını" bizzat Fahri Petek'in bana söylediği biraz garip "öğretmenlerle" rakı sofrasında çekilmiş fotolarını yine Fahri Petek gösterdi ve hediye etti. Bu fotoğrafta yedi kişi var: Altısı çilingir sofrasının etrafında sıralanmış, biri ayakta. Belli poz veriyorlar. Çeken kimdi acaba? Hepsi cepheden. Eh! Artık ve mutlaka "Arşiv"de yerini almıştır. Fahri Petek, Safter Tarin'i tanıyoruz. Ayaktaki gencin "futbolcu" yani ve güya "ne sol ne sağ anlamında bir öğrenci" olduğunu Fahri Petek söyledi. Diğerleri şunlar, Fahri Petek takdim ediyor:

Solda, sağ elinde sigara, gözleri kapalı olan: Fazıl Akmansoy. "Rakı sofrası zaten onun otel odasında" kurulmuş. Onun hemen yanında Fahri Petek: Sol eli çenesinde ve alaylı bakıyor. Petek'in biraz arkasında tebbessüm eden biri: "Kürt asıllı bir doktor" diyor Petek. Sonra "İstanbul'dan lise öğretmeni, ismini hatırlamıyorum." Sonra yine bir öğretmen: Petek açıklıyor: "İşte MİT ajanı buydu. Bu da öyle: Bu adamlar konsoloslukla çok alakası olan adamlardı. Bizim aramıza girdiler. Ve bir ay sonra kayboldular. Gerçekten bir ay sonra koyduysan bul! "Nihayet Doktor Safter Tarin. Gülüyor ve profilden Antony Quinn görseydi ikizi sanırdı diyesim geliyor.

Biz zaten onu konuşmuyor muyduk? Evet Doktor Safter için Petek şunu söylüyor: "Suratı çok güzeldi. TKP'li değildi."

Olabilir. Ama 1944-1945'teki İGD (İleri Gençler Derneği) üyesi olmakla suçlanarak gözaltına alındığını ve birçok arkadaşıyla birlikte açılan davada yargılandığını ve nihayet, "İGD'ye girmeyi kabul etmediği" için beraatine karar verildiğini biliyoruz.

Parisli yıllarında resme merak sarıyor. Örneğin Fikret Muallâ'dan resim alıyor ("Sakallı Adam ve Kız" suluboyası ondadır mesela), Hıfzı Topuz ve birkaç arkadaşıyla Muallâ'yı, son yıllarını geçirdiği köyde ziyareti sırasında. Belki daha önce ve daha sonra da... Paris'e yolları düşen, zaman zaman uğrayan ve bir süre kalan başka isimler de var. Celal Sılay, Haşmet

Akal, Hulusi Meran, Feridun Çölgeçen gibi gelip geçenleri de. Gelip geçiyorlar ama isimlerini, anılarını ve izlerini bırakarak.

Örneğin Doğan Avcıoğlu ilk geldiği günlerde tanıştığı kimi öğrenci dostları tarafından "yolunmak üzere" pokere davet ediliyor. Ama işe bakın ki "Bu çocuk çok iyi oyuncu" çıkıyor ve O öbürlerini tavuk gibi "yoluyor." Fahri Petek anlattı.

Veya Feridun Çölgeçen, beş parasız geldiği Paris'te karnını doyurabilmek, üç-beş kuruş kazanmak için bin bir yol deniyor: Örneğin Opera Meydanı'nda Paris Opera binası önünde opera için bilet almak umuduyla kuyrukta bekleyen turistlere "bunlar opera bileti" otobüs bekleyen turistlere, "otübüs bileti bunlar," diyerek hemen durakta herkesin geliş anma göre ve ücretsiz aldığı, kuyruktaki sıra numarasını belirten "fişleri" "okutması." Veya her gün değişik bir kimlikle ve zaman zaman kendisine Güney Amerika'da ismi az duyulmuş bir devletin aristokratik unvanlarını ve isimlerini uydurarak dul veya orta yaşlı turistlerle "gezmesi..." Bu hikâyeler bitmez... Aktör olacak Çölgeçen gözünden belli olur denir ya aynen öyle. Türkiye'ye dönüp o hep bildiğimiz ve özellikle anlayışlı baba veya dede rollerinde hayran olduğumuz Feridun Çölgeçen olmadan önce, kimi kaynaklara göre, örneğin Fahri Petek'in bana anlattıklarına bakılırsa, Paris'ten sonra bir de, ABD turu atacaktır. Alem adam vesselam.

Şairlerimiz de Var

Evet aman sakın unutmayalım: Şairlerimiz de geliyor Paris'e. Kalıyor. Ve sonra dönüyorlar geldikleri yerlere:

Attilâ İlhan en bilineni. Abartmalı bir biçimde anlattığı, Paris günlerini *Abbas Yolcu*'da okumak mümkün.

Abartmalı çünkü: Paris sanki Abbas yani Attilâ İlhan bu kente ayak basar basmaz Paris oldu havası veriyor. Abartmalı çünkü Parisli bütün "koruklar" sanki Abbas baktı diye "üzüm" oluyor: Oysa hem bu kitabından hem diğerlerinden anlıyoruz ki Abbas yani Attilâ İlhan tek salkım "üzüm" bile yiyememiş bu bela kentte. Bırakın yemesini dalından koparamamış, koklayamamış bile. Ama öyle bir anlatıyor ki sanırsınız bütün Cecilialar ve bütün Georgetteler Abbas'ın pardon Attilâ'nın önünde kilim. Pes! Kimi bil-

gi ve maddi hatalarını da saymayalım, geçelim. Çünkü bir tür tarz-ı edebiyat denemesi olarak değerlendirilmesi gerektiği için hoş görülmesinde hem fikiriz. Bu açıdan ve o günlerin pek çok "kahramanını" unutulmaz kıldığı için Şair'e şapka!

Ama her şair Attilâ İlhan değildir. Onun kadar çalışmaz, yazmazlar. Ve çok çalışanları ve çok yazanları da kıskanmazlar:

Huzurlarınızda Can Yücel. O günlerde sakalını uzatıp uzatmadığını bilemiyorum ama Paris'e geldiğini, Schola Cantorum'da Selim Turan'ın odasında kaldığını biliyorum. Çünkü Can Yücel de izini bırakıverdi: Schola duvarlarında yankılanır sesi. Evet Schola'nın artık ağaçları epey seyrekleşmiş o "iç bahçesinde" sesini duymak hâlâ mümkün: Kulaklarını açmasını bilenler için: İşte:

"1948'de
Resmi çok sevmiştim
Natürmort olacaktım
neredeyse
Londra'dan geldiğimde Paris'e
Turnerler ve Sisleylerle
Schola Kantorum'da (Aynen. MŞG) bir gece
Ben ki Matisse'i de bilirim
Picasso'yu da
Mahsus söylüyorum böyle
Selim'i, Şahika'yı tanıdım
Oh dedim de o küçücük odada
Yağlıboya kokusunu çektim
  burnuma
Bir rahip bir rahibe
Hiç konuşmadılar bana
  anlattılar
Mikrokozmos neymiş
makrokazmos neymiş..."

İşte böyle Can Yücel'dir bu: 1948'de Paris'e gelince şiirini patlatır böyle. Daha önce de daha sonra da geldi gelecek Paris'e: Abidin'in 1940'ların ikinci yarısının gençlik anılarıyla birlikte...

Can Yücel, temelli yerleşmemekle birlikte 1950'lerin başında Paris'le birlikte anılanlardandır.

Yoldaşlarım

Abidin'in TKP'li olduğunu unutmamak lazım. Paris'e geldiğinde, Paris'e daha önce ulaşmış ve TKP'li olan, veya yakın geçmişte TKP için mücadale etmiş militanlar da bulunuyor.

"İleri Jön Türkler Birliği"nden (İJTB) ve "Nâzım Hikmet'i Kurtarma ve Yapıtlarını Yayma Komitesi"nden deneyimli genç, kültürlü, okumuş-yazmış, Türkiye'de kimi siyasi faaliyetlere katılmış, kiminin önderliğini üstlenmiş, heyecanlı, delikanlı, hapis bile yatmış olanlarıyla, sevimli insanlardır bunlar:

Evet aralarında artık Gün Benderli-Togay ile Necil Togay yok: Çünkü onlar bir süre önce Paris'ten Budapeşte'ye geçtiler: Budapeşte Radyosu'nun Türkçe Bölümünde çalışmak üzere.

Ama işte size Vartan İhmalyan, Barkev Şamikyan: İkisi de Paris'teki Ermeniler tarafından tanınan ve sevilen.

Tacettin Karan, Adil Yağcı, biraz önce isimlerini andığım Fahri Petek ile "Doktor Safter" (Safder diye yazanlar da var), yani Safder Tarin, Kemal Baştuji ve hanım arkadaşı ve pek yakında evleneceği Jacquline Baştuji.

Doğan Aksoy: Bavulları elinde ve her an Paris'i terkedebilir: Bilhassa "Bir Doğu ülkesine gitmek isteğiyle yanıp kavruluyor çünkü. Ağustos 1951'de karşılaşır karşılaşmaz Nâzım Hikmet'le, ona hemen, "Ne olur Nâzım Abi, kurtar beni bu Fransa'dan" diyecektir. Ama TKP'nin o günlerdeki yurtdışı sorumluları herkese öyle kolay kolay yüz vermezler. Hele bir de babanız valiyse! Komünist, inanmış ama yöneticilerin ağız tadına göre bir parça fazla inanmış komünist bile olsanız "kapanır el kapıları." *Bonjour tristesse!*

Turan Doyran ve kısa bir süreliğine Paris'e gelen ve "*İdeal Hotel*"de sesini, bir aynada yüzünü, anılarını ve izlerini bırakan Sevim Tarı.

Bir ara Paris'ten geçen Ulvi Uraz ve eşi, ABD'den yeni gelmiş veya gelmekte olan Rosette (Rozet) Avigdor-Coryell.

Artık evlendiği ve yerleştiği ABD'den sıkılınca zaman zaman Paris'e uğrayan Nilüfer Mizanoğlu-Reddy ve diğerleri. İsimlerini unuttuklarım varsa, bağışlamalarını rica ediyorum.

Abidin'in Paris'te bu gruptan insanlarla, bu militanların bir bölümüyle, değişik zamanlarda, değişik düzeylerde ve kimi zaman son derece düzenli ve sıkı ilişkileri oldu. Bu ilişkiler demetini, bu çalışmaya başladığım yirmi yıldan bu yana, günü gününe, yılı yılına düzenli bir biçimde sıralamak kolay olmadı. Kimi bulgularımı aktaracağım. Bu konuda bana en başta Fahri Petek yardımcı oldu. Ona bin bir teşekkür borçluyum. Abidin'le tanışmalarını ve sonrasını yeri geldiğinde aktaracağım. Abidin'in bu takımdan olup ilişkisini hiç koparmadığı birkaç isimden biridir Fahri Petek. Öbürlerini de şimdiden söylemeli: Kemal Baştuji ve eşi Jacquline.

Abidin birkaçıyla daha ilişkisini sürdürdü. Ama daha uzaktan ve daha az sık bir tarzda.

Tacettin Karan da söyleşilerimizde bana çok şey anlattı. Hepsini bu kitaba alınam olanaksız. Ama bir bölümünü de aktarmak şart. Sırası gelmişken ve isterseniz onunla başlayalım:

Tacettin Karan, Adana'nın sıcağında kavrulmuş bir karadır. Evet gerçekten "Kara"/"Siyah." Yani kardeşlerim Tacettin Karan Araptır. İnanmayan Adana'nın ileri gelenlerinden sorabilir. Babası bölgenin sözü dinlenen, saygı gösterilen insanlarından biridir. Aile zengindir: Hem Karan ailesi hem de değişik soyadlar taşısalar bile amcalar ve diğer akrabalar.

Biz zaten Tacettin'e daha lise öğrencisiyken Adana'da rastlamıştık. Arif Dino'nun çevresindeki gençlerden biriydi, anımsayacağınız gibi. Daha çocuk yaşta komünizme âşık oldu Tacettin. Böyle aşk ta hani az bulunur. İstanbul Üniversitesi, TSEKP, tutuklamalar derken kendini bir zulüm akşamının sabahında Paris'te buldu.

Bunu Attilâ İlhan anlatır çok iyi bir biçimde: *Abbas Yolcu*'da. Bana laf düşmez.

Ve Paris'te ilk tanıştığı insanlardan biri Fahri Petek'tir. Çünkü onun o günlerdeki otel odası ülkeden çıkabilen komünistlerin Paris'teki ilk

durağıdır: Gare de Lyon'dan hemen sonraki durak. "*Terminus tout le monde descend*" der trendeki ses ve genç komünist kendini Petek'te bulur. Bu Fransızlar müthiş kardeşim: Her şeyin çaresini yaratmışlar: İşte metro diye bir şey var burada acayip!

Sonra İJTB, TKP ve bir dizi iç çatışmalar. Sorbonne'da ne iyi ki Fransız Komünist Partisinin öğrenciler için oldukça çok sayıda üyeli bir hücresi var: O zaman Tacettin, Kemal Baştuji ile hemen girerler FKP'ye. O günkü "Sorbonne Hücresi"nde üye Jacquline (Daha sonra Baştuji), "Hücremizde herhalde elli kadar öğrenci vardı" dedi.

Yani nasıl olur hem TKP'li hem de FKP'li olmak? TKP'den "üyelik kartı" istediğiniz zaman o günlerde "Kart yok" yanıtı veriliyor. "Peki üye olduğumu nasıl ispat edeceğim" diyerek üsteleyene ise, "Sen öyle bil! " yanıtı yapıştırılıyor. Tacettin Karan bu, Adanalı adam kardeşim, ille kart ister. Ve kartını, onca arzuladığı kartını, FKP'den alır.

Ama yine de yıllarca hem TKP'li hem FKP'li olarak yürüttü bu işleri. Bir Mayıs 2007'deki söyleşimizden bir bölümünü sunmanın zamanı geldi:

MŞG: 1951 sonunda ve 1952'de, İJTB içinde tartışmalar, çekişmeler, ayrışmalara doğru gidişler ve ayrılmalar baş gösterince TKP aranızı bulmak, işleri düzenlemek için Paris'e birtakım insanlar gönderdi mi?

TK: Tabii, Sevim'i (Sevim Tarı) gönderdi bir. Ama bana veya herhangi birimize "Sevim'i göndereceğiz veya gönderiyoruz türünden bir haber iletilmedi. Ama Sevim geldi ve "Sevim'i parti gönderdi" dediler. Ben de tamam dedim. Kabul ettim. Yani yine o "Sen öyle bil! " yöntemi. Ama olsun ne yapalım. Hatta ben sevindim aslına bakarsanız. Ben disiplinli, gerçek bir komünistim. Sevim'i madem partim göndermiş. Ben onun emri altına girdim.

MŞG: Sevim Tarı fazla kalamıyor Paris'te: Mayıs 1950'de geliyor ve 1951'de İstanbul'a dönüyor. Oradaki işlerini tamamladıktan sonra, 26 Ekim 1951'de tam çıkmak üzereyken, Galata'da gemiye biner ayak, gözaltına alınıyor. Sonra o bilinen TKP tutuklamaları başlıyor.

TK: Doğru. Bizim aramızdaki sorunlar zaten 1951'de başlamıştı. 1951 sonunda Fahri'nin (Fahri Petek) mektubu hadisesi çıktı. Fahri bu işe bozuldu ve İJTB ile ilişkisi sarsıldı ve sonra da ayrıldı. Veya ilişkilerini

askıya aldı diyelim. Fahri Petek'i yeniden bu işlere katmak için TKP hiç kimseyi göndermedi. Katiyyen.

MŞG: Fahri Petek'in mektup meselesi nedir?

TK: Fahri, son derece candan bir insan, sen de biliyorsun, Türkiye'den gelen, "Ben Türküm" diyen herkesle can ciğer olan bir iyi insan. Hem komünistim diyor hem de her türlü insanla arkadaşlık ediyor. O zaman hiç istemediği, hiç istemediğimiz işler geliyor başına: Örneğin pek tanımadığımız birtakım insanlarla bir gün cafelerden birinde kâğıt oynarken, öğlen yemek saati geldi diye hızla çıkıp üniversite lokantası mı neyse öyle kantin türü bir yere koşturuyor. Ama o sırada kâğıt oyunundaki kazanan ve kaybedenlerin puanlarını yazdığı bloknotunu o masada unutuyor. Eh! Körün istediği bir göz Fahri verdi sana iki göz meselesi. Oradaki polislerden, yani kendilerini "öğretmen," "devlet memuru" veya başka bir biçimde tanıtan sivil hafiyelerden biri bloknotu yürütüyor. Meğerse aynı bloknotta Fahri'nin İstanbul'daki annesine yazdığı bir mektup ta var. Ve birkaç gün sonra mektup MİT aracılığıyla bir, belki birkaç gazetede yayınlandı. Ve kıyamet koptu: İşte "Paris'teki komünistlerin melaneti" veya "Paris'teki komünistleri teşhir ediyoruz" türünden yayınlar.

Biz hemen Paris'te bir toplantı düzenledik: Fahri, Kemal, Doğan ve ben. Fahri böyle süt dökmüş kedi gibi oturuyor. Elleri dizlerinin üstünde, boynu sola doğru eğik, boynu bükük, sessiz. Kemal ve Doğan yüklendikçe yükleniyorlar. Ben o sıralar İJTB genel sekreteriyim, Fahri'ye hakaret edilmesine, böylesine saldırılmasına izin verememem dedim. Ne hakla. Fahri bir hata işlemiş, ne yapalım, herkesin başına gelebilir... Sevim o sırada Paris'te değildi. İstanbul'da gözaltındaydı. O bela tutuklamalar vardı ve sürüyordu. Gün de burada değildi. Ben Fahri'yi savundum ama sorunu çözemedik.

Paris'te Sabiha Sertel

MŞG: Fahri Petek'in bana, "Bunun üzerine aramızı bulmak için Sabiha Sertel gönderildi, geldi" dedi. Sabiha Hanım neler yaptı?

TK: Evet Sabiha Sertel geldi. Ama aramızı bulamadı ki.

MŞG: Sizi Paris'in bir banliyösündeki evine yemeğe davet etmiş.

Yanında Zekeriya ve Yıldız Sertel de varmış. Zekeriya Sertel karışmıyor, çünkü "komünistleri sevmez" dedi Fahri Abi.

TK: Doğru. Bak onu anlatayım: Toplantı halindeyiz. Yine çekişiyoruz. Fahri, Doğan ve ben. Kemal yoktu. Sabiha Hanım bir çözüm bulmak için çabalıyor. O sırada Zekeriya Bey duşunu almış, toplantı yaptığımız salona geldi, böyle bir kanapeye oturdu, bizi dinlemeye başladı. Biz köpekler gibi birbirimizi yiyoruz. Ama ne denilirse denilsin, neticede bir türlü sorunun üstesinden gelemiyoruz.

Şunu da söylemem lazım: Zaten Sabiha Hanım'ın da pek gücü yoktu. Zavallı *Tan* baskınının yapıldığı gün ve sonrasında yaşadıklarından, yani o rezzillikten, o akıl almaz zulümden biraz hastalanmıştı. *Tan* baskını sırasında saldırganların "onu çırılçıplak soyup, kızıla boyayacağız, işte bilmemneyle vücuduna tüy dikip sokak sokak dolaştıracağız" gibi tehditleri, sonraki gözaltı, hapis, dava aşamaları ve bilhassa o büyük gözaltı sonucu morali çok bozulmuş, hastalanmıştı. Türkiye'den çıkar çıkmaz Sabiha Hanım, eşiyle, İtalya'ya bunun için gitmiş zaten. Doktora görünmüş, bir süre tedavi edilmiş. İtalya'da uzun boylu kalmadılar: Belki bir yıl kadar. Belki daha az. Paris'e 1952'de geldiler.

İşte bu durumdaki Sabiha Hanım bir türlü ağırlığını koyup işi sonuçlandıramıyordu. Yıldız dersen onun da maalesef yapabileceği fazla bir şey yoktu. Biz çekişiyoruz kendi aramızda ve Zekeriya Bey de seyrediyor. Ben bir ara dayanamadım, ona döndüm ve şunu dedim:

– Zekeriya Abi bir şey söyleyin, bir yol gösterin de bu işi çözümleyelim, bir çaresini bulalım, yoksa birbirimizi yiyip bitireceğiz.

Ne dese beğenirsin?

– Ben komünist değilim, sizin işinize karışamam!

Benim bir tepem attı, bir tepem attı sorma. Adanalı damarım işte bu olmalı:

– O zaman sen burda ne oturuyorsun, burada biz gizli bir TKP'nin gizli bir toplantısını yapıyoruz!

Kem küm etti. Ben bastırdım:

– Niye oturuyorsunuz burada, bize guguk kuşu gibi bakıyorsunuz çıkın gidin!

Adamın evindeyiz ve işe bak adamı kendi evinden kovmaya kalkıyorum. Olacak iş mi? İşte gençlik.

Ve kibar adam ne yapsa beğenirsin: Kalktı kanapesinden ve salonundan çıkıp gitti. Başka bir odaya geçti.

Toplantı bitti, biz de çıktık. Dönüş yolunda Doğan kahkahalarla gülüyor ve bana:

– Ulan sana hayranlık duyuyorum be! Adamı evinde kovdun bravo demesin mi?

Oysa ben Zekeriya Sertel'i çok seven bir insanım, bu hareketi nasıl yaptım diye kendi kendimle hesaplaşıyorum ve çok üzgünüm, Doğan da kalkmış bu işin şakasını yapıyor:

– Siktir git lan deyyus deyiverdim.

Gerçekten çok üzgündüm. Ve hemen ertesi sabah Sabiha Abla'ya telefon ettim ve özür diledim. O da bana, "Canını sıkma, siz daha çok gençsiniz" filan dedi. Hatta o kadar seviyor ki bizi, bana, "Ben sana zeytinyağlı yeşil fasulye yapayım, eve gel, barışırsınız" dedi. Ama utancımdan hemen gidemedim. Daha sonra da Serteller ayrıldılar Paris'ten. Bir daha görüşemedik yani. Keşke diyorum Zekeriya Sertel'i görüp bizzat özür dileseydim. Ayıp ettim kısacası.

O dönem Sabiha ve Yıldız Sertel ile birlikte çalışıyorduk. Sık sık görüşüyorduk. Sabiha ve Yıldız Sertel İJTB'nin ve TKP'nin aktif üyeleriydiler. O toplantı gecesinden önce de birlikte birkaç şey yaptık: Mesela bir seferinde bir çağrı yapacağız, bunun için bir metin yazmamız lazım, içimizde en iyi Sabiha Abla yazar deyip, kendisinden rica ettik. Yazdı. Ama hiç tutar tarafı yok. Perişan olduk. O kadar sevdiğimiz, *Tan*'daki yazılarını su içer gibi okuduğumuz Sabiha Hanım, yani *Tan* gazetesinin o müthiş kalemi gitmiş, başka bir kalem yazmıştı bunu. Kullanamadık maalesef o çağrı yazısını: Hatta ben bizzat gidip kendisiyle görüştüm:

– Yahu abla bu ne yahu dedim. Bu hiç olmamış.

Üzüldü filan.

– Yeniden yaz abla, şu şu cümleleri...

Yazdı ama, bu, bizim taptığımız, yazılarına hayran olduğumuz Sabiha Ablamızın kalemi değildi artık.

Evden çıkarken Yıldız geldi, beni kenara çekti ve

– Taci, anneme böyle çıkış yapma, morali çok bozuk, hasta görmüyor musun dedi.

"Deplasman" Kemal

MŞG: Kemal Baştuji o gün neden toplantınıza katılmadı?

TK: O ilk değil ki. Kemal çok sevimli bir yoldaşımızdı. Ama çok kötü bir huyu vardı: Toplantı yapacağız mutlaka katılmalısın der, Kemal'e haber veririz. O da "Tabii gelirim" derdi. Derdi demesine ama sık sık toplantılara gelmezdi. Genellikle toplantılara katılmazdı. Kötü huyu bu. O sıralarda ekmek parası kazanma derdine düşmüştü: Bin bir türlü iş yapıyordu: Bilhassa duvar boyacılığı. Zaten daha sonra ressam olacak ya. Ama sadece bu değil, Kemal biraz da dalgacıydı. Toplantıya gelmeyince sorardık Kemal'e:

-Oğlum niye gelmedin?

-Yav sorma deplasmandaydım.

Yani bir boyacılık işi bulmuş kalkıp diyelim Paris'in bir banliyösüne gitmiş, o zaman toplaptı moplantı mı kalır Kemal için? Sorun bu.

Bir defa "deplasmandaydım," iki defa "deplasmandaydım" deyince kendi kaderini kendisi çizmiş oldu ve adı "Deplasman" Kemal olarak kaldı.

Kemal biraz dalgacı, biraz tuhaf bir çocuktu. Ama bir kadın görmesin hemen bir kedi gibi mıyavlamaya başlar, yılışır, mıymıy, mıymıyıntı bir hale girerdi, yumuşak, yumuşacık ki evlere şenlik.

MŞG: Abidin'le ne zaman karşılaştınız Paris'te?

TK: Abidin'le herhalde Paris'e gelir gelmez karşılaştık. 1952'de belki 1953'ün hemen başında. Ben zaten kendisini Adana'dan tanıyordum. Abidin'le Paris'te uzun zaman çok yakın ilişkim oldu. Hatta bir ara ailece görüşürdük.

Sana bir hikâyemizi anlatayım: Abidin cömert bir adam, biliyorsun, bize akşam yemeğine davet ettik. Güzin'le geldiler. Abidin'in elinde yeni yaptığı her halinden belli, neredeyse mürekkebi daha kurumamış bir desen, o kadar ki deseni kuruması için açıkta getirmişti. Zaten biliyorsun onlar o sırada Quai Saint-Michel'de oturuyorlar. Biz de Rue Monsieur le Prince'de. Bir taş atımlık mesafedeyiz yani. Eşim ve ben deseni çok sevdik. Ben

Abidin resimlerinin tartışmasız hayranıyım öteden beri. Eşim biraz daha az. Ama kibar kadın Jacquline, deseni aldık, yemek yiyeceğimiz masanın karşısında herkesin göreceği bir yere yerleştirdik. Yemek saati geldi. Küçük kızımız da bize katıldı. Masaya oturduk. Yemeğe başladık. Bir ara bizim küçük kızın gözü desene ilişti ve ne dese beğenirsin?

– Ne kadar kötü bir şey bu böyle! Bu da ne?

– Aman kızım bunu Abidin amcan yaptı, ressamdır filan dedik ama bizimki başka havalarda ve kalktı bir de şunu deyiverdi:

– Ben daha iyisini çizerim!

Artık söylenecek söz kalmamıştı ve hepimiz makaraları koyverdik. Güzin hariç. O her zamanki ciddiyetiyle, kapkara gözlüklerinin arkasından hepimizi ama bilhassa bizim küçük kızı şööööyle tepeden tırnağa uzun uzun bir güzelce süzdü. Aman nasıl korktuk bilemezsin. Yanılmıyorsam Güzin bir daha evimize gelmedi. Abidin'le görüşmelerimiz elbette sürdü. Biz de onlara sık sık giderdik. Abidin'in o bilinen kibarlığı bütün buz(ul)ları eritmeye yetiyordu. Hoş adamdı. Ben hem Abidin'i hem de Güzin'i çok severdim. Evlerine sık sık giderdim.

MŞG: Abidin'in TKP ile ilişkisi nasıldı o yıllarda?

TK: İyiydi. 1956'da Aram Pehlivanyan Paris'e geldiğinde görüştüler mesela. Aram 1964'te de Paris'e geldi. Yanılmıyorsam o tarihte de görüştüler. Abidin TKP içinde ciddi ve epeyce önemli sorumluluklar aldı. Nisan 1962'de Leipzig'deki toplantıya katıldı. Benim bildiğim kadarıyla Abidin iki belki üç yıl boyunca TKP'nin Fransa'daki temsilcisi oldu.

O sıralarda bana da bir görev vermek istediler. Ben Moskova'ya gitmek istiyordum, görevli olarak. Hatta Nâzım Abi (Nâzım Hikmet), Moskova'da bana ve eşime iş bile ayarladı. Ama Moskova'ya gitmem istenmedi. Sanırım Sovyetler o yıllarda benim gibi yabancıların, hele de bir de Paris görmüş birinin, Moskova'da görevlendirilmesini arzulamıyordu. Prag'a göndermek istediler. Onu da ben kabul etmedim. Ve böylece TKP ile ilişkilerim yavaşlamaya yüz tuttu.

Abidin'in de benzer bir biçimde TKP'den yavaş yavaş uzaklaştığını sanıyorum. Ama benim Abidin'le ilişkilerim daha sonra da sürdü. Ama gittikçe azalarak.

Tacettin Karan'ın anlattıkları bu kadar değil. Ama şimdilik bizi ilgilendirenler bunlar.

"Gazeteci"

Güzin'in bu konuda bana anlattıklarını aktarmadan önce, izninizle, o yıllarda Paris'teki bir kişiden daha söz etmek zorundayım. Kimi kaynakta Aslan Kumbaracı kiminde Aslan Humbaracı diye anılan kişi.

1940'larda Cami Baykut'un yanından ayrılmayan ve İstanbul'da Sertellere dadanmış bir gençti. Aynı ismi 1940'ların sonunda Paris'te buluyoruz. İJTB'nin en faal üyesi, en faal üyelerinden biri. Yaptıklarını birçok kaynakta okumak olası: Her biri değişik ve birbiriyle çelişkili bilgiler içerse bile.

Örneğin Yıldız Sertel yazıyor:

"Dünya Gençlik Festivalinin birincisi Budapeşte'de (1950'de. MŞG) yapılmıştı. Hatta o festivale, Paris'teki Jön Türkler Derneğinin üyeleriyle beraber, o zaman *New-York Times*'ın Türkiye muhabiri olan Aslan Kumbaracı da gitmişti. Paris'teki Türk gençleri, Kumbaracı'nın ihanet ettiğini, festivalden sonra sosyalist dünya aleyhine yazılar yazdığını anlatıyorlardı. Bu ihanet yüzünden örgütleri de darbe yemiş, parçalanmıştı." (A. g. k., s. 149.)

İşlerin tam anlamıyla böyle olmadığını biliyoruz: Budapeşte'deki festivale İJTB içinde ciddi sorumluluklar verilmiş olan Aslan Humbaracı ile Doğan Aksoy gönderiliyor. Humbaracı o sırada henüz adı geçen gazetenin hiçbir şeyi değil. Festival'de Nâzım Hikmet'in kurtarılması kampanyası çerçevesinde yapılması gereken konuşmayı İJTB adına Humbaracı yapıyor. Çünkü adam en az sekiz dil biliyor, Fahri Petek'in bana anlattığı ve Tacettin Karan'ın doğruladığı gibi. O günlerde çat pat Fransızca konuşan birçok öğrencimiz arasında Humbaracı bir "ışık." Ancak yaptığı konuşmadaki ve genel davranışlarındaki provakatif tavrı ile SSCB KP'lilerin şüphesini uyandırıyor.

1950 Sonunda Roma'da düzenlenen Barış Kongresi'nde İJTB'yi yine aynı adam temsil ediyor ve Nâzım'ı "komünist olarak ilan edince," İlya Ehrenburg ve Aragon başta, düzenleyicileri ve katılımcıları fena halde sinirlendiriyor ve adı geçenler Humbaracı'yı fena halde azarlıyorlar...

Uzatmayalım Humbaracı'nın maskesi düşüyor ve kayıplara karışıyor...

Bir süre sonra *Cumhuriyet*'deki dizi yazısıyla "komünizmden ayrılışını" anlatıyor: Elbette İJTB'li bütün eş, dost, tanıdık ve tanımadıklarını da ihbar ederek.

Böylece, Humbaracı'nın "faal olduğu" yıllarda, Bulgaristan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde yayınlanan *Yeni Işık* gazetesinin, Çekoslovakya SSC resmi haber ajansının ve sıkı durun *Pravda*'nın "Avrupa muhabirliğini" yaptığı ortaya çıkıyor. (Bu bilgileri ve fazlasını Aclan Sayılgan'ın kitabında bulmak mümkün: Örneğin: s. 286-287.)

Aclan Sayılgan, Zekeriya Sertel'in *Hatırladıklarım (1905-1950)*, isimli kitabında (1968'de İstanbul'da yayınlanan), bu konuda yazdıklarını da aktarıyor:

"Oysa bu gencin (Aslan Humbaracı) İngilizler hesabına çalışan bir casus olduğu sonradan meydana çıktı. Demek onu aramıza İngilizler sokmuştu."

Sertel, onun "bir casus" olduğunu açıklıyor. Ama ABD'yi değil de "İngilizler"i suçluyor: İngilizler de olabilir. Ama neden sadece İngilizler olsun?

Sertel neden İngilizleri suçluyor? Meçhul. Ama belki ABD'yi kollamak istemesindendir: Çünkü bir yandan ilk gençliğini geçirdiği ve gazetecilikle reklam mesleğini öğrendiği ve belki bir gün yeniden dönebileceğini ümit ettiği ve nihayet büyük kızının ABD'li bir "diplomatla" evli olması sonucu sempatiyle baktığı bu dev devleti küstürmemek istiyor olabilir. Sertel'in ABD'ye gitmeyi, oraya yeniden yerleşmeyi çok istediğini yazmak herhalde devlet sırrını ifşa etmek olmayacaktır. Ayrıca bunu suçlamak için de yazmıyorum. Sadece bilinmesinde yarar var: Kimi gerçeklerin anlaşılabilmesini sağlamak için.

Konumuz açısından bu işin önemi şurada: Paris'te 1950'lerin öncesinde ve hemen sonrasında ABD ve Türkiye Cumhuriyeti gizli servislerinin kendisine göre " en gizli "partinin ve" en gizli örgütün içine bile "sızabildiklerini" göstermesi. Aslan Humbaracı "mesleği" gazeteciliği ABD'nin "en iyi" gazetelerinden birinde sürdürdü...

Güzin'in Anlattıkları

Güzin Abidin'in TKP ile ilişkilerinin hep dışında kaldı: Türkiye'de ve Fransa'da. O yıllarda genel olarak bir çiftten sadece birinin "tehlikeli bir

iş" olan TKP üyeliğinin yettiği inancı yaygındı. İstisnaları yok değil, ama biri TKP üyesi olunca diğerinin "dışarıda kalması" tercih ediliyordu. Çünkü bu işin sonunda hapishane, çile, dert, hastalık ve belki ölüm bile vardı. Evet bu ve başka birçok neden sonucu Güzin hiçbir zaman TKP'li olmadı. Komünist oldu mu? Hayır. Hiç sanmıyorum. Ama komünistlerden nefret te etmedi. TKP'li tanıdıklarının hepsini bağrına basmasa bile. Güzin hayatında hiçbir derneğin, hiçbir sendikanın, hiçbir partinin de üyesi olmadı. Belki annesinden, belki babasından (Anımsayacaksınız 1930'larda o kadar ısrarla, milletvekili olacağının garanti edilmesine rağmen bile babası hiçbir zaman CHP'ye üye olmadı) kalan bir gelenek. Belki bu tür işlerden "ödünün kopması" sonucu. Ama bu korku, bu genel biçimdeki "tiksinme" veya artık ne derseniz deyin onun Abidin'i ve Nâzım'ı sevmesine ve hayatını bu iki komüniste adamasına da engel olmadı. Cesaretin tanımlarından biri belki budur: Korka korka bile olsa korkulan işi yapmak, yapmaya devam etmek. Hemen eklemek lazım: Güzin, bizzat Abidin'in ağzından onun komünist olduğunu "1940'ta" öğrenmişti.

Bu Güzin'dir ve bu da işte böyle bir insandır.

Güzin'le sohbetimizden birkaç satırı aktarıyorum:

MŞG: Paris'teki TKP'lilerden veya komünistlerden kimleri tanıdınız?

GD: Özel olarak şunu bunu tanıdım diye bir şey söyleyemem.

MŞG: Örneğin Rozet Avigdor'u tanıdınız mı?

GD: Rozet ile çok ahbab değildik ama görüşürdük. Bir Amerikalıyla evliydi. Fazla anlatacak bir şeyim yok.

MŞG: Onu DTCF'deki öğrencilik yıllarından hatırlamıyor musunuz?

GD: Onlar Behice'nin (Boran) öğrencileriydiler. Mübeccel filanla. Ben DTCF'ye tayin edildiğimde onlar sanıyorum ABD'ye doktora yapmaya gitmişlerdi.

MŞG: 1950'lerde Paris'te yaşayan Adanalı biri var, lakabı "Arap." Adı Tacettin. Soyadı: Karan. Genel olarak herkesin bildiği Taci. Veya Taci Abi. Daha sonra Fransa Cumhuriyeti vatandaşı olunca Guy Caran ismini alan bir TKP'li. Sizi hem Adana'da hem de Paris'te iyi tanıdığını söyledi.

GD: Tacettin diye bir şey aklımda var. Ama şimdi hiç gözümün önüne gelmiyor. Ne yapmış O, var mı bir detay, bir şey?

MŞG: 1950'lerin hemen başında Paris'te okuyor, Attilâ İlhan ile Fahri Petek'le iyi arkadaş. Sonra sizinle de, özellikle Abidin'le çok iyi arkadaş oluyor. TKP'li. Abidin'in TKP'de önemli ve büyük sorumlulukları olduğu günlerde Taci Karan Abidin'in yanından hiç ayrılmazmış.

GD: Ben hiç bilmiyorum onları. Ben o tarafları hiç bilmiyorum. (Güzin gülüyor. Ben de katılıyorum.)

MŞG: Sizin eve, 13, Quai Saint-Michel'de oturduğunuz eve, hiç gelip gitmez miydi?

GD: Hayır. Hatırlıyorum bir Taci'yi ama gözümün önüne gelmiyor.

MŞG: Erhan Turgut'un hazırladığı o çok güzel *Nâzım Hikmet* kitabında fotosu var. İsterseniz bakalım. Belki fotoğrafını görünce anımsarsınız.

GD: Şart değil. Mühim değilse soracağınız şey.

MŞG: Çok mühim...

GD: Sorun bakalım.

MŞG: Abidin'in yanından hiç ayrılmazmış, Abidin TKP'nin Fransa'daki temsilcisi olduğu zamanlarda.

GD: Yok canım o kadar da değil, birisi atmıştır.

MŞG: Ne atması canım. Olur mu öyle şey.

GD: Benimle şeyetmiş tarafı yok anlaşılan. Petek'le mi arkadaştı?

Sayın okurlar artık siz de öğrendiniz: Güzin bu konuda bundan fazlasını söylemeyecek.

Belki gerçekten unutmuş olabilir. Bu, sadece Güzin'i iyi tanımayanların varabileceği bir sonuç olabilir. Saygı gösteririm. Ancak ben bu olasılığa katılamıyorum. Çünkü Tacettin Karan öyle "unutulacak" filan bir adam değil.

Yirmi beş yıldır Güzin'i dinleyen ve zaman zaman ısrarlarımla kimi konularda konuşturma başarısını gösteren kulunuz burada maalesef "havlu atmak" durumundadır. Affınıza sığınıyorum.

Fakat şunu hatırlatmak isterim:

Güzin, Abidin'e yazdığı ve gönderdiği 31 Mayıs 1967 tarihli mektubunda Taci ve Rozet'ten bahsediyor. O günlerde Paris'ten geçen Behice Boran'ın Mutualité salonlarından birinde düzenlenen mitingi vesilesiyle.

Şöyle:

Nâzım Hikmet, 1958'de, Paris'te Abidin'le ve Fransız dostlarıyla. M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

"Epeyce talebe geldi Behice'ye, bu arada eski bölükten Taci, Rozette filan..." (*Mektuplar*: s. 160.)

Buraya bir mim koyalım, çünkü tekrar döneceğiz. Şimdilik şu kadarını not edebiliriz: 1967'de Taci ve Rozet artık "eski bölükten" sayılıyorlar...

Dahası daha sonraki yıllarda ve günümüze kadar Tacettin Karan, Paris'teki "Küçük Türkiye" için hep bilinen, tanınan bir ağabey ve bir tür başvuru merkezi olarak kaldı. Ama Güzin bu konuda daha fazlasını söylemek istemiyor.

Olsun. Ama bu, bir dahaki sefere kendisine aynı soruyu sormayacağım anlamına da gelmez.

O zamana kadar kendi kendimize şu soruyu sormak hakkımız var:

1950'lerin ikinci yarısından 1960'ların ortasına kadar neler olup bitti de Taci ve Rozet "eski bölükten" sayılıyorlar, Mayıs 1967'de?

Yanıtlayabilmetk için ispatlı olan bir noktadan hareket etmemiz lazım:

TÜSTAV'ın (Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı) son derece yararlı ve hem TKP tarihini hem Türkiye'de siyasi yakın geçmişimizi anlamak açısından zaruri yayınları arasından birine bir göz atmamız gerekecek:

2002 Kasım ayında yayınlanan, *TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı*'na.

Bu kaynakta 2-6 Nisan 1962'de Leipzig'de toplanan konferansın tutanakları yayınlanıyor. Ve en önce "Katılanlar" takdim ediliyor. Aynen aktarıyorum:

"Yakup Demir (Zeki Baştımar), Marat (İsmail Bilen), Nâzım Hikmet, Abidin Dino, Bilal Şen, Sabiha Sertel, Yıldız Sertel, Ahmet Saydam (Aram Pehlivanyan), Vartan İhmalyan, Doktor (Hayk Açıkgöz), Fahri Erdinç, Gün."

"Gün" Gün Benderli-Togay'dır. Tutanakları tutanlardan biri.

Abidin'in bu toplantıya katıldığını, 1989'da, Vartan İhmalyan *Bir Yaşam Öyküsü* isimli kitabında, s. 195'te, şu biçimde aktarıyor: Katılanların isimlerini ve takma isimlerini verdikten sonra şunu ekliyor:

"Bir de Paris'ten bir yoldaş ki, sakınca olasılığını düşünerek adını söylemiyorum."

Bu satırları okuyunca benim için bu "Paris'ten bir yoldaş" Abidin'den başkası olamazdı.

Nitekim kitabı okuduğum günlerin sonrasında bir araya geldiğimizde Abidin'e sordum:

– Vartan'ın bahsettiği "Paris'ten gelen yoldaş" sen misin?

Abidin bu, öyle benim veya değilim diye yanıt vermez asla, Rasih Nuri İleri'nin dediği gibi, "Abidin çok dikkatlidir" ve nitekim yanıt manıt vermedi.

Başını önüne doğru eğdi ve sanki içinden "tamam benim" der gibi yaptı. Sükut ikrardan sayılırın bundan daha güzelini görmedim. Ve bunun bir sır olarak kalması gerektiğini de sessizce anladım.

Kasım 2002'de, Abidin'in vefatından dokuz yıl sonra, Metin Gür'ün yayınladığı *Diyardan Diyara TKP'nin Avrupa Yılları*'nda, yazarın Anjel Açıkgöz ile yaptığı söyleşi ile bu konu tamamen açıklığa kavuştu:

Arıjel Açıkgöz, Abidin Dino'nun Paris'ten toplantıya katılmak için geldiğini söylüyor sayfa 169'da.

Abidin, Antibes Müzesi Müdürü M. de la Souchere ile "pehlivan pozu" veriyor. Yaşar Kemal'e özeniyor diyesim geliyor. M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

Konu tamamen açıklandıktan sonra TÜSTAV'ın yayını ile tutanaklar da kamuoyuna sunulunca sır perdesi kalktı.

Daha sonra Gün Hanım *Su Başında Durmuşuz Anılar* başlıklı kitabını 2003 sonbaharında yayınladı ve gerçekleri biraz alaycı bir dille yansıttı.

Evet Abidin 2-6 Nisan 1962 tarihleri arasında Leipzig'de toplanan TKP MK Dış Büro Konferansına katıldı. Ve tartışmalarda düşüncelerini dile getirdi. Nihayet "Dış Büro" üyeliğine "seçildi." Seçme işini tırnak içinde veriyorum çünkü nasıl olduğunu anlamak için kitaplardan birinden ilgili bölümü okumak gerekiyor.

Burada önemli olan Abidin'in TKP'li olduğunun resmi bir biçimde ispatlanmasıdır.

Benim anladığım kadarıyla Abidin, Nâzım Hikmet'in, Mayıs 1958'deki Paris'i ziyareti sırasında, onunla sohbet, tartışma ve konuşmaları sonrasında TKP içinde önemli veya üst düzeyde diyelim bir görev almayı kabul etti. Nâzım Hikmet dostunu ikna etti diyebilirim.

Nâzım böylece büyük olasılıkla Aram Pehlivanyan ve İsmail Bilen "ağırlığına" karşı bir denge unsuru oluşturmak istiyordu. Bu ikisinin dışındaki Fahri Erdinç, Vartan İhmalyan, Bilal Şen gibi TKP'nin öteden beri yükünü gönüllü taşıyanların Nâzım ve Abidin'i "tutacaklarını" da tahmin ediyordu Şair.

Bu tarihten itibaren Abidin'in TKP'nin "Fransa temsilciliğini" üstlendiğini söylemek de olası.

Bilinen bir gerçek daha var: Abidin'in 1958'den itibaren "Bizim Radyo" için "Bizim Mehmet" isimli bir kısa öykü kahramanı yaratması ve bunun haftada bir yayınlanması. Bunu bize Hayk Açıkgöz anlatıyor:

Anadolulu Bir Ermeni Komünistin Hayatından Anılar başlıklı kitabında:"'Bizim Mehmet'i Abidin Dino yazardı ve Fransa'dan bize gönderirdi. Ne zaman başladı bu yazılara şimdi hatırlamıyorum. Her hafta muntazaman (düzenli olarak) bir yazı alıyorduk Abidin'den ve haftanın muayyen (belli) bir gününde antene veriyorduk."

(Rasih Nuri İleri, son telefon konuşmalarımızdan birinde Abidin'in "Bizim Mehmet"lerinin bir kitapta toplandığını ve TÜSTAV tarafından yayınlanmak üzere olduğunu haber verdi. Belki şu sıralarda okunuyordur kitap. Gözünüz aydın! Ben de bir an önce okumak isterim.)

Evet Abidin'in kanımca 1958-1962 yıllarında TKP ile ilişkisi, bilhassa Nâzım Hikmet'in de etkisiyle en üst düzeydedir.

Ama sonra işlerin rengi değişiyor. Dönüm noktası Leipzig'deki toplantıdır. Orada gördükleri ve duyduklarıdır.

Jean Lurçat ile Abidin, Cannes'da, Galerie Madoura'da, 1961. Simone Lurçat Koleksiyonu

Belki dikkatinizi çekmiştir: O toplantıya katılanların hemen hepsi değişik fotoğraflarda görünüyor. Ama Abidin hiçbir fotoğrafta yok. Ve daha önce Vartan İhmalyan'ın vurguladığı gibi, anlaşılan Abidin isminin kamuoyuna yansıtılmaması için özel bir gayret gösteriliyor. Abidin'in ne kadar dikkatli olduğunun bir daha vurgulanması gerekiyor.

Ve en ilginci şudur: Abidin'in hevesi, eğer bu sözcüğü burada kullanabilirsem, Nisan 1962'deki Leipzig Konferansı'nda gördükleriyle paramparça oluyor. Düşünün o kadar övülen, göklere çıkarılan TKP MK Dış Büro Konferansı'na katılanları. Abidin bu "yöneticileri" ve bu "katılanları" görünce "yıkıldı" kardeşim. Elbette birkaçıyla birçok konuda anlaşıyordu. Ama genel hava ve tartışmalarda konuşulanların "düzeyi" ve takınılan tavırlarla Abidin açısından "iş bitti" sanıyorum.

Bu konuda bir dayanağım da yine Hayk Açıkgöz'dür: Aynen şunları yazıyor:

"Sonra Abidin Dino 1962 toplantısına katıldı. Dış Büroya da seçildi. Ama (Paris'e. MŞG) geri döndükten sonra Abidin'den bir daha yazı gelmedi. Niye? Niyesini ben bilmiyorum. Ama belki de şöyle tefsir edilebilir (yorumlanabilir): Uzaktan Bizim Radyonun varlığını duydu veya Türkçe gazetelerde okudu. Zaten Nâzım'ın da yakın arkadaşı, onun adresi de herhalde kendinde var. Nâzım'dan bizim Berlin'deki posta kutusunun numarasını almış ve yazılarını göndermiş olabilir. (Abidin'i tanıyan herkesin teslim edeceği gibi, Abidin'in burada anlatıldığı gibi davranması mümkün değil: Ona adres vesaireyi Nâzım Hikmet'in Paris'i ziyareti sırasında vermiş olabileceğini tahmin edebiliriz. MŞG). Ama 1962'de buraya (Leipzig'e. Hayk Açıkgöz Leipzig'de oturduğu için "buraya" diyor. MŞG) gelince, burada çalışanların seviyesini, belki de dönen dolapları gördü. Olabilir ki umumi (genel) tutumumuzu, burada çalışanları beğenmedi, belki daha başka hoş olmayan şeyleri de gördü. Bu sebeplerle bize yazı göndermeyi ya doğru bulmadı veya istemedi. Bir ihtimal daha var, bir Dış Büro üyesi olarak onun bize yazılar göndermesini Dış Büro sakıncalı buldu. Netice: Abidin Dino buradan ayrıldıktan sonra ondan bir daha yazı gelmedi, bu bir hakikat.

İleriki yıllarda (artık Nâzım ölmüştü) ne sebeple olduğunu bilmiyorum, Abidin'i yalnız partiden atmakla kalmadılar, duyduğuma göre, onunla konuşmayı da yasaklamışlar."

Abidin'in TKP ile ilişkileri Nâzım'ın 3 Haziran 1963'teki ölümünden sonra tamamen bozuldu. Abidin büyük olasılıkla araya epey bir "mesafe" koydu. Bu konuda çok garip ve ilginç bir olay var:

11 Temmuz 1964'te FKP Genel Sekreteri Maurice Thorez beyin kanaması geçirip beklenmeyen bir biçimde vefat ediyor. Paris'teki cenaze töreni için TKP'nin de bir çelenkle ve bir veya birkaç temsilci ile katılması gerekiyor. FKP, Paris'te TKP sorumlusu arıyor. Kimse yok. Tacettin Karan'ın anlattığına göre. onu buluyorlar. Sonrasını Taci anlatıyor:

"Ben TKP ile ilişkilerimi askıya almış durumdayım. Abidin'e ulaşmak istedik. Ama Abidin'in 'güneyde tatilde olduğunu" söylediler. Netice-

de inanmayacaksın ama TKP ile hiçbir ilişkisi olmayan hatta komünist bile olmayan eşim ve ben TKP çelengiyle Thorez'in cenazesinin arkasında yürüdük: TKP'yi sadece biz temsil ettik."

Tahmin edeceğiniz gibi ölüm haberi hemen her yere ulaştı. Ve Abidin isteseydi elbette cenaze törenine katılabilirdi. Neden mi?

Çünkü Abidin o sırada Paris'e çok uzak olmayan bir yerdeydi. Güzin anlatıyor:

"Biz o gün Jean Lurçatlardaydık. Çok iyi hatırlıyorum: Çünkü Thorez'in ölüm haberini bir Cizvit papaz vardı O Simone Lurçat'ya iletiyor, Simone da bize iletti."

Bu konuyu Simone Lurçat'ya da sordum: "Hatırlamıyorum" dedi. Yani ölüm olayını hatırlıyor ama haberi kendisine kimin ulaştırdığını hatırlamıyor.

Evet Lurçatların şatosu Lot bölgesinde Saint-Céré'de ama Abidin Paris'e gelmedi. Böylece TKP ile ilişkilerinin bittiği sonucunu çıkarabiliriz.

Nitekim, Erden Akbulut, TÜSTAV'ın yukarıda andığım kitabının "sunu"sunda aynen şu satırları yazıyor:

"1962 Konferansı ile açılan süreçte, Nâzım Hikmet'in 1963 Haziranı'nda yaşama gözlerini yumması ve Abidin Dino'nun Dış Büro toplantılarına katılmaması üzerine, yerlerine Bilal Şen ve Gün Benderli (Togay) koopte edildiler (atandılar)."

Evet, böylece, Mayıs 1967'de, Taci ve Rozet'in artık neden "eski bölükten" oldukları daha iyi anlaşılıyor.

Peki Abidin FKP'ye üye oldu mu? İşte yanıtı araştırılması gereken bir soru...

8 Aralık 1964'te Paris'te Salle Pleyel'de Jean-Jacques Aslanian'ın düzenlediği "Présence de Nâzım Hikmet" gösterisinde Alain Cuny, Philippe-Gérard (Müzisyen, sinema oyuncusu Gérard Philipe ile karıştırılmamalı: Dikkatinizi çekmiştir: Sinema oyuncusunun soyadında tek P var.), Monique Morelli, Hélène Martin, Sylvia Montfort ve Michel Piccoli Nâzım'ın şiirlerini okuyorlar. Nâzım'ı anlatmak için ise Salle'ı tanıyanların bildiği o geniş sahnede dört kişi var: En başta, soldan sağa gidersek, Abidin, yanında (Türkiye'deki kimi kaynaklarda ismi yerine bir soru işareti konulan şan-

sız adam) CNE (Le Comite National des Ecrivains) başkam Jacques Manoul, Charles Dobzynski (Türkçedeki kimi kaynaklarda yazıldığı gibi "Dobjenski" değil) ve Aragon.

O gece Konstantin Simonov'un, Sartre'ın birer mesajı okundu.

Aragon konuşmasını 10 Aralık 1964 tarihli dergisinde yani *Les Lettres Françaises*'de yayınladı. Mesajlar ve diğer konuşmacıların söyledikleriyle.

Salon tıklım tıklımdı. Fahri Petek Neriman, Petek ve elbette Güzin de oradaydılar.

Evet Abidin, TKP ile ilişkilerini kopardı. Ama Nâzım'la asla! Her kitabında mutlaka bir çizgisi, her anma gününde mutlaka sesi bulundu. Ve hayatının kalan bölümünü de bir komünist olarak sürdürdü.

"Gallimard Kahvesine" Buyrun

Aclan Sayılgan, polis kayıtlarına dayanarak oluşturduğu kitabında aynen şunları yazıyor: "İleri Jön Türkler Teşkilatı (Aynen. MŞG: "Teşkilat" sözcüğünü koyarak olaya nasıl bir hava vermek istediğini bilmem anlatabiliyor mu?)1949 baharında, Paris'te Rue Saint-Jacques'da Gallimard kahvesinde toplanan komünist Türk öğrencileri tarafından kuruldu."

Bunu bir kaynaktan aldığını dipnotta belirtiyor. Kaynak mı? Bizzat kendisinin daha önce yazdığı ve tanıdığı ve tanımadığı bütün komünistlere küfür ettiği ve daha sonraki kitaplarında yineleyip durduğu meseleleri aktardığı *İnkar Fırtınası* isimli kitabı (İstanbul, 1963).

Paris doğru. Rue Saint-Jacques doğru. Ama ünlü yayınevi Gallimard'ın bu sokakta bir cafe veya "kahve" açtığı doğru değil. Öyle bir şey olsaydı mutlaka duyardık. O halde nedir sorun?

Birçok insan yazdı, Abidin de: İşte:

"Schola Cantorum'un az ötesinde dillere destan (Atma bre Abidin! MŞG) bir Cabernay şarabı satan Mösyö Guimard'ın bistrot'su."

Eh! Polis kayıtları," okunuşuyla "Gimar" olan bu "Guimard"ı telafuzuyla "Galimar" olan ünlü yayıneviyle karıştırınca Aclan ne yapsın? "Ustamın dediğini" elbette. İşte o zaman Guimard olur bizde Gallimard.

Peki o cafede "komünist Türk öğrenciler" İJTB'ni kurdular mı? Bilinmez. Ama şu biliniyor: Bu cafe Mübin Orhon'un "ikinci adresi"dir. Ve

Schola Cantorum günlerinde, yalnızlık sıkıntılarının bastırdığı akşamüzerlerinde ve hele hasretin bindirdiği Paris rüküşünün gri gecelerinde Mübin "kederini dağıtmaya" buraya geliyordu. Eh! O gelince başka dost, tanıdık ve arkadaş ta sökün edecekti elbette: Herkes biraz keder dağıtmak, biraz laflamak istiyor. Mübin, o günlerde Schola'daki odasında "kötü bir gramafon sayesinde Miles Davis'in ya da Dede Efendi'nin plaklarını" dinliyor ve sonra cafe'ye "düşüyordu."

İşte o günlerden birinde, yıl ya 1955 ya da 1956, Mübin'i o sıralarda çok ve daha sonra da çok seven Fahri Petek te onunla. Sonra?

Bütün bunları ve daha fazlasını Fahri Petek'le defalarca konuştum. Şimdi sözü Petek'e bırakıyorum:

"O günleri unutmak mümkün değil. Mübin çok sevimli bir insandı. Çok. Akşamüstleri o cafede buluşuyoruz. Bir bardak, bazen iki bardak içiyor, gülüyor, eğleniyor, laflıyoruz. Mübin bizden biraz daha fazlasını içerdi. Bu meredi çok severdi kerata. İyi çocuk olduğu için bir şey söylemiyordum? Tabii sonraları işin boyutu çok ama çok arttı. O ayrı konu. Bir akşamüzeri yine böyle birkaç arkadaş oturmuş sohbet ederken, uzun boylu, uzun ve iri burunlu ve çok hoş bir adam geldi. Mübin tanıştırdı:

– Abidin Dino, Fahri Petek.

Adını duymuştum. Ve Güzin'le birlikte iki adım ötedeki Schola'da kaldıklarını da biliyordum. Biraz sohbet ettik. İstanbul'dan filan. 1940'lardan. Ortak kimi tanıdıklarımız çıktı. Ben o sırada, Paris'te Eczacılık Fakültesinde öğretim üyeliğinin ilk basamaklarını çıkıyorum. Benim müsbet bilim alanında çalıştığımı öğrenince çok ilgilendi. Çünkü o yıllarda bizim bütün arkadaşlarımız, sosyal bilimlerde ve/veya siyaset bilimi alanında doktora yapıyordu. Bir süre daha muhabbetten sonra, Abidin ayrıldı, ayrılmadan önce:

– Yine görüşmek üzere, demeyi unutmadı.

Bende çok iyi bir izlenim bıraktı hemen, Mübin'e döndüm:

– Yahu ne zarif adam dedim.

Mübin de bana katıldı.

– Evet tamamen haklısın, kaç saattir kelimeyi arıyor ve bulamıyordum, aynen senin söylediğin gibi çok zarif bir adamdır Abidin, dedi.

Abidin çok iyi bir ressam. Tabii o günden sonra sık sık görüştük. Ailece. Eşim Neriman da çok beğendi Abidin'i. Hele o yıllarda küçük bir çocuk olan, altı veya yedi yaşındaki, kızım Gaye Abidin'e bayılırdı.

Abidin o güzel gözleriyle bizim gör(e)mediklerimizi görür ve bize gösterirdi eserlerinde. Bizi o nedenle ve böylesine sarar sarmalardı. Heyecanlandırırdı. Onun o gençlik ve hatta çocukluk coşkusu hep sürgitti. Abidin'i çekici kılan noktalardan biri de budur.

Ayrıca iyi bir komünistti. TKP'li yıllarında ve TKP ile ilişkilerini kopardıktan sonra da. Her ilerici hareketin içinde yerini alan, ülkedeki her gelişmeyi saati saatine izlemeye çabalayan hassas bir adam. Bence hep iyi bir militandı Abidin. Ve hep solda. Yani hiçbir zaman ortanın solunda bile olmadı demek istiyorum. Evet hep solda ve kararlı bir biçimde."

Petek'le konuşmamızdan bir-iki parçayı daha aktarmak istiyorum:

MŞG: O yıllarda FKP ile ilişkiniz oldu mu?

FP: Gençler vardı, Jeunesse Communiste'ten birtakım çocuklar, onlarla ilişkimiz oluyordu. Ama FKP'li olmadım.

MŞG: Charles Dobzynski'yi tanıdınız mı?

FP: Hayır. Onu Kemal Baştuji iyi tanırdı. Kemal hem FKP üyesiydi. Hem de Nâzım'ın kimi şiirlerini Fransızcaya adapte etmeye çabalayan Dobzynski'ye yardım etti, yanılmıyorsam.

Abidin ve Güzin'in 1950'li yıllardaki o çölde tek başlarına bırakıldıkları" yıllarda, Hıfzı Topuz ve ailesi yanında en çok ve en sık arkadaşlık ettiği insanlar, Fahri Petek ve eşi Neriman Hanım oldular. Ve elbette Gaye de.

Fahri Petek o günlerde eczacılık ve biyokimya yanında, önce ekmek parasına katık, sonra sanat için yaptığı fotoğrafçılık sayesinde Abidin ve Güzin'i, ama daha çok Abidin'i "resmetmek" fırsatını buldu. O günlerin birçok fotoğrafı, hem de en iyi cinsinden Fahri Petek imzasını taşır. Kimi kaynakta bu fotoğraflar imzası ve ismi konulmadan yayınlansa bile, herkes Petek'in "patte"ını tanır.

Evet Abidinler Peteklere sık sık gittiler. İki aile de birbirini düzenli ziyaret ettiler. Abidin ve Güzin Neriman Hanım'ın tadına doyum olmaz ekşili bamyasının, kuru fasulyasının, imambayıldısının ve hele o güzelim

Abidin, 1990'da Kemal Baştuji ile evinde. Jacqueline Baştuji'ye ait.

pilavının tadına baktılar. Paris'teki evlerinde. Lilas'dakinde. Ve daha sonra satın aldıkları Normandiya'daki yazlık evlerinde...

1969'dan itibaren Paris'e yerleşen Münevver Andaç ta Peteklerle çok iyi anlaşıp, çok iyi dost olunca, belki İstanbullarda veya İzmirlerde yaşanabilecek dostluk ve arkadaşlık ve yoldaşlık Paris'te, Lilas'da ve Normandiya'da gerçekleştirildi. Biri diğerinin yerini alabilir mi? Bilinmez. Ama bu canların hepsi ve nerede olurlarsa olsunlar hep İzmir'i, İstanbul'u ve Ankara'yı düşündüler. Ankara seslerini duymasa veya duymamazlıktan gelse bile.

Fahri Petek emekli olduktan sonra da biyokimya laboratuvarında kendi öğrencilerinden oluşan ve bizzat kurduğu takımla araştırmalarını sürdürdü.

Ve her zaman arkadaşlarının her türlü sağlık sorunuyla da ilgilenerek. O olmasaydı kimbilir birçok dost ne kadar zorluk çekerdi sağlık alanında. Bu nedenle adı bir ara "kanserolog"a bile çıktı: Çünkü tanıdığı doktorlardan biri kanser konusunda çok iyi bir uzmandı. Ve Petek kanserle başı belaya giren herkesi ona götürüyordu. Abidin hariç: Çünkü Abidin o hep bildiğimiz "kedi alışkanlığı" sonucu kanserini hep sakladı herkesten. Çok güvendiği bir-iki yakın dostu hariç.

Burada bir noktaya daha değinmek isterim: Çocuk Gaye Petek, kendi kuşağının en "şanslılarından" biridir: Bu "şans" iki boyutludur: Biri son derece tatsızdır: Çünkü daha iki veya üç yaşındayken ana-babasından koparılmıştır: Babaannesiyle yaz tatili içinTürkiye'ye gittikten sonra Paris'e dönmesi engellenerek bir tür rehin alınmıştır: Birkaç sene süresince. Bu az deneyim sayılmaz, tatsız, acı, sevimsiz yönleriyle.

Öte yandan daha çocuk yaşta, önce Abidin'i sonra Nâzım Hikmet'i tanıma olanağı bulmuştur. Nâzım çünkü Paris'i ziyaretlerinden birinde Petek ailesini evinde ziyaret etmiştir. Abidin'le ağabey-kardeş ve dost ilişkisi ise düzenli bir biçimde, aralıksız sürdü. Abidin'in pek bilinmeyen ama tanıyanlarının yakından tanık olduğu o büyük çocuk sevgisiyle. Gaye, Abidin'le ve Nâzım'la anılarını kendisine saklamamalı. Birkaç söyleşisinde kimi anılarını aktardı. Ama bunlar yetmez. Belki bir gün yazar. Kimbilir?

Abidin'in Fahri Petek ve yine aynı yılların takımından dostlarından Kemal Baştuji ve aileleriyle ilişkisi sonuna kadar devam etti. Bu üç sevimli

çınarın, bir sergi açılışında, bir aile toplantısında birlikteyken çekilmiş fotoğraflarını görmek ne güzel:

Biri şöyle örneğin: Solda sırt çantasıyla bir bayan, yüzünü göremiyoruz. Hemen önünde Kemal Baştuji, saç uzun, "favoriler de," böylesini hep sevdi, onun yanında, bizim tam karşımızda, fotoğrafın tam ortasında Abidin, her zamanki gibi sol elinde birçok malzeme, mutlaka bir katalog, sekiz bilmem ne ve mutlaka *Le Monde*, tebbessüm ederek sanki genç bayana laf yetiştiriyor, Abidin'in yanında ise Fahri Petek, eli cebinde: Fotoğrafı çeken bu kez O değil. Bu kesin.

Abidinlerin Kemal Baştuji ile dostluğu kalıcıydı: 1991'de, 1993'te Baştujilerde ve onların dostu resim meraklısı Fransız arkadaşlarında, Kemal ve Jacquline Baştuji'nin Abidin'le ve zaman zaman Güzin'le ortak fotoğrafları var. Abidin ve Kemal Baştuji üzerine kendisiyle görüştüğüm Jacquline Baştuji, Abidin'in eserleriyle donatılmış evinde beni kabul ettiğinde birçok şey arasında ne dedi biliyor musunuz?

– Benim için Abidin hep yaşıyor. İşte ispatı: Evimdeki, büromdaki, çevremdeki salonumdaki eserleri.

Louis Bazin: Hem Bizden Olan Hem de Fransız

Bazin, kimi bazen ismini "Bezin" diye yazar/yazıyor: Cehalet! Evet Louis Bazin Fransa'daki "en ünlü türkolog" olarak tanınır. Doğrudur. Ama sadece bu kadar değil.

1940'lı yıllarda Ankara'da tanışmıştık onunla. Sonra elbette Paris'te merhaba demeden geçmek olmaz. O da zaten bizi bekliyor. Çünkü bizleri çok seviyor. Bizden vazgeçemiyor. Ailesi ve çocuklarıyla Türkiye hayranı sevimli bir insan. Şaka yapmaya da bayılır. Bir tanesini yeri gelmişken anlatmazsam kaşlarını çatar diye çekiniyorum: Bizzat kendisinden dinledim, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye üzerine düzenlenen bir tarih kollokyumunda, ama yemek yerken, yani öyle tebliğini sunarken filan değil:

Bazin, güneş-dil teorisiyle alay etmek için şunu anlattı: Hani bir harita vardır, bilirsiniz: "Ortaasya'dan çıkıp dünyanın dört bucağına yayılan oklarla Türklerin bütün dünyayı kurduğunu veya en azından bütün dünyaya yayıldıklarını" gösteren, işte bu okların izinde Bazin bizi, Ortaasya'nın yağız sa-

vaşçılarının atlarının arkasına yerleştirip, Doğuya doğru gönderdi: Amerika kıtasına kuzeyden girdik. "Atalarımızı" ve atlarımızı koşturarak, canlarını çıkararak Güney Amerika'ya vardık: Vay anasını ne kadar uzun bir nehir? Eh! Bizim yağız ve ağızlarında bıçak Türk savaşçıları ne deseler beğenirsiniz:

– Amınma uzunnn.

İşte bunu duyan (?) oranın "yerlileri" hemen o muhteşem nehrin ismini de koyuvermişler: Amazon. Tamam mı? Tamam: Onlar nehirlerine ismi koyuverirken Bazin'i dinleyenler de makaraları koyverdiler. Yaşşa baba!

Fahri Petek'le Bazin üzerine konuştuklarımızı aktarmak istiyorum. Onun hemen hemen hiç bilinmeyen bir yönünü gün yüzüne çıkardığı için? Türkiye'deki demokrasi ve insan hakları kavgasına kendini hiç öne sürmeden, kendinden hiç söz ettirmeden nasıl yardımcı olduğunu gösteriyor bu açıklamalar:

MŞG: Louis Bazin'i tanıdınız mı?

FP: Aaa tabii. 1949'da tanıdım Bazin'i. Her hafta evine giderdik. İlerici Jön Türkler Birliğini kurmak için Doğan Aksoy ve diğerleri, Türkçe hocası ya, onu da aralarınaa almak için görüşmeye gitmişler.

Ben geldiğimde (Fahri Petek Paris'e Temmuz 1949'da vardı. MŞG) bu vesileyle tanıştım. Ondan sonra da sık sık beraber olduk. Doğan Aksoy, Kemal Baştuji ile birlikte giderdik evine. O sıralarda, Paris'in güneydoğusundaki bir banliyöde, Marne kıyısında şirin bir evi vardı. (Bazin o yıllarda Saint-Maur'da oturuyordu, yanılmıyorsam. MŞG). Kayığı bile vardı. Ve birlikte Marne'a açılırdık. Tatlısu istakozları senin gambalar benim epey deniz ürünü avlardık. Muazzam gambalar yakalardık. Ve evinin bahçesinde bir güzel kızartıp onları mideye indirirdik. Mis gibi beyaz şarapla elbette. Tam İzmir, İstanbul havası. İnanılmaz. Bazin bayılırdı bu havalara. Türkiye'de epey kalmıştı, yanılmıyorsam üç-dört yıl ve ülkemizi çok ama gerçekten çok seviyordu. Dahası Türkçeyi çok iyi konuşuyordu.

Bazin'le o günlerdeki ilişkilerimizi Doğan, Kemal ve benden başka kimse bilmezdi.

MŞG: Bazin o günlerde Türkiye'deki baskıları teşhir eden ve rejimi eleştiren bir-iki yazıyı takma isimle yazıp, öğretmenlerin ve/veya öğretim üyelerinin sendika dergilerinde yayınlıyor. Bunlardan haberiniz oldu mu?

FP: Hiç haberim olmadı.

MŞG: 1967'de Abidin'in Güzin'le mektuplaşmalarından biliyorum. Abidin o sırada güneyde hastanelerde ameliyat, tedavi gibi bir dizi ve epey belalı sağlık sorunlarının üstesinden gelmeye çalışıyor. Bazin Türkiye'deki siyasi ve sendikal gelişmeleri, özellikle öğretmenlerin ve öğretim üyelerinin sendikalarına ve kendilerine yapılan baskıları izliyor ve daha çok bilgi için Güzin'in yardımını istiyor. İlgili haberleri bulmasını ve çevirip kendisine iletmesini rica ediyor. Ve daha sonra bunları Fransa'daki öğretim üyeleri serdikalarının yayın organlarında takma isimlerle kamuoyuna yansıtıyor. Bunları izleyebildiniz mi?

FP: Hayır maalesef. Ama sen de çok iyi biliyorsun ki Abidin ve Güzin bu tür işleri herkesten gizli kapaklı yaparlardı. Biriyle, hele bir Fransızla, bir işi yaparken başka kimseye haber vermezlerdi. O işte bir tür monopol, tekel kurarlardı. Artık o iş sadece Abidin'den ve Güzin'den sorulmalıydı. Başka hiç kimsenin dahli olamazdı. Olmamalıydı. Öyle işte. Bazin ile bu tür ilişkilerinden, birlikte yaptıklarından haberim olmadı. Hiç.

MŞG: Bazin'in Türkiye'den tanıdığı Pertev Naili Boratav var o günlerde Paris'te. O bu tür konularda tavır takınır mıydı? Onunla görüşür müydünüz?

FP: Tabii canım, evime gelirdi, evine giderdik.

MŞG: Bunu biliyorum, ama bu daha sonraki yıllarda. 1940'ların sonunda ve 1950'nin hemen başında ilişkiniz var mıydı?

FP: 1949'da ve hemen sonrasında hayır.

MŞG: Boratav sizin siyasi faaliyetlerinize katılır mıydı?

FP: Hayır.

MŞG: Çok uzaktı, O da çok korkak bir insan, öyle mi?

FP: Evet. Halbuki solcu. Adı solcuya çıkmış ama çok uzak. Eşi hele çok korkardı bu tür işlerden. Hayrunissa Hanım solcu gibi duruyordu ama tamamen sağcıydı. Tutucuydu. Çok zengin bir aileden geliyor. İzmir'de hanları filan var. Malları mülkleri de. Mutlaka bunun etkisi oldu.

Bu mesele, bu sorun, hatta müsaadenizle bu hastalık, sadece Boratav çiftinin meselesi değil. O günlerde Paris'e gelen ve zorlu ve yokluklarla dolu belalı bir savaştan çıkmış ve son derece yoksullaşmış başkentte ve ne-

redeyse parasız bir biçimde geçim mücadelesi veren birçok tanıdıkta cimrilik ve hatta pintiliğin en acıklısı kendini gösterdi. Hazin bir şekilde. O günlerde belki anlaşılabilir veya açıklanabilir olan bu "hastalık," kimilerinde zaman içinde kalıcılaştı. Bir tür kişilik parçası biçimini aldı. Bunlardan 1970'ten itibaren tanık olduklarımı yazsam bir kitap doğar? Zaman zaman son derece garip, komik, gülünecek boyutlar kazanan bu cimrilik ve pintilik örnekleri günümüzde de sürüyor. Paris'e yerleşenlerin bir bölümünde belirginleşen bu olgu, ciddi toplumsal ve ruhbilimsel araştırmalar gerektiriyor: Anlaşılabilir olması için.

Abidin'in bu meselede de özel bir yeri var: Sevimli olmasının bir boyutu da burada zaten: O hiçbir zaman cömertliğinden hiçbir şey yitirmedi: Örneğin bir akşam yemeğine davet edildiğinde mutlaka bir desen, bir tablo hediye götürmeyi unutmadı. Başkalarının yaptığı gibi, bilmem kimin, bilmen hangi tarihte getirdiği bayat lokumları götürmek aklının ucundan bile geçmedi / geçemezdi.

Paris'te Fransız Olmak

Of bee amma sıkıldık. Haydi gelin biraz çıkalım. Gelin Abidin'le Avni'yi veya Avni'yle Abidin'i bulalım: Onlarla hoşça vakit geçirelim:

Abidin "peş parasız"dır, haberiniz olsun. Ama yalnız değildir. Bu da önemli Paris gibi bir başa bela kentte/dünya kentinde. Evet Mars'ta değil dünyadayız. Ve burası Paris: Fransa nam memleketin başkenti.

Avni Arbaş, Abidin'i gelir gelmez, eşi dostu birçok Fransızla tanıştırıyor: Onlardan biri Fanchette (Daha sonra Vafiadis)'dir:

Abidin'i Paris'e neredeyse gelir gelmez tanıyan Fanchette, o günleri anımsıyor:

"14 Ekim 1922'de Paris'te doğdum. Yani öteden beri Parisliyim. Yazları saymayalım: Çünkü genellikle yaz aylarını ailemle Saint-Paul-de-Vence'da geçiririm. Orada bir evimiz var. Onun dışında sürekli Paris'teyim."

(Fanchette'in İkinci Savaş yıllarında Direniş Hareketine, bilerek veya bilmeyerek katkılarını, sonra bir subaya âşık olup Güney Asya'daki hastabakıcılık yıllarını ve aşka rağmen tatsız sonuçlanan ilk evlilik dönemlerini şimdilik yazmıyorum. MŞG).

"Türk ressamlardan en önce Arbaş'ı tanıdım. Avni o sırada Schola'da tek başına oturuyordu. Yani henüz Henriette ile tanışmamış, birlikte yaşamaya başlamamışlardı. O sırada Schola'da oturan ressam bir arkadaşım vardı. O da Avni'yi tanıyordu. Ben de Avni'yi o arkadaşımın aracılığıyla böyle tanıdım. Schola'da çünkü herkes kısa sürede birbirini tanıyordu.

Ben sürekli olarak ressam grupları içindeydim: Schola'da o günlerde Fransız ressamlar var, yabancı ressamlar da. Birkaç tane de heykeltraş var.

Ben o günlerde Saint-Philippe du Roule'da, 8. arrondissement'da, Amerikalı bir dişçinin yanında sekreter olarak çalışıyordum. Dokuz yıl çalıştım bu işte. Cumartesi pazar günlerim boş ya, sık sık Schola'ya gidiyordum, ressamlarla arkadaşlık ediyordum. Bunların bir kısmını Saint-Paul-de-Vence'dan filan tanıyordum. Ve Paris'e dönünce de çoğu zaten Paris'te olduğu için dostluğumuz sürüyordu.

Dahası o günlerde Afrika'ya giden yakın arkadaşlarım Place Maubert'in oradaki dairelerini bana bırakmışlardı. Yani Schola'ya iki adımlık bir yerde oturuyordum. Eh! O zaman boş zamanlarımı geçirmek ve sevimli insanlarla arkadaşlık etmek için Schola'dan iyisini mi bulacaktım? Dolayısıyla Schola'nın "müşterileri" arasına katıldım.

İşte bu ortam içinde Avni bana Abidin'i tanıştırdı.

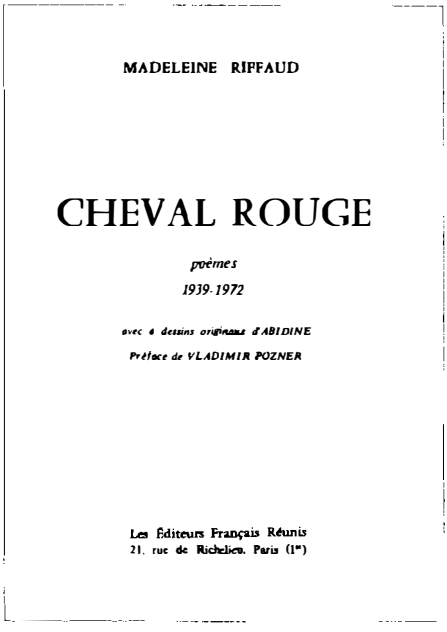
Hiç unutmam: Abidin Paris'e varır varmaz, Arbaş, çok memnun bana şu haberi verdi: 'Biliyor musun? Abidin isimli çok sevimli bir arkadaşım Paris'e geldi.

Evet Abidin'i böyle tanıdım. Güzin'i ise çok sonra tanıyacağım.

Güzin'i tanımadan önce Henriette ile tanıştım. Avni Arbaş'la önce arkadaşlık yapıp sonra evlenerek, ona eşlik edecek olan Henriette'le nasıl tanıştığımı hiç hatırlamıyorum. Herhalde o git-geller sırasında çok doğal bir biçimde karşılaştık ve tanıştık. Henriette'i çok sevdim. Aramızda hemen doğan ve yaşam boyu süren bir dostluk başladı. Çok ince, çok hoş bir genç kadındı. Çalışkan ve fedakâr."

Madeleine Riffaud

Avni Arbaş'ın Abidin'e takdim ettiği başka bir kişi daha var: Madeleine Riffaud.

Abidin, Madeleine Riffaud'unun 1973'te yayınlanan *Cheval Rouge* (Kızıl At) isimli şiir kitabını dört orijinal at deseniyle süsledi.

Madeleine Riffaud ile defalarca görüştüm. Nâzım Hikmet'le Ağustos 1951'de Doğu Berlin'deki Dünya Gençlik Festivalinde tanışan FKP'li genç militan ve gazeteci kadın. Aynı festivalde hayatının aşkı ve kendi deyişiyle "Vietnam'ın Nâzım Hikmet'i" Nguyen Dinh Thi ile de tanışan ve yaşamı a'dan z'ye allak bullak olan genç kadın.

Bana anlattıklarına göre, Nguyen ile aşkının somutlaşmasında Nâzım'ın rolü var: Çünkü Nâzım günlerdir elele, kolkola dolaşan bu iki genci birgün yine elele kolkola görünce dayanamamış ve "Bu dolaşmalar ne kadar sürecek, artık bir karar verseniz! "Vay sen misin elimizi zorlayan: Kararlarını hemen veriyorlar. Aslında Nguyen kararını veriyor: Çünkü, o ana kadar Vietnam'da evli olduğu için ve bir yabancı ile aşk hayatı kendisi açısından birtakım sorunlar doğurabilir kaygısıyla kararsız olan Vietnamlı şair nihayet kararını veriyor. Yoksa Madeleine'e kalsa bu iş çoktan somutlaştırılmış olacaktı. Çünkü Madeleine âşık. "Deli gibi."

Neyse işe Nâzım müdahale edince Nguyen de aşkını artık somutlaştırmak için adım atıyor: Ve o gün her şey olup bitiyor.

Madeleine daha sonra *L'Humanite*'nin özel muhabiri olarak Vietnam'a gidecek ve hatta Ho Amca'nın sakalını bile çekiştirecek. Vietnam'ı bütün özellikleriyle, bütün farklılıklarıyla çok ama çok sevecek.

Sevgilisi Nguyen ise daha 1951'de o festival sırasında ve bizzat Nâzım Hikmet'in yardımıyla, Nâzım'ın şiirlerini Vietnamcaya çevirecektir.

Nitekim, Madeleine Riffaud, *Europe* dergisinin Kasım-Aralık 1974 tarihli Nâzım Hikmet özel sayısında yazıyor/söylüyor:

On se souvient du témoignage de Madeleine Riffaud sur les maquis « vietcong », dont elle partagea la vie, huit semaines durant, en 1967. Voici aujourd'hui son carnet de route au Nord Vietnam : deux mois, 2000 km à travers l'escalade américaine sur les villes et les voies de communication. Écrit sous les bombes, au fil d'une grande aventure, ce livre bouscule comme elle des secrets de la guerre populaire, aux jeux des enfants et aux poèmes d'amour des soldats. Il ne ressemble à aucun autre. Il est aussi un document indispensable à qui veut comprendre ce que vingt millions d'hommes et de femmes, pour défendre leur indépendance, sont entrés dans le feu d'un jour tranquille.

Madeleine Riffaud'unun özgeçmişsel kitabı *On l'appelait Rainer*'in (İsmi Rainer'di) kapağı (üstte). Madeleine Riffaud'nun 1971'de yayınlanan *Au Nord Viet-Nam, ecrit sous les bombes* (Kuzey Vietnam'da Bombalar Altında Yazıldı) isimli kitabının kapağı.

"Nâzım'ın şiir sanatı tanınıyor. Daha 1951'de şiirlerini ilk kez Kuzey Vietnam'ın en büyük şairlerinden biri olan Nguyen Dinh Thi çevirdi."

Madeleine Riffaud, festival bitiminde, hayranı olduğu ve şiirlerini ezbere bildiği Nâzım'dan ayrılırken Nâzım ona şunları söylüyor: "Paris'e dönünce, orada, Avni Arbaş isimli çok şeker bir ressamımız var mutlaka onunla tanışmalısın.

Madeleine'e, kimi kez, "Ağustos 1951'de ayrılırken Nâzım, bana en güzel hediyeyi verdi: 'Paris'e dönünce git Abidin'le ve Güzin'le tanış. Benim tarafımdan' "biçiminde yazdığını hatırlatıp, bunun mümkün olamayacağını çünkü o tarihte Abidin'in ve Güzin'in Türkiye'de bulunduklarını, Abidin'in ancak 1952 sonunda Güzin'in ise önce 1953 yazında kısa bir süre için ve sonra 1954 yazından itibaren temelli kalmak üzere Paris'e geldiklerini anımsatınca, hafızasını zorladı ve bana işin doğrusunu anlattı:

"Doğru haklısınız. Nâzım bana 'Paris'e dönünce git Avni'yi bul, benden selam söyle' dedi. Avni ile bu vesileyle böyle tanıştım. Daha sonra Avni beni Abidin'le tanıştırdı. Bu çok önemli bir arkadaşlığa yol açtı. Yarım yüzyıl süren bir dostluk. Abidin'in tabloları, desenleri ve hiç eksik olmayan kardeşçe dostluğu yaşamımı kolaylaştırdı.

Abidin, biliyorsunuz sanırım, bir yıl süreyle bir ara gözlerinden rahatsızlandı. Neredeyse göremez oldu. Cesaretini hiç yitirmedi. Sonra her şey yerli yerine oturdu. Ressamımız görmeye ve bize göstermeye yeniden başladı ve hayat kaldığı yerden devam etti. Suluboyalarıyla hele. Ve bana şunu söyledi:

'Görüyorsun ya, hayatta ölüp dirilmeler, yeniden doğuşlar da oluyor demek.'

Benim o günlerdeki hayatım açısından çok önemli çok değerli dersler yüklü bu sözlerini hiç unutamam."

Abidin, Madeleine Riffaud'nun 1973'te yayınlanan *Cheval Rouge* (Kızıl At) isimli kitabına dört "dessins originaux" ile katkıda bulundu. Türkiye'de hiç kimsenin bilmediği veya çok az sayıda kişinin bildiği bu dört deseninde Abidin "at"lar çizmiştir. Resim sanatında "at" denilince bizde Avni Arbaş anımsanır, oysa bu kitapta Abidin de "at" çizebileceğini gösterdi. Elbette daha önce *Kuvay-ı Milliye Destanı*'nda atlar çizmişti Abidin. Ama bu kitaptaki "at"lar başka.

Madeleine Riffaud'nun 1939'dan 1972'ye kadar yazdığı şiirleri kapsayan kitabın önsözünü Vladimir Pozner kaleme alıyor: O yıllarda FKP'nin ve *L'Humanite*'nin önde gelen isimlerinden biridir Pozner.

Les Editeurs Reunis tarafından okura sunulan kitap, aslında bir rastlantının eseri. Çünkü çocukken yazdığı şiirleri yakmasını annesinden rica eden Madeleine, 1972'de annesini kaybettikten sonra, annesinin dolaplarını ve sandıklarını karıştırırken, annesinin şiirlerini yakmadan önce, "o güzelim öğretmen yazısıyla şık bir deftere kaydedip saklamış olduğunu" gördü. Anne dediğin de böyle olmalı: Hem kızına verdiği sözü tutuyor şiirlerini yakarak, hem de onları yakmadan önce bir deftere kaydederek şiirlerinin kalıcı olmasını sağlıyor. Bravo!

Madeleine daha sonra da şiirler yazdı: Özellikle Direniş yıllarında. Ve bilhassa Direnişin ölmediğini ve ölmeyeceğini göstermek için, Ağustos 1944'te, Paris'in orta yerinde Seine Nehri üstündeki köprülerden birinde, Pont-Neuf nam köprü üstünde, herkesin gözü önünde bir Nazi subayını "kafasına iki kurşun sıkarak" öldürdükten sonra işkence saatleri sonrasında "atıldığı" Fresnes'deki Kadınlar Hapishanesi'nde...

Ve eğer Paris halkı ayaklanmayıp üç gün daha gecikseydi Madeleine kurşuna dizilmiş olacaktı. Ve onu anmak için elimizde sadece gençlik ve hapishane şiirleri kalacaktı. Ne iyi ki Madelein(ler) yaşadı(lar).

Madeleine Riffaud daha çocuk yaşta Direniş Hareketine katıldı. O günlerini önce "hafif" bir romanda anlattı: *Bleuette*'de. Birinci baskısı: 1944'te yapıldı. İkinci baskısı 2004'te yayınlandı. *"İllustrations"* Jeanne Puchol'un kaleminden. 2004'te imzalayıp, bana hediye ettiği kitaba: "Kasım 1944'te yazıldı (20 buçuk yaşındaydım)" notunu koydu.

Aynı dönemini daha ayrıntılı ve daha "ciddi" bir biçimde *On L'Appelait Rainer*'de aktardı. "Rainer" o yıllardaki takma ismidir (Julliard yayınları, Paris).

"J'avais dix-huit ans en 1942. Dans les rangs des Francs-Tireurs et Partisans Français, mon nom etait Rainer."

"Rainer"lere saygı ve sevgimizi göstermek için bu iki cümleyi kendi dillerinde yazmak gerekiyor(du). Yazdım.

"Özel muhabir," aslında gerçek anlamıyla "savaş muhabiri" olarak izlediği ve Fransız sömürgeciliğinin alaşağı edilmesi ve ülkelerinin bağım-

sızlığını kazanması için mücadele eden bütün halk kurtuluş savaşçılarına yardımdan asla kaçınmadı.

Bunun içinde özgürlük savaşçılarının ülkelerinde veya başka ülkelerde bırakmak zorunda kaldıkları eşlerine ve sevgililerine aşk mektuplarını sınırları aşarak ulaştırması da dahil.

Bunları ve kendisini öldürmek için kurulan her türlü hain tuzakları birçok kitabında anlattı:

Vietnam ve Cezayir günlerini şu kitabında bulmak olası:

De Notre Envoyee Speciale..., Les Editeurs Français Reunis, Paris, 1964, Kitabın arka kapağında bakın neler sıralanıyor:

"Parisı944. Berlin 1952 (Ama 1951 olması lazım. MŞG. Biraz önce gördük.)

Vietnam (ve) Cezayir, 1952'den 1962'ye. Hanoi. Haiphong, 1954. Orleans Ville (Cezayir), 1954. Oran, 1962. Constantine (Cezayir), 1956. Paris, 1961 (Cezayir Savaşını protesto edenlere Paris polisinin acımasız katliamı ve saldırıları. MŞG). Saigon. Bizerte..."

1965'te ise aynı yayınevi *Dans Le Maquis Vietcong'u* yayınladı. İkinci baskısı 1977'de yapıldı...

1967'de yine aynı yayınevi *Au Nord Vietnam, Ecrit Sous Les Bombes* isimli kitabını sundu.

1974'te yayınladığı *Les Linges de la Nuit*'de Fransız hastanelerinin çekilmez halini ve hastabakıcı kadınlara yüklenen işlerin çokluğunu ve zorluğunu anlattı. Ve kitap kısa sürede best-seller oldu. Madeleine Riffaud adını daha duymamışlar bile duydu. Bu kitabın 2005'teki baskısını yapan Presses de la Renaissance kitabın üstüne eklediği kırmızı özel bir etikette/"kemerde" şunları belirtiyor: "Madeleine Riffaud. HOPITAUX: URGENCE! Deja vendu a plus d'ı milion d'exemplaires." Kitabın bir milyondan fazla satmasının sırrı da zaten burada: Daha 1974'te Fransız hastanalerinin ağlanacak halini sergilemesinde. Tabii 2000'lere vardığımızda iş çoktan korkunç boyutlar kazanmıştı. Bu kitap ve öncekilerde değindiği bin bir konu Madeleine Riffaud'nun öngörüsünün gücünü sergiliyorlar.

Bana şunları söyledi: "Fransa'dan çıkıp, röportajlar yapıp, birçok ülkeyi dolaşıp, yeniden Paris'e geldiğimde Abidin'le mutlaka buluşur, ona iz-

lenimlerini aktarırdım. Abidin, bildiğiniz gibi, hemen hemen her konuyla ilgilendiği için bana bin bir soru sorardı. Her zaman yanıtlanması mümkün olmayan."

Madeleine, Abidin'le ilgili bir anısını daha aktardı:

"Gazetecilikten sonra bir ara resim yapmaya merak sardım. Abidin bana kimi tavsiyeler de bulunuyordu. Kendisine hiç te öyle öğretmen veya öğretici veya usta havası vermeden. Asla.

Bir seferinde Güzin'le Abidin'i akşam yemeğine davet ettim. Geldiler, bir ara Abidin resimlerime baktı: Bakarken tek tek çeviriyor resimleri, 'Hımm... bu biraz Picasso kokuyor, bu biraz Pignon, bu biraz Abidin... Sen aslında biraz Madeleine yapsan daha hoş şeyler çıkaracaksın mutlaka.' dedi.

Bu tavsiyesini hiç unutmadım. O zamandan beri Madeleine yapmaya çalışıyorum.

Madeleine'in hayatı birkaç romanlık. Zaten bizzat kendisi birçok kitabında kimi parçalarını aktarıyor, ama hepsini henüz yazmış değil. Eğer en kısa yoldan hakkında bir şeyler öğrenmek isterseniz Jorge Amat'ın mükemmel belgeselini tavsiye ederim: 20 Ans en Aout 1944 (Ağustos 1944'te 20 Yaşında).

Madeleine, Abidin resimlerine hep hayrandır. Evinde birçok "Abidin" bulunuyor. Bir de 1944'te, Paris'te özgürlük şarkıları söylenirken, Paul Eluard'ın kendisini tanıştırdığı Picasso'nun "bu ismi büyük kendisi miniminnacık kadına" hayranlığının işareti olarak yaptığı portresi.

Madeleine, Paris'teyse eğer, hiçbir Abidin sergisinin açılışını kaçırmamıştır. En son 19 Mayıs 2005'teki Abidin sergisinin açılışında da hazır ve nazırdı. Yine bir-iki tablo satın aldı. Daha sonra görüştüğümüzde bana Abidin'e ilişkin bir anısını daha anlattı:

"Size bir sırrımı daha açıklamalıyım: Abidin, o çok hasta olduğu günlerde (Ekim-Kasım 1993'te. MŞG) bana aynen şunu söyledi: 'Madeleine ben gittikten sonra Güzin'e sahip çıkmayı sakın unutma. Abidin işte, sanki gezmeye, uzun bir seyahate çıkarken, çok yakınımızdaki ama ulaşmamız imkansız bir 'ülkeye' giderken, eşini bizlere emanet ediyordu. Mesajını çok iyi aldığımı sanıyorum. Bir de Güzin o kadar telefon etmeme, halini hatırını sormama karşın bir kez de kendisi arasa ne hoş olurdu."

Güzin'le 21 Ekim 2005'te Madeleine'i konuştuk. Güzin anlatıyor:

"Düşünebiliyor musunuz? Kurşuna dizilecekken kurtuluyor. 'Miraculee' ("Mucizeye uğramış," "Bir mucize yaşamış") bir kadın. 1950'lerde ve 60'larda çok yazardı, çizerdi, koştururdu. Meşhur o Gençlik Kongresinde (Festivalinde. MŞG), Nâzım'la tanışıyorlar. Berlin'de. Nâzım da yeni çıkmış yurtdışına. Nâzım'la müthiş arkadaş oluyorlar. Abidin'le tanıştıktan sonra Abidin'le de can ciğer dost oluyorlar. Quai Saint-Michel'deki evimize sık sık gelenlerden biriydi. Ben de kendisini çok beğenir, çok severdim.

Abidin'in her sergisinde mutlaka bir bazen iki tablo satın alır. Bu son sergide (19 Mayıs 2005'teki) iki resim aldı.

Abidin de ona ara sıra resim hediye ederdi. Küçük bir koleksiyonu var. Bu son sergide görüştük. Ama biraz çökmüş gibi. Üzüldüm. Çok severdi Abidin'i."

Paris'teki Fransa

"Abidin, Paris'e gelir gelmez dostu Tzara'yı ve Picasso'yu buldu" diye başlar Abidin'in Paris'i serüvenini anlatan makaleler ve kitaplar. Sadece o kadar değil. Dahası var:

Evet Abidin'in Paris'e geldiğinde tanıştığı veya daha önceden tanıdığı, bizim de bu vesileyle bildiğimiz, başka birçok Fransız daha var.

En başta: Jean Lods: Hani Abidin'in Moskova ve SSCB günlerindeki arkadaşı. Fransız belgesel film yönetmeni ve gerçek bir sinema delisi. Onunla birlikte tanıdığı Pierre Biro. Pierre'in kardeşi Doktor Jean Biro. Jean Lods'un kayınbiraderi Leon Mussinac ve eşi, yani Lods'un kızkardeşi Jeanne.

Ayrıca Jean Lurçat (Lürsa okunur) ve eşi Simone (İsmini tek "n" ile yazmak lazım) Lurçat.

Sürrealizmin izleyicileri Oscar Dominguez ve Irene Joacquim.

Fransız Komünist Partisi üyesi ve gazeteci Francis Cremieux. Guy Bernard de la Pierre. Roger Lenard.

Andre Lurçat, Jean Lurçat'nın mimar kardeşi. Monodlar. Robert veya genel deyişle "Bob" Vinay. Jean Marcenac. Doktor Dalcase ve eşi Annie Bernheim-Dalsace...

Burada isimlerini andığım insanların müşterek birçok özellikleri var:

Bir defa hepsi Direniş Hareketine şu veya bu şekilde ama çok ciddi ve çok aktif bir biçimde ve Direnişin ilk anlarından itibaren katılmış insanlar. Hatta Marcenac, Cremieux ve Madame Lurçat örneğin aynı Direniş grubunda Nazilere karşı silahlı eylemleri birlikte yapmış yoldaşlardırlar. 1950'lerin başında değişik vesilelerle bir araya geldikleri oluyordu. Birazdan Pierre Biro'nun anlatacağı gibi, mesela Bob'un evinde. Pierre Biro anlatıyor: "Evet burada Direniş içinde eylemlere katılmış bu üç kişi yeniden bir araya geliyorlardı. Bu da az bulunan cinsten bir şeydi. O sıradaki giyiniş, davranış ve inceliklerini görünce bunların daha birkaç yıl evvel Nazilere kök söktürdüklerine, elde ve belde silah dağda ve köylerde Direnişi örgütlediklerine inanmak için bin tanık isterdi. Anılarını anlatmayı pek sevmezlerdi, ama yine de arada bir kulağımıza bir-iki şey ulaşırdı."

İkincisi birçoğu, tamamı dememek için, FKP üyesi, veya yakını ve sıkı destekleyicisidir. Pierre Biro'dan bahsedelim isterseniz: 2000'li yılların başına kadar FKP üyelik kartına sahipti. Yıllarca *L'Humanite Dimanche* sattı, her pazar, aralıksız.

Nihayet tümü o yıllarda Paris'teki kültür ve sanat alanında ağırlıkları olan kişiler: Kimi sanatçı olarak, kimi sanatçıların en iyi en sıkı destekleyicisi olarak.

Örneğin Jean Lods ve Leon (Gerçek ismi Elie) Moussinac sinema deyince akla ilk gelen iki isim o günlerde. Örneğin İDHEC'in (Sinema Yüksekokulu diye çevirelim) kurucu ve ilk yöneticileridirler. Leon Moussinac aynı zamanda Arts Decoratifs ve Paris Üniversitesine bağlı Institut de Filmologienin yöneticisidir. İlkinde 1946'dan 1959'a kadar. İkincisinde 1947'den 1949'a. Savaşın hemen bitiminde General Charles de Gaulle'ün kurduğu hükümette FKP'li bakanların da yer alması bu konularda elbette rol oynadı. Ama sadece bu değil. Adı geçen iki komünist öteden beri sinema ile içli dışlıdırlar. Ve bu mevkilerini bileklerinin hakkıyla aldılar demek olası.

Jean Lods Abidin'in Paris'teki sinema dünyasıyla ilişkiye girmesini sağladı.

Zaman içinde Abidin'in sinema "katında," çevresinde şu isimleri de görüyoruz: Christine Rochefort, Nelly Kaplan...

Yves Montand ve Simone Signoret. Paris'te L'Ile Saint-Louis'de.

Abidin, örneğin, 1967'de "Acıyı Çizmek" döneminde, yani zorlu bir böbrek ameliyatı sonrasında güneydeki bir hastanede tedavisi sürerken, bir değişiklik olsun diye gittiği, Cannes Film Festivalinde Christine Rochefort'a rastlayınca, onun yardımıyla hemen bir basın kartı çıkarır ve bir gazeteci olarak istediği filmleri izleyebilir, basın toplantılarına katılır...

Daha sonraki yıllarda aynı festivalin afişlerini yapma olanağı da bulacaktır...

1955 yazı başlangıcında, Paris'e kadar gelmiş ve o günlerde Yves Montand'ın, bir yıl sonra, SSCB ve diğer sosyalist ülkelerdeki turnesinin belgeselini çekmek için onunla ve eşi Simone Signoret ile görüşen Yutkeviç'in bir rastlantı sonucu Abidin'e rastlamasıyla, tanıştırdığı Montand ve Signoret. Bu tanışıklık sadece Saint-Paul-de-Vence'daki birkaç görüşme ile sınırlı kalsa bile. Sevimliydi. Hoştu. Öte yandan kimi zamanlar, ki maalesef bu zamanlar pek sıktı o yıllarda, Türkiye'de bir sorun için imza istemek gerektiğinde kapıları kolayca çalınan, kolayca telefon edilebilen ve sayelerinde birçok başka kapı açılan iki dost, hatta iki yoldaş, yabana atılmaz, elbette. Hele o şirinlikte iki mahluk. Abidin ve Güzin'in 10, Rue de L'Eure'deki evine böyle bir vesileyle gelen Bernard Koucher'in elbette yıllar sonra birkaç kez bakan olacağını bilmek kolay değildi. Yves ve Simone'un ülkenizdeki durumu öğrenmek ve sizden haber almak için evinize kadar gönderdiği genç bir adam çünkü o sıralarda.

Abidin de Fransız sinema dünyasına katkıda bulundu: Jean Lods'un tanıştırdığı ve sonra çok sıkı arkadaş, yoldaş olduğu Pierre Biro'yu Türkiye ve kimi yönleri üzerine belgesel filmler yapması için teşvik etmesi. Ve Şakir Eczacıbaşı'nın o bilinen cömertliği sayesinde birçok belgesel çekmesi. Bu belgesellerin Paris'te, Abidinlerin evinde bazen, o sıradaki birçok ressam, sanatçı ve öğrenci tarafından imece yöntemiyle seslendirilmesi...

Haydi Kalkın Bob'a Gidiyoruz

Jean Lods, Abidin'i, o ilk geldiği günlerde hemen, o sıralarda dönemin en ilginç tiplerinin buluştuğu bir eve de götürdü. Ki bu ev o günlerde bir tür "sanat ve kültür forumu" havasındadır.

Abidin bu vesileyle de dünya kadar insan tanıdı bir anda. Hepsi Paris'te sözü geçen etkili insanlar.

Abidin'i, işte bu vesileyle o evde, o günlerde, neredeyse Paris'e varır varmaz, tanıyan Pierre Biro'yu tanık olarak davet ediyorum.

Söze "Abidin, heykeli dikilmiş olan tek dostumdur" diye başlayan Pierre Biro şunları anlatıyor:

"Rue Visconti'de Bob'un, yani Robert Vinay'ın, evinde genellikle pazarları toplanırdık. Bob o günlerde 'Ministère des Colonies'de çalışıyordu. (Özellikle Fransızcasını yazıyorum. Çünkü günümüzden bakınca inanılası gibi değil ama gerçek: Evet o yıllarda Fransa'da bakanlıklardan birinin ismi buydu: Sömürgeler Bakanlığı. MŞG).

Bob'un çalıştığı büro Quai d'Orsay'deydi. (Bugün Dışişleri Bakanlığının ek binalarından biri. MŞG). Ve Rue Visconti'de oturuyordu. Ve her pazar bütün gün süren sevimli bir ortam oluşurdu bu evde. Öyle özel davet filan yapılmazdı ve randevusuz gidilirdi. Tören filan da yoktu. Kapı, bilinen herkese açıktı.

Gelenler genellikle sol entelektüeller. Edebiyatçı takımından çok ressam, heykeltraş ve mimar çevrelerinden sanatçılarla bu sanat dallarına meraklı birkaç koleksiyoncu: İşte Les Moussinac, Les Dalsace, Les Lurçat, Roger Marx, Jean Lods ve mutlaka bir-iki arkadaşı daha. Genellikle hoş kadınlarla gelirdi Lods. Ne de olsa sinema dünyasından.

Tabii binanın tarihi önemi de var: Racine'in oturduğu ev ne de olsa... (Racine, 1692'den itibaren yedi yıl boyunca, ölümüne kadar, Rue Visconti'de 24 numarada oturdu/yaşadı. MŞG).

Dahası tam karşısında Balzac'ın matbaası. (Balzac, 19 numaradaki matbaası ve yayıneviyle, bir deneyim yaptı bu işlerde, ama başarılı olamadı. MŞG).

Yandaki ev de Delacroix'nın atölyesi olunca manzara veya haydi ressamların diliyle konuşalım tablo tamamlanmış oluyordu. Delacroix bu atölyesinde ismini şimdi anımsayamadığım kocaman tablosunu ve sadece o tablosunu yaptıktan sonra birkaç adım ötedeki Place de Furnstenberg'e gidip yerleşiyor.

Bob'un evine gelenlerin listesi çok uzun: Hepsini saymak mümkün değil. Ama epey insan geliyordu. (Biro yukarıda isimlerini saydıklarımın tümüne yakınının eve geldiğini belirtti. MŞG).

Bunlardan Guy Bernard de la Pierre çok ilginçti: Güya komünizme karşı olan bir sol takımdan geliyordu. İsminden belli zaten aristokrat, dahası hem solcu hem de komünizme karşı. Gel de inan!

Robert Lenard kısa film prodöktürü ve bir-iki film yönetmiş, eşi Yvonne'la birlikte gelirdi. Lods'un iyi dostuydu.

Pierre Biro (Ayaktaki gömlekli), Michel Vafiadis (Ayaktaki) ve dostlarıyla. 1960'larda.
M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

Aslına bakarsanız *mondain* anlamda bir salondan çok birbirini tanıyan arkadaşların bir araya gelip hoşca birkaç saat veya bir gün geçirdiği bir mekân söz konusuydu. Gelenler arasında dönemin en büyük 'monteuse'lerinden biri de vardı. Bir süre sonra aynı binada oturacaktı zaten.

Büyük olasılıkla Abidin'i ilk kez bu evde gördüm. Bu evde ve bu ortamda tanıştık.

Tabii getiren mutlaka Lods'tu. Lods'un olduğu yerde mutlaka 'Les Moussinac' da olurdu: Leon ve Jeanne yani. Jeanne, Lods'un kızkardeşidir. Leon ise tiyatro konusunda uzman sıkı bir eleştirmen. Sinema ve tiyatro üzerine kocaman bir kitabı var. İkisi de son derece sevimli insanlar: İnanmış militanlar ve Abidin'le çok iyi dosttular. Yanılmıyorsam Moussinaclar da Abidin'le Moskova'da tanışmışlardı. Bundan emin değilim ama sanki

böyle bir şeyi duyduğumu da anımsıyorum. Abidin'in Lods ile Moskova'da tanıştıklarını biliyorsunuz. Belki aynı zamanda Moussinaclarla da tanıştı. Belki birkaç ay sonra. Ama Leon ve Jeanne'ın Abidin'i Paris'e gelmeden önce tanıdıklarından eminim."

Gide'i Karşılayan Stalin

Pierre burada çok hoş bir hikâye anlattı: İlle Abdin'le ilgili değil, ama mutlaka hoşunuza gideceğini tahmin ederek ben de size aktarmak istiyorum.

Andre Gide Moskova'ya resmen davet edilince, Paris'ten yola çıkıyor ve varıyor Moskova Garı'na. Leon Moussinac onu karışılamakla görevlendirilmiş. İşin komikliği şurda: Moussinac Stalin'e, veya daha doğrusu Stalin'in 1930'lardaki haline, ikiz kardeşi gibi benziyor. Bıyıklı bir 'auvergnat' (Auvergne bölgesinden. MŞG) düşünün: İşte Moussinac. Gide Baba trenden inince şöyle bir bakıyor: Biraz ötesinde 'Stalin'i' görünce bunu çok doğal karşılıyor. Evet, bu, onun için çok doğal: Büyük bir sanatçıyı karşılamaya elbette Stalin gelecek! Başka kim olabilir ki? (İkimiz de katıla katıla gülüyoruz.)

Ben Lods'un yalancısıyım. Bu hikâyeyi bana O anlattı. O zaman da çok gülmüştük.

Doğrusunu isterseniz Stalin, Gide'i bir kez kabul ediyor, görüşüyorlar. Söylenenlere göre, Gide ona eşcinsellerin durumunu ve onlar için ne yaptığını sormuş.

Bunları tabii daha sonra öğrendik. O yıllarda, yani 1930'ların başında, Gide bizim gibi tıfıllar için Papaydı. Müthiş bir prestij sahibiydi. Marksizme ve hele Stalin'e sempati duymasını bir türlü anlayamıyorduk. Bunu bana daha sonra Lods açıkladı. Lods aslında benden çok yaşlı değildi. (Pierre Biro Abidin'le yaşıttır neredeyse: Madem ki 12 Aralık 1913 doğumlu. Lods ise 1903 doğumlu. Şaka maka aralarında yine de on yıllık bir fark var. MŞG). Ama başka bir deneyim sahibiydi, başka bir hayat yaşamıştı, benim için gerçek bir yol gösterici bir 'akıl hocası"ydı. Bir gün bana Gide'in SSCB ve Stalin'e yakın durması konusunda şunu söyledi: 'Çevresindekiler akıllı insanlar değildi.

İsterseniz gelin sorunuza dönelim: Bob'un evine, Dalsacelar da gelirdi. Zaten çok uzakta oturmuyorlardı."

O yıllarda Dalsace ailesi mimari açıdan *"chef-d'oeuvre de modernite"* olarak kabul edilen dünyaca ünlü *"La Maison de Verre"* isimli son derece orijinal bir evde oturuyorlardı: 31, rue Saint-Guillaume'da. Cafe de Flore'a iki adım. (Bayan Annie Bernheim-Dalsace'ın torunu ve gazeteci Dominique Vellay'ın yazdığı şu kitaba bakılabilir: *La Maison de Verre. Le chef-d'oeuvre de Pierre Chareau,* Actes Sud, 2007.)

1920'lerden beri Doktor Jean Dalsace dünyaca ünlü bir jinekologdur ve doğum kontrol hapı alanında ciddi araştırmalarıyla bu habın geliştirilmesini sağlamıştır. Dahası çocuk düşürmenin serbest bırakılması ve yasallaştırılması için de 1930'ların başından itibaren mücadele etmiş, feministler tarafından da hayranlıkla izlenen, saygı değer bir doktor ve bilim adamıdır. Daha sonra Direnişi destekleyen gerçek bir yurtsever... Ünlü ve ciddi tarihçi Michelle Perrot'nun *"Progres en gynecologie, progres de la condition feminine"* başlıklı kollokyumda sunduğu tebliğ bu konuda zengin bilgiler içeriyor: Bayan Perrot, kadınların özgürleşmesinde ve kadının yaşam koşullarının, kısacası kadının genel durumunun iyileştirilmesinde jinekolojinin ve Doktor Dalsace gibi öncülerin rolünü vurguluyor.

Tanışmalarından kısa bir süre sonra Dalsace ailesi, Lurçat ailesi ve burada, şimdilik ismi uzun boylu bir biçimde geçmeyen ama bu evin "devamlı müşterilerinden" ve Pierre'in kardeşi Doktor Jean Biro, Abidin resimlerinin tiryakisi olacaklar. Dalsacelar başta ismi geçenlerde iyi birer Abidin koleksiyonu bulunduğunu sanıyorum.

Örneğin Simone Lurçat ile görüştüğümde, Paris'teki evinde birkaç tane "Abidin" gördüm. Bayan Lurçat'nın Abidin'in eserleri önünde fotoğraflarını çektim. Lurçatların Saint-Cere yakınındaki Saint-Laurent-les-Tours'daki şatolarında da "Abidin"ler bulunduğunu tahmin ediyorum. 1950'lerin sonunda ve 1960'larda Abidin ve Güzin'in kimi zaman dinlencelerini geçirmek için gittikleri bu şatoda Abidin mutlaka iz bırakmıştır.

Pierre Biro ise "Abidin"lerle yatıp kalkıyor: Paris'te Abidin'in çocukken yaşadığı mahalledeki, evinin duvarları silme "Abidin." Sohbetimiz sırasında bir ara şunları söyledi:

"Bunların bir kısmı Abidin'in desenleri. Hiç sevmiyorum. Bunların tümü, yani Abidin'in desenlerinin ve tablolarının tümü kardeşim Jean'ındı. O ölünce (Jean Biro 1986'da öldü. MŞG) bana kaldılar. Çatı katı diye başka bir mekânım var, orada ve Chamonix'teki evimde de başkaları var. Abidin'le tanıştığımız zamanlar ve daha sonra ben genel olarak beş parasızdım, bir şey satın alamazdım. Ama kardeşimin parası vardı ve sanata meraklıydı. Sadece Abidin'den değil Avni'den de epey tablo aldı. Jean Avni'nin resmini de çok beğenir, çok severdi.

Abidin'den satın aldığı iki tablo daha vardı, ama son zamanlarda nereye koyacağımı bilemiyordum, bu nedenle Güzin'e verdim. (Gülüyor.)

Ben Abidin'in 'Uzun Yürüyüş' dizisindeki tablolarını seviyorum. Tabii bunlara birer manzara olarak bakmamak lazım.

Bir sanat dergisinde Abidin üzerine bir makale yazmak isteyen bir tanıdığım geçenlerde aradı, bana gelecek diye bu desenleri ve tabloları çıkardım. Geldi, gördü, biraz konuştuk. Abidin'i anlattım. Sonra sizin de bu eserleri görmek isteyeceğinizi tahmin ederek haydi birkaç gün daha kalsın dedim. Ve işe bakın şimdi nedense bunları çok beğeniyorum. Demek ki kimi resimleri baka baka sevmek mümkün. Ama artık sıkıldım: Bunları kaldırmak ve yerlerine başka tablolar asmak istiyorum. Aslında epey zamandır bunların tümünden kurtulmak istiyorum."

Birkaç ay sonra, Pierre Biro ile evinde yeniden görüştüğümüzde duvarlarında başka tablolar vardı: Elbette atmadı "Abidin"leri. Ama biraz "değişik bir hava soluklamak" istediği için başka ressam arkadaşlarının eserlerini duvarlarına yerleştirmişti.

Şimdi Pierre Biro'nun, Abidin'in Paris'e 1952 sonunda geldiği günlerine ilişkin anlattıklarına dönelim isterseniz:

Abidin Paris'e Yalnız Gelmedi

Pierre aynen şöyle diyor o ilk tanıştığı anlar için:

"Abidin Paris'e Sophie ile geldi.

Bu çok önemli o nedenle Fransızcasını da yazmam şart: *"Quand Abidin etait arrive a Paris, il est arrive avec Sophie."*

Roma faslını anlatırken Sophie'yi ve Pierre'in ona ilişkin sözlerini aktarmıştım. Şu kadarını anımsatmalıyım sadece:

"Polonyalı Sophie fena halde Felliniyendi. Biraz geveze. Biraz egzotik. Aslında Abidin de zaten bir parça egzotikti o günlerde. İkisi bir arada tamamen egzotik bir hava estiriyorlardı. Bir parça da taşralı bir hava. Biliyorum, Abidin'in maddi durumu çok kötüydü. Ayrıca Abidin gibi biri için taşralı yakıştırmasını / sözcüğünü kullanmak absürd, ama işte o bilinen fark, o bildiğiniz Türk tavrı, o bildik Türk havası bunu söyletiyor.

Sophie uzun boyu ve sarışın ve uzun sarı saçlarıyla dikkat çekiyordu. Çok güzel değil belki, ama yine de alımlı. Hoş bir kadın. Bizim için Sophie Abidin'in "nana"sıydı ("aftosu"ydu). Çok iyi Fransızca konuşan, çarpıcı renkli giysileriyle on metreden göze çarpan genç bir kadın. Ne iş yaptığını, mesleğini filan bilmiyordum. Bu aslında çok da önemli değildi. Ama manken olduğunu duydum zamanla. Fakat ne Agnes B. ydi ne de Laetitia Casta. Bilmem anlatabiliyor muyum?

İşte bu iki sevimli varlık bir gün Bob'un evine çıkageldiler. Herkesle tanıştılar. Ben hemen kaynaştım ikisiyle de. İkisini de çok sevdim. Düzenli olarak görüşmeye başladık. Sadece Bob'un evinde değil. Başka yerlerde de.

Abidin Roma'dan eli boş gelmemişti, tabloları ve desenleri vardı. İnanmayacaksınız ama geldiğinde onlarca ama gerçekten onlarca 'Colisee' getirdi. Tamam bir parça şematik bir biçimde yapıldıkları açıktı. Ayrıca onları Roma dışında da yapmış olabilirdi. Bunu kesinkes söyleyemem ama böyle bir hava vardı Bob'un evine getirdiği resimlerinde.

Abidin'i biliyorsunuz zaten hattat gibi böyle desenler çiziyor. Acaba bunları hemen o sabah mı yapmıştı, yoksa Roma'dan sandıklar ve dolaplar içinde mi getirmişti? Bilmiyorum.

Aslında Abidin için şunu söyleyebileceğimizi sanıyorum: Genel olarak Abidin'in etrafında, yakınında, yanında, çevresinde çok şey olmazdı. Sonuç olarak son derece sade, arıtılmış (Fransızcasıyla: *depouille*) bir insandı. Ne çok fazla giysisi vardı. Ne de etrafında çok sayıda insan. Ama hepsi seçilmiş, özenle...

Ve nitekim her zaman çok iyi giyinen bir sanatçı, iyi seçilmiş giysiler içinde çünkü.

Yanında da öyle: Az sayıda, ama her zaman iyi seçildikleri belli olan insanlar. Hiçbir zaman yanında çok sayıda insan olmazdı.

Tabloları için de aynı şeyi söyleyebiliriz sanıyorum. O günlerde belki tabloları da vardı. Ama görmedik."

Biro'nun pasaportunda mesleği hanesinde "sinemacı"/"cineaste" yazıyor.

Güzin anlatıyor: "Pierre Biro, en kadim dostumuzdur. Abidin'le birçok konuda tartışırdı, birçok meselede ayrı ayrı düşünürlerdi. Ama çok iyi anlaşırlardı, iki kardeş gibi. Her karşılaştıklarında mutlaka bir konu bulur ve onun üstünde veya çevresinde uzun uzun tartışır hatta atışırlardı. Daha sonra Abidin'in teşvikiyle Türkiye'ye gitti. Televizyon için belgeseller yaptı: Kırkpınar yağlı güreşleri, deve güreşi, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş yılları ve benzeri konularda."

Pierre Biro ile 15 Ocak 1997'de Güzin'i ziyaret ettiğimde, Güzin'in yanındayken tanıştım. Noel'i ve yılbaşını Londra'da geçirdikten sonra Paris'e dönmüş v e Chamonix'deki evine, kış mevsimini yakalamaya gitmek üzereydi. İki satır konuştuk. Bu bir başlangıçtı. Daha sonra birkaç kez daha görüştük. Uzun boylu sohbetlerle saatler geçirdik.

O ilk karşılaşmamızda kendisine ilişkin birkaç şey öğrendim: Chamonix'deki kışlık evini zaman zaman Şakir Eczacıbaşı'na ve Tunç Yalman'a bırakıyormuş. Eczacıbaşı ile çok iyi dost olduklarını da bu vesileyle öğrendim.

Neden? Nereden?

İstanbul'dan ve o belgesel filmleri çekmek vesilesiyle: Filmleri parasal açıdan destekleyen insan çünkü Şakir Eczacıbaşı. 1960'ların başında oluyor bunlar. Bu sayede birçok sanatçı ekmek parasını da çıkarıyor.

A'dan Z'ye Abidin Dino'da "Pierre Biro" maddesinde, bu konuda, şunları okuyabiliriz:

"Eczacıbaşı'nın parasal desteğiyle *Renk Duvarları, Kırkpınar, Göreme, Deve Güreşleri* adlı belgesel filmleri yaptı."

Bu kaynakta, daha sonra, Pierre Biro'nun Abidin'in resim sanatına ilişkin görüşlerini içeren uzunca bir çalışmasından bir parça alınmış: Meraklılarına duyurulur. (s. 57-58.)

Güzin'in yeğeni ve Abidin'in çok sevdiği Gül Ar, Pierre'i İstanbul'a ilk geldiği günlerde tanıdığını söyledi ve şunları anlattı:

GA: Herkes Pierre'e âşıktı. Hayrandı. Bir Pierre lafı çıktı kadınlar, erkekler kuyruk oldular.

MŞG: Erkeklerde mi?

GA: Eeee tabii, çok güzel, çok yakışıklı bir adam. Gençlik resimlerini görseniz, Pierre bir harika, boy pos her şey yerli yerinde. Her zaman karizmatik bir adam. Çok çok beğenilirdi. Hele hanımlar. Pierre'in o günkü fotoğrafları Şakir'de (Eczacıbaşı) vardır. Şakir Eczacıbaşı Abidin'in çok iyi arkadaşıdır ve Pierre'e o filmelerin gerçekleştirilmesi için yardımcı oldu. O yıllarda Türkiye'de herkes Abidin'e hayrandı. Şakir de Abidin'le bu şekilde arkadaş oldu. Sanatçı arkadaşlığı yani.

Elisabeth Maupoil, Paris

Abidin'le ilgili makalelerin ve Abidin üzerine "yazılan" kitapların unuttuğu bir isim var: Elisabeth Maupoil. Ancak haksızlık da etmeyelim: Güzin, birazdan göreceğiz, ondan, ismini vermeden ve hem kendisi hem de Abidin için önemini belirtmeden söz ediyor.

Elisabeth Maupoil oysa o yıllarda Pierre Biro'nun "aftosu"dur. Anımsayalım lütfen: Pierre Biro, Paris'in kurtuluşu gecesinde Paris'in güneyinden kente girdikten sonra geceyi Elisabeth'in Paris'in merkezindeki l'ile Saint-Louis'deki evinde geçirmişti. Yani bu dostluğun bir tarihi var.

Sadece bu kadar da değil: Elisabeth, 1952'de Pierre Biro'nun kendisine tanıştırdığı Abidin'i ilk günlerinden itibaren koruması altına aldı. Pierre Biro'nun bana anlattığına göre Sophie'yi de. Abidin, Sophie ve Elisabeth'in Rusça konuşmalarının mutlaka bir etkisi oldu bu işte: Kafa kafaya verip herkesi çekiştirmek için en iyi yol bu: Kimselerin anlamadığı bir dili konuşmak. Elisabeth Rustur. Ve kısa sürede Abidin'in Paris'teki en yakın dostlarından biri olacaktır. Belki birincisi. Hani Leyla Abla'nın yerini aldı desem yeridir.

Tabii yaşamın bir cilvesi olmalı, Leyla Abla, kardeşini ve gelinini görmek için Paris'e geldiğinde, o sırada parasal durumu elverişli olan Abidin Ablasını La Bûcherie'de misafir edecektir. Çünkü La Bûcherie'de kal-

Leyla Abla: Leyla Dino-İleri. Güzin Dino Koleksiyonu

mak öyle herkesin kesesine uymaz: Mütevazı ama her türlü konforu bulunan bir tür "studio"da yat kalk, otur, kahvaltını yap, yemeklerini ye, bütün bunlar epey masraf isteyen şeyler...

1960'larda Paris'e gelen ve Abidinlerle tanışan Şehnaz Akıncı da zaman zaman burada kaldı.

Pansiyonun sürekli müşterilerinden biri örneğin mim sanatını kuran ve kurumlaştıran, bütün dünyaya tanıtan ve yayan Mim Marcel Marceau'dur. Nitekim Abidin'e ilişkin kitapların birkaçında Abidin'in Mim Marceau ile çekilmiş bir fotoğrafı var: Bu fotoğrafta şakayla "rol kesen" Abidin'dir. Tebessüm eden ise Mim Marceau. Mim Marceau, fotoğrafı imzalamış da, imzasının yanına bir de gül kondurarak: "Dostum Abidin'e Bip'den sevgiyle ve dostlukla."

Peki "Bip" kim ola? Mim Marceau'nun 1947'de yarattığı "kahramanı" Pierrot'dan başkası değil. Ve mim ustasının seyirlerini izlemiş olanlar bilecekler: Bip'in her zaman bir de bir çiçeği vardır: Ve o çiçek işte burada Abidin'e sunulan çiçektir.

Evet Elisabeth Maupoil, o günlerde Quartier Latin'deki minik Quartier Saint-Julien Le Pauvre'un en ilginç mekânlardan birinin, hem lokanta ve bar, hem de pansiyon La Bûcherie'nin sahibidir. Aslında Pierre Biro ile. Ve Pierre bana anlattı, bu mekân açıldığında, bu iş Paris için ve hele mahalle için koskocaman bir "yenilik"ti. Ve Pierre'in önerisiyle bu iş kotarılmıştır. Ama Pierre, mala mülke önem vermediği için, hani gerçekten komünist ve söylediği gibi yaşayan bir insan olduğu için, kendisini kalkıp öyle herkeslerin yaptığı gibi mal sahibi gösterecek adam değil(di).

Güzin kitabında, Elisabeth'den, yukarıda belirttiğim gibi, ismini vermeden ve hem kendisi hem Abidin için önemini vurgulamadan, şöyle söz ediyor:

"Bûcherie, o sıralarda, hele akşamları, bütün Paris'in uğrak yeri. Sürekli yanan büyük şöminesi, en iyi peynir çeşitleri, Lurçat'nın baştan başa, bütün bir duvarı örten halısı ("tapisserie"si. MŞG), seçkin klasik müzik parçalarının sürekli ahengiyle, çabucak ün yapmış bir lokanta. Gazeteci, politikacı, sinemacı, tiyatro oyuncuları, hele gece 11. 00'den sonra iyice artan trafiğiyle, son derece canlı. Rus asıllı, ehlikeyif, coşkulu, tatlısert havalı, dost canlısı, şişmanca ama hâlâ güzel, albenisi yerinde, sarışın, yeşil gözlü bir bayan, (Yani Elisabeth Maupoil ayol! MŞG), oraya eğemen." (A. g. k., s. 221.)

Elisabeth'i hem Henriette Arbaş'la konuştum, hem Fanchette'le, hem Pierre'le, hem de Güzin'le.

Herkes verebileceği kadar belge ve fotoğraf da verdi. Pierre hariç: Çünkü O, yıllarca, acıyı ve tatlıyı paylaştığı sevgilisinden, yol arkadaşından bir şey saklamamış. Ama yine de, "Belki Chamonix'deki evimde bir yerlerde bir şeyler bulabiliriz. Bir gün oraya kadar gelirseniz, birlikte ararız, "dedi. Vaktim olmadı. Oraya kadar gidemedim henüz.

Pierre Biro'nun anlatığına göre, Elisabeth Rusya ve Polonya'dan gelen aristokratik birtakım unvanlara sahip. 1930'larda Fransa'ya yerleştikten sonra çok zengin ve "Sömürgeler Bakanlığında" yüksek memur olan Bernard Maupoil ile evleniyor. Bernard Maupoil, Pierre'in çocukluk arkadaşı Pierre Vallee'nin akrabası ve bu vesileyle hem Bernard ile hem de bir süre sonra Elisabeth ile tanışıyor.

Pierre o günlerin Elisabeth'ini "çok zeki, çok alımlı bir kadın olarak ve bayıltıcı Rus aksanıyla konuştuğu Fransızcasıyla" anımsıyor.

Savaş yıllarında Bernard Maupoil Musee de L'Homme içindeki Direniş grubunun en faal elemanlarından biridir. Ancak yakalanıyor ve Naziler tarafından ölüm kamplarında katlediliyor. Elisabeth'e eşinden çok önemli bir miras kalıyor.

Elisabeth, Pierre'in tavsiyesi ve rastlantıların da yardımıyla neredeyse bir yıkıntı halindeki "Nil Hôtel"i satın alıyor. Ve bu "oteli," giriş katında inşaat işçilerinin günlük iş beklediği kahvesi ve binadaki "içinde oturulma-

Elisabeth Maupoil'ın şatosunun geniş çiftliğinde biçer-döverde poz verenler:Direksiyonda Elisabeth Maupoil, yanında Fanchette Vafiadis, onun yanında La Bûcherie'nin barmeni İtalo ve şatoda çalışanlardan birkaçı.Haziran 1965. M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

sı mümkün olmayan odalarıyla" ancak iki yıl kadar çalıştıktan sonra La Bûcherie biçimine sokuyorlar.

Evet gün gün çalışarak ve neredeyse her şeyini bizzat yaparak, otel bir anlamda restore ediliyor ve oturulabilecek hale geliyor. Alttaki kahve işte adını andığımız bar restauranta dönüşüyor. Ancak birçok kişinin bugün unuttuğu yan sokaktan ayrı girişiyle otelle/pansiyonla birlikte anmak lazım.

1952'de, Abidin Paris'e vardığında, Elisabeth ve Pierre, Rue Saint-Jacques'ın Seine kıyısından başlayan ucunda, bu pek şirin lokanta, bar ve pansiyonu işletiyorlar.

Adı alışılmamış cinsten. O yüzden olmalı Abidin üzerine kotarılmış iki kitapta La Bûcherie (okunuşuyla: la büşri) olmuş LA BOUCHERİE (okunuşuyla: la buşri). Yani Kasap dükkânı.

Abidin görseydi "Ne olacak işte *bûche* herifler" derdi mutlaka. Şimdi elbette Fransa'da veya başka bir ülkede eğlenmek için bir lokanta ve/veya pansiyona "Kasap Dükkânı" gibi bir isim takılabilir. Ama böyle bir şey yapanların şakadan başka bir niyetleri olmadığı sonucunu çıkarmak lazım. Ve bu şaka elbette öyle yıllarca sürmez.

Bizim örneğimizde ise ismi çok doğal bir kaynaktan geliyor: Bulunduğu sokağın isminden. Ve bilhassa şöminesinde sürekli *"la bûche"* yakılmasından: Yani ocak odunu. Veya şömine odunu. Ancak bu sözcüğün bir de mecazi bir anlamı var: Odun gibi herif, "kereste." Veya daha kolayı: Enayi, aptal.

Evet adı geçen mekân bir yandan Rue Saint-Jacques'ın Seine Nehri'ne ulaştığı noktadadır. Schola Cantorum'un da bu sokakta olduğunu biliyoruz: Epey yukarılarda, Pantheon'u filan epeyce geçtikten sonra ve Port-Royal Bulvarı'na varmadan hemen önce. Öte yandan Abidin ve Güzin'in yıllarca oturacakları Quai Saint-Michel'e neredeyse komşudur. Ve Notre-Dame de Paris'in de hemen hemen tam karşısında. Nihayet doğudan gelirseniz, Paris'in en ünlü, hani o en çok bilinen "Shakespeare and Co." isimli İngiliz-Amerikan kitabevi var ya onu geçin hemen La Bûcherie'ye varacaksınız. Kitabevinin o günlerdeki ismi "Mistral Bookshop"dur. Zaten işe bakın adını andığımız kitabevinin adresi ne ola ki? 37, rue de La Bûcherie. Lades! Metroyla gelecek olursanız en iyisi Saint-Michel metro durağında inmek. Veya Maubert'de.

Pierre Biro ile sohbetimizden birkaç parçayı sunmalıyım:

MŞG: Jean Lurçat'dan o güzelim tapisserie'sini nasıl alabildiniz?

PB: Lurçat'yı iyi tanıyordum. Jean Lods'un asistanı olarak Lurçat üzerine bir film yapmıştım, 1944'te. Adı *Aubusson.* (Film 1944'te çekilmiş olabilir, ama gösterime giriş tarihi 1946. Ve sinema sözlüklerinde, ansiklopedilerinde ve nihayet Lods'un özgeçmişinde ismi şudur: *Aubusson et Jean Lurçat.* MŞG) Lurçat ile çok iyi ilişkiler kurdum ve bu ilişkilerim daha sonra da sürdü. Çabuk dost olduk ama söylemem lazım çok garip ve zorlu bir karakteri vardı. La Bûcherie'yi tamamlayınca iç dekor için kendisinden bir tapisserie rica ettim: O da çok cömert bir insan bize o yapıtını armağan etti.

MŞG: La Bûcherie'ye ünlü kimler gelirdi?

PB: Pek çok insan gelirdi. Aklımda kalanlardan birini anlatabilirim: Bir gün Bertholt Brecht geldi. Terasa oturdu. Lokantamızın geleneği olduğu için, kendisine, peynir çeşitlerimizi tepsi üzerinde ve her biri kendi orijinal ambalajı ve etiketiyle, sunduk. Brecht birlikte geldiği dostuna bunu gösterdi ve

– İşte uygarlık budur, dedi.

Brecht aklımda kaldığı kadarıyla iyi Fransızca konuşuyordu.

Brecht Paris'te çok kalmıyordu. Acaba Abidin'i tanıyor muydu? Sanmıyorum.

Abidin'in zaten tiyatrocu takımıyla çok yakın ilintisi yoktu. Belki Sylvia Menfort ile, o da birazcık. Sanırım. Biliyorsunuz Sylvia da Direniş Hareketinin önemli yüzlerinden biridir: Paris'in kurtuluşunu yansıtan fotoğraflardan birinde O da elinde bir revolverle görünüyor.

MŞG: Başka kimler geliyordu?

PB: Şimdi isimlerini unuttuğum genç birçok aktirist, artist gelirdi. Lods da sık sık uğrardı. Yanında epey insanla.

Sonra Pierre Biro bir fotoğraf gösteriyor bana: La Bûcherie'nin önünde terasa, sokağa taşmış bir kalabalık: Herkes dans ediyor. Ve şunları ekliyor:

PB: İşte zaman zaman yapılan bir "bal." Ya yılbaşı gecesi için ya 14 Temmuz için. Biz buna "Le Bal de La Bûcherie" adını takmıştık. Bu fotoğrafta bir tek Lods'u seçebiliyorum, diğerlerini çıkaramıyorum.

Fotoğrafa yakından bakınca insanların kışlık giysiler içinde olduğu görülüyor: Demek ki bu "bal" yılbaşı için...

Bu arada Pierre, Abidin'e atılan bir"taş"tan söz ediyor:

PB: Elisabeth Maupoil ve herkes Abidin'i çirkin buluyordu. Doğru, Abidin çirkindi, yüzünde düzenli çizgiler yoktu, yani öyle bir playboy havası yoktu (Gülüyor). Ama bunlardan daha önemli bir şeyi vardı: Çirkinin çekiciliği diyebileceğim bir şey. Ayrıca son derece hoş bir adam. Gülen. Karizması olan biri. Evet öyle Yunan tanrılarının güzelliği yoktu, ama bu adamın ismi de Abidin'di ve kendine özgün bir yanı vardı. Kadınları mıknatıs gibi çeken.

İşin ilginç tarafı şurada, birkaç kez adını andığım, Abidin'i ve Avni'yi iyi tanıyan Fanchette'in bir süre sonra, Elisabeth Maupoil'ın önerisi ve ısrarı üzerine, La Bûcherie'nin *directrice*'i/müdiresi olması.

Fanchette anlatıyor:

"Aslında lokantacılıktan hiç anlamam. Ama Elisabeth ısrar edince kabul ettim. Amerikalı dişçinin yanında sekreterlik yaparak kazandığımdan üç misli para kazanıyordum. Hemen kendime bir otomobil satın aldım. İşimi her gece sabahın ikisinde bazen daha geç bitirdiğim için otomobille dönmem gerekiyordu. O yıllarda 14. arrondissement'da, Rue Froideveaux'da oturuyordum. Yeni evlenmiştim. Ve bu iş hayatımızı epey rahatlattı."

Fanchette, Mayıs 1961'de, İskenderiye'den Fransa'ya sığınmış, Yunan sevgilisi ressam Michel Vafiadis ile evlendikten sonra evlilik kutlamasını La Bûcherie'de yapıyor. Ve o gün çekilmiş bir fotoğrafta Abidin, Elisabeth, Avni Arbaş, Henriette ve Güzin (Ama Güzin'in maalesef bir parçası görünüyor) birlikte. O gün yenilen düğün yemeği listesinden/"menu"den ikisine Abidin, Avni, Pierre Biro, Elisabeth Maupoil ve birkaç arkadaş daha, çizdikleri birer desenle ve/veya yazdıkları bir-iki satırla yeni evlilere mutluluk diliyorlar. Ve tarihe iz bırakıyorlar. Fanchette bunları bana gösterdi ve büyük ve önüne geçemediğim ısrarlarıyla bu iki "menu"yü ve üstünde çizili sanat eserlerini ille bana hediye etti. "Olmaz" "molmaz"larıma rağmen. Çok şık menu'nün birinci sayfasında La Bûcherie'nin bulunduğu minik Saint-Julien Le Pauvre Mahallesi'nin deseni çizili planı var. Çizen bizimkilerden biri değil. İmzayı tam okuyamadığım için yazamıyorum. Özür dilerim. Listedeki yemeklere gelince ağzınıza layık. İzninizle sıralamayayım. Ama içtikleri şampanyanın ismini ve tarihini not olarak düşüyorum: Champagne Brut Fleurie 1959. Afiyet olsun.

Abidin'in elyazısıyla arkasına "Elysabeth" ve "56-60" tarihini ve onun altına da bir soru işareti koymuş olduğu bir fotoğrafta ise, paltolu ve kaşkollu Abidin bir fuarda "göz-gez-arpacık" yapıyor, sol gözünü hafifçe kapatmış, nişan alıyor ya, hani askerlik yaptığını unutmayalım: Kayseri'de hem de. "Hem de mevcutlu götürülmüş"tü. Ağzında hiç eksik etmediği "cigarasıyla," mermiyi sıktı sıkacak. Kimbilir ne kazanacak? Bir yanında

son derece şık kıyafetiyle Elisabeth: Biraz tedirgin gibi. Öbür tarafında Güzin: Ama yüzünün sadece bir parçası çıkmış: Sadece saçının bir parçası, gözlüğünün bir camı, gözü ve burnu ile ağzından minnacık bir parça. Fotoğrafı mutlaka Pierre çekmiştir sanıyorum. Bu fotoğrafı bana veren ise Güzin. Ama Güzin'in anlaşılan kimi "fotoğrafçı" ile arası iyi değil. Şaka.

Fanchette'in anlattıklarından bir parçayı da daha aktarmak istiyorum:

"Elisabeth'in bir de şatosu vardı: Saint-Cyr-en-Arthies'de. Paris'ten Rouen'a doğru giderken, 60 kilometre kadar uzaklıkta. Mantes-la-Jolie'ye ise sadece sekiz kilometre. Müthiş bir şato: 60 hektarlık son derece iyi düzenlenmiş bir parkın içinde: Parkta ne ararsan var: Çayır, çimen, ırmak, şelale, gölcükler, mağaralar ve yüzyıllık ağaçlar. Gerçek bir rüya dünyası. Olağanüstü bir sessizlik. İster çalış, otur kitap yaz, ister dinlen. Şatonun otuz kadar ve her biri diğerinden farklı odası var. Müthiş bir kitaplığı. Şömineli ve bilmemneli başka birkaç tane salonu daha. Anlatmakla bitmez bir şato.

Ve zaman içinde bu şatonun duvarlarını süslemek için Abidin'den ve Avni'den satın alınan veya Abidin'in arada bir hediye ettiği tablolar. Pierre Biro'ya sorduğumda, bana şunu söyledi: "Evet şatoda birçok 'Avni' ve iki tane 'Abidin' vardı."

Gel de şimdi Pierre'e inan.

Fanchette, Elisabeth ile her hafta sonu ve sık sık şatoya gittiklerini söyledi. Bir de fotoğraf verdi:

Şatonun parkındayız. Biçer-dövere kurulmuş iki bayan: Direksiyonda, tahmin edeceğiniz gibi, Elisabeth: İki eliyle yakalamış direksiyonu. Bir patronun bütün otoritesiyle. Hafif bir tebessümle objektife bakıyor. Hemen yanında bakımlı, uzun boylu ve bütün ciddiyetiyle Fanchette. Elisabeth'in yanında kasketiyle çiftlik işlerine bakan emekçi. Fanchette'in yanında ise La Bûcherie'nin barmeni İtalo. İki genç daha var fotoğrafta:

"La Bûcherie'de çalışan gençler olmalı. İsimlerini anımsamıyorum."

Fanchette bu, anılarına çok bağlıdır. Ve tarihin unutulmasını hiç sevmez: İşte ispatı: Fotoğrafın arkasına notunu düşmüş: "Haziran 1965." Şunu da ekleyerek: "Elisabeth Maupoil, İtalo Mistrelta."

Bu şato, tarih kitaplarında Didot Şatosu olarak bilinir. Çünkü 19. yüzyılda şatonun sahibi yayıncı ünlü Didot ailesinden Ambroise-Firmin

Didot'ydu. Ama daha sonra Elisabeth ismini değiştirdi ve ismi artık "Le Chateau de La Bûcherie"dir.

Pierre Biro anlatıyor:

"Abidin şatoya birçok kez geldi. Ama beni hiç sarmıyordu, hafta sonlarımı orada geçirmek. Ben sürekli olarak Paris'te yaşamayı tercih ediyordum. Ben bir kent insanıyım. Elisabeth orada yaşıyordu. O zaman ben gece gidip sabah dönüyordum. Hafta sonları pek çok arkadaş, arkadaşların arkadaşları, yani birçok insan geliyordu. Abidin de elbette ve Abidin'le birlikte başka dostları da. Biliyorsunuz öyle geniş bir eviniz (gülüyor), ne evi canım şatonuz olunca dostlarınız sizi ziyarete gelmeye bayılırlar, siz de onları misafir etmeye. Çok güzel günler ve geceler geçiriyorduk böylece. Kimi otomobille gelirdi. Kimi otomobilsiz, trenle. Gar çok uzak değildi. Daha sonra otomobilliler diğerlerini alıp Paris'e dönerlerdi."

Pierre bir fotoğraf gösteriyor:

"İşte bakın, sinema dünyasından birçok insan. Onlar otomobilliydi. Ama örneğin fotodaki ressam Yvonne Grauer otomobilsizdi. Ama dönüşte hep birlikte otomobillerle gittiler."

Sinemacıların şatoya ilgi göstermesi boşuna değil: Çünkü şato ve parkı otantikliğini korumuş olması, tarihi ve güzelliği açılarından birçok yönetmenin özenle aradığı "çevre" için son derece elverişliydi ve nitekim birçok filmin kimi sahneleri şatoda ve parkında çekildi: Örneğin *La Traviata, Josepha* ve başkaları...

Fanchette, Yvonne Grauer'in "yarı Türk yarı Yahudi" olduğunu söyledikten sonra şunları ekliyor:

"Abidin, Paris'e geldikten kısa bir süre sonra Quartier Latin'de ucuz bir otelde küçük bir odaya yerleşti. (Sophie ile. MŞG). Yvonne komşusuydu. Yvonne o sıralarda yaşlı bir Türke rastladı. Ve onunla evlendi. Bu yaşlı Türkün ismini unuttum. Yvonne daha önce bir Yahudi ile evlenmiş ve ondan bir çocuğu olmuştu. (Pierre'in söylediğine göre bu çocuğun ismi Philippe.) Eşi savaş yıllarında öldürme kamplarına götürülmüş ve maalesef bir daha geri dönememişti. Yvonne biraz yaşlıca ama son derece sevimli bir kadındı.

Aynı otelde Abidin'in hemen çok iyi arkadaş olacağı ressam Robert Helman da kalıyordu."

Helman ismi Türkçe kimi kitapta "Elman" olmuş: Aklınızda bulunsun. Elma veya El-Aman değil Elman! Buna da şükür!

İşte Abidin o günlerinde bunca sevimli ve olanakları bunca geniş insanlarla arkadaşlık ediyor. Bizzat kendisinin yaşama koşulları mükemmel olmasa bile. Ne de olsa kendini hep genç hissediyor ve en akıl almaz yoklukları, en çekilmez dertleri bile belli bir bilgelikle sineye çekiyor: "Nasıl olsa bu da geçer" yaklaşımının filozofluğu ve "Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim'! diyen ustasının çektiklerini unutmadan. Kötünün iyisi olabileceği gibi, kötünün kötüsü de olabilir(di).

Ama gel zaman git zaman Abidin bu, bir dostu için başka bir dostuyla tartışacak ve aralarına buz dağları yerleştirecektir/yerleştirilecektir:

Kuzgun Acar, zaman zaman Paris'e kadar gelen, çok hoş ve son derece orijinal heykeller yapan ve Abidin'in tahmin edeceğiniz gibi pek beğendiği ve hemen koruması altına aldığı bir sanatçıdır: O da "Arap."

Kuzgun gibi bir sanatçı, hele onun gibi dev eserler yaratan bir sanatçı için, ihtiyacı olan genişlik, rahatlık ve huzuru Elisabeth'in şatosunda bulabileceğini düşünerek, Abidin, Elisabeth'den Kuzgun'u şatoya sürekli kalacak biçimde, ama belli bir süre için kabul etmesini, yerleştirmesini rica ediyor. Sonra ne oluyor? Öyle ayrıntılı bir biçimde bilmiyorum.

Pierre anlatmadı. Pierre böyle şeylere metelik vermediği gibi tatsız anılarını beyin hücrelerindeki kadim silgisiyle işe yaramaz bir karalamaymış gibi siliyor / silmiş hafızasından. En azından bende bu izlenimi bıraktı: Kimi isimleri, kimi olayları daha dün yaşamış gibi en ayrıntısına kadar hatırlayan ve sizi gerçekten şaşırtan Pierre, hafifçe sorunlu bir mesele olunca yolunu hemen değiştiriyor: Kalkıyor, örneğin "Bir bira ister misiniz? " diye soruyor. Veya o çok bilinen "sağırlığını" bahene ediyor. Yeri gelmişken söyleyeyim: Pierre "silme sağır," Abidin'in kendi babası için kullandığı sözcükler bunlar, her kulağında bir dinleme aleti var, ama yine de iyi duymuyor: Hele işine gelmeyen, yanıtlamak istemediği soruları. Evet tamamen öyle: İsmet Paşa taktiği. Ama onunla anlaşabilmek için ve sorularımı iyi anlaması için ben de yöntemimi değiştirdim: Sorularımı yazarak sordum. Evet aynı masada karşı karşıya oturup "yazarak" konuştum Pierre'le. Pierre'in taktiğinde ve sohbetlerimiz süresince anlattığı dostlarına

karşı davranışında şunu takdir etmedim dersem ona haksızlık etmiş olmaktan korkarım: Hiç kimse, evet hiç kimse hakkında kötü tek sözcük etmedi. *Chapeau l'artiste.* Ama maalesef benim bir tarihçi olarak böyle bir lüksüm yok. Olan-bitenleri olduğu gibi veya gerçeğe en yakın bir biçimde aktarmak görevim. O zaman eğriyi eğri doğruyu doğru aktarmak / anlatmak / yazmak zorundayım. Affola.

Fanchette ise, sadece, Abidin'le Elisabeth arasındaki *"la brouille"*dan (dargınlık, küskünlük) söz etti.

Kimse eski dostlarının aziz anılarına ilişkin kötü bir şey söylemek istemiyor. Ne yapabiliriz ki? Saygı göstermekten gayrı.

Eh! Abidin'i tanıyanlar bilirler: Bir "dargınlık" "Abidinistan"da bin yıl sürebilir. Sürer. Hele araya bir de bin bir tane dedikodu sokuşturulursa yandı gülüm keten helva! Dedikoducu mu yok memlekette? Sürüyle.

Ve çok hoş, çok şirin bir biçimde başlayan kimi dostluklar böyle basit bir meseleyle, böylesine incir çekirdeğini doldurmayan bir konudan sonra bitebilir: Yazık! Abidin ve Elisabeth hikâyesi de maalesef böyle sonuçlanıyor...

Yani, Elisabeth, Kuzgun Acar'ın şatosunda süresi belirli bir zaman için bile olsa, o kocaman, o dev eserlerini yaratması için yerleşmesini red ediyor. Ve Abidin bu işe çok fena şekilde alınıyor.

Ama bir dakika: İşlerin daha bu safhaya varmasına kadar epey zaman geçmesi lazım: Kuzgun Acar'ın diplomasını alması, yolunu bulması, yani ne yapacağına karar vermesi, Abidin'i Şubat 1969'da İstanbul'a sergisinin açılışı için geldiğinde tanıması ve Paris'e kadar gelmesi lazım.

Dolayısıyla Abidin'le Elisabeth dostluğu 1950'lerde ve 1960'ların sonuna kadar sürüyor.

Abidin'in Sophieli yıllarında, Sophie ile çok iyi ilişkileri olan Elisabeth'dir örneğin: İkisinin de Slav olmaları, ikisinin de sarışın olmaları ve Rusçayı çok iyi konuşmaları, ikisinin de kimi bakımdan bir parça serüvenci yönleriyle birbirlerini takdir ettiklerini bilince, bunu doğal karşılamak lazım.

Ama 1953'te Güzin yaz dinlencesi için Paris'e annesiyle gelip, evli kadın konumunda kendini takdim edince ve hele 1954'te bir kez daha

o bitmeyen, bir türlü sonuçlandırılamayan "Güzin mi Sophie mi" ikilemi arasında bocalayan Abidin'in bir türlü karar alamaması sırasında, Elisabeth, Güzin'in tarafını tutacaktır. Olur mu demeyin lütfen. Olur ve oldu nitekim.

Sophie daha sonra Elisabeth'in yardımı ve dostlarının kendisini samimi bir biçimde desteklemeleri sayesinde Paris'te yaşamını en iyi biçimde sürdürecektir ama bu artık başka bir hikâyedir.

Güzin ve Abidin, Elisabeth ve La Bûcherie ile ilişkilerini 1950'lerin sonunda ve 1960'larda sürdürüyorlar, Pierre ile ilişkileri hiçbir zaman kesintiye uğramadan elbette:

Önce Fanchette'den 1962'deki bir anısını dinleyelim:

Bir sabah on sularında La Bûcherie'ye gittim. Bir de baktım Abidin yanında dev gibi bir adamla oturuyor. Abidin hemen tanıştırdı:

– Sevgili Fanchette işte Nâzım Hikmet.

İsmini elbette duymuştum, Paris'e her gelişinde de, gazeteler ve dergiler ondan söz ediyordu. Hele Mayıs 1958'deki o ilk gelişinde... Nâzım Hikmet Paris'te yaşamıyordu ama ismi sık sık geçiyordu aramızda, çevremdeki arkadaşların konuşmalarında? Ama hiç görmemiştim. O gün böylece tanıştık.

Nâzım Hikmet çok kibar bir insan, Fransızcası da mükemmel. Bana hemen bir kitabını imzalayıp hediye etti."

Nâzım Hikmet, Fanchette'e *C'est Un Dur Metier Que L'Exil*'i, *"A Madame Fanchette Vafiadis. A ma plus belle lectrice"* diye yazıp, bir çiçek kondurduktan sonra tarihini de düşmüş: 1962 kitabın 1957'de yayınlandığını biliyoruz. *"İllustrations"* Abidin'den. Charles Dobzynski'nin uzunca bir takdim yazısı var.

Ayrıca "şiirleri çeviren"in de Dobzynski olduğu kitabın kapağında ve iç sayfalarında yazılı. Bu tabii şaşırtıcı. Çünkü Dobzynski Türkçe bilmiyor. Kendisiyle yıllar sonra bu meseleyi konuştuğumda bana şu yanıtı verdi: "Evet Türkçe bilmiyorum, şiirleri de Nâzım'ın yardımıyla adapte ettim.

Bu işin Münevver Andaç'ı ne kadar sinirlendirdiğini söylemeye gerek yok. Çünkü o şiirlerin tümüne yakınını Münevver Hanım çevirmişti. Dobzynski'nin kimini gözden geçirip, Nâzım'la gençlik festivallerinde ve-

ya başka vesilelerle değişik kentlerde karşılaştıklarında, kiminin üzerinde birlikte çalışarak, aslına daha uygun ve "daha Fransızca bir hava" vermenin ötesinde bir katkısı olmamıştı. Dolayısıyla "şiirleri çeviren" olarak tanıtılması bir tür vurdumduymazlık veya kendini önemseme biçiminde değerlendirilebilir. Öyledir. Dobzynski'nin Nâzım Hikmet şiir sanatını tanıtmak için yaptığını elbette es geçemeyiz ama 1957'de yaptığını da sadece bir gençlik hatası olarak kabul etmemek lazım. Dahası 1969 sonunda Münevver Andaç Paris'e geldiğinde ilk yaptığı işlerden biri Dobzynski ile bu meseleyi konuşmak oldu. Sesini biraz yükselterek elbette.

La Bûcherie'nin izini Abidin ve Güzin'in mektuplarında da buluyoruz:

Örneğin Güzin, Fransa'nın güneyindeki hastanede tedavisi süren Abidin'e 25 Mayıs 1967 tarihinde gönderdiği bir mektubunda şunları yazıyor:

"Pierre bizi (Güzin'i ve o sırada Paris'te bulunan Azra Erhat'ı. MŞG) Bucherie'ye yemeğe götürdü." *(Mektuplar: s. 157.)*

Abidin ve Elisabeth arasındaki dargınlık sürdü...

Elisabeth ölmesinden bir süre önce şatosunu *Le Conseil International de la Langue Française*'e (CILF) hibe etti.

Quartier Latin'de Bir Çift

Güzin, 1954'te artık temelli Paris'tedir. 1991 yazına kadar İstanbul'u, Boğaziçi'ni, Galata Kulesi'ni, Kız Kulesi'ni, Caddebostan'ı, Ankara'yı ve kırkikindi yağmurlarını, Kızılay'ı ve Sıhhıye'yi ve DTCF'yi görmeyecektir.

1943'te, Adana'da iç sürgündeki Abidin'e kavuşmak için İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesindeki öğretim üyeliğine son veren Güzin, on bir yıl sonra bu kez dış sürgündeki Abidin'iyle birlikte yaşamak üzere Ankara Üniversitesi DTCF'deki doçentlik görevini elinin tersiyle itmek zorunda kaldı. Bu cesaret isteyen bir eylemdir. Ve hele Paris'e yerleştikten sonra ne iş yapacağınızı bilmiyorsanız. Ve öğretim üyeliği ilerlemelerinde bu tür cesaret isteyen eylemler maalesef dikkate alınmıyorlar. Dahası Güzin Paris'te yeniden doktora yapmak zorunda bile kalacaktır.

Fakat yabancı bir coğrafyada en zor olan o sessizlik, o kimsesizlik ve o yalnızlık içinde geçirmeye mecbur olabileceğiniz ilk zamanlarınızdır: Belki birkaç gün, belki birkaç hafta. belki birkaç ay, belki birkaç yıl zorlana-

caksınızdır / zorlanabileceksinizdir: Bu kesin ve maalesef bunun çaresi de henüz bulunmuş değil: Yanınızda en sevdiğiniz varlık olsa bile, bir "dalgalanma" bir git-gel, bir çalkalanma dönemi yazgınız olabilir.

Nitekim Güzin bir söyleşisinde aynen şunları söyledi:

"1954-1956 arasında, yani Fransa'ya geldikten sonra iki sene bocaladım... Ben de çalışmak istiyordum. İlk başta bir arkadaşımın hediyelik eşya atölyesinde işe başladım. Ama ancak on beş gün dayanabildim."

Bu atölye o yıllarda Henriette Arbaş'ın çalıştığı atölye olmalı. Ama bir dahaki sefere Güzin'e sormam lazım.

Güzin'in bana birer örneğini verdiği değişik tarihli özgeçmişlerinin sentezinden şu zaman dilimleri ve görevleri ortaya çıkıyor:

1956-1959: *Stagiaire de recherches au CNRS*: Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi'nde stajyer araştırmacı.

1959-1962: *Contractuelle au CNRS:* CNRS'te sözleşmeli görevli.

Collaboratrice exterieure a la Documentation Française: Documentation Française'de dışarıdan görevli.

Traductrice du Turc pour "Français par La Radio" a la RTF: Fransız Radyo Televizyonunun "Radyodan Fransızca" derslerinin Türkçe çevirmeni.

Collobatrice du Dictionnaire des Litteratures (Presse Universitaire de France. PUF), de L'Encyclopedie Française et de L'Encyclopedie Univarsalis. Adı geçen ansiklopedilerde dışarıdan görevli olarak çalışan Güzin, Türkiye, Türk edebiyatı, yazarlarımız, şairlerimiz ve benzeri birçok konudaki "maddeleri" yazdı. Zahmetli bir iştir. Bilen bilir.

Bütün bu işleri yaparken, aynı zamanda ciddi bir doktora öğrencisi olarak Sorbonne'da ve değişik bilim kurumlarında birçok semineri düzenli bir şekilde izledi. Ve öğrenci kartı sayesinde birçok müzeyi, değişik müzelerdeki birçok sergiyi indirimli giriş ücreti ödeyerek dolaşabildi. İndirimli biletle istediği filmleri izleyebildi. 1967 yılı boyunca Abidin'e gönderdiği mektuplarına bakınız: Az gelirli bir insan için öğrenci kartının önemini göreceksiniz.

Ve zamanı gelince doktora tezini hazırladı. *La Genese du Roman Turc* (Türk Romanının Doğuşu) başlıklı tezini 12 Haziran 1969'da başarıyla (*Mention: Tres Bien* ile) savundu. Böylece "doktor" unvanını aldı. Bu tam 23 yıl önce DTCF'ye doçent olarak atanan Güzin Dino'ya haksızlıktı bence.

Çünkü Türkiye'de zaten bir doktora tezi savunmuştu. Anımsıyoruz. Fakat Fransa'da ille "Burada da doktoranızı yapmanız lazım" dediler. Sağlık olsun. Güzin bu işin altından alnının akıyla çıktı.

Bir yıl önce, 1968 sonbaharında, İNALCO'da (*Institut National des Langues et Civilisations Orientales*) "Türk Dili ve Edebiyatı" dersini vermek üzere öğretim üyeliğine atandı: Sözleşmeli olarak. Ve bu görevde 1979 tarihine kadar kaldı.

Orada "Türk Dili Radyofonik Laboratuvarı"nı kurdu. Güzin'in bizzat doldurduğu kasetlerle Fransızlar için Türkçe öğrenmek artık çocuk oyuncağı. Ve bu iş için taaa İNALCO'ya kadar gitmenize de gerek yok. Mahalle kitaplığınız aracılığıyla kasetleri getirtip bizzat öğrenebilirsiniz. Türkçe artık meraklılarının evine kadar ulaşıyor/ulaşabilir. Güzin Dino sayesinde: Bir insanın kendi diline ve kültürüne bundan daha iyi hizmet te az bulunur.

1977'den 1990'a kadar, *Radio France İnternationale'da* (RFI) "Türkçe Programı"nda, "Türkçe Yayınları"nda *"productrice deleguee"* olarak çalıştı. 1986'da, bu program kaldırılmak istenince, Abidin ve Güzin, büyükelçilik başta, herkesi seferber ettiler. O yıllarda Cumhurbaşkanı François Mitterrand'ın özel danışmanlarından ve Abidinlerin 1950'lerin sonundan beri tanıdıkları Regis Debray'ın ve benzer tanıdık ve dostların yardımları ve müdahalesiyle Türkçe Program kurtarıldı.

Yanılmıyorsam bu program 2006 veya 2007'de kaldırıldı. Yani Abidin ve Güzin sayesinde bu programın ömrü en az yirmi yıl daha uzatılmış oldu: Az şey mi bu?

Güzin bu işlerinin arasına birçok kitabın Türkçeden Fransızcaya çevrilmesi işini de sıkıştırabildi.

Mahmut Makal'm *Bizim Köyü, Un Village Anatolien* ismiyle 1963'te PLON Yayınevi'nin en ciddi koleksiyonlarından biri olan *Terre Humaine*'de yayınlandı. Bu kitabın yayınlanması Abidinlerin 13, Quai Saint-Michel'deki mütevazı çatı katında kutlandı: Onlarca yazar, şair ve meraklının katılımıyla. O gece eminim Güzin mutlaka "Çerkez tavuğu" sunmuştur konuklarına, yanında nohutlu pilav mutlaka ve kimbilir başka neler...

Sonra *Memed Le Mince. Le Pilier* yani İnce Memed ve Ortadirek gibi Türk edebiyatının yüz aklarını çevirdi. Yaşar Kemal'in Fransa'da tanın-

ması böyle başladı. Yaşar Kemal'in daha önce *Bebek, Pis Hikâye* gibi öykülerini çevirmiş ve dergilerde yayınlamıştı.

Daha sonraki yıllarda Güzin Yunus Emre'den, Melih Cevdet Anday'dan, Sevim Burak'tan ve elbette geçmiş yılların en iyi dostlarından biri olan Oktay Rifat'tan çeviriler yaptı.

Sevim Burak'ın Güzin ve Abidin için özel bir yeri var: Özellikle Sevim Burak'ın Ömer Uluç ile yaşadıkları dönemde Abidin ve Güzin'in sık sık gördükleri ve hayran oldukları, Türkiye'nin en iyi, ama maalesef kıymeti henüz yeterince bugün bile anlaşılamamış bu yazarını Güzin her zaman, bugün bile, çok sever. Çok beğenir. Yere göğe sığdıramaz: "Keşke ölmeseydi."

Tabii burada Güzin'in Fransızca birçok ve pek değişik dergilerdeki, toplu kitaplardaki makalelerinin dökümünü yapmıyorum. Başlı başına birkaç sayfalık bir iş.

Eee peki sonuç ne?

Sonuç şu: Güzin bizzat kendisinin de zaman zaman ve genellikle sohbetlerimizin sonuna doğru belirttiği gibi: "Bazen düşünüyorum da, ne kadar çok çalışmışım ne kadar çok, diyorum, kardeşim."

Doğru. Güzin çok çalıştı. Ve bu çok çalışma faslı henüz bitmiş de değil: Abidin ve Nâzım için bu kadın daha çok çalışır kardeşim. Çok.

Sonra şunu da eklemek lazım: Abidin ve Güzin trenine/katarına çeviri ve kitap yayını vesilesiyle yeni yüzler, yeni insanlar, yeni kadınlar ve erkekler katıldılar: Pierre Chuvin gibi. Michele Aquien gibi. Marc Delouze gibi.

Bu arada örneğin Edouard Roditi ile Yunus'tan yaptıkları İngilizce çevirileri "Five Poems" adı altında 1974'te New-York'ta *Antaeus*'ün 15. sayısında yayınladılar.

Veya Direniş Hareketinin en ilginç simalarından, FKP'li ve Nâzım Hikmet hayranı Jean Marcenac ile Nâzım'dan *Un Etrange Voyage*'ı çevirdiler: 1980'de Maspero Yayınevi yayınladı.

Sergiler Sergiler

1956 sonundan itibaren, Abidin ve Güzin'i, 13 Quai Saint-Michel'deki yeni ev-atölyelerinde buluyoruz. Artık ucuz otel odaları ve bin bir

sorunu, artık Schola Cantorum ve kış gecelerinin soğukları geride kaldılar. Geçmişte birer anı.

Abidin, Güzin'in 1954'ten beri yanında bulunması sayesinde düzenli bir yaşam tarzına kavuşmuştur ve sanki daha iyi çalışmaktadır.

Nitekim Paris'teki ilk kişisel sergisini 11 Şubat 1955'te Jean Fournier'nin *"La Librairie-Galerie Kleber"*inde açmış ve bütün resimleri satılmış, Fransa Devlet Koleksiyonu bir tuvalini satın almıştır.

"İşkenceler ve Atom Korkusu" konulu resimlerinin yer aldığı serginin davetiyesini bir sarı kâğıda yazan Philippe Soupault'dan başkası değildir. Hani birkaç yıl önce Ankara'da tanıştığımız şair ve yazar. Serginin açılışına dünya kadar insan gelmiştir:

Bizim tanıdıklarımızdan Ahmet Hamdi Tanpınar (O sırada Paris'tedir), Fanchette, Pierre Biro, belki Elisabeth Maupoil, Andre Kedros (Bende Kedros'un sergi açılışında çekilmiş bir fotoğrafı bile var), Fahri ve Neriman Petek, belki Boratavlar ve daha pek çok insan...

Basından olumlu not almıştır Abidin'in "koyu renklerin hâkim olduğu yağlıboyaları."

Örneğin P. D. imzasıyla *Les Lettres Françaises'de "Premiere exposition a Paris du peintre turc: Abidine"* başlıklı makaleyi yazan belki Pierre Descargues'dır: Sonraki yılların vazgeçilmez sanat eleştirmeni: Radyoda bilhassa. Abidin'in "Massacre" ("Katliam") başlıklı eseri sayfanın yarısına yakınını dolduracak biçimde sunulmaktadır dergide. Bu dergi Aragon'un yönetiminde yayınlanıyor. Ve Abidin 1955'ten itibaren dergiye desenleri ve çizgileriyle, daha sonra resimleriyle (Kemal Tahir'in *Köyün Kamburu'nu*, Nâzım Hikmet'in *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim*'in Fransızca çevirilerinin yayınlanması vesilesiyle yaptıkları örneğin) düzenli katkıda bulunacaktır. Belki de katkısına biraz daha erken başladı. *Les Lettres Françaises*'daki (Kısaca LF) ilk çizgilerini gören ve onları çok beğenen ve bunun üzerine ressam olmaya karar veren ve öğretmenlik mesleği yanında ressamlık da yapan kendi ölçeğinde epeyce tanınan FKP'li Gerard Gosselin diye bir ressamla tanıştım. Ve bana 1955'ten bu yana biriktirdiği Abidin çizgileri koleksiyonunu gösterdi: Abidin'in çizdiği her şeyi saklamış. İnanılır gibi değil. Sonra, ricam üzerine, onların her birinin ayrı birer fotokopisini yapıp sundu. Tamam epey tuzluya mal oldu, ama

böyle bir şeyi öğrenmenin ve Abidin'in LF'daki ve ayrıca *L'Humanite'deki, L'Humanite Dimanche*'daki ve FKP'nin diğer yayın organlarındaki eserlerinin birer örneğine sahip olmanın "fiyatı" olmaz!

Necmi Sönmez, daha önce birkaç kez andığım makalesinde, bu sergi hakkında şunları yazıyor:

"Koyu renklerin hâkim olduğu bu sergideki yağlıboyalarında 'destansı' bir anlatım tarzı geliştiren sanatçının, figür olgusunu kendine göre çözümlemeye çalıştığı gözlemlenir. Aynı yıllarda figürlü işlerinin yanı sıra, non-figüratif olarak nitelendirilebilecek olan kompozisyonlar üzerinde de çalışan Abidin, çalışmalarını tarihsel olarak birbirlerine eklemlenen dizilerle değil, çoğu kez karşıtlık yaratacak denli farklı kıyılarda sürdürdüğü için, o yılların gruplaşmalarına girmeden 'güncel resim dilinin' olanaklarını araştırmıştır."

Ahmet Hamdi Tanpınar ise Adalet Cimcoz'a gönderdiği 28 Şubat 1955 tarihli mektubunda bakın neler yazıyor:

"Abidin'in resimleri için kaçamak yapmadım. Resimler güzel. Bazıları çok güzel, fakat O da dev olmak iddiasında... Şurası var ki, Abidin bugün Paris'te yapılan figüratif resmin ve bilhassa konuşan resmin en iyilerini yapmış gibi görünüyor. Art Modern bir tablosunu satın aldı. İyi satış yaptı. Desenleri çok güzeldi ve hemen hemen (hepsi. MŞG) kapışıldı."

O sergi açılışındaki asıl olay Andre Verdet'nin "geçişi"dir: Resimleri çok beğenen Verdet, Abidin'e "Bunları Saint-Paul-de-Vence'da da sergileyelim" der. Ve sonra Abidin'in Vence dönemi başlar... Ve bu dönem gider... Durmamacasına ve sonuna kadar.

Bu tarihten sonra Paris resim dünyasında artık bir Abidin ismi vardır. Belki herkesler duymaz ama bu işin meraklıları duyarlar.

Düşsel Bir Uzaya Kısa Bir Yolculuk

6 Ekim 1957'de SSCB tarihin ilk uydusunu, Suputnik'i, uzaya gönderdi: Yörüngesi etrafında dönmeye başladı. Uzayın fethine başladık kardeşlerim. Aşağıdaki bizlere ise bir şeyler oldu:

Ama ne iyi ki Abidin'e ilham bu kez "yukarıdan" geldi: Evet dünyaya yükseklerden bakmak, yeryüzünü gökyüzünden ve ötelerinden seyreyle-

Abidin ve Güzin Saint-Paul-de-Vence'da.1950'lerin sonunda. M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

mek / seyretmek arzusu ve uçaklar sayesinde elde ettiği deneyimle sarıldı fırçasına Abidin.

Ayşenur Arslan'ın, 1992'de, *Skylife* için yaptığı söyleşide, Abidin gazetecinin, "Dünyayı yükseklerden seyretme deneyiminin etkisiyle hiç resim yaptınız mı?" sorusuna şu yanıtı veriyor:

"Yaptım. Hatta Gagarin ilk kez uzay uçuşunu başarmadan önce, yanılmıyorsam altı ay kadar önce, Paris'te uzay resimleri sergiledim. Bunları yaparken elbette uçaklardan edindiğim deneylerden faydalandım. Bir de

hayal gücü. Uçmak, insanoğlunun çok eski bir özlemi. Mitologyada İkar... Evliya Çelebi yapay kanatlarla Galata Kulesi'nden Üsküdar'a uçan bir yiğitten söz eder. Leonardo Vinci çeşitli uçuş makinaları çizip durmuştur. İnsanın bilinçaltında hep uçmak özlemi var. Zaman zaman düşlerimde uçtuğum oluyor, ama kanatsız, salt içimden gelen güçle, tuhaf bir duygu."

Evet Abidin'in Mart 1959'da Paris'te *Galerie Andre Schoeller Jr.*'da açtığı serginin ismi "Uzay"dır.

Gel de uçma şimdi: 31, Rue de Miromesnil'e kadar. Adı geçen galeri Paris'in en şık mahallelerinden birinde. Champs-Elysees Caddesi'nin orada. Cumhurbaşkanlığı Sarayına iki adım. O zaman kendimize bir çeki düzen vermemiz lazım, yola çıkmadan önce.

Evet Abidin'in hani birkaç yıl önce topografyasını çizdiği Paris resim sanatının şık galerilerinden birinde kişisel sergisine gidiyoruz. Ben gidemiyorum: Çünkü henüz Türkiye'deyim. Ama Paris'teki Türkiye "gezegeni" tam takım gidiyor: Ne taksi ne metro: Herkes uçarak gidiyor. Ne iyi ki Paris'te o gün ve o gece "hava trafiği müsait."

Kimler yok ki açılışta: Güzin'in verdiği fotoğraflardan biri masamın üstünde. Gelin birlikte bakalım:

Bizimkiler hemen birinci planda: İşte bu Güzin. Bu ne şıklık ayol! Şık bir beyaz gömlek, şık puanlı ceket ve şık manto. Sol kolunda çantasıyla. Saç uzun ve arkada toplanmış. Ve arkadan bağlanmış. Seyrediyor. Yalnız.

Güzin'in hemen arkasında Pertev Naili Boratav ve yanında mutlaka Louis Bazin: Sırtı dönük ama sırt ve saç fiziğinden (?) tanıyorum. O da paltolu. Boratav'ın sırtında pardesü var, boynunda atkısıyla.

Biraz daha arkada ve salonun köşesinde, aman yaklaşın canım biraz, işte Fahri Petek: Her zamanki gibi sevimli ve güleç. Yanında yine güleç bir vatandaşımız: Bu Oğuz Orbey'dir. Onun yanında ise Neriman Petek: Eşini yalnız bırakacak değil ya. Dahası Abidin'in resimlerine bayılır. Bilmem daha önce yazdım mı? Petekler sevimli bir Abidin koleksiyonuna sahiptir.

Sonra hemen bizimkilerin yanında somurtkan bir amca: Karşısındaki bayanı dinliyor. Bayanı göremiyorsunuz değil mi? Ben ancak yaklaşınca iyice fotoğrafa görebildim. Kabahat onun: O kadar siyahlara bürünür ve başına da bir siyah şapka kondurursa elbette "görünmez." Dedim ama din-

letemedim. Bu kadın kısmı kardeşim insanı öldürür. Evet öldürür. Amcanın morali çok bozuk. Aman hemen çıkıp bir *"flute"* atmalı. Pes!

Sonra kardeşlerim şık bayanlar var: Bu kadar olur: Christian Dior mu? Channel mi? Takınıp takıştırıp gelmişler. Gel de mest olma. Fesuphanallah!

Tam orada işte, o şık bayanın yanı başında bizim Hakkı Anlı. Elinde ne var bakalım: Metre mi? Yok canım? Abidin'in resimlerinin boylarını poslarını ölçmeye mi geldi acaba? Hani ne olur ne olmaz bu adamın adı Hakkı çünkü. Yok canım, metre değil elindeki, pipo. Ne piposu? Yahu anlamıyor musun kardeşim içmek için, tütün içmek için pipo! Aaaa! Tamam be anladım pipo. Yahu bir Fransız filozofu değil miydi *Ceci n'est pas une pipe* diye yazan. Saçmalama be o dediğinin zamanı henüz gelmedi, biz daha bin-dokuz-yüz-elli-dokuz-dayız. Uzayda uçsak bile! Üf be!

Aaa işte Avni Arbaş: Fotoğrafın bir köşesine sıkıştırılmış gibi: Biriyle konuşuyor sanırım. Mutlaka Henriette'dir.

Başka bir fotoğrafım daha var: Ama bunu uzun boylu anlatamayacağım: Çünkü çok kolay: Fotoğrafta sanki sadece Georges Sadoul var: Salonun iç merdiveninden asma kata çıkmış ve sergiyi izleyenleri izliyor: Sanırsın Kızıl Meydan'da Bir Mayıs gösterisini veya Ekim Devrimini anma defilesini tribünden izliyor. Bıraksan sol elini kaldıracak ve "Yoldaşlarını" selamlayacak. *Camarade* kendine gel! Burası bir sergi salonudur. Ayrıca şık bir mahalledeyiz, komünistliğin alemi yok. Aman be!

Fotoğraf kolay dedim çünkü başka tanıdık yok. Ferit Edgü de buralarda bir yerde olmalı, ama nerede? Birazdan bulacağımızı sanıyorum.

Ama bu fotoya bakar mısınız? On beş kişi sayabiliyorum, bunun dokuzu bayan. Erkekler bir kez olsun hiç olmazsa burada azınlıktalar. Yaşasın kadınlar. Ah! O güzel Pariziyenler. Paris'i yiyenler! Şu güzelliğe bakar mısınız? Ah!

Yahu Abidin nerede? Üçüncü fotoğrafımda yakalıyorum Abidin'i: Sol elindeki cigarasından bir nefes çekmiş ve yüzü cigarasının dumanında yitmek üzere. Ama bu cigaradan değil: O yanında duvara dayanmış kürk mantolu bayanı gördünüz mü? Ondan olmalı: O kadının öyle bir gülüşü var ki dayanmak na-mümkün. Abidin'e bakar mısınız? Bir ciddiyet bir ciddiyet inanılmaz. Saç biryantinli olmalı: Tümü arkaya doğru taranmış. Kra-

vat kostüm tamam. Abidin'in hemen yanında arkadan görebildiğimiz bir genç var: Giyim kuşamıyla ve duruşuyla son derece efendi. Duruşundan belli oluyor: Acaba Ferit mi?

Bu fotoğrafları çeken Arlette Rosa'ya burada şapka çıkarmamız şart. Aradan bunca zaman geçtikten sonra bizi o gün ve geceye ve oraya kadar götüren ve dostlarımızla bir araya getiren bu sevimli eserlerini o gün ve o gece orada gerçekleştirip anıları kalıcı kıldığı için.

Abidin düzenli adam: Bütün fotoğrafların arkasına el yazısıyla kondurmuş: "Schoeller." Tarih sormayın. Coğrafyayı hiç!

Tamam da biz buraya resimleri görmeye gelmemiş miydik? *Oui*!

İşte anlatalım resimleri. Necmi nerde? Tamam Necmi Sönmez'i bulduk. O bize resimleri anlatacak:

"Büyük boyutlu non-figüratif (Ben soyut denmesini tercih ederim. MŞG) tuvallerinden oluşan sergisinin teması 'uzay'dı. Kompozisyonlarında 'tanımsız' nesneleri, formları öteden beri severek kullanan sanatçının içinde barındırdığı 'yeni bir şeyler' yapma hissini ortaya koyan bu sergi hakkında o dönemin önde gelen dergilerinde, gazetelerinde çıkan yazılar arasında Raoul-Jean Moulin'in yorumunun özel bir yeri vardır. 1950'lerden başlayarak 1990'lara dek Abidin'in resim serüvenine eşlik eden sayılı eleştirmenlerden biri olan Moulin, sanatçının önemli (bir? MŞG) süreci geçirdiğine işaret etmektedir."

Raoul-Jean Moulin, Abidin'i 1953 yazında Brötanya'nın Saint-Pabu plajında tanıdı. Abidin oraya Henri Lefebvre ile gitmişti. Abidin çünkü 1953'te Lefebvre'in Sorbonne'daki kimi seminerlerini izledi ve onunla arkadaşlık etti.

Raoul ile Abidin dostluğu Paris'te sürdü ve gitti uzun yıllar boyunca.

Ve Raoul, Abidin'in resmi üzerine ilk makalesini 19 Mart 1959 tarihli Les *Lettres Françaises*' de yayınladı. Başlığı şudur: "*Abidine, l'espace imaginaire*" ("Abidin, hayal edilmiş/düşsel uzay").

Birkaç satırını aktaralım o zaman:

"Bu resimde, ...Brötanya'nın ışığını gördüğümü sandım, ama bu belki Boğaziçi'nin, belki Marmara Denizi'nin ışığıydı."

Philippe Soupault, *Aux Ecoutes*'un 1959 Mart sayısında bu sergiye ilişkin yazısına Rimbaud'dan bir mısrayla başlıyor ve sürdürüyor:

" 'Yıldızlı uzaylar ve adalar gördüm' (Rimbaud)

Bugünden itibaren, Galerisine girerseniz, duvarlarda istisnai bir teknikle yapılmış, garip tablolar bulacaksınız, kozmik yağlıboyalar, bizimkinin ölçülerinin dışında bir dünyanın tüm doğuşu... Abidin'in tablolarını gidin görün. Bilgi ve sanat garip yankılarla birbirine karışıyor, bu karmanın (karmaşanın? MŞG) içinde sessizlik neredeyse patlıyor. Herhalde insanı susmaya zorluyor. Resimler önce bir 'bunalım' yaratıyor. Bu duygu geçince onlara 'yerleşmek' isteği beliriyor, çünkü bu resimler insancıllıktan, özünden hiçbir şey kaybetmemişler, evrensele bağlılıkları yüzünden."

(*A'dan Z'ye Abidin Dino*'daki *"uzay resimleri"* maddesinden aktarıyorum: s. 251. Fena halde "çeviri" kokuyor. Ama başka çarem de yok. Orijinal metni görüp bizzat çevirmeyi tercih ederdim.)

Uzaydan kopup gelen/gelmekte olan renklere bürünmüş "iri taşlar" bunlar. Abidin'in Brötanya plajlarında topladığı ince uzun (ç)akıl taşları değil. "Yukarılardan" kopup geliyorlar: Evlerin, sokakların, meydanların üzerine... Başlarımıza dikkat.

Güzin'in söylediğine göre, "Abidin uzaya Gagarin'den önce kendisinin çıktığını iddia ederdi. Nâzım bu resimlerini çok severdi, çok."

Abidin'in bu resimlerinden birini veya ikisini Nâzım Hikmet'e hediye edip etmediğini bilmiyorum. Ama 12 Nisan 1961'de Gagarin'in uzaya çıkan ilk insanoğlu olduğunu tarih kitapları yazıyor. Abidin'in sergisinden iki yıldan daha fazla bir zaman sonra: Ve Abidin sayesinde "yukarıda yolunu daha kolayca bulabildiğini" de tahmin edebiliriz.

A'dan Z'ye Abidin Dino'da yukarıda andığım maddede şöyle bir not bulunuyor, aktarıyorum: "Ruslar (Gagarin) uzaya gitmeden birkaç ay önce de Abidin büyük boy, yağlıboya bir resim yaptı. Bu yapıtında da uzayı anlatıyordu. Gagarin uzaya çıktığında Abidin ondan önce uzayı görüp resimlediğini söyleyerek seviniyordu. Bu tablo Galeri Nev-Ankara kanalıyla Merkez Bankasına satıldı. Bir uzay resmi de Şehnaz Akıncı koleksiyonundadır." (s. 252.)

Sonra, epey sonra, 21 Temmuz 1969'da Neil Armstrong aya ilk "inen" ve orada ilk adımı atan insanoğlu oldu. Ve ne iyi ki bütün bu seyirleri, seyirlik olayları Abidin'le birlikte seyredebildik.

Evet çok kısa bir zaman diliminde insanoğlu yüzyıllardan beri bilinçaltında taşıyıp durduğu iki büyük rüyasını gerçekleştirebildi: Uzaya uçmak. Ve aya gitmek. Ayda yürümek. Ne demeli? Bravodan başka.

İşte 1959 Abidin sergisinin önemi burada: Yıllar öncesinden bu işlerin öncülü olmasında: "Yukarıya" gidecek olanlara "yolu" göstermesinde...

Ferit Edgü, o gün o sergide Abidin'le tanıştığını anlatıyor:

"Abidin'i 1959 güzünde (Hafıza yanılsaması olmalı Mart ayında yapıldı açılış. MŞG) Paris'te tanıdım. Miromesnil'deki Schoeller Galerisi'ndeki resim sergisinin açılışında... Bir-iki hafta sonra telefon ettim ve ilk kez Saint-Michel Rıhtımı 13 numaradaki stüdyolarına gittim... bu stüdyoda çok güzel anılarım oldu.

Nâzım'ı, Tzara'yı, Simanov'u (Simonof olmalı. MŞG), Maxime Rodinson'u, daha nice yazar ve sanatçıyı burada tanıdım." (*Cumhuriyet Kitap*, 5 Kasım 2000.)

Ferit ile Abidin arasında hayat boyu sürecek bir dostluk başladı böylece. Abidin'in İstanbul'daki dost, tanıdık ve arkadaşlarından en beğendiği insanlardan biri Ferit Edgü oldu. Herhalde Yaşar Kemal'den ve Şakir Eczabaşı'ndan sonra: Yaşar Kemal evin çocuğudur. Şakir Eczacıbaşı evin kardeşi. Eh! Ferit Edgü'nün yeri de çok uzakta değil. Daha önce de yazdım Ferit Edgü, Parisli günlerinde, 1960 ve hemen ertesinde, Abidin'in en yakın dostuydu. Veya en yakın dostlarından biri.

Serginin başarısı herhalde Türkiye'de, İstanbul'da, resim çevrelerinde duyuldu. Duymayanlara da, Ahmet Hamdi Tanpınar, yeniden geldiği Paris'ten, Temmuz 1959'da Adalet Cimcoz'a yazdığı mektubunda duyurdu:

İşte Paris haberleri Tanpınar'ın:

"Abidin ben gelmeden evvel sekiz yüz bin liralık (O yıllarda Fransa'da bugün eski frank denilen para birimi geçerliydi. Dolayısıyla bu sekizyüz bin "lira" / frank müthiş bir rakam gibi yansıtılıyor, ama gerçekte onca değildi. Ama yine de az para sayılmaz. Hele o günlerde. MŞG) kadar resim satmış ve cenuba (güneye) inmiş, Avni'nin söylediğine nazaran (göre)

Antibes'de şahane bir villa tutmuş. Avni. Abidin'e hayran. Adım başında durup medhediyor. O (Avni Arbaş da. MŞG) da bir-iki gün sonra gidecek, ama tek odalı bir yere, Henriette'le evlenmişler (Avni ve Henriette, 1958'de evlendiler. MŞG). Henriette'i hâlâ göremedim."

Tanpınar, Pertev Naili Boratav ve eşinin haberlerini de veriyor, aynı mektubunda: "Pertev'le sık sık buluşuyoruz. Gobelins'de küçük bir oda bulmuş, karısı yanında."

1959'da, daha önce Schola Cantorum'a en sevimli günlerini yaşatan ve kendileri de en ilginç yaşam dilimlerinden birini orada yiyip bitiren dostlarımızın, tanıdıklarımızın artık ayrı ayrı mekânlarda ve kendi evlerinde oturduklarını saptıyoruz. Ve kimilerinin yaz aylarıyla birlikte güneye, Akdeniz'e "indiklerini" de:

Örneğin Abidin, Güzin ve Türkiye'den yaz tatili için gelen Güzin'in annesi Antibes'e: Abidinler Nicolas Stael'in intihar ettiği villayı kiraladılar o yaz. Ve yine o yaz epey gelen gidenleri oldu: Ülkeden, Paris'ten...

Avni ve Henriette de Antibes'e yakın bir yerlere.

Elbette o zaman Picasso'ya da rastlanabilir: Çünkü "Küçük Katalan" oralarda "İmparatorluğunu" ilan etmiş. Chagall'ın "yaşam alanına" fazla yaklaş(a)madan. İki "usta" çünkü aynı çöplükte "ötemiyorlar..."

Abidin ve Güzin sık sık "çıkıyorlar." Dolaşıyorlar, çevredeki kasaba ve kentleri geziyorlar: Epey tanıdıkları var çünkü oralarda. Birçok insan onları davet ediyor: Yemeğe, bir bardak bir şey içmeye. Birkaç saat iyi zaman geçirmeye. Buralar ne de olsa "zengin yatağı..."

Ve buralar öteden beri sanatçılarla parası olanların "kesiştiği" kavşaklardan biridir: Matisse, Chagall ve Picasso'nun, sadece geçen yüzyılın ikinci yarısındaki "dinozorları" anacak olursak, bu taraflarda mekân tutmaları sadece bir iklim meselesi değildir anlayacağınız. Peki o zaman sorun nedir? Nerededir?

Sorun: "İmparatorların" imparatorluklarını çok uzatmalarında. Picasso'nun kendine özgü yöntemlerle geliştirdiği ve bunu bile bir sanat biçimine soktuğu medyanın sürekli ilgi odağı olma yöntemini aralıksız ve tek yanlı olarak kullanmasında. Bir yerde, bu bir plaj olabilir, bir cafe veya bir restaurant, Picasso burnunu göstersin bütün medya sadece onunla ilgile-

necektir, diğerlerine ise Picasso'yu seyretmek kalacaktır. "Bu da yeter" diyebilir misiniz? Ressam, sanatçı iseniz? Abidin, Picasso ile Vallaruis'te çalıştığı 1953'te bu alanda belli bir deneyim sahibi oldu mutlaka.

Yaz dinlencesine gitmeden önce ve / veya döndükten sonra, Abidinler, ev-atölyelerinde bir ziyafet vermeyi ve eş, dost ve tanıdıklarını davet etmeyi gelenek haline getirmişlerdi. Hele bir sergide "her şey satıldıktan" sonra. Albert Bitran'a göre, "Abidin satış işini çok iyi bilirdi."

Fanchette, "Bir sergide iyi satış olduktan sonra, Abidin paraları Güzin'e verirdi, O da bunu bankaya yatırırdı" diyor. Eee ne yapsın yani? Paraları evdeki "kasaya" mı koysun? Evde kasa-masa yok ki. Pardon evde masa var ama kasa yok.

Ve o mütevazı ev-atölyedeki o küçük masa beş-on, bazen daha fazla insanın davet edildiği yemeklerde baş rol oynuyor. Kimler gelmiyor ki. 1958'de *"Nâzım Hikmet et le communisme turc"* başlıklı "yani bu kadar olur" cinsinden sıkı bir makale döktürmüş olan Maxime Rodinson. O da FKP'li ama yine de kendine özgü ve bilim adamlığından kaynaklanan bir özgürlüğü var. Bu kendisine bir süre sonra ağır ödetilse bile. Gelenler arasında Abidinlerin kapı komşusu ve bu eve yerleşmelerine vesile olan Cecil ve Lil Michaelis: Cecil ressam ve heykeltraştır, Lil ressam. Ve ikisi de çok zengindir. Güney Afrika'daki pırlantaların ışıkları bazen onların evinde yansır: Vazolarda, aynalarda, banyo musluklarında. Onlarla birlikte veya ayrı ABD'li iyi ressam George Ball...

Güzin kitabında, o masayı ve çatal bıçak takımını ve sonrasını anlatıyor:

"Yine baba evinden kalma, süslü, gümüş balık takımıysa, Paris'e kadar ulaşmıştı günün birinde. Paris'in ucuzcu dükkânlarından alınmış çatal bıçak arasına karışarak, çıkageldiler. Bardak niyetine kullanılan hardal kaplarıyla içilen şaraplar, nefis İstanbul uskumruları niyetine yenilen zavallı kolyoslar... Birbirini hiç tutmayan acayip eşyalar, sofraya getirilip yemek başlayınca şaşırtıyorlardı misafirleri. Tristan Tzara bir akşam bu durumu bir 'Dada gösterisi' olarak kabul edivermişti..." (s. 172.)

Güzin'e Tzara ile ilgili bir iki soru soruyorum:

MŞG: Tzaraların 5, Rue de Lille'deki evine gittiniz mi?

GD: Hayır hiç gitmedik. Hiç evine gitmedik. Hep cafede buluşurduk.

MŞG: Daha önce Montmartre taraflarındaki evine gittiniz mi?

GD: Hayır.

MŞG: Tzara'nın eşini, Greta Knutson'u her halde tanımadınız, madem ki 1936'da ayrılıyorlar. Oğlu Christophe'u tanıdınız mı?

GD: Hayır eşini tanımadık. Oğlunu belki Abidin tanımıştır.

Fanchette Abidinlere davet edildiği bir yemeği anlatıyor:

"Bir kez, henüz evlenmemiştim, (O halde 1961'den önce. MŞG), Abidinler beni evlerine yemeğe davet ettiler. Arkadaşlarını davet etmişlerdi, beni de bu vesileyle davet ettiler. Bir gece boyunca sürdü davet. Güzin'in annesi yemekleri hazırlamıştı. Sevimli ve değişik şeyler yedik. Güzin'in annesi çok nazik bir kadındı."

Güzin Abidin'e gönderdiği mektuplarında, Nisan 1967'de, evdeki birkaç yemek davetinden söz ediyor:

10 Nisan tarihli mektubunda şunları okuyoruz: "Dün akşam yemeğinde Ferit (Edgü olmalı. MŞG) ve karısı (Amelie Edgü olmalı) ve Abdelmalek (Anouar Abdel-Malek. Mısırlı gazeteci ve yazar. MŞG) vardı... Menü: pilav, kuşbaşı sığıreti, salata, peynir, yemiş, rakı, Abdelmalek bir şişe şarap getirdi, içilmedi... Pertev (Naili Boratav) geldi, bugün telefon edecek? Yarın akşama yemeğe çağıracağım, dünkü yemeklerden artanlara." (A. g. k., s. 90.)

19 Nisan 1967 tarihli mektubunda şunları yazıyor: "Cumartesi (22 Nisana geliyor. MŞG) akşamına bir 'diner' yapıyorum: Cecil (*Mektuplar* isimli kitapta sürekli olarak 'Cecile' diye yazılıyor: Yanlış. Çünkü Cecile ismi Fransa'da bayan ismidir. Oysa kitapta söz konusu olan Lil'in İngiliz eşi bir erkektir: Yani Cecil. MŞG), Lil, George (Ball), İzolda, Pierre (Biro olmalı), Mme. Lurçat menü: bulgur pilavı, taskebabı (sığır=ucuz), lahana, salata, muhallebi. Şarabı Lil getirecek." (A. g. k., s, 105.)

25 Mayıs 1967 tarihli mektubunda, o sırada Paris'te bulunan Azra Erhat için düzenlediği 'diner'den şöyle söz ediyor: "Yarın akşam, Abdelmalek Pierre (Her zamanki gibi Biro), Tiraje'yi (Dikmen) çağırdım, Azra şerefine bir şey yapmam lazımdı. Ucuz tarafından. Unuttum sana söylemeye. Azra, ayrıca dehşet bir Osmanlı tası ve enfes bir cezve getirdi bize." (s. 157.)

Aynı mektubunda Pierre Biro'nun kendisini ve Azra'yı La Bûcherie'de yemeğe götürdüğünü de aktarıyor.

Dostların Evinde

Elbette kimi dostlar da sizi davet eder, siz onları davet ettikten sonra. Çok bilinen bir gerçektir: Fransızlar kapılarını öyle herkese kolay kolay açmazlar. Hele burjuva takımı. "Batı"da "aile"nin bir burjuva buluşu olduğunu ve bir kurum olarak "yüceltildiğini" bilmem anımsatmalı mı? Bilhassa kapıları içeriden ve iyi kapamak için.

Ama istisnalar olabilir. İşte Abidin'in Paris resim dünyasında yıldızı parlamaya başlayınca kimi dostları onu ve doğal olarak eşini de evlerine bir bardak bir şey içmeye veya yemeğe davet ediyorlar. Fanchette'in bir tanıklığı var, bana anlatılan başka anılarla örtüştüğü için, bir bölümünü burada aktarmak istiyorum:

"Abidin ve Güzin beni davet edince, ben de onları davet ettim. Onlarla birlikte elbette Avni ve Henriette'i de. Ve anne babamı da. (Bir gerçeği yansıtmak için şunu eklemeliyim: Fanchette'in annesi o sırada çok genç ve çok güzel bir duldur ve genç sevgilisiyle eşi gibi yaşıyor. Fanchette de en doğal biçimiyle *"mes parents"* deyince, benim de "anne ve babam" diye çevirmem nezaket gereği. MŞG). Anne ve babam Abidin'e bayıldılar. Çok beğendiler. Biliyorsunuz Abidin'in müthiş bir karizması var: *Abidin gerçekten charmeur, gentil, charmant.* O zaman anne ve babam da Abidinleri davet ettiler. Birçok kez. Yanılmıyorsam on yılda dört kez. Abidin her zaman çok şirindi, çok sevimliydi. Hoşa gitmek için elinden gelen her şeyi yapıyordu. Zaten doğasında var onun: Hoşa gitmek için elinden gelen bütün gayreti göstermek. Bizimkiler Abidin'i daha çok sevdiler. Fakat Güzin'i bir türlü "çözemediler," sevemediler. (Burada Fanchette birdenbire sesini alçaltıyor ve alçak sesle sürdürüyor konuşmasını:) Çok garip bir yaratık. Evinize geliyor. Ama hiç konuşmuyor. Yani inanılacak gibi değil: Tek sözcük çıkmıyordu ağzından. Yani insan örneğin bir *'Merci, c'est tres bon'* der. Yok tek kelime bile yok. Korkunçtu. Gerçekten korkunçtu. (Fanchette'in birdenbire gözleri yaşarıyor. Aman yapma ne olursun diyorum ama durdurmak mümkün değil. Sanki o yılların sıkıntısı birdenbire sökün ediyorlar. Sonra biraz düzeliyor ve konuşmasını sür-

Tiraje Dikmen, Mahmut Makal, Idil Biret, Hıfzı Topuz. Paris, 1965. Hıfzı Topuz Koleksiyonu

dürüyor:) Hem tek kelime söylemiyor hem de her şeyi tepeden tırnağa ve bakışlarında böyle bir küçük görmeyle, tiksinmeyle neredeyse süzüyor. Sanki insanları ve hatta evde varsa hayvanları yargılıyor. Kendisini o kadar çok beğeniyor ki, sanıyor ki davet edildiği evlerde bile her istediğini yapabilir, istediği gibi davranabilir. Korkunçtu. Yani düşünün sizi davet eden insanların evine geliyorsunuz, içkisini içiyorsunuz, yemeklerini yiyorsunuz, konuşmalarını dinliyorsunuz, eşiniz bu konuşmalara katılıyor hatta kimini bizzat kendisi başlatıyor ve siz bir tek kelime bile konuşmuyorsunuz. Kabul edilebilir gibi değil. (Fransızcasını yazmalıyım: *"Meme pas dire un vilain mot chez des gens ou vous etes invites. C'est carrement inadmissible! "*

Annem ve babam Güzin'e tahammül edemez oldular. Fakat Abidin'in o büyüleyici şirinliği ve şen şakraklığı sayesinde bu dostluk bir süre

sürdü. Ama öyle çok uzun boylu olmadı. Abidin'den bir resim aldılar yine de, 1960'larda. Şimdi bende o resim: Girişte gördüğünüz tablo. Saint-Paul-de-Vence'da da annem onları çok az görüyordu.

Güzin'in o evinize gelip her şeyi tepeden tırnağa denetleyici havasına dayanmak çok zordu. Hatta imkânsız. Sanki sanırsınız Osmanlı sultanlarının saraylarından çıkıp gelmiş ve Fransa'daki insanları yargılamakla görevli. Tahammül edilir gibi değildi. Güzin aynı denetleyici tavrını Saint-Paul-de-Vence'da çarşıda dolaşırken de sergiliyordu: Elleri arkasında ana sokaktan bir geçişi vardır, anlatılamaz: Bazen başında bir şapka veya bere, eller hep arkada, tek tek dükkânlara, mağazalara, varsa galerilere geçerken şöyle alttan bir göz atıyor, sanki belediye zabıtası denetimde sanırsınız. Bir süre sonra esnaf ve tüccar 'Kim bu kadın' filan diye sormaya başladılar. İnanmayacaksınız, benim arkadaşım bazı bayanlar, beni evlerine davet ederken, bir de özel olarak 'O Türk arkadaşını sakın getireyim deme!' türünden vurgular yapıyorlardı. İşte bu hale kadar geldi durum, aynen böyle."

Güzin'in davet edildiği evleri tasvirlerinden birini *Mektuplar*'dan aktarmak istiyorum, bir fikir vermesi için, Güzin 21 Nisan 1967 tarihli mektubunda yazıyor:

"Evi 'bois'ya yakın, yeni inşa, küçük fakat lüks bir apartman, çok gösterişli, zevksiz eşya var, duvarlarda *reproduction* Guardiler filan.

Diner au champagne yedik, De Falla dinleyerek. İşi çelik üzerineymiş. Keban'ı kaçırdığı için çok üzülüyor."

Söz konusu kişi, Mlle. Pruhlien'dir. Türkiye'de Fuat Süren ile ortak işler yapıyor. Güzin'den Türkçe özel ders alıyor. Ve o akşam yemeğine davet nedeni de, Güzin'in bir önceki mektubunda yazdığı gibi, Abidin'in "el"lerinden birini alıp bir dostuna hediye etmek. Güzin 20 Nisan akşamı adı geçen hanıma Abidin'in "el resimlerini götürü"yor. Ve sonrasını 21 Nisan tarihli mektubunda aynen şöyle yazıyor: "Bu sabahın önemli haberi, dün 'ellerinden' bir tane sattım. /100 F. Bizim deli matmazele, birleşen iki eli aldı ve o kadar beğendi ki, hediye vermekten vazgeçti, hemen çerçeveletip evine asacak. Hediye için başka bir tane alırım ileride dedi, iyi!" (A. g. k., s. 112 ve 107.)

Fanchette'in annesi Germaine Steenlet ile annesinin hayat arkadaşı Patrick Marchand'ın çok yakın dostu ve Pierre Biro'nun kardeşi

Abidin, hayranlarıyla Galerie Andre Scholler Jr'daki sergisinin açılışında Mart 1959:Düşsel uzaya kısa bir yolculuk için. M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

Doktor Jean Biro da Abidin'in resimlerine meraklı. Onunla da arada sırada görüşüyorlar.

Nitekim Güzin'in Abidin'e 5 Şubat 1967'de gönderdiği mektubunda, Jean Biro'ya Abidin'in resimlerine meraklı Doktor Dalsace kadar önem verdiğini saptıyoruz.

19 Nisan 1967 tarihli mektubunda ise bir gün önce Jean Biro ile buluştuğunu ve Abidin'in hastalığı ve sağlık sorunları üzerine sohbet ettiklerini aktarıyor. (*Mektuplar*: s. 38 ve 104.)

1967 yılı içinde Abidin ve Güzin arasındaki mektuplaşma diğer yıllara oranla çok daha yoğun: Doğal, çünkü Abidin o yıl, aylarca süren, ameliyat, tedavi ve bunlara bağlı sağlık sorunları sonucu uzun zaman Güzin'den ve Paris'ten uzak kalıyor.

Abidin ve Güzin'in o yılki mektuplarını okuduğumuz zaman çevrelerinde pek çok insanın bulunduğunu anlıyoruz. Böylece Abidin'in bir ressam olarak ve o günlerde maddi durumlarının da çok elverişli olmaması nedeniyle resimlerine meraklı insanlara, resim koleksiyoncusu doktor tanıdıklarına son derece yakın ve dikkatli bir özen gösterdiğini saptama olanağı buluyoruz: Bu bağlamda, örneğin Doktor Dalsace'ın eşinin hastalığı üzerine Abidin yakın bir ilgi gösteriyor, Bayan Hackett'e "hediye edilecek" bir resim birkaç mektup boyunca süren heyecanlı bir serüvene dönüşüyor, o günlerde ekmek parası için özel Türkçe dersleri veren Güzin'in öğrencilerinden birinin Abidin'den bir resim almak arzusu ince bir strateji gerektiriyor vesaire...

Doktorların resim sanatına özel merakının ciddi bir açıklaması yapılmadı henüz. Elbette paraları olduğu için hoşlarına giden resimleri satın aldıklarını söyleyebiliriz. Bundan doğal bir şey olamaz. Bu çok açık. Ama bunun ötesinde başka nedenler olabilir mi? Ciddi bir araştırma konusu olabilir sanıyorum. Özellikle ruh ve ruhsal sorunlarla ilgilenen doktorların resim sanatında bir şeyler aradığını duyumsayan Remzi Raşa gibi ressamlar var.

Jean Biro, Abidin'den resimler aldı. Ama Avni'den daha çok. Özellikle Henriette'in üç-dört portresi. Her biri bir içim su. Henriette'in o yıllardaki güzelliğini bilenler için bu bir sürpriz değil elbette. Ama Avni'nin fırçasındaki ve renklerindeki "aşkı" da es geçmemek şart. Bunların tümü Jean Biro'nun vefatından sonra Pierre Biro'da artık...

Başka Dünyalarda

Abidin'in 1960'lı yıllarda uluslararası boyutunu ortaya çıkarması açısından önemli birkaç sergisini anmak lazım:

1963'te Prag'daki sergisi örneğin.

29 Mayıs-15 Ağustos 1964'te, Zürih'te Colette Ryter Galerisi'ndeki sergisi. Abidin'in İsviçre'deki bu ilk sergisinde "Uzun Yürüyüş" dizisinden yirmi parça sunuldu. Sergi davetiyesindeki sunuş yazısını Abidin'in kadim dostu ve Fransa'nın uluslararası boyutta en çok tanınan sanatçılarından, Jean Lurçat kaleme aldı. Özellikle *tapisserie* sanatının unutulmaması ve yaygınlaştırılması için çalışan ve uluslararası birçok dernek ve benzeri kuruluşta üst görevlere sahip ve bu vesileyle İsviçre'de de çok iyi tanınan Lurçat

Nâzım Kalkavan'la Côte d'Azur'de. M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

bu iş için gerçekten biçilmiş kaftandı. Abidin için bu sunuyu yazmamazlık da edemezdi.

1965'te Kaliforniya'da La Jolla'da Scrott-Faure Galerisindeki sergisi.

Bu sergiler hakkında maalesef fazla bilgim yok. Belgem de.

Abidin'in bu dönem sergileri arasında, kişisel açıdan da en önemlilerinden biri olan 1966 başında Moskova'daki sergisini anmak lazım, bir de 1969'daki İstanbul sergisini:

Abidin'in sergiler listesinde şöyle bir cümle okuyabiliriz: "1966'da, Abidin Moskova'da Dom Pisatli'de eserlerini sergiledi."

Vartan İhmalyan kitabında şöyle yazıyor: "Abidin Moskova'da 'Sovyet Yazarlar Birliği' lokalinde çok güzel bir resim sergisi açtı." (s. 294.)

Güzin bana şunu söyledi: "O sergiyi Simonof yaptırdı. Simonof ile çok ahbaptık. Gelirdi Paris'e, gezerlerdi Abidin'le. Gibert (Gibert Jeune. Saint-Michel'deki en büyük kitabevi ve kırtasiyecilerden biri, belki en tanınanı. MŞG) meraklısıydı Simonof. Yani kalem, defter, kâğıt vesaire... Nâzım da öyleydi ama Simonof neredeyse Paris'e varır varmaz gelirdi Abidin'e ve 'Haydi Gibert'e gidelim' derdi sanki Louvre'a gidecek gibi. Veya 'Louvre'a gidelim' der gibi. Adam meraklısı Gibert'in. Giderlerdi ve Simonof orada dünya kadar kırtasiye alırdı."

Konstantin Simonof (veya Simonov), Sovyet Yazarlar Birliği yöneticisidir. 1951'de Nâzım'ı Moskova'ya varışında karşılayan, hani Nâzım'la birlikte fotoğrafları dünya turu atan yazar. Demek ki zaman içinde Paris'e geliş gidişlerinde Abidin'le ve Güzin'le de tanıştı. Ve Paris'e her gelişinde onlarla görüştü. Ve 1966'daki serginin gerçekleşmesini sağladı. Ve Abidin bu vesileyle 28 yıllık uzun çok uzun bir aradan sonra Moskova'ya gitti:

Abidin'in Moskova'dan Güzin'e gönderdiği 21 Ocak 1966 tarihli mektubunda bakın önce yolculuğuna ilişkin neler yazıyor:

"Yolculuk iyi geçti, ikinci gece uyudum. Alabildiğine kar, alçaklarda güneş, "Rus kışı. Olduğu gibi duruyor." Aradan değil 28 yıl, 28 gün bile geçmemiş görünüşte."

Abidin elbette 1937'deki SSCB'ye ve orada geçirdiği günlere gönderme yapıyor. Ama aynı zamanda rejimdeki "yerinde saymayı" da dolaylı ve mecazi bir biçimde vurguluyor." Rus kışı. Olduğu gibi duruyor." Daha ne yazabilir insan?

Sonra Varşova'da gara Münevver Andaç'ın geldiğini ve görüştüklerini yazıyor ve onun "çok iyi" olduğunu belirtiyor.

"Moskova'da Simonof, karısı, Babayef, Fiş adında bir Türkolog beni karşıladılar.

Otel *Sovyetskaya*'dayım.

Abidin, İstanbul'da, 20 Mayıs 1969'da, sergisinin açılışında, dostlarıyla. M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

Vardığım gece otele Yutkeviç ile karısı geldi, sıkı bir ziyafet üzerinden çalışıldı. Arkasından, piyes yazarları ile halk karşılaşması varmış, Simonof konuşacakmış, beni de götürdü, hem de sahneye, yetmiyormuş gibi tanıştırdı da seyircilere, anlatırsam komiklikleri yazılması uzun sürer. Sonra Babayef'le beraber Nâzım'a gittik, evine. Vera ve başka beş-altı ahbabı vardı. 12'de otele döndüm."

Mutlaka o gün veya birkaç gün sonra çekilmiş bir fotoğraf var: Babayef, Vera ve Abidin bir arada. Herkes sıkı sıkı mantoların, atkıların, şapka, başörtüsü ve kalpakın koruması altında. Eller ya cepte ya eldivenli. Anlaşıldı güneş var ama hava soğuk. Ama ne iyi ki Abidin'in odası "çok rahat ve sıcak. Soğuk değil dışarısı, karlı fakat üşümüyorum. Simonof gara bir kalpak getirdi, tabii küçük. Dün de bir gocuk, fakat hiç ihtiyaç yok."

Biraz önce sözünü ettiğim fotoğraftaki kalpak "küçük" değil, tam Abidin'in kafasına göre. Demek ki arada kafasına uygun bir kalpak bulabildi.

Evet: Çünkü 3 Şubat 1966 tarihli mektubunda yazıyor zaten: "Sıfır altı 20 derece değil, 30 bu sabah, fakat sırtımda Nâzım'ın kürklü paltosu, çok hoş bir kalpak vs."

İşte bu kadar: Paltonuz kürklü ve kafanız kalpaklıysa Moskova soğukları vız gelir tırıs gider.

Aynı mektubunda sergi hazırlıklarını anlatıyor Abidin:

"Dün sergi işi ile uğraştık, 2'sinde (Şubat 1966'da. MŞG) açılacak, ancak yetişecek davetiyeler vs. Çaresiz, beklemek gerekecek. Buranın adetince sergi 7-8 gün sürecek. Reklam filan yapılıyor, Yutkeviç sergiyi açacak."

Sonra Abidin 1934-1937 dönemi arkadaşlarından Vera'dan söz ediyor. Vera Trauberg'den. Ve onun Nâzım'ın Vera'sıyla karıştırılmaması için, ona "bizim Vera" diyor:

"Vera'yı, bizim Vera'yı ancak dün akşam gördüm, bir türlü vakit yoktu. Evine gittim. Aynı insan. Seneler bozmamış tatlılığını, halini. Senin (Güzin'in. MŞG) yüzünden azarlanıp duruyorum herkes tarafından, 'Neden gelmedi, neden getirmedin? ' sorusuna cevap vermekten bıktım. Vera ile Garin'e gittik, Hesa'ya, ha babam çaylar içildi, reçeller yendi, vs.

Onlar ihtiyarlamış, Garin inme geçirmiş fakat şimdi film çeviriyor. Velhasıl, bir günde 28 cilt kalın kitap okumuşçasına içim buruk ve sevinçli de. Her ciltte ölen ölene, doğan doğana. Vera'mn kızkardeşi Ola geçen yıl ölmüş. Nataşa'nın bir çocuğu olmuş. Talin'de profesör, gelip görecek beni.

Şimdi Nâzım'a Novodiviça'ya gidiyoruz."

3 Şubat 1966 tarihli mektubunda Abidin, bir gün önce yapılan sergi açılışından söz ediyor:

"Dün serginin açılışı 'seçkin' cinsinden kalabalıktı, başta Lili Brik vs. Simonof'la Yutkeviç konuştu, bir sürü de eski ahbap vardı. Ne yazık ki Vera, Hesa ve Erast gripli idiler, gelemediler, müthiş üzüldüler... biraz sonra Paul'la Lili Brik'e yemeğe gidiyoruz. (Paul dün sergiye geldi, nutuklardan çok duygulandı, neredeyse ağlayacaktı.)"

Sergi açılışı Moskova basınında yankılanıyor: Abidin 7 Şubat tarihli mektubunda basındaki yankılardan söz ediyor: "*Literaturnaya Gazeta'da* hoş bir yazı çıktı. Akşam *Pravda*'sında da bir fotoğraf, daha da çıkacak yazılar var."

Bu son iki mektubunda Abidin o birkaç hafta içinde (Moskova'dan 12 Şubat 1966'da ayrılıyor) yaptıklarını ve yapmak istediklerini anlatıyor. Sıralıyorum:

"Daha Nâzım'ın bir plak kapağı yapılacak."

"Bugün bir kapak resmi ısmarladılar Orhan Kemal için, yapacağım." Bu konuda ikinci mektubunda biraz daha bilgi var: "Orhan Kemal'in kapağını daha beceremedim."

Şunu eklemek lazım: Abidin'in, resim pazarının durgun olduğu dönemlerinde, arkdaşlarınm, dostlarının kitaplarına kapak yaparak, kitaplarını desenlerle süsleyerek ekmek parasını kazandığı da oldu.

Hele Nâzım Hikmet'in kitaplarını: Hangi dile çevrilip yayınlanırsa yayınlansınlar Abidin mutlaka ya kapaklarını yaptı ya da hem kapağını yaptı hem de birkaç deseniyle kitapları donattı.

ABD'den Nesuhi ve Ahmet Ertegün'ün plak şirketi için ısmarladıkları kapaklar da bu bağlamda işe yaradılar.

Moskova'da Abidin'i "yakalayan" dergi yöneticileri ona hemen bir "Lurçat yazısı" ısmarladılar: Ne diyor Abidin? "Lurçat yazısı, en büyük sanat dergisine."

Jean Lurçat, 6 Ocak 1966'da, yani Abidin'in Moskova'ya hareketinden kısa bir süre önce, beklenmeyen bir biçimde, Saint-Paul-de-Vence'da öldü. Abidin, 17 Temmuz 1988'deki sohbetimizde "Jean Lurçat'nın cenaze törenine katıldım." dedi. Bu tarihten sonra Abidin ve Güzin'le Simone Lurçat arasında çok daha sıkı bağlar kuruluyor: Sanki "pederin" anısını yaşatmak isteyen geniş bir aile.

Moskova'ya vardığında Lurçat anılarıyla yüklüdür Abidin, kendi ilk gençlik anıları yanında. Ve SSCB'de tahmin edeceğiniz bin bir nedenle özellikle sanatçı aleminde çok iyi tanınan Lurçat için, makale mi, konferans mı ne dilerseniz dileyin Abidin'den:

Nitekim öyle de oluyor:

3 Şubat tarihli mektubunda yazıyor: "Mimarlar Evinde büyük bir toplantıda, habersiz beni konuşturdular, hem de Rusça! Kalabalığın önünde yirmi dakika Rusça konuştum Lurçat üstüne. ne hikmetse dediğimi hem anladılar, hem de müthiş alkışladılar. serde meğer Gambeta'lık var-

mış da haberim yoktu. Aynı oyunu, Asya-Afrika Enstitüsünde, Türkologlarla oynadılar bana, yarısı Rusça yarısı Türkçe oldu o iş."

Bu kadar da değil: Abidin'e "ısmarlanan" bir iş daha vardır: Biraz önce yazdığım gibi, "Bir de Lurçat yazısı, en büyük sanat dergisine."

Lurçat yazısı çok sarıyor Abidin'i ve 7 şubat tarihli mektubunda coşkusunu dile getiriyor: "Dün Lurçat yazısını bitirdim, sanırım çok iyi. Lüksçe bir dergide çıkacak, renkli diapozitif istiyorlar çabucak, ayrıca siyah beyazlar da (desen) işe yarar. Renkli diapozitif yoksa, çok iyi renkli ve renksiz (Abidin iyice coşmuş: "Renksiz" olur mu yahu! Siyah-beyaz demek istiyor usta. MŞG) fotoğraflar. Ayrıca Lurçat'nın fotoğrafları da lazım. Hepsini Simonof'a göndermeli."

Simonof'un adresini veriyor Abidin.

Bunların yanında "ressamları ziyaret ediyor:" "Birkaç ressam ziyaret ettim, mutlaka uğramamı istiyor hepsi, kolay olmuyor."

"Nâzım'ın arşivlerinde" çalışmak istiyor ama hâlâ "çalışamadım" diye dert yanıyor. "Daha müzelere gidemedim, film seyretmedim" diye de...

Ve şunu ekliyor, 7 şubat tarihli mektubunda:

"Dün Vera'ya (Nâzım'ın) uğradım, Nâzım'ın evini çok seviyorum, her tarafta varlığı duyuluyor."

Oysa kendi ülkesinde Nâzım'ın şiir kitapları toplatılıyor Şubat 1966'da. Bu bir rastlantı olabilir mi?

Nâzım Hikmet'in Dost Yayınları tarafından Şubat 1966'da yayınlanan *Yeni Şiirler* isimli kitabı toplatıldı evet. Ve kitabın yayın sorumluluğunu üstlenen Nezihe Meriç yargılandı. Hapis cezası verdiler. Hapis cezasının uzunca bir süre ertelenmesinden sonra bir af yasasıyla kurtuldu. Burası Türkiye kardeşim.

İstanbul'da Sergilemek, İstanbul'da Sergilenmek

Yıllar sonra Abidin kendi ülkesindeki kişisel sergisini 20 Mayıs 1969'da İstanbul'da açtı: Beyoğlu'ndaki Galeri-I'de. Serginin ismi başlı başına bir alem: "İstanbul Gözler Kapalı."

Abidin, 1969'da, Türkiye'ye iki kez gitti. İlki sergisi içindir: Belki nisan ayından itibaren ama kesinlikle mayıs ayından haziranın sonuna kadar kaldı: İstanbul'dan ve sergisinin açılışından kısa bir süre sonra, Anka-

ra'ya gitti ve Adana'ya da uğramak istiyordu ama birazdan göreceğimiz gibi, bu yolculuk daha sonraya kaldı.

Sonra 30 Ekimde yeniden Türkiye'ye gitti ve bir süre kaldı: İstanbul, Ankara ve Adana'da. Bu ikinci yolculuğun amacı farklıdır: Göreceğiz.

Ocak 1952'den beri ilk kez Mayıs 1969'da İstanbul'a varan Abidin, uçaktan iner inmez tutuklanıyor. Sansaryan Hana götürüyorlar.

Bu olayı Güzin ve Abidin bana anlattılar. Güzin'den aktarıyorum:

"Polisler Abidin'i götürmek isteyince, kendisini karşılamaya gelen birçok insan arasında bulunan Cevat Çapan ve Jak Şalom 'Biz de geliriz' deyip Abidin'i yalnız bırakmıyorlar. Cevat kendisini tanıtıyor. Jak ise 'Siz kimsiniz' diye soran polise 'Ben oğluyum' yanıtını veriyor, son derece kızgın."

Cevat Çapan o günlerde tanınan bir çevirmendir: Örneğin Sean O'casey'den *Sağlık Yurdu* isimli piyesi çevirmiştir. Ve Piyes 1962'de yayınlanmıştır. Jak Şalom ise İstanbul Sinematek'in yöneticilerindendir. Hüseyin Baş, Onat Kutlar ve diğer arkadaşlarıyla.

Abidin'e ilişkin birçok kitapta yayınlanan bir fotoğraf vardır: "Cevat Çapan ve Abidin Dino, Emniyet I. Şube merdivenlerinde, 1969" alt yazılı. Cevat Çapan kravatlı, kostümle pardesülü, sağ eliyle saçını arkaya doğru düzeltiyor. Çok ilginçtir bu fotoğraf: Çünkü Abidin de aynı hareketi yapıyor: O da sağ eliyle saçını düzeltiyor. Herkes kendine sanki çeki düzen veriyor. Fotoğrafı çeken kim? Yüzde yüz Jak Şalom (mu?). Jak, Paris yıllarında da Abidin ve Güzin'in hep en yakınında bulundu. 1991'deki hastalık günlerinde, Abidin'i hastaneye kadar götüren Jak, Abidin'e 1969'u hatırlatıyor: "Jak, Sansaryan Handa da peşimi bırakmamıştı. Üst kata kadar gelip, ne olur ne olmaz beklemişti o zamanlar." *(Ölüm mü? Ne Buluş! s. 37.)*

Abidin neden gözaltına alınıyor biliyor musunuz? 1952'de "beraat eden seramikler yüzünden" (!!!) Dedik ya kardeşim Türkiye'deyiz. Sonra ne oluyor peki?

Güzin kitabında şunu yazıyor: "...uzun uzun sorgu sualden sonra, ertesi gün artık bu dosyanın kapatılabileceğine karar verdiklerini söylüyorlar Abidin'e." (A. g. k., s. 167.)

Abidin, Andre Velter'e şunları anlatıyor, 1990'da: "Türkiye'ye o ilk dönüşümde bir-iki gece gözaltında tutuldum."

18 Mayıs 1969'da Abidin kaleme sarılıyor ve Paris'te kalan Güzin'e haberlerini iletiyor:

"Güzinim,

Sana ilk mektubum, İstanbul'a öylesine daldım ki, adım adım seninleyim, mektup yazmak, sanki bildiğin şeyleri tekrarlamak."

Sonra Abidin birden ona kadar bir sıralama yapıyor, böylece en azından ona kadar sayabildiğini ispat ediyor. Aynen şöyle:

"1/Dostlar her şeyime dikkat ediyorlar. Su, uyku, yiyecek...

2/Şehri acelesiz ve otomobille geziyoruz.

3/Renkli resimler yapmam gerekli idi, onları yapmak üç gün sürdü, sanırım fena olmadılar.

4/Beni sakın merak etme, bir ay sonra gelmemem için hiçbir engel çıkmaz kanısındayım.

5/İstanbul berbat ve harika.

6/Boğaziçi daha da güzelleşmiş, erguvana batmış.

7/Seni soran sorana, sensiz gelmiş olmanın cezasını çektiriyorlar.

8/Bu gece Füreya'nın evinde İstanbul'un yarısı ile beraberiz.

9/Adana'ya ayın 29'unda gitmeyi düşünüyorum.

10/Seni yüreğimin dibinden seviyorum." *(Mektuplar: s. 181.)*

Sergi Galeri I'de. Ama galerinin ismini GALERİ BİR olarak yazanlar da var. Her neyse yerini biliyoruz: Beyoğlu Parmakkapı'da. Parmak kadar kapıyı nasıl bulacağız diye merak etmeyin. Şuradaki kalabalığı görüyor musunuz? İşte tam orası.

Abidin henüz gelmemiş. Neden acaba? Güzin'e yazdığı mektubu bitirmeye çalışıyor da ondan:

"20 Mayıs 1969. Saat 16.

Sevgili biricik Güzinim,

Biraz sonra sergiye gidiyorum, açılışa, fakat sensiz hiçbir şeyin tadı tam değil.

Şehir kıyasıya saltanatlı ve yetim, üstelik zırdeli, yani İstanbul hep bildiğin gibi. Okunup da unutulmuş kitabı, şaheser kitabı, yeni baştan buluyorum. Her sayfasında sen varsın, ikimiz varız ve de bütün sevdiklerimiz.

Muazzez Hanım'la telefonda konuştuk, bu akşam sergiye gelecek. Daha şimdiden sekiz resim satıldı.

Beni hiç merak etme, yarın iki-üç günlüğüne Melih'e (Melih Cevdet Anday'a. MŞG) gidiyorum, uyumaya..."

Neler sergiledi Abidin? Bu sorunun yanıtını Ferit Edgü'nün *Abidin Dino Üç Şehir* isimli kataloga yazdığı "Üç kentin bir ressamı" başlıklı şirin tanıtım yazısında buluyoruz:

"1968 yılında, yeni açılan bir galeriden bir çağrı aldığında, on yedi yıllık bir ayrılıktan sonra, Paris'te, düşlerindeki İstanbul'un resimlerini gerçekleştirdi. Daha doğru bir deyişle, düşlerindeki İstanbul'u resimledi."

Edgü, şunları da ekliyor-makalesinde: "Kendisini, Batıda yaşayan Doğulu bir sanatçı gibi duyuyordu. Rönesans sonrası yağlıboya tablo resminden çok, Osmanlı hattatları ve Uzakdoğu ressamları soyundan geldiğine inanıyordu. Batı resminde ışığın dışardan geldiğini ve resmin dünyasının üstüne düştüğünü, Doğu resminde ise resmin, resmedilenin içinden fışkırdığını gözlemlemişti. *Antibes* ve *Paris* resimleriyle, *İstanbul* resimlerini yan yana seyrettiğimizde, bu sözcüklerin somut olarak ne anlama geldiğini anlamamız kolaylaşıyor... Uzun bir aradan sonra özyurdunda açacağı ilk sergi için 1966-67 yıllarında gerçekleştirdiği *İstanbul* resimleri ise guvaş ve suluboya. Paris'te gerçekleştirilen bu resimler yaklaşık yirmi yıllık bir özlemin resimleri. Abidin, bu çok renkli, çok hareketli resimleri sanki gözlerini kapayıp bir İstanbul düşü gördükten sonra kâğıda dökmüş."

Serginin isminin "İstanbul Gözler Kapalı" olması boşuna değil demek. Dahası Shakespeare'e gönderme de bulabiliriz: "Gözler kapalı görür en iyi" gibi bir şey yazmamış mıydı şair?

Açılışta Ferit Edgü mutlaka oradaydı. Ama bendeki üç fotoğrafın hiçbirinde görünmüyor. Sağlık olsun. Bendeki fotoğraflara baktığımız zaman Abidin'in bütün kadim dostlarının açılışta yanında olduklarını saptıyoruz. Kimler yok ki: Sabahattin Eyüboğlu, Oktay Rifat, Necati Cumali, Şehnaz Akıncı, İdris Küçükömer, Suavi Koçer, Mengü Ertel, Nehar Tüblek, Kuzgun Acar... Ve maalesef isimlerini bilemediğim ve bu nedenle beni bağışlamalarını rica ettiğim birçok şirin ve şık bayan ve başka bir dizi sevimli insan. Yaşar Kemal eminim oralarda bir yerde olmalı. Niye fotoğraflarda

yok? Belki henüz varmamıştı o saatte. Tilda da gelmiş miydi? Azra Erhat nerede? Mina Urgan? Belki birazdan uğrayacaklar. Mutlaka Şakir Eczacıbaşı da. Gül Ar ve diğerleri de...

Çok sevimli oldu açılış. Çok gülündü: Fotoğraflar ispatıdır. Çok sigara içildi. O gece orada çok sakal, çok da bıyık vardı. Çok sohbet edildi. Çok çok çoklandı. Yılların biriktirdiği hasret öyle birkaç saatte geçer mi sanıyorsunuz? Hele İstanbul nam dersaadette. Elbette her şeyi açılışta, ayaküstü birkaç saatlik sohbetlerde konuşmak ve bitirmek mümkün değil. O zaman açılış sonrasında mutlaka bir yerlere gidip, yiyip içmek ve sohbete devam ettmek gerek.

Abidin o gece, hemen açılış sonrasında, nasıl yaptıysa yaptı, Güzin'e birkaç satır daha yazdı:

"Sergiden çıkıp sırılsıklam elbiselerimi değiştirip (şehir fırın gibi) Şehnaz'ın arabası ile Tarabya'ya geldik. Sergi görülmemiş bir kalabalıkla hınca hınç doldu. Kaç resim satıldı bilemiyorum. Kavgalar çıktı (resimleri paylaşmakta). Çiçek buketleri, televizyon, gazeteciler, fotoğrafçılar vb... Hepsi bir yana bana seni gerek seni."

Yunus Emre de anlaşılan açılıştaydı.

Güzin, 25 Mayıs 1967 tarihli mektubunda İstanbul'daki Abidin'e Paris haberlerini iletiyor:

"Herkes senin dönüşünü bekliyor, hep soruyorlar, satılan büyük resim Lozan'a gitti. Bazı satışlar için senin dönmeni bekliyorlar.

Şimdi Nesuhi (Ertegün) ile yemek yedik ve o New-York'a uçtu. Sana, ısmarladığım gömlekleri getirdi sekiz tane! Sakın orada gömlek alma."

Burada bir saniye durmamız lazım: Nesuhi Ertegün, o günlerde, daha sonra ve her zaman Paris'e ya gelirken bizzatveya postayla veya başka bir gelenle Abidin'e gömlekler gönderdi hep. 1982'den itibaren Abidin'le sıkı dostluğumuz döneminde bu gömleklerden benim de payıma düşenler oldu. Abidin paylaşmayı seven bir yoldaştı. Ve bana da bir-iki bazen üç gömlek ayırırdı. Yepyeni. Taptaze. Bazen bir yazlık pabuç ta. Bazen bakarsınız bir deri ceket. Evet hem Nesuhi Ertegün gönderirdi veya getirirdi ABD'den, hem de Türkiye'den Şakir Eczacıbaşı. Hepsine tekrar teşekkür. Güzin'in de giysi alanında destekçileri eksik değildi: En başta Yaşar Kemal ve Şehnaz

Akıncı. Yaşar Kemal her seferinde birkaç çift güzelim pabuç getirir(di): En iyi deriden. Adanalı adam deriyi kokusundan bilir. Renginden tanır. Tabakhanelerde az mı talim ettik? Boşuna mı sandınız? Şehnaz Akıncı, İstanbul'un o yıllardaki dillere destan terzisi, Paris'e her geldiğinde bavullar dolusu giysiyle gelir. Ve onların tümünü, evet tümünü, Güzin'e bırakır dönerdi. Nitekim bakın Güzin biraz önce okumaya başladığımız mektubunda Abidin'e ne siparişler yapıyor:

"Oradaki sergi parasından eğer başka ciddi bir şeye (Buraya bir mim koyalım: Çünkü bu ciddi iş belki bir ev satın alınmasıdır. Birazdan göreceğiz. MŞG) toptan yatırmayacaksan, bana öte beri al ve özellikle bir kışlık palto, Şehnaz ya da Nezihe getirirler. Nezihe kabul etti. Palto hem spor hem şık olsun, sen Şehnaz'la seç 42 beden bir de ipek jarse elbise mümkünse yakalı. Tiraje'ninki gibi, Şehnaz bilir, açık renk, çanta. Ama toptan parayı bankaya yatıracaksan bir şey istemem."

Daha ne isteyeceksin Güzin Hamın? Belki şunu: "Zaten aslında, senin bir an evvel gelmenden başka bir şey istediğim yok."

Ama Güzin bu, gazetelerde özellikle *Cumhuriyet*'te sergiye ilişkin iyi haberleri okuduktan sonra, sergi ve açılışının başlıbaşına bir "olay" haline döndüğünü öğrendikten sonra, 31 Mayıs tarihli mektubunda yeni siparişler ekliyor listesine: "Kendine kostüm yaptırman çok iyi, bana, para yetişirse paltodan başka, bir de ince yünlü kumaştan bir tayyör de al, getirecek insan bulursan bir iki tane renkli, yollu çarşaf, dört köşe yastık yüzü."

25 Mayıs tarihli mektubunda, klasik tavsiyelerini yapıyor Güzin. Yazayım mı? Yazmıyorum. Meraklıları *Mektuplar'da (s. 184)* okuyabilir.

Ama 31 Mayıslı mektubundan birkaç satırı aktarmam lazım: Güzin'in Abidin'in sağlığı üzerine nasıl "titrediğini" göstermek için: "Yeme içmelere dikkat ediyorsun değil mi? Sular hep kaynıyor değil mi? Dondurma, şerbet, gazoz filan da içmiyorsun ya, buzdolabındaki buz parçaları kaynamış su ile yapılıyor değil mi? "

Nasıl? Nâzım Hikmet'in, Mayıs 1958'de, Paris'e gittiğinde eşi Doktor Galina Grigoryevna Kalesnikova'nın yazdığı ve Paris'te Güzin'in Nâzım'ın canını çıkarırcasına harfî harfine uygulamakta ısrar ettiği "on bir emrinden" daha somut değil mi?

Güzin, 25 Mayıs tarihli mektubunda, şunları yazıyor: "Bense İlhan Selçuk'tan mektup bekliyorum. Nâzım (Kalkavan)la dün telefonda konuştuk. Salı günü İstanbul'da olacak."

İlhan Selçuk'tan beklediği mektubun hangi konuyu ilgilendirdiğini bilemiyorum. Ama Abidin'in Nâzım Kalkavan'la "sinema işleri" için İstanbul'da görüşmek istediğini ve Kalkavan'ın İstanbul'a dönmesini beklediğini biliyorum: Birazdan göreceğimiz gibi,

Güzin daha sonra George Ball'dan söz ediyor: "George"a şamfıstığı getir, hafta sonunda geliyor O."

Aslında Güzin o sırada doktora tezininin savunmasının hazırlıklarıyla ve İNALCO'daki derslerinin yoğunluğuyla boğuşuyor aynı zamanda. Biraz panik havası yaşıyor.

Abidin, İstanbul'da Nâzım Kalkavan, Şakir Eczacıbaşı başta ve diğer dostlarıyla birçok işi kotarmak istiyor: Örneğin sürekli bahsi geçen bir "sinema işi" var.

Sonra eş, dost-akraba ziyaretleri...

Sonra geçmiş dönemlerin kalıcı arkadaşlarıyla görüşmek, dolaşmak, hoşça vakit geçirmek.

Sonra onca sevilen İstanbul'la özlem gidermek. Kolay iş değil.

Bakın "tarihsiz" ama Mayıs 1969'da yazıldığı içeriğinden belli mektubunda neler diyor, Abidin:

"Bu sabah 9'da Selçuk Milar (1940'ların Ankara'sı merhaba! MŞG) geldi, tatlı tatlı konuştuk.

10. 30 Sabahattin'le (Eyüboğlu) Şakir (Eczacıbaşı) beni gelip aldılar, Beyazıt bitpazarına gittik, bir derya...

Orada Aktedron Fikret'e rast geldik, abuk sabuk küçük şeyler satın aldık. Şaheser kilimler vardı, kocaman 200-300 lira arasında. Derken, bir genç, sahaflardan çıktı, bana Nâzım'ın *İstiklal Harbi Destanı*'nı imzalattı, resimlerden tanımış."

O günlerde neredeyse bütün gazetelerde Abidin ve sergisine ilişkin epey fotoğraf ve makale ve haber yayınlanması, serginin hem kültürel hem de toplumsal bir olay biçimine dönüşmesi üzerine söz konusu genç demek ki Abidin'i gazetelerde yayınlanan fotoğraflarından tanıyor. Bu aynı za-

manda bana Nâzım Hikmet'in özgürlüğüne ilk kavuştuğu günlerde Kadıköy'den geçerken, oradaki dükkânlardan birinden bir gencin onu tanımadan sokağa fırlamasını ve Nâzım'dan bir şiirin birkaç mısrasını okumasını anımsattı. Ne hoş.

Abidin arkadaşlarıyla İstanbul'daki gezintisini anlatmayı sürdürüyor:

"Açık havada, yoğurtlu kebap yemeğe, Sultanahmet'e gittik, arkasından Sokullu Camii'ne, oradan Azra'ya (Erhat) geldim, iki saat uzandım. Şimdi araba gelecek, Oktaylara (Rifat) gideceğiz."

Abidin Melih Cevdet Anday'la da görüşüyor:

"Melih'le çok tatlı vakit geçirdik, arada bir iki kere Anadolu sahilinde balık yedik, günde hiç olmazsa bir kere balık yiyorum ve yavaş yavaş balıklaşıyorum. Balık yerken Lil'le Cecil'i ("Cecile" değil, *Mektuplar*, s. 175'te yazıldığı gibi. Pes! Cecil Michaelis yani. Yani Lil'in eşi. MŞG) düşünüyorum, çılgın bir tad ve bolluk!.)

(Nâzım) Kalkavan ancak çarşamba gelecek. Sinema işleri için onu bekliyorum."

Bu "sinema işleri" Abidin'in 1969'da İstanbul'a ikinci gelişinde de sürüyor:

Örneğin Güzin'e Adana'dan gönderdiği 19 Kasım 1969 tarihli mektubunda şu satırları okumak mümkün:

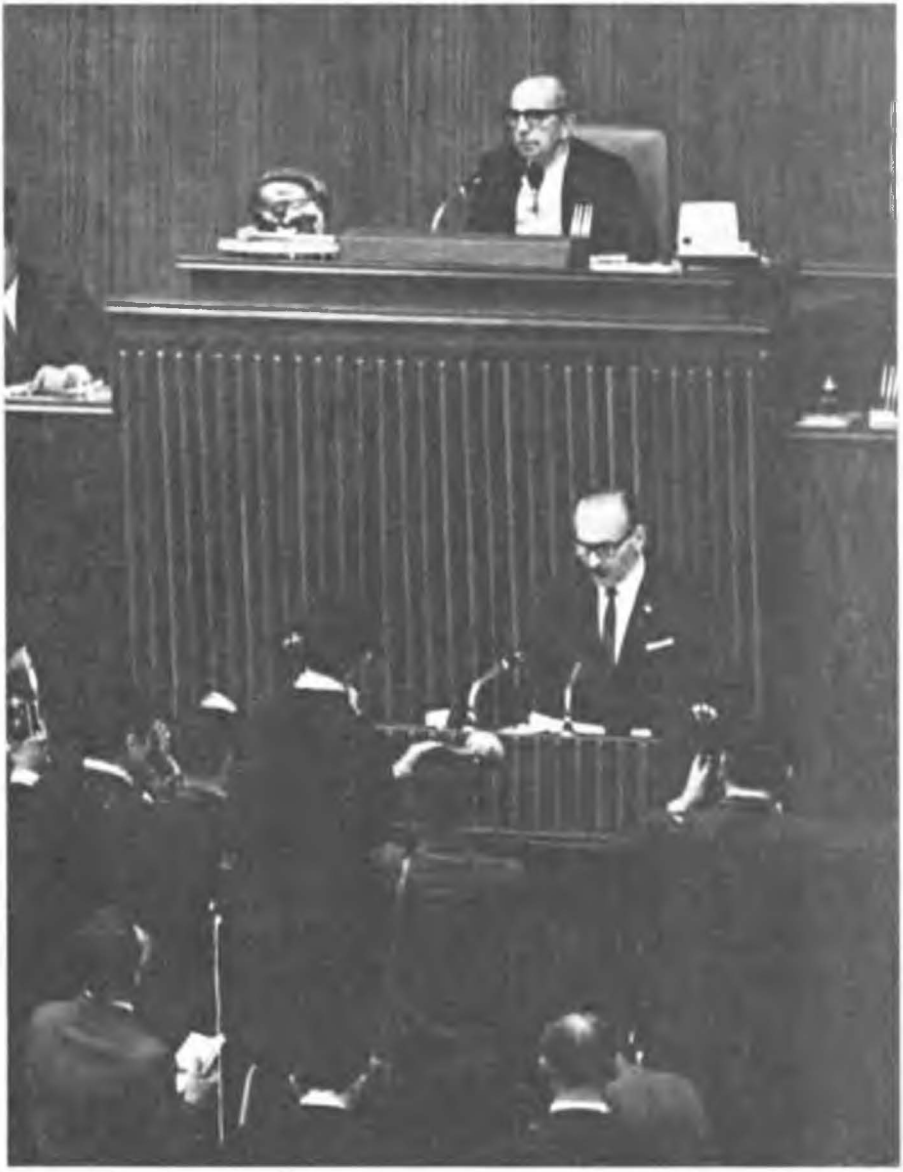
gider İstanbul'da film işlerimi ilerletirim, biraz da para kazanırım." *(Mektuplar:* s. 204.)

Abidin, Mayıs 1969'da aslında Adana'ya da gitmek niyetindedir. Nitekim aynı mektubunda, Abidin daha sonra Adana'ya gidip gitmeyeceğinin yakında belli olacağını, Galerinin 1 Haziranda kapanacağını yazıyor ve şunları ekliyor:

"...Ankara'dan haber bekliyorum, seramik hikâyesi üstüne, onu da anlayınca ve işlerimi bitirince, Paris'te satış mevsimini kaçırmadan dönerim."

Bu mektubunda Melih Cevdet Anday'la "Cudiye Hanım'ı ziyaret ettik. Çok iyiydi." diye yazıyor. Cudiye Hanım Güzin'in teyzesidir. Anday, Abidin'in vefatı sonrasında *Cumhuriyet*'deki yazısında o günleri anımsıyor:

"Ben o zaman Moda'da oturuyordum. Bizde kalmıştı bir iki gece. Sabahlara dek süren tartışmalarımızın konusunu bulamıyorum şimdi,

Mehmet Ali Aybar Türkiye İşçi Partisi (TİP) milletvekili olarak 22 Ekim 1965'te TBMM'de yemin töreninde. Fotoğraf: Ara Güler

unutmuşum. Öteye beriye gitmiştik birlikte. Gittiğimiz yerlerden birisi nasılsa aklımda kalmış. Güzin'in teyzesinin eviydi. Teyze Hanım Güzin'i sorduğunda 'iyi' yanıtını vermişti Abidin, sonra da 'Her geçen gün daha çok seviyorum onu' diye eklemişti. (Anday'ın önce *Cumhuriyet'te* yayınlanan bu makalesini *10-16* Aralık *1993* tarihli *Cumhuriyet Hafta'da* okudum.)

Abidin, başka bir mektubunda (*Mektuplar* isimli kitapta [İstanbul] pazartesi tarihsiz" olarak sunulan fakat içeriğinden 31 Mayıstan önce yazıldığı anlaşılan mektup: s. 177'de) akraba ziyaretlerine devam ettiğini yazıyor:

"Bu sabah Resmiye Teyze'ye gidebildim, cin gibi. Yalnız ve çok fakir. Demin Zinnur (Güzin'in halası oğlu ve bilhassa çocukken yaptıkları bütün yaramazlıklardaki "suç ortağı" ve nihayet "G. V. Z.," yani Güzin, Vahit, Zinnur ama kısaltılmışı hızla okununca "geveze" biçiminde telafuz edilen ve "üçlünün" ciddi bir özelliğini gözler önüne seren takımın elemanlarından. MŞG) telefon etti, biraz sonra galeride buluşacağız."

Sonra şunu ekliyor: "Muzaffer bugün yarın geliyor. Onunla ev işini konuşacağız."

Burada Abidin'in İstanbul'da bir ev alma niyeti biraz daha belirginleşiyor. Bunun için de Adana'ya gitmek veya ağabeyi Ahmet Dino ile Ankara'da buluşup durumu değerlendirmek niyetinde. Ancak, Ankara'ya kadar giden Abidin, Adana'da sıcakların azğınlaşması ve açıklamadığı başka nedenlerle oraya gitmekten bu seferlik vazgeçiyor. Ama ev satın almak işinin peşini bırakmayacak hemen ve Adana'ya kadar gidecek: 1969 Kasım ayında. Yani Türkiye'ye o yılki ikinci gelişinde.

Ankara'ya gideceğini Güzin'e 6 Haziran 1969 tarihli mektubunda bildiriyor. Ne hikmetse bu mektubu *Mektuplar*'da "6 Haziran 1968" tarihiyle takdim ediliyor. Büyük ihtimalle dizgi hatası olmalı (s. 178'de.):

"Ankara'dan Mehmet Ali (Aybar) telefon etti, onda kalmamı istiyor. Pazar sabahı uçakla gideceğim."

Aynı mektubunda biraz sonra bu konuda şunları ekliyor: "Ankara'dan gelen habere göre seramik hikâyesi kapanmış, yine de gitmeden önce vaziyeti sağlama bağlamaya çalışırım ki son dakikada bir aksilik çıkmasın..."

Abidin'i her zaman İstanbul'da veya başka bir yerde mutlaka sıra-

dan bir şey daha bekliyordur ve Abidin'le birlikte herkes için sıradan olan bu şey birdenbire başka bir boyut kazanabilir.

İşte bir örnek:

Aynı mektubunda ve biraz yukarıdaki cümleyi yazdıktan hemen sonra şunları ekliyor, parantez içinde:

"(Şimdi zil çaldı, beş-altı yaşında bir oğlanla altı-yedi yaşında ablası geldiler, karnelerini göstermeye, sınıflarını geçmişler. Azra'nın balkonu altındaki gecekonduda oturuyorlar, ahbap olduk, kız bana çiçek getiriyor bazı bazı. Adı 'Yeter'. Annesi fazla çocuk istemediğinden ötürü bu adı takmış.)"

Abidin çocukları hep sevdi diyorum ya, işte ispatı. İşte bir örnek daha: Bir mektubunda da o günlerde 13-14 yaşlarında olan Samih Rifat için bakın neler yazıyor: "Dün akşam Oktaylarda idik, tam bizim Caddesbostan'daki (1949, 1950, 1951 yaz aylarında kaldıkları mekân. MŞG) evle burun buruna... Sabiş (Sabiha Oktay), Oktay, Mina (Urgan), Şehnaz, Azra, Sabahattin ve Oktay'ın oğlu vardı, görsen ne candan çocuk! " (*Mektuplar:* s. 177.)

Abidin, 6 Haziran 1969 tarihli mektubunda *Cumhuriyet* gazetesinin üstadı Nadir Nadi'nin Tarabya'daki yemek davetini anlatıyor:

evvelki akşam Tarabya'da yemek yedik. Nadir Bey'in misafiri olarak, Sabahattin, İlhan Selçuklar ve Nadir Bey'in hanımı, buğulama levrek vb... Bu sabah ta resim yapıyorum."

Abidin'in İstanbul'da kadim dostlarından Fikret Âdil'i de ziyaret ettiğini biliyoruz: Bir fotoğraf sayesinde: Bu fotoğrafta, Abidin, Fikret Âdil ve iki bayanla birlikte: Kolkola duruyorlar, yemek masası başında-ayakta ve Abidin'in gagasında yine hep o meret: Cigarası!

12 Haziran 1969, Güzin'in tarihi açısından çok mühim: Çünkü o gün Asnieres'de, İNALCO merkez binasında doktora tezini savundu. Kahramanca. Ve Abidin sonucu öğrenmek için, TİP genel başkanı ve o günlerde TBMM'de milletvekili, Mehmet Ali Aybar'ın evinden telefon etti. Olumlu sonuç Ankara'da da gerektiği biçimde kutlandı.

Abidin 13 Haziran 1969 tarihli ve Ankara'dan gönderilen mektubunda coşkusunu dile getiriyor:

Akşam sonuca hiç şaşmadım ama, yine de çok cümbüş ettik. Siret (Aybar) ve Mehmet Ali de benim kadar sevinçli. Aferin!

Yarın İstanbul'a dönmek istiyorum.

...İstanbul'da da hiç vakit kaybetmek niyetinde değilim. Ancak Claude (Duthuit olmalı. MŞG), hesapça 15'inde geliyor, film işlerini kesin bir yola dökmek lazım."

Çark-Başak

Attila Aşut Türkiye'nin en iyi ve çok mütevazı gazetecilerinden biridir. Bir zamanlar *Aydınlık*, bütün muhaliflerin sesi olarak ve günlük olarak yayınlanırken gazetenin ikinci sayfasında "Üçüncü göz" üst başlıklı köşesinde güzel şeyler yayınladı.

İşte 18 Aralık 1993'te "Çok yaşasın ölüler" başlıklı köşe yazısında Abidin'i anlatırken kimi anılarını da aktardı. Anılarından biri bizi burada yakından ilgilendiriyor. Aynen aktarıyorum:

"Onu ilk kez 1969 yılında Türkiye İşçi Partisini ziyareti sırasında tanıdım... TİP'e ve Mehmet Ali Aybar'a büyük saygısı vardı. Uzaktan da olsa Aybar'la ilişkilerini sürdürmeye özen göstermiştir.

Burada az bilinen bir olayı anlatmak istiyorum:

1969 genel milletvekili seçimleri yaklaşırken, Mehmet Ali Aybar, partinin ünlü 'Çark-Başak' amblemini değiştirmeye karar verdi. Bunun gerekçesini o sıralar şöyle açıklamıştı: 'Bütün burjuva partileri, Amerika'da olduğu gibi, hayvan figürlerini amblem olarak kullanıyor. Biz, bu geleneği değiştireceğiz! Madem ki, 'her şey insan için' diyoruz simgemiz de insan olsun...'

Partililerin gönlü, pek amblem değiştirmekten yana değildi. Çünkü 'Çark-Başak'ı çok seviyorlardı. Ama, Aybar bastırınca, Genel Yönetim Kurulu, bu öneriyi 'kabullenmek' zorunda kaldı.

'Yeni amblem' siparişi Abidin Dino'ya verildi. Aybar'ın isteğini 'görev' sayan Dino, kısa sürede eskizleri hazırlayıp gönderdi. 'İşçi'den çok, semiz bir 'köylü'yü çağrıştıran 'kasketli adam' amblemi böylece ortaya çıktı.

TİP, 1969 seçimlerinde, bu amblemi, 'Oyunu hayvana değil, adama ver!' belgisiyle kullandı ama pek umduğunu bulamadı. Parti, daha sonra yeniden 'Çark-Başak' amblemine döndü. Abidin Dino'nun 'bir seçimlik parti amblemi hikâyesi'de böylece tarihe karıştı.

Abidin'in TİP'i ve Aybar'ı desteklediği bilinen bir gerçektir. Hatta bunun sonucunda 1968 Mayıs-Temmuz ayları boyunca süren siyasi bir polemikte taraf olmak zorunda bile kaldı: Mihri Belli veya yazılarında o sırada kullandığı ismiyle "Mimoğlu" ile Şevki Akşit, Abidin'in, 28 Mayıs 1968'de *Ant*'taki "Niçin TİP" başlıklı makalesi üzerine Abidin'e "yüklendiler." (Abidin'in makalesi *Yazılar*'da: s. 607-611.)

Şevki Akşit ve Mihri Belli, *Türk Solu* isimli dergilerinde Abidin'i yanıtladılar, sonra Abidin yanıtladı ve bu mesele birkaç ay sürdü... (Abidin'in "Mimoğlu ile Akşit'e birkaç söz" başlıklı makalesi 2 Temmuz 1968 tarihli *Ant*'ta yayınlandı. *Yazılar*'da: s. 615-617.)

Özetle Abidin TİP bünyesinde herkesin bir araya gelmesinin ve seçimlerde başarı olasılığını artırmanın yararını vurguluyordu. Bu arada sosyalist hareketteki "iç çekişmelere" dikkat çekiyor ve TİP'in başarılı olmasını engellemeye aday "darbeci" veya benzeri "soldan" sataşmaları eleştiriyor ve şu soruyu soruyor: "Bu son zamanlarda, yanlış değerlendirmeleri bir ömür boyu sürenlerin, eski günleri andırır küfürleri neden birdenbire arttı? Yoksa TİP'i dolaylı yollardan yedeğe mi almak istiyorlar?"

Bunun üzerine Abidin'in o günlerde TİP'e "soldan" ve radikal çözüm taraftarı olarak bindiren Mihri Belli ve taraftarlarının "suçlandığı" sonucu çıkarıldı vesaire vesaire... Şevki Akşit, "eski defterleri" karıştırdı ve hatta Abidin'in 1951 tevkifatı başladıktan sonra yurtdışına çıkmasını bile manidar bularak Abidin'i suçladı. Aynen şöyle: "Oysa Dino, tevkifat başladıktan sonra, pasaportunu almış, Paris'e atmıştır kapağı."

Bugün işin ayrıntısını biliyoruz artık ve değerli bir komünist militan olarak yaşayan ve aramızdan ayrılan Şevki Akşit'in bir ölçüde haksızlığını da.

Baba-oğul ilişkileri içinde 9 Temmuz 1968 tarihli *Ant*'ta Yaşar Kemal, "Abidin Dino'ya mektup" başlıklı makalesiyle "pederini" savundu... Bunu da bir yere not edelim.

O günlerde Mayıs 1968 olaylarıyla sarsılan Paris ve Fransa'daki gelişmeler ve solun sallanması ve hemen bir süre sonra bütün sosyalist devletlerde "yarılmalara" yol açacak Prag olayları yanında Türkiyeli komünistler arasındaki bu tartışma, bir miktar kayıkçı dövüşü düzeyinde kalıyordu

maalesef. Son derece yararlı savlar ve karşı savlar ileri sürülmesine karşın beklenen ilgiyi bulamadı bu tartışma. Ve unutuldu (mu?).

İstanbul'da Ev Arıyoruz: Satın Alınacak

Abidin, 1969'da Türkiye'ye ikinci kez döndü.

30 Ekim 1969'da İstanbul'dan Güzin'e gönderdiği mektubunda yazıyor:

"Dünya güzeli bir uçuştan sonra akşam pembeliğinde İstanbul havaalanında yere indik. Yaşar'la (Kemal) Baldwin (Siyah yazar) karşıladı, arkasından da Sabahattin, Azra, Şehnaz, Tilda. Dosdoğru (kebap yemeğe) Yaşar'ın Basınköy'deki evine gittik. Sonra Sabahattin ve Azra'ya. Saat 10'da yatakta idim! (Gel de inan Abidin'e: Bana kalırsa Güzin'in merak etmemesi için bunu yazdı. MŞG). Azra'da güzel, yeni bir odam var, perdeli, gıcır.

Bu sabah telefonlar gırla. Herkes seni soruyor. İstanbul güneşi Paris'ten sıcak. Bu sabah telefon edenlerin başında Tiraje, korku ile senin ona karşı duygularını sordu, şenlik olsun diye büsbütün telaşlandırdım!

İşte Abidin'in hınzırlığı üstünde: İnsan Tiraje'ye nasıl kıyar? Burada aynı zamanda en yakın arkadaşlarının bile "Güzin'den pir parça korktukları" veya en azından "bir miktar çekindikleri" sonucunu çıkarabilir miyiz? Tiraje'ye sormalı bunu.

Abidin'in ülkeye yeniden dönmesinin nedeni Adana'daki tarlaların satışı sonucu elde edilen veya edilmek üzere olan veya edilecek olan paralardan kendi hissesine düşecekle İstanbul'da bir ev satın almaktır. Nitekim daha ilk mektubunda Güzin'e durumu bildiriyor:

"Bu akşam Ahmet'e telefon ediyorum."

Ahmet Dino'dur söz konusu olan. Ve Adana'da tarlaların satışını denetliyor. Zaten öteden beri Adana'da işlerin başındadır. Yapabildiğince Adana'daki verese ve tarla işlerini idare ediyor.

Rasih Nuri İleri ile bu konuyu 17 Aralık 2006'da telefonda konuştum:

MŞG: Adana'daki toprak işlerini nasıl hallettiniz?

RNİ: Zar zor. Adana'nın 1940'lardaki valisi Akif İyidoğan'ın toprakları köylülere haksız yere dağıttığı mahkeme kararıyla saptandı.

MŞG: Dava ne zaman sonuçlandı?

RNİ: 1966'da bir iki dava kazandık. Sonra bir iki tane daha.

MŞG: Abidin 1969'da Türkiye'ye geldi. O sırada Adana'ya da gidiyor. Bu vesileyle toprakların bir bölümünü sattı mı tapu karşılığında?

RNİ: Sattı elbette. Para aldı. Ben de aldım.

MŞG: Güzin'e gönderdiği mektuplarında "tapu dağıttık" diyor...

RNİ: Doğru tapular dağıtıldı ve paraları alındı satılan tarlaların.

Satılan topraklardan ele geçen para o sırada Abidin Paşa'nın mirasçıları arasında paylaşılıyor.

Büyük olasılıkla bu paylaşmadan Abidin'e düşen bir bölüm Rasih Nuri İleri tarafından Nisan 1967'de Paris'e gönderiliyor veya gönderilecek: Abidin'in Güzin'e yazdığı 26 Nisan 1967 tarihli mektubunda bu konuda bir işaret var: "Öteki, Rasih'in paraları, gelecekse, toptan bir şey satın almak daha doğru gibi... Borç hikâyeleri tatsız." (A. g. k., s. 122.)

Görüldüğü gibi böyle önemli tutarda bir paranın gelmesi olasılığı bulunuyor ve Abidin o durumda "toptan bir şey satın almak"tan bahsediyor: Bu, işte, burada konumuz olan bir ev satın almaktır.

Abidin'in arzusu şudur: Bu parayı ve yeni tarla satışlarından eline geçecek parayı, daha önce sergisinde satılmış eserlerden elde ettiği ile birleştirmek ve İstanbul'da bir ev satın almak: Çünkü Abidin artık İstanbul'a dönmek ve İstanbul'a kalıcı olarak yerleşmek istiyor.

Mektuplar'da (İstanbul) Salı (Tarihsiz)" notuyla takdim edilen bir mektup var (s. 207-208), Abidin'in 2 Aralık 1969 ile 9 Aralık 1969 tarihli iki mektubunun arasına konulmuş. Oysa içeriğinden Abidin'in bu mektubunu Adana'ya gitmesinden, yani 7 Kasımdan, önce yazdığı çok açık bir biçimde anlaşılıyor.

Mektuplar kitabını hazırlayanların, mektupları sıralamalarındaki tek hataları maalesef bu değil. Ama bu en önemli hataları: Çünkü bu mektubunda Abidin İstanbul'da görüp neredeyse, deyimi mazur görürseniz "âşık olduğu" evden söz ediyor. Ve bütün mesele işte bunun üzerine ve o andan itibaren bu evin satın alınması etrafında dönüyor. Bu evin satın alınması için neler yapılması etrafında yoğunlaşıyor Abidin'in faaliyetleri.

Elbette Abidin Ekim 1969'da yeniden İstanbul'a geldiğinde, İstanbul'da bir ev satın almak istiyordu. Ama bu evi görünce artık mesele bu evi

satın almak biçimine dönüştü. Oysa kitabı hazırlayanlar bu mektubu, Abidin'i Ankara'ya, Adana'ya gönderdikten, onu önce Ankara'ya sonra tekrar İstanbul'a geri getirdikten sonra sunuyorlar: İşin tadı kaçıyor. Yazık.

Oysa bu mektubun sonunda Abidin, "Az sonra Ankara'ya hareket ediyorum" diyor ve bir notta şunu ekliyor: "Aktarma akşam saat 6'da Adana'ya." (s. 208.)

Tek tesellim: Abidin'in bu tür hataları görmemiş olması.

Neyse biz Abidin'in mektubuna gelelim ve "resmen "vurulduğu" eve onunla birlikte gidelim:

Adana'ya gitme işini biraz ertelemek zorunda kalınca, İstanbul'da bu evi görecek:

Ahmet Dino, Abidin'e "sah da gelsen olur" deyince Abidin uçak biletini iptal ettiriyor. Sonrasını mektubunda şöyle anlatıyor:

"Biletimi iptal ettirdikten sonra sabah, Şişhane'den Galata Kulesi'ne saptım, meydanın en güzel, en güneşli binasına imrenerek baktım, hele en üst katma, ufak balkonu ile (üçüncü kat). Kapıcıya gidip, satılık bir şeyler olup olmadığını sormak için binaya girdim, 'Yok' dedi...

Köşedeki turşucudan bir emlak komisyoncusu sordum ve buldum. Adam beni dosdoğru o beğendiğim kata çıkardı, HA-Rİ-KA (Böyle yazan Abidin Dino'dur. MŞG) Fakat 70. 000!

Yedi pencere manzaraya karşı, tertemiz odalar, üç iyi boy oda, bir tane de küçük. Büyük mutfak (yemek yenir mükemmel), banyo yeri biraz acayip fakat düzeltilebilir, hela iyi, su deposu, merdiveni dik değil, zemin ve ilk katta Akbank yerleşmekte, yani giriş temizlenecek, boyanacak. Velhasıl, yer muşambaları müstesna her şey tamam.

Manzara, Kız Kulesi filan.

Simsar yüzde beş alıyor. On gün zarfında bankadaki para ile işi kapatmak mümkünmüş, örneğin, 15. 000 ile. Tabii Adana vaziyetini önce anlamam lazım, üç aya bağlamak olanağı var arka kısmını velhasıl 13 Quai Saint-Michel'in biraz daha büyüğü (sanırım 150 metrekareden fazla) (Abidin burada kara mizah yapıyor, kendi kendisiyle de alay ediyor: Çünkü Paris'te o sırada yaşadıkları ve on dört yıldır, "çok iyiydi şuydu buydu" demelerine rağmen bir anlamda çile doldurdukları iki küçük odadan oluşturulmuş ça-

tı katı belki on beş, evet 15, metrekare bile değil. MŞG) ve şirin mi şirin, evin altında taksi durağı, hiç tırmanmadan düz sokaktan Şişhane vs...

Bakalım, olursa çok beğeneceksin sanıyorum."

Abidin bayılmış eve. Güzin'i de ikna etmeye başlamış bile.

Abidin bundan sonraki zamanını, Adana'da ve Ankara'da, bu 10-15.000 lirayı bulmanın peşinde geçiyor. Ve zaman zaman bu evi hayal ediyor, "düşeş" olarak nitelendiriyor.

Abidin bu evi almak için gerekli parayı tamamlamak, Mayıs-Haziran 1969'da gerçekleştiremediği Adana'ya ziyaretini yapmak ve işleri bizzat yerinde halledebilmek umuduyla Kasım başında Adana'ya gidiyor.

Ve hemen tapu karşılığında tarlaların satışı işine başlanıyor. Abidin'in yanında, yanılmıyorsam, Ahmet Dino var, bir de avukat "İsmail Bey." Abidin'in bir mektubundaki deyişiyle, "bir kol çengi, tam bu işin adamı." Ve işler "ufak tefek" başlıyor.

Adana'dan Güzin'e gönderdiği 7 Kasım 1969 tarihli mektubunda yazıyor: "İlk iş muamelesine başlandı, ufak tefek. Maksat bir an evvel tapu verildiğini göstermek. Bakalım."

8 Kasım tarihli mektubunda ise şunları belirtiyor: "Görünüşe göre işler fena gelişmiyor. Bir grup alıcının, (küçük bir grup) tapusu salı günü verilecek, böylece 'tapu verildiği' ortaya çıkmış olacak. İkinci bir grup da hazırlanıyor galiba. Sanırım, gelecek hafta sonuna doğru vaziyet daha açık olarak anlaşılacak.

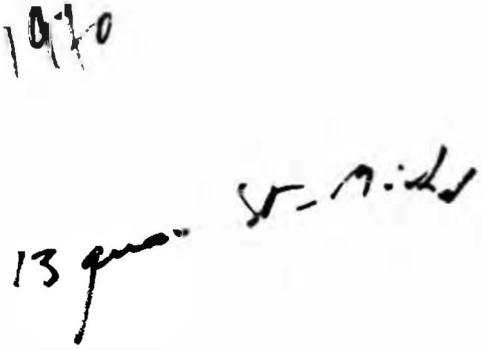
Onun için, (evi kaçırmamak bakımından) Etibank işini hazırlamalıyız."

Abidin, Güzin'den, Güzin'in annesi Ferdiye Hanım'ın Etibank'taki bir hesabından çekilmesi gereken bir miktar para için birtakım belgeleri göndermesini istiyor. Ama bu belge işi bin bir bürokratik işlem vesaire yüzünden bir türlü çözümlenemiyor.

Abidin 8 Kasımda henüz ümidini yitirmemiştir ve şunları yazıyor: "Tabii, gelecek hafta sonuna doğru yeteri kadar para birikmişse, (ilk muameleye başlamak için, yani 10-15. 000 lira) bankadaki paraya dokunmam. Muameleler grup grup, parsel parsel yapılıyor, parayı veriyorlar, işlem başlatılıyor. Hayli ilginç durum ve konuşmalar, Huchette tiyatrosundan iyi."

1970'te Abidin 13, Quai Saint-Michel'deki ev-atölyesinde.
M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

Abidin el yazısıyla fotoğrafın arkasına tarihini ve coğrafyasını yazıvermiş: Abidin'de çok ender görülen bir şeydir bu: Hem tarih atmak, hem de mekân belirtmek.
M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

Abidin dedesi Abidin Paşa'dan kalan tarlaların satışında parası ödenen her tarlanın tapusunun teslim edildiğinin, tapuların dağıtıldığının köylülerce duyulması / bilinmesi üzerine daha çok alıcının çıkacağını sanıyor. O nedenle iki de bir "tapu verildiği ortaya çıkmış olacak" veya "maksat bir an evvel tapu verildiğini göstermek" diye yazıyor. Ancak tapusu da verilse tarla satışları beklediği gibi gelişmiyor.

Nitekim Adana'ya ilk vardığı anlardaki kadar umutlu değil ama evi mutlaka almaktan da vazgeçmiyor: İşte 11 Kasım tarihli mektubundan bir parça: "İşleri sorarsan ilerliyor, aheste beste, Adliye Sarayı, tapu daireleri, hepsi benim için ilginç, o sayede hiç canım sıkılmıyor.

Sanırım evi kaçırmayacağım."

15 Kasım tarihli mektubunda ise şunu okuyoruz: "Bugün ya da en geç pazartesi, bir miktar tapu dağıtılacak, böylece işlerin yürüdüğü meydana çıkmış olacak. Sanırım, önümüzdeki üç-dört haftada, işin önemli kısmı biter. Allah vere de Kuledibi evini kaçırmasam, o bir düşeş...

Maalesef Etibank'tan parayı alamadığım için gecikmiş olmaktan korkuyorum. Salı-çarşamba belki burada 10-15. 000 sağlar, işi bir kontrata bağlarım (arada satılmadıysa).

Neyse, ne yapalım, böyle oldu."

19 Kasımdaki mektubunda satış işlerinin iyi gitmediğini yazıyor. Ve bu arada bazı alıcı gruplarının tapularını almadan önce paralarını ödemiş olduğunu da yazıyor. Yani önceden ödenmiş ve harcanmış anlamında. Ve şunu ekliyor: "Şimdi önemli ödemeler yapılacak mı? Nazlanmalar var, fakat belki birkaç gün sonra vaziyet değişebilir.

Banka işi burdan olmadı, belki Ankara'da çaresi bulunur."

Neyse uzatmayalım: Satışlar, maalesef Abidin'in evi almak için ilk başta ödemesi gereken tutara ulaşmasına yetmiyor. Banka işini Ankara'da da halledemiyor. Ve İstanbul'a dönüyor. Adana'dan haber bekliyor.

Mektuplar'da "tarihsiz 1969? " biçiminde sunulan bir mektup var (s. 203'te), büyük olasılıkla Abidin'in, Adana ve Ankara'dan umduklarını elde edemeden döndüğü İstanbul'dan Aralık 1969'da gönderdiği bir mektup. Abidin, artık epey umutsuzdur ve şunları yazıyor Güzin'e: "Bugün yarın Adana'dan haber gelir, ben de dönüş tarihini yazarım biletimi alır almaz.

Para gelirse, çabucak bir şeyler alırım (arsa ya da ev, miktara göre) ama hiçbir şey bitmemiş olabilir de... Umurumda değil pek."

Ve nihayet 9 Aralık 1969 tarihli mektubunda teslim bayrağını çekiyor Abidin, tamamen umudunu yitirmiş bir vaziyette:

"Şimdi yarın, öbür güne kadar haber bekliyorum, bir şey olmamışsa Adana'da, (İstanbul'da veya Türkiye'de. MŞG) fazla kalmakta fayda görmüyorum. Sanırım, o vakit on güne kadar gelirim! Bu sefer Adana'yı ve Anadolu'yu gördüğüm için çok sevinçliyim."

Bu eksik bir sevinçtir. Çünkü Abidin arzuladığı evi alamadan, yeniden İstanbul'a yerleşebilmek için ilk adımını atamadan dönmek zorunda kalıyor.

Abidin bu gelişinde epey zamanını Adana'da geçiriyor. Çocukluk anılarının peşinde. Sonra iç sürgün yıllarından kalan ve her nereden bakılırsa bakılsın "Güzin kokan" Adana caddelerini, sokaklarını, birinci ve ikinci evlerini ziyaret ediyor: Sokaktan.

Örneğin şu satırlarda, 26 yıl sonraki haliyle birinci evi anlatıyor:

"Dün istasyondaki küçük evimize gittim. On katlı apartmanlar arasında kalmış, kurumuş, yıkılmış, yanık kestane kabuğuna dönmüş. Etrafında hep o deli bitkiler, teneke bahçe duvarı. Biz gittikten sonra sanki kimse oturmamış."

Hoş değil mi? Merhaba hüzün!

Mektuplarında çok nefis Çukurova ve Adana tasvirleri var: Bir içim su. Bu bölümü uzatmamak için buraya alamıyorum. Ama kitaptan okunmalarını tavsiye ederim. Burada tadımlık şu birkaç satırı aktarmama ne olur izin veriniz: "Cumartesi-pazar günü Çukurova, düğün alayları ile bayram yerine döndü. Rengarenk kocaman taksilerin antenlerine, mor, vişneçürüğü, tekke yeşili, kocaman 'müslin' şenlik bezleri takılıp, son hızla ve klaksonları basa basa dolaşılıp duruldu. Köy yollarında taksi yerine kamyon ya da traktörlere takılı naylon arabaları düğün alaylarını taşıdı durdu... Giyim kuşam düzgün. *Kanalet* dedikleri beton arklar gittikçe yayılıyor. Trahomlu kimse yok ortalarda.

Güzel değil mi?

Abidin bu, boş duracak değil ya: O arada fırsat bu fırsattır Tarsus'u, Mersin'i dolaşıyor. Yumurtalık'ı da. Resim bile yapıyor:

"Akşamüstleri köylerde güneş batışları dehşetli güzel, birkaç suluboya döktürdüm."

Ülkesini ve ülkesinin çocuklarını bu kadar seven insan elbette yeniden özyurdunu bulmak arzusuyla çırpınır: Gelip yeniden o parfümleri koklamak, levreklerin, kebapların tadına bakmak, alabildiğine çay içmek... Ülkesinin küçük büyük kadın erkek her türlü insanını dinlemek ve seyreylemek:

"Okaliptüs kokusu, baharat, kebap, at fışkısı, hepsi karışıp, insanın burun direğine, Çukurova'yı haber veriyor."

Yazan Abidin: 19 Kasım 1969'da, Adana'dan Paris'teki eşine: Güzin Dino'ya.

İstanbul'da İlle Bir Ev

Ev satın almak işini 1969'da çözemeyen Abidin, Paris'e dönüyor. Ama işin peşini de bırakmıyor. Aklı biraz daha fazla İstanbul'da. Emlak komisyoncusu "Şerafettin Bey" ile yazışıyor. Ve ev satın almak işi için, 19 Şubat 1970'te yeniden İstanbul'a geliyor. Abidin'in pasaportundaki Orly'den "çıkış" damgasından bu sonuca ulaşıyorum. Ama 1970'teki geliş tarihi Nisan ayının başı da olabilir.

Mektuplar'da bir mektup "(İstanbul) cumartesi (Tarihsiz 1969?)" biçiminde sunuluyor (s. 192-194.) Görece uzun olan bu mektup içeriğinden anlaşılabileceği gibi 1970'te gönderilmiş olmalı. Ya 20 Şubatta, eğer 19 Şubatta İstanbul'a döndüyse. Nisan ayında vardıysa vardığının ertesi günü.

Abidin Güzin'e şunu yazıyor:

"Bu seferki gelişim daha hoş oldu, sanki İstanbul, Paris'in kapı komşusu. Yalnız Yaşar (Kemal) vardı havaalanında, dosdoğru evine gittik, 10. 30'da yattım."

Bu dönüş, 1969'daki ilk gelişinden sonraki üçüncü varışıdır, İstanbul'a. Mektubun sonunda "Seni ve anneni çok öperim" dediğine göre de, Güzin'in annesi Ferdiye Hanım'ın yaşadığı bir tarihte, yani 1972'den önce, gönderilmiş oluyor. Abidin'in 1970'ten sonra Türkiye'ye ancak epey sonra döndüğünü de bildiğimize göre, bu mektubun 1970'teki varış mektubu olduğuna şüphe kalmıyor.

Abidin varışının ertesi günü hemen simsara gidiyor: Simsar hasta olduğu için ortağı ile ve Yaşar Kemal'le, birkaç eve bakıyor. Hoşuna gitmiyor bu evler: "kimisi fazla yüksek, kimisi kusurlu."

Sonra para işleriyle uğraşıyor:

bir iki kişiye uğradım, bulamadım ve erken saatte Basınköy'e döndüm. Kitap resimleri için 1. 500 aldıktan sonra +800. Yine erken yattım."

Ertesi gün tekrar emlak bürosuna uğruyor:

"Şerafettin Bey, zavallı solgun molgun bizi bekliyordu... Bürosunun üstünde ikinci kattaki daireyi. 'Bir kere daha gezin' dedi bana. Yaşar'la çıktık. 250 metrekare. Üç odasının ferahça bir manzarası var, ötekiler pek bir şey görmüyor, fakat güneşli ve çok hoş hale getirilir içi. Merdiven mermer, tavanlar yüksek, banyo yok, fakat odaların biri (arkada) banyo haline sokulur, üst kattaki öyle yapmış. Mutfak fena değil. Geniş bir hela var, bir el yıkama yeri ve ayna eklenebilir. Yaşar bayıldı, illa bana alın diye tepindi. Hakikaten de bu sefer ben de daha çok hoşlandım. Ankara'da iş biter, arada daha iyi iyi bir şey çıkmazsa, bu ev muazzam büyük ve fena değil. Tesadüf tam evin altında bir kaloriferci ustası var, çok ucuza tesisat yapıyor. Ha, unutuyordum sokak seviyesinde bir de bodrumunda bir yeri var, sokaktan kapı açıp (pencereyi büyütmek suretiyle başkalarının yaptığı gibi) bir dükkân yapılabiliyor, ya da atölye.

Şerafettin Bey, kirası en azından 500 lira diyor. Neyse, velhasıl böyle bir imkân var.

Sonra Rasih'e uğradım o işi bitirdim, parayı bankaya yatırdım...

Öğleden sonra Mefkure'ye gittim, işlerimizi bitirdik. Daha da satışlar olacak bugünlerde. 4. 900 tuttu geçen satışlar."

Evet çok açık bir biçimde Abidin'in ev satın almak için geldiğini görüyoruz. Rasih Nuri İleri'den 1969'da satılan tarlalardan kendi payına düşen parayı alıyor. Mefkure Hanım büyük olasılıkla Galeri I'in sahibi, onunla sergide ve sonrasında satılan eserlerinin parasını alıyor. Bu arada kitap kapakları vesaire paralarını da topluyor. Böylece evi satın alabilecek kadar parayı toparlayabildi mi? Bilemiyorum. Bir de Ankara'ya gitmesi gerekiyor: Anlaşılan orada da bazı parasal sorunları çözmesi gerekecek:

"Ben yarın akşam trenle Ankara'ya gidiyorum. Rasih, Ziraat Bankası müdürünü görmemi istedi, tam imza tarihlerini öğrenmem için. Bakalım ordan ne diyecekler?"

Abidin, Ankara'da ilk birkaç gün Mehmet Ali Aybarlarda kalıyor. Sonra Güzin'in annesinin evine yerleşiyor. Anne, Ferdiye Hanım, 1968 sonundan beri Paris'te yaşıyor: Abidinlerin ev-atölyesinin bulunduğu çatı katındaki bir "chambre de bonne"da, daha önce yazdığım gibi.

Mektuplar'ı okuduktan sonra, Güzin'le 13 Nisan 2005'te yaptığım söyleşide, kendisine sorular sorarken ve bu konuları konuşurken, bana şunları anlattı:

"Abidin sonradan tek başına gitti ya buradan, annem evi bırakmamıştı, ev satılmamıştı eşyalar filan. Abidin o evde kaldı. Bir hafta mı on gün mü? Hatırlamıyorum."

Mektuplar'da 1970'e ilişkin olanlar sadece Abidin'in gönderdiği dört mektuptan ibaret: Birincisi 20 Şubat veya Nisan başında olabileceğini belirttiğim "tarihsiz," diğerleri ise 18 ve 23 Nisan 1970 tarihli mektuplar. Kitapta bu fasıl 16 Nisan tarihli olanla başlıyor (s. 210-211 vd.).

Bu durumda birkaç saptama yapmamız mümkün:

Abidin eğer Şubat 1970'te vardıysa önceki mektupları nerede? Nisan başında vardıysa 16 Nisandan önce mektup yazmamış olması mümkün değil. Çünkü artık hepimiz biliyoruz: Güzin'le yaptığı sözleşmeye göre her gün mutlaka bir mektup yazması gerekiyor. Güzin'in de mutlaka her gün bir mektup yazma sorumluluğu olduğu açık.

Abidin, 23 Nisan tarihli mektubunda "Üst üste üç mektubun gelince eve, içim rahat etti." diye yazıyor. O zaman Güzin'den gelen mektuplar nerede?

Kitapta yer verilen Abidin'in 16, 18 ve nihayet 23 Nisan 1970 tarihli mektuplarında ev işinden, para ve banka meselelerinden kısa kısa söz ediliyor:

16 Nisan tarihli mektubunda: "Mübin Bey iki gündür yazıhanede yok, yarın Ziraat Bankasına telefon edip işlerin durumunu anlamak için bir buluşma isteyeceğim."

18 Nisan tarihli olanda: "Mübin Bey hâlâ yok, bugün yine ararım, daha olmazsa bizim işle ilgili banka müdüründen randevu isterim. Görüştüğüm İstanbullu bir avukata göre ev satın alırnam zaten meseleyi halleder. Bakalım.

23 Nisan tarihlisinde: "Ben de mayıs başında dönmüş olmak istiyorum ki resim işlerini kaçırmamayım.

Adana işinin bu sefer olmayacağını üç dört gün sonra anlarım. Alıcılardan yana formalite takıntıları var henüz.

Evet iş yine bir yerlerde takılıyor ve Abidin yine ev satın alamıyor. Ve büyük olasılıkla Mayıs 1970'te Paris'e dönüyor.

Sonra Türkiye'de siyasi havanın ağırlaşması, 15-16 Haziran 1970'teki tarihi işçi direnişi sonrasında birkaç ilde ilan edilen sıkıyönetimin uzatılması sonra dramatik olaylar ve nihayet 12 Mart 1971'deki askeri darbe üzerine, Abidin ve hele Güzin ülkeye dönmek, ev satın alma arzularını tümden erteliyorlar.

Ne kadar yazık: Abidin'in yaşamında mutlaka büyük bir değişime yol açacak bu "ev taşıma" işi hiç olmayacak artık. Dahası askeri darbeyi izleyen aylarda ve sonrasında olup-bitenleri bugünden görünce "İyi ki dönmediler" dememiz de mümkün. Çünkü anımsatmakta yarar var: 12 Mart 1971 askeri darbesinden sonra Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Tilda, Yaşar Kemal ve daha birçok aydın akıl almaz suçlamalarla tutuklandılar. İlhan Selçuk, Murat Belge ve daha pek çok aydın, gazeteci, yazar, bilim kadın ve adamı akıl almaz işkencelere tabi tutuldular.

Abidin ev satın alamadı ama artık 13, Quai Saint-Michel de dar gelmeye başlamıştı: On dört yıldır oturulan bu ev-atölye artık değiştirilmeliydi. Türkiye'ye dönmek mümkün olmayınca en iyisi Paris'te mahalleyi değiştirmekti. Abidin ve Güzin de öyle yaptılar: 10, Rue de L'Eure'deki ev-atölyeye bu şartlar altında taşındılar: Daha geniş, daha ferah bir mekân. Yeni bir mahalle, yeni bir bakkal, yeni lokantalar vesaire...

Ankaralı Dostlar

Bu faslı kapamadan önce, Abidin'in o bir iki haftalık Ankara günlerinde görüştüğü eski ve yeni tanıştığı dost, arkadaş ve akrabalarından bahsetmeden geçmek onlara karşı ayıp olacak diye korkuyorum. O nedenle izninizle Abidin'in bahsettiği ölçüde bile olsa onları da anmaya çalışalım:

Mehmet Ali Aybar ve eşi Siret Hanım ve Siret Hanım'ın kızkardeşi en başta. Birkaç kez sözünü ettik:

Abidin yazıyor: "Mehmet Ali –nazar değmesin– ümit ettiğimden çok daha iyi, öylesine kıyametler kopardı ki, onda kaldım üç gece. Hiç istemiyordu taşınmamı."

"Nejadlar yerleşmeme, evin (Ferdiye Hanım'ın Ankara'daki evi. MŞG) temizlenmesine çok yardım ettiler, hizmetçilerini gönderdiler iki kere."

"Bu akşam (16 Nisan 1970) Mehmet Aliler ve Haletlerle (Çambel) bir lokantaya gidilecek."

"Biraz sonra beni buradan alıp götürecekler. Yarın (17 Nisan) akşam Füsun (Akatlı. Güzin'in yeğeni. MŞG) da yemekteyim.

Pazar günü öğleyin Fahir'de."

"Dün sabah (17 Nisan), yerinden oynayan kuronlu dişim için Sabih Bey'e gittim, çok sevimli şekilde karşıladı, meğer annenin evi arkasındaki sinemaya gitmişler iki gün önce, bizlerden bahsetmişler bol bol. İlla bir akşam onlara gitmemi istiyor, tabii gideceğim. Para da almadı, pek güzel yerleştirdi dişimi."

"Bu akşam (18 Nisan) Halitlerle (Halit Çelenk olmalı. MŞG) yemek yiyoruz."

"Dün akşam (22 Nisan) İlhan Berk'te idim, Nermin de (Menemencioğlu-Streater) yeni gelmişti Londra'dan, çok iyi oldu görüştük. Nermin yaşlanmış, biraz da şişmanlamış. Senden bahsettik. Orhan'ın ses bandını hafta sonunda elde ederim, yani Cündoğlu (Celal Cündoğlu) döner dönmez seyahatten. Pek de iyi değilmiş (Orhan Veli'nin şiirlerini okuduğu ses bandı için. MŞG) ama daha iyisi de yok Türkiye'de."

Burada sözünü ettiği Orhan Veli'nin şiirlerini okuduğu ses bandını belli bir zamandır arayan, Abidin nasıl mı izini buluyor?

Biraz önce sözünü ettiğim bir mektup var ya, hani *Mektuplar*'da (s. 192) (İstanbul) cumartesi (Tarihsiz 1969?)" diye verilen, işte onda anlattığı gibi: Rasih Nuri İleri'den aldığı parasını bankaya yatırmaya gittiğinde bakın ne oluyor:

"Tesadüf banka müdiresi Orhan Veli'nin kız kardeşi, ikram gırla. Tabii derhal Orhan'ın banda alınmış sesini istedim. Onda yok, sadece normal pikapta duyulmayan kötü bir plak varmış... Ankara'da bulurum."

Bu olgu, aynı zamanda o "tarihsiz 1969?" mektubun 1970'te Abidin'in İstanbul'a vardığında Güzin'e gönderdiği ilk mektup olduğunu da gösteriyor: Bir kez daha. 1970 nisan başında veya daha önce.

Abidin 23 Nisan 1970 tarihli mektubunda bir bilgi daha veriyor:

"Evvelsi sabah radyoda resim üstüne bir küçük oturum yaptık. Bu arada Semih'i de gördüm, çok selam eder."

O günlerde Abidin Hitit Kitabevine uğruyor ve Güzin'e iyi bir haber bile iletiyor:

"Senin kitabını sonbaharda basmak istiyor, pek iyi olur."

Abidin Ankara'da, Esin Afşar'ın yazdığına göre, onun şarkı söylediği "yere gelmiş ve bir resmini yapmış:"

"Oracıkta çiziktiriverdiği bu resmi, eline geçirdiği bir keçe kalemle yapmıştı. Bana verdiği bu çok değerli armağanı çerçeveletip, piyanomun üstüne, ödüllerimin yanına as"tım. (Sonrası için Esin Afşar'ın *Anılar Yanıltır mı?* başlıklı kitabına bakılabilir: s. 294 vd. Esin Afşar, Abidin'in vefatı sonrasında 12 Aralık 1993 tarihli *Milliyet*'te yayınladığı "Sen, mutluluğun resmini yapabilir misin Abidin?" başlıklı sevimli makalesinde bu öyküyü daha önce anlattı.)

Fransa'da yayınlanan *Oluşum/Genese* dergisinin Abidin Dino özel sayısında (Kasım-Aralık 1993, s. 14) Abidin'in deseni yayınlandı: Abidin kalabalık bir topluluk önünde şarkı söyleyen bir Esin Afşar çizmiş ve el yazısıyla "Abidin'den Esin'e. 25. 4. 70. Ankara" diye yazıvermiş. Demek ki Abidin 25 Nisan 1970'te Esin Afşar'ı dinledi: Ankara'da.

Ve bu tarih doğruysa, Abidin, demek ki o tarihte hâlâ Ankara'daydı.

Abidin'in belki 1970'te belki daha önceki gelişinde yani 1969'da Ankara'da tanıdığı bir sanatçı daha var:

Bu Abidin'in kaleminden "Esmer, inatçı, sinirli, etkileyici, sert ve değerinden emin" diye tanımlanan Yılmaz'dır. Yılmaz Güney yani.

"Yılmaz'ın bir karizması vardı: İmgenin karizmasıydı bu. İmge düşsel imge, düşlem ve giderek düşlenmesi olanaksız şeyler, Yılmaz'ın asıl var oluş nedenini oluşturuyordu. Rastlantının da yardımıyla önce sinema oyuncusu, sonra da tüm Türkiye'nin taptığı bir kişi oluverdi."

Bu satırların tümü de Abidin'den (*Sözcükler*'in Eylül-Ekim 2006 tarihli 3. sayısındaki " 'Üç Bilinmeyenli Eşitsizlik Sistemi': Yılmaz Güney" baş-

lıklı makalesinden aktarıyorum. Daha önce *Le Cinema Turc* isimli ortak yapıtta yer alan bu makale Samih Rifat'ın mükemmel çevirisiyle sunuluyor.)

Abidin Yılmaz'ı Ankara'da tanıdı. *İnsan Yılmaz Güney* isimli kitabımdan bu tanışma ve sohbete ilişkin birkaç satırı sunmak isterim:

"1969 veya 1970'te Abidin... Yılmaz Güney ile ilk kez Ankara'da bir dost evinde karşılaştı. O gece Yılmaz bir tasarısından söz etti. Abidin Eylül 1990'da anımsıyor:

'Tek kollu bir adam. Sazlar, kuşlar arasında, bir göl kenarında yaşıyor. Derken 13-14 yaşlarında bir kız çıkageliyor. Adamla kız arasında şiirsel bir dostluk ve aşk başlıyor. Adem ve Havva'yı çağrıştıran bir sevişme. Sonra müthiş belalı bir adam varıyor. Kızı ana-babasından satın almış belalı ile tek kollu adam inanılmaz bir kavgaya tutuşuyor... 'Abidin öyküyü bitirdikten sonra şunları ekledi: 'Yılmaz'ın inanılmaz hüneri buradaki, imgelerle anlatıyordu bu senaryoyu, öylesine canlı, çarpıcı imgeler ki, belleğimde kalanlarla filmini yapacak olsam, film benim değil, Yılmaz Güney'in olur yüzde yüz. İmgelerin yaratıcı sırrını keşfeden öncü Yılmaz." (s. 236-237.)

Metin Altıok

Abidin'in 1970'te Ankara'da tanıştığı ve herhalde en beğendiği yeni dostlarından biri Metin Altıok oldu. Füsun Akatlı'nın eşi Zeynep Altıok'un babası Metin Altıok hem şairdir hem de ressam.

Ya bir dostun, belki örneğin Mehmet Ali Aybarların, akşam yemeğinde tanıştılar. Ya da, ya dası yok, 17 Nisan 1970'te kendi evinde akşam yemeğinde. Biraz önce yazdı ya Abidin: "Yarın akşam Füsun'da yemekteyim."

Dahası 18 Nisan 1970 tarihli mektubunda yeniden yazıyor: "Dün Füsun'da yemek yedim akşam, yani halim içgüveyinden hallice."

Umarım daha iyisini de görürsün Abidin diyesim geliyor.

"Füsun'da" dediği Füsun Akatlı, Metin Altıok ve Zeynep Altıok'un evidir. Abidin fırsatı yakalamışken şipşirin minik bir kız çocuğu olan Zeynep'in hemen, oturmuş haliyle resmini çizer. (Bu "portre" *A'dan Z'ye Abidin Dino*'da s. 27'de seyredilebilir).

Abidin, ki hiçbir resmine tarih atmamasıyla tanınır, Ankara günlerinde sanki tarihe iz bırakmak ister gibi orada çizdiği en azından iki resme tarih koymuş: Birincisi Esin Afşar için, ikincisi Zeynep Altıok için.

İşte bu şirin kız çocuğunun resminin altına kondurmuş tarihi: Nisan 1970" ve bir de "Zeynep" diye yazıvermiş.

A'dan Z'ye Abidin Dino'da "Altıok Metin" maddesinde şunları okuyoruz:

Abidin ve Metin Altıok arasındaki "Bu tanışıklık, hızla, akrabalık çerçevesini aşarak dostluğa dönüştü. Birçok ortak konu buldular, saatlerce konuştular.

Metin Altıok, bir ressam olarak, Abidin ile akraba olduğunu düşündüğünden, bunu kanıtlamak için gece boyunca ona resimlerini gösterdi. Sabaha karşı ise Abidin, Metin'in fırçasını alarak, sohbete katılmak isteyen, Metin'in iki yaşındaki kızı Zeynep'in resmini yaptı.

Birkaç gün sonra birlikte TÜBİTAK grevine gittiler, birlikte dev panolara resim yaparak grevcilere destek verdiler. (Bu dev panolardan birini ve hemen önünde Abidin'i görmek için kitabın 28. sayfasına bakmanız yeterli olacaktır. MŞG)

Altıok o sıralarda Mehmet Ali Aybar'ın çevresinde toplanan Bağımsız Türkiye Sosyalistleri Birliği grubunun etkili bir üyesiydi. Abidin ile sosyalizm, çıkarmakta oldukları *Forum* dergisinin biçim ve içeriği, sanatın sosyalizm ile bağı üzerine tartışıyorlardı.

Sonra Abidin Metin'den keçe motifleri üzerine bir araştırma yapmasını istedi ve onu Konya'ya gönderdi. Bitmez tükenmez sohbet konularına keçe de eklenmişti.

Abidin'in Türkiye'ye geliş gidişlerinde bu dostluk sürdü.

(1977'deki) *Doksan Çiçek Dokunsan Çiçek* sergisi Altıok'u çok etkiledi ve Abidin'in bir dergide yayınlanan çiçeklerinden birinin üstüne şu şiiri yazarak Paris'e gönderdi:

"Abidin Dino'ya
İnsan dediğin saçaktaki
Güvercinin farkında olacak

Ve bir çiçek açacak kendince.
Bu aşk var ya, bu aşk:
Dikkat!
Yangında ilk kurtarılacak."

Metin Altıok'un 1985 tarihli bir çizgisini gördüm: Abidin'in, okuduktan sonra, bana hediye ettiği birçok dergiden biri olan Trabzon'un kültür ve sanat dergisi *Kıyı*'da (Sayı: 99, Haziran 1994, s. 12). Bir el, ortasında bir göz, Alevilerin simgelerinden biri, parmaklar Abidin'e göz kırpıyorlar: Dostların birbiriyle işaretleşmesi bazen böyle olur bizde.

Altıok'un *Gezgin, Yerleşik Yabancı, Kendinin Avcısı, Küçük Tragedyalar* gibi yapıtlarını, görürseniz sakın kaçırmayın: Hem yangında ilk kurtarılacak kadar kıymetlidirler. Hem de kuşağının bu en verimli şairini anmak için birer büyük hediye: Birlikte yolculuk yapmak ve yaşamak için onunla.

Bir Zamanlar Harmas'ta

Evet, dön dolaş yine kürkçü dükkânı meselesi: İstanbul'da ev alamayınca yine geldik 13, Quai Saint-Michel'e. Ve buradaki ev-atölyenin Osmanlı sarayı olmadığını artık biliyoruz. Ne de "malikane"dir.

Ne iyi ki Lil ve Cecil Michaelis var. Bir de bu ikisiyle ama özellikle Lil'le bir aşk üçgeni içinde devinen George Ball. Lil'in annesinin Nuriye Hanım olduğunu biliyoruz. Peki babası kim? Lil'in babası bir aristokrattır: Tamam öyle prens filan değil ama bu da fena sayılmaz: Babası Kont Rohozinski'dir. (*A'dan Z'ye Abidin Dino:* s. 178). Ne hoş.

George Ball adı geçenlerin ve Abidinlerin evlerine iki adımlık mesafede Rue de la Harpe'te oturuyor (Kendisiyle söyleşi yaptığım 2000'li yılların başında da oturuyordu aynı adreste.) Güzin penceresinden seslense Ball duyabilir, yani o kadar yakın. Ball zaten neler anlatıyor bakın:

"Abidin'le kırk yıla yakın bir zaman boyunca arkadaşlık yaptım. Neredeyse bir ömür. Bir ağabey ve kardeş ilişkisi içinde. Onu bu süre içinde tanıma olanağını bulduğumu sanıyorum. O yıllarda neredeyse her gün birbirimizi gördük diyebilirim: Paris'te bilhassa, ama Harmas'ta da yaz dinlencelerimiz boyunca veya başka tatil yörelerinde. Çünkü yıllar ve yıllar bo-

Abidin, 1967'de, Harmas'ta, Cecil Michaelis'in (gömlekli olan) atölyesinde,George Ball da her zamanki gibi orada elbette: Üç ayrılmaz dost: Biri ABD'li, biri İngiliz, biri Türk. M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

yunca yaz tatillerimizin tümünü veya büyük bir bölümünü hep birlikte geçirdik: Güzin, Abidin, Cecil, Lil ve ben. Abidin'i, o sizin de bildiğinizi tahmin ettiğim, iyi yürekliliği, cömertliği ve herkeste bulunmayan zekâsıyla bir ağabey gibi kabul ediyordum. Bana etkisi ve katkısı büyüktür. Hem resim sanatımda, hem de günlük yaşamımda. Çok iyi bir arkadaş ve çok iyi bir ressam. Anne ve babam Paris'e geldiklerinde Abidin'le tanıştırdım, onlar da Abidin'i çok sevdiler. Biliyorsunuz zaten Abidin'de şeytan tüyü var. En azından Güzin'i dinlersek böyle."

Evet, yaz geldiyse ve Güzin, "ama benim çok ihtiyacım var bol denize" dediyse çantalar, bavullar, boyalar ve her türlü resim malzemesi hazırlanır ve Güzin'in 1956'da mı yoksa 1957'de mi satın alınan ve kışlarını "garajda dinlenmekle geçiren" "takasına" ıkına sıkına sıkıştırılır ve cenuba pardon pardon mil pardon güneye inilir: Paris'e ara verilir. Ve Akdeniz'le öteden beri alışveriş halinde ve bu nedenle epey uykulu ve sersem Marsilya kentine doğru gidilir.

Lyon geçilir. Orada kocaman bir nehir var, Rhone veya Ren Nehri, işte o nehir izlene izlene daha da inilir.

Avignon geçilir: Savaş yıllarında bombalanmış ve bir daha onarılmamış, anı olarak kalması uygun görülmüş, köprünün üstünden değil, yanından geçilir, "Mademoiselles d'Avignon"a el sallanır. Bir 60 kilometre daha inilir. Ve Marsilya'ya otuz kilometre kadar kala bir kasabaya girilir:

Adı Aix-en-Provence'tır. Oradan Le Tholonet'ye doğru sapılır: Aix'ten çıktıktan bir süre sonra iki tarafı ağaçlarla süslü bir yol var, o da geçilir. Şimdi biraz tırmanmak lazım. Güzin'in ödü kopar: Otomobil bu yokuşu çıkabilir mi? Otomobil o yokuşu çıkar. O gün en azından.

İşte size Harmas'ın tepe düzlüğü. Hemen karşınızda Sainte-Victoire dağı yükselir: Koltukları kabarık: Cezanne Amca yıllar ve uzun yıllar boyu Aix'teki atölyesinin arka yan penceresinden dikizlemiştir, ya da eteklerine kadar gelip bir dizi eskiz çizmiştir: Tablolarda yansıtılan / yaşatılan bir dağ çıkıvermiştir o zaman: Ne tam o dağdır bu, ne de bir başkası.

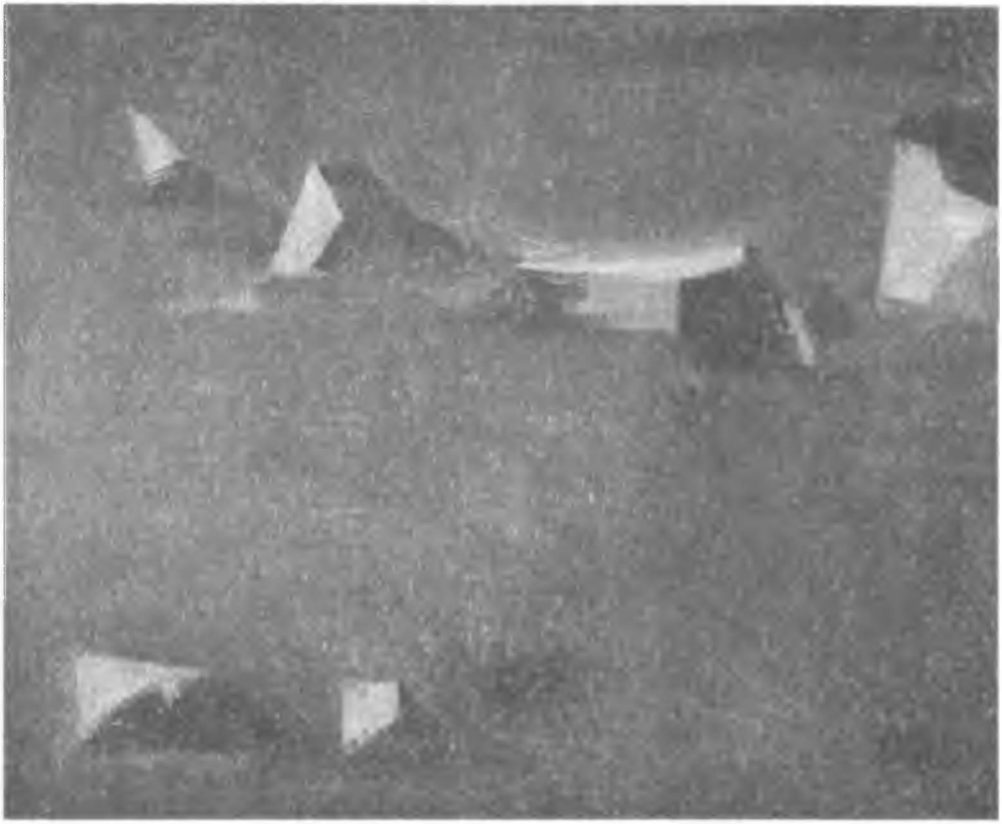
Aziz Zafer boşuna takılmamıştır isim olarak. Cezanne bu, öyle zamanını Aix'le "Dağı" arasında git-gellerle geçiremez, mesafe üç belki dört kilometrecik olsa bile. O zaman işte Harmas'ı seçer: Çalışma mekânı olarak.

Biz de zaten orada değil miyiz? Oradayız ve Abidin'le Güzin ya da Güzin'le Abidin işte tam biz bunları konuşurken vardılar nitekim:

Çantalar, bavullar ve malzemenin tamamını çıkardılar ve Lil ile Cecil'in onlar için özel olarak hazırlattığı mekâna yerleştiler. Rahat mı? Memnun musunuz?

Güzin ayol bize anlatır mısınız Harmas günlerini? Elbette anlatır: İşte otuz iki kısım Harmas bize, Aix size:

"Harmas'ın tepe düzlüğü geniş bir alandır, sağlı sollu, ulu çam ağaçlarının gölgesinde, birdenbire püfür püfür bir serinlik eser. Alanın öbür ucunda, üç basamak çıkılır ve çakıl taşlarının örttüğü bir avluya gelinir. Avluyu, sıralı evler nal biçiminde çevirmiştir. Sağda, 17. yüzyıldan kalma eski çiftlik evleri. Solda ise, 18. yüzyıldan kalma birbirine bitişik, iki katlı çiftçibaşı evleri... Sağ ve soldaki binaları birleştiren dipteki atölyeler,

Abidin'den "La Montagne Sainte Victoire," 1965'te çizdiğidir

bu tepeceğin sahipleri ressam (ve heykeltraş. MŞG) Cecil ve Lil'in çalışma mekânları. Bekçi dairesi ile aşçı odaları, bu bölüme bitişik, az arkada.

Evlerle çevrili-çakıl zeminli orta avlunun büyük akasya ağaçlarının gölgesinde, Harmas tepesinin ahalisi belli saatlerde toplaşır. Oradan da dağılır. Kimi yatak odasına, kimi atölyesine, kimi yazı masasının başına. Tartışmalar, küçük kavgacıklar, dedikodular, avludakilerle penceredekiler arasında, küçük balkonuna çıkmış Lil başta sürer gider.

Harmas'ta yüzme havuzu saatleri herkesi bir araya toplar. Bu havuz yüzme havuzundan çok, bir süs havuzu gibidir.

Harmas ahalisi öğle vakti toplanıyor havuz başına. Kimi yüzüyor, kimi uzanmış güneşleniyor.

Kimler oturmamış ki sekiz odalı, misafirler evinde, Cezanne'ın akrabalarından başka, ressam Max Ernst, Masson, Tal Coat, Bill Hayter, George Ball... Kimler gidip gelmemiş ki, Abidinler burada oturunca... Leopold-Levi (Levy olmalı. MŞG), Tiraje, Aragon ve Elsa, Vercors, Mehmet Ulusoy, Saint-John Perse, Marcenac...

Kimi zaman, akşamdan ferman buyurulmuştur ki, ertesi gün, Harmas ahalisi denize gidecek... 35 kilometre ötede Carry-le-Rouet plajından (Akdeniz'e merhaba demek için. Marsilya'nın kuzeybatısında, Marignane'ın hemen dibindeki şirin plaj. MŞG) girilecek denize. Sabah dokuzda hareket edilecek, öğle yemeğine, saat 13. 00'te eve dönülmüş olunacak. Birkaç araba, konvoy halinde gidilir denize doğru. Acele bir vazife yerine getirilircesine, ama ne çok eğlenerek geçer bu kısa deniz sefaları... Üşenilmez tekrarlanır, 75 kilometre gidiş gelişler. Kaçırılmayacak fırsatlarmış gibi..." (A.g.k., s. 208-220.)

Ve bütün bunlar Lil'den, yani Nuriye Hanım nam Osmanlı bir kadının kızından ve Kont Rohozinski'nin aristokrat soyundan gelen "fermanlarla" günü gününe birer görev gibi yerine getirilecektir.

Güzin ne diyor bakın:

"Bitki, çiçek, meyve, böcek, nasıl Cecil'in hegemonyasındaysa, tepe ahalisinin günlük yaşam temposu, belli belirsiz nedenlerle Lil'in hegemonyasından ayrılamazdı."

"Tepe ahalisi" veya onlardan birkaçı bazen birkaç kilometre ötedeki Aix'e iniyor.

Lazlar Aix-en-Provence'da

Aix, Cezanne'ın "memleketidir." Aix, Cezanne'm kentidir. Avignon tarafından, kuzeyden kente girdiğinizde, sol kol üzerinde "Atelier Paul Cezanne" sizi bekler: 9, Avenue Paul Cezanne'da.

Aix şirin bir Akdeniz kasabasıdır. Denizden otuz kilometre kadar içtedir. İklimi olağanüstüdür. Belki o nedenle yaşlılar cennetidir. Biraz da cehennem yine de: Hele yaz sıcaklarında. Ne iyi ki Akdeniz çat kapı!

1970'lerin başındaki 60 veya 70 binlik nüfusunun yarısı üniversite öğrencilerinden oluşuyordu: Üç üniversite yurdu, üç üniversite lokantası, birçok fakültesi ve şehrin değişik mahallelerinde kirada oturdukları evlerinde veya stüdyolarındaki öğrenciler olmadan bu kasaba birçok benzeri gibi bir emekliler "cenneti" veya "cehennemi" olabilirdi, dedik ya, artık nereden baktığınıza kalıyor.

Elbette her yıl temmuz ve ağustos ayları boyunca düzenlenen *"Le Festival İnternational d'Art Lyrique et de Musique"* sayesinde klasik müzik mecnunları Avrupa'nın dört bir köşesinden hatta taaa Amerikalardan kopup geliyorlar: Kent şenleniyor şenlik içinde.

Serbestçe kumar oynanabilen *"casino"*su, "şen dulların" cirit attığı ve arada bir bir jigolo "kaldırdıkları" mütevazı ve zaman zaman fena halde yalnızlık, naftalin ve ölüm kokan göz yaşartıcı bir mekândır. Hemen çıkalım ne olur!

Aix, eski bir İtalyan kentidir: Hayır Roma İmparatorluğu dönemine kadar inmeyeceğim: Bırakalım Marius ve askerleri kaldıkları yerde uyusunlar. Çağdaş tarihimizden söz edeceğim: İşte buyrun, hemen kent merkezinde ve / veya bir iki kilometre çevresindeki köylerinde, 19. yüzyılda açlıktan, yoksulluktan ve zorba feodallerden, 1920'lerden itibaren faşizmden ve Mussolini belasından kaçan İtalyanların torunlarına rastlarsınız. 15. yüzyıldan beri "ucuz emek," "sessiz ve uysal işgücü" olarak gelen / getirilen emekçilerin torunları, küçük torunlarıdır bunlar. Meraklıysanız öykülerine, üşenmeden anlatırlar size. Efendice dinlemeyi bilirseniz, önce pembe şarap açılır sonra kırmızı. Zeytinler sonra çıkarılır... Aix'in en iyi yemek yenen lokantalarından başlıcalarımn İtalyan olması hiç şaşırtmaz. Nasıl şaşırtsın kardeşim bu kentin nüfusunun bilmem ne kadarı İtalyan kökenlidir. Ve içlerinde pek ünlüleri de vardır: Emile Zola nam yazar gibi. Ortaokulda en yakın arkadaşı kimdi dersiniz? Elbette Paul Cezanne. Aix elbette unutmaz kendi adamlarını: Nitekim Sainte-Victoire Dağı'ndaki en şık barajlardan birinin ismi "Barrage Zola"dır. Böylece ünlü yazar, kentle bütünleşmiş iki isimle bir-

likte, Cezanne ve Sainte-Victoire ile, anılmış olur. Ama belki de babasını anmak içindir: Aix'i bayındır kılan baba da yabana atılmamalı. O nedenle soyad alınmıştır sadece: Bu da ince bir sanattır: Anmasını bilmek: Değerlerini, sanatçılarını, yazarlarını, şairlerini unutmamak.

Haziran 1970'te doktoramı yapmak üzere Fransa'ya gittiğimde, başa bela Paris'te asla kalmak istemedim: İlle küçük bir kasaba. Aix'in ismini, üniversite kenti olduğunu ve Akdeniz'e 30 kilometre ötede bulunduğunu öğrenince hemen kararımı verdim: Doktoramı orada yapmalıydım. İktisat Fakültesinden Profesör François Sellier ile bir iki mektuplaşmadan ve bir yıl Tours kentinde Fransızcamı "mükemmeleştirdikten" (resmi terim bu olduğu için tırnak içinde) ve Fransa Dili ve Medeniyeti Enstitüsünden diplomamı aldıktan sonra, Haziran 1971'de Aix'e, Rotonde'una, sayısız çeşmelerine, "lokumuna" (Aix'teki ismiyle *"calisson,"* bir tür badem ezmesi, tam ağzınıza layık cinsten, bir yiyen bir daha unutmaz tadını!) iyi bakılmış, dolgun, mevsimine, gününe ve saatine göre, kekik, lavanta, çam veya mavisini takmış takıştırmış *"romarin"* kokan ve güneşi odanızın ta derinliklerine kadar taşıyan bir içim su kızlarına, Cours Mirabeau'ya ve bilhassa bir yıldır özlemini duyduğum Akdeniz güneşine kavuştum.

Oh be dünya varmış!

Keyfimden bir hafta boyunca yalın ayak dolaştım: Bütün sokaklarını Aix'in: Rue Mazarine, Rue Cardinale, Rue Ferdinand Roux, Rue F. Mistral, Rue Des Cordeliers, Rue des Tanneurs, Rue du 4 Septembre... Bunun ne büyük bir zevk olduğunu çocukluğunda yalın ayak yürümüşler iyi bilir. Ama bir gün, Cours Mirabeau'nun, yukarıdan geldiğinizi düşünürsek, sol yakasındaki, bankaların ve şık mağazaların bulunduğu tarafındaki bir bankta oturmuş, yersiz yurtsuz yaşlı bir Fransızla, kuzeydeki kentlerden birinde kömür madenlerindeki işini madenlerin kapatılması üzerine yitirmiş ve alıp başını güneye gelmiş bir çilekeşle, "güneşte yoksulluk daha kolay çekilir" diyenlerden, tam kafadar ama aynı zamanda biraz kafayı da yemiş bir emekçiyle veya eski emekçi "yeni bir yoksul"la konuşurken bir esmer güzeli sadaka vermeye kalkınca, sadakasını aldık, ama kendi kendime de bu kadar yeter artık ayakkabılarını giysen iyi olacak dedim. Ve öyle de yaptım.

Ama o esmeri unutmadım. Üç gün sonra Cours Mirabeau'nun öbür yakasında, cafelerin, doktor muayenehanelerinin ve bir süpermarketin yan yana dizildiği tarafında öğrencilerin mekânı bir cafede yakaladım: Elisebath veya kısaca Babette'le böyle başladı her şey. Kaç yıl sürdü?

1972, Aix kentinin ilk kez Türkiyelileri ve Lazları ondan çok sayıda bir arada tanıdığı yıl olarak kent tarihine yazıldı mı? Bilmiyorum. Ama o yıl kentte sakal ve bıyık oranı aniden yükseldi. Yine o yıl Haspi ve "Uzun" Ali vardılar Aix'e. Sanki doğdukları kasaba veya köylerden "ışınlanmış" gibi. Evet ikisi de "uzay"dan"düştüler" Aix çeşmelerinin üstüne. İkisi de otoyol yapımında çalışan iki emekçi: Aix'i güneyinden saran ve Nice'e doğru uzaklaşan vefasız otoyolun, nam-ı diğer *"autoroute du soleil"*in köprülerinde, çimentosunda ve asfaltında Ali ve Haspi'nin ve onların peşinden tek tek veya grup grup gelenlerin, Adıgüzellerin, "Şoför" Erdoğanların, "Dağlı"ların, "Kürt" Mustafaların, isimlerini anımsayamadıklarım bağışlasınlar, hepsinin alın teri ve göz nuru karışmıştır: Helal tarafından.

Onlarla birlikte daha birçok sapasağlam Karadeniz uşağı ile tanıştım: Haşimler, Kazımlar, İbolar ve diğerleriyle: Bir oturuşta bir tencere pilavın, pirinç veya bulgur hiç farketmez, hakkından gelen ve bununla övünen emekçiler ordusu.

O insafsız, o kitapsız otoyola kimi bir böbreğini bıraktı, kimi bir omurga kemiğini, kimi baharındaki hayatını. Evet "Uzun" Ali'yi orada yitirdik. Onun bir "vakans" için Aix'ten İstanbul'a bir arkadaşımızla birlikte otomobille bir hareket edişi vardır: Kitaplar yazamaz.

Ama hiç belli olmaz: Kimbilir vakit kalırsa belki bir gün yazılır...

Aix'e bir süre sonra, yeni kuşak sevimli ve kızlı erkekli bir öğrenci takımı da gelecek: Galatasaray Lisesinden mezun çiçeği burnunda ve hâlâ kısa pantolonla dolaşan Ragıp aklımda örneğin. Hasanlar, Leyla ve Nezih, Işık, Mehmet, "Phoque" Erol ve diğerleri de. "Filozof" Ali zaten öteden beri Aix "muhtarı..." Ve daha niceleri...

Ama 1972'de henüz bu çocuklar yoktular. Kendimizi bu nedenle olmalı biraz yalnız hissediyorduk bütün ışıklarına, biralarına, kırmızı ve beyaz şaraplarına ve kızlarına rağmen Aix'in. Ve belki o yüzden Aix'in o kadar ünlü çeşmeleri o yaz biraz garip akıyordu...

Her yaz hep aynı yaz ol(a)maz:

1972 yazında Aix Müzik Şenliği içinde, programa konulan birçok halkın folklor gösterisi arasında bir de ne görelim: "Karadeniz Topluluğu." Haspi bu, kaçırır mı? Lazın gözü. Süleyman Demirel'le bilmem neredeki toplantısından sonra çekilmiş fotoğrafını kimlik kartıyla birikte cüzdanında taşıyor: Uyanıklığından: Çünkü bir polis denetiminde bu fotoğrafın ne mucizeler yarattığını deneyimleriyle biliyor. Uyanık evet. Yoksa ille ve sadece Adalet Partili olduğundan değil. Evet işte bizim "Laz" Haspi, "Hocam bu gösteri kaçırılmaz" deyince, biz de kaçırmadık.

"Uzun" Ali, tek başına bir danayı silkeler, isterse Picasso boğalarını göndersin onları tek tek alır sallar taa Vallauris'e kadar gönderir, Vallauris ne ki iki adımlık yer. Ali bu, öyle iki metre beş santim boru değil, o gece folklor gösterimiz için en temiz gömlek, en temiz pantolonuyla iki dirhem bir çekirdek. Haspi ise iki dirhem bir çekirdekten daha hallice, giyinmeye zaten çok meraklı, artist gibi çocuk ya, takmış takıştırmış apaçık: İşte gömlek pırıl, pantolon pırıl pırıl, ütüden yeni çıkmış her halinden belli. Ayaküstü birer veya ikişer bira "attık", iyi hatırlamıyorum. Macit olsaydı beşer beşer içilirdi biralar, aman ne iyi ki Macit o gece ortalarda görünmedi, mutlaka Yasmina ile bir İtalyan lokantasındadır, aman ne kadar iyi, biralarımızı içtikten sonra gösteriye gittik: Hem heyecanlıyız hem de mutlu: Karadeniz, kıtaları, ülkeleri, dağları ovaları aşmış taaaa ayağımıza kadar gelmiş: Bravo uşaklar!

Bilenler bilir: Aix'in, o hani Boulevard du Roy var ya, oradan üniversite lokantasına çıkan parkın, o kocaman girişi sandalyelerle donatılmış, merdivenlere kadar. Tam merdivenlerin önünde, hemen orada, bir de dev bir sahne kondurulmuş. Çok hoş. Biz üçümüz de girdik park kapısından, sahneye epey yakınca ama öyle hemen ayak altı da olmayan bir biçimde yerlerimizi aldık. Haspi "Tamam buradan iyi görebileceğiz" dedi ve yerleştik.

Ders yılı sonunda Aix'te öğrenci sayısı son derece azdır ve kalanlardan da bilhassa Fransızlar bu tür gösterilere, seyirlere yüz vermezler. Afrika'nın kuzeyinden ve merkezinden gelen çocuklar ve bir de bizler bu tür gösterilere meraklıyız. Ama yine de bu tür gösteriler daha çok Aix'in "yerlilerine," şık bayan ve baylara sunulur. İzleyenler seçme bayanlar ve baylardır ve çoğu klasik müzik hayranıdırlar...

Zaman geçti, o parkın girişi iğne atsan yere düşmeyecek kadar doldu ve gösteri başladı:

Afrika'dan Güney Amerika'dan çok iyi takımlar çıktılar. Sıkı oynadılar. Bayıldık. İyi alkışlandılar.

Ama kardeşim bizim bütün beklentimiz, kimse kusura bakmasın, gözünü sevdiğimin Karadeniz uşaklarında, aslan Lazlarda.

Gecenin "yıldız takımı" olarak takdim edildiler bizimkiler. Ve evet nihayet sıraları geldi ve sahneye çıktılar. Bizi bir heyecan sardı. Bir iç coşku. Bir iç dalgalanma anlatılması mümkün değil. Haspi'yi bıraksam ağlayacak. Haspi oğlum hâkim ol kendine. Haspi gözüm, iki gözüm. Kemençe de öyle bir çalgı ki kardeşim, gel de dayan bakalım... O ne oyundur öyle kardeşim. Olağanüstü bir şey. Bir titreşme, bir kaynaşma, bir kendinden geçme, bir dayanışma: Bravo!

Her danstan sonra müthiş bir alkış. Alkış rekorunu kırdı bizimkiler. Bu kesin. Bizimkilerin her dansından sonra alkış faslı sürerken inanmayacaksınız ama tam önümdeki sandalyeden küçük, küçücük bir kadın kalkıyor, sahnenin önüne kadar gidiyor, sahneye gidiş bir parça öne doğru eğilimli olduğu için küçük kadın seyircilerin başları arasında bir an kayboluyor, ama gidiyor ve tam sahnenin önünde durup boynundaki fotoğraf makinasıyla, alkışlayanları, mest olmuş izleyicilerini, selamlayan Karadeniz Folklor takımının fotoğrafını çekiyor. Sonra yine son derece sakin adımlarla, böyle tıpıştıpış ve görevini hakkıyla yapmışların dinginliği içinde, dönüp, yerine oturuyor. Yani tam önümdeki sandalyesine. Gazeteci herhalde deyip geçiyorum. Ama hop, aynı bayan ikinci danstan, bizimkilerin ikinci gösterisinden sonra yine kalkıyor, yine gidiyor, yine bir ara kayboluyor ve yine fotoğrafını çekiyor ve yerine dönüyor. Apaçık bir ritüel bu. Bir, iki, üç, eee dikkatinizi çekmez mi? Çeker elbette. Kim bu hanımefendi diye, tam önümde ya, şöyle hafifçe ve bayanın dikatini çekmeden baktım. Kadını tanıyamadım. Ama o sırada gözüm yanındaki erkeğe takıldı: Aaaaa Abidin Dino bu! Abidin'in o zamana kadar bir iki yerde fotoğrafını görmüştüm, eserlerini biliyorum. Eeeee o zaman bu kadın da Güzin Dino! Olamaz! İkisini de ilk kez görüyorum. Bu kadar tesadüf de romanlarda veya filmlerde olur. Ama ne malum, belki biz de o

sırada bir romanda veya bir filmdeyiz. Yanlış mı? Yanlışım varsa düzeltir misiniz lütfen.

Bir iç dalgalanma daha.

Nasıl olmasın? 1967'de, Ankara'da, Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) öğrencisi bir küme içinde, İstemihan, Mustafa ve Uluç'la, belki "Moruk" (Yakup Maltaş) vardı bizimle, belki Mehmet Can da, Sıhhıye'deki bir sinemada *Goal* veya Türkçesiyle *Altın Goller* filmini izlemiş, filmin sonunda *directed by: Abidin Dino* yazar yazmaz salonun nasıl alkıştan "yıkıldığını" görmüştük.

"Mutluluğun resmini" henüz yap(a)madığını ama büyük insanlığın mutluluğu için elinden geleni arkasına koymadığını biliyorum: Evet kardeşlerim bu bizim Abidin'dir.

Anılarımın izinde ve tam içinde yitmek üzereyken, gösteri bitti bitecek. Ama o da ne Aix kentinin o şık ve kendini pek beğenmiş burjuva kadın ve erkekleri, o alımlı, anlı ve şanlı seyircileri bizim takıma *bis* bile yaptırmasın mı? Biz tabii keyfimizden mest olduk. Bütün bunlar çok güzel, çok hoş ta, yahu şu tam önümdeki sandalyede oturan kadın demek Güzin Dino, yanındaki de Abidin demek?

Sorularımı kendi kendime sorarken, tam o sırada artık bizim Karadeniz takımı Aix'in o şık ve güzel kadınlarının ve züppe erkeklerinin kalplerini fethetmiş bir biçimde sahneyi terketti. Gösteri bitti böylece. Herkes ayaklandı. Önümüzdeki Abidin ve Güzin de. Yanlarında dostları olduğu anlaşılan biri bay öbürü bayan iki kişi daha var.

Ben: Merhaba, siz Abidin Dino'sunuz değil mi? diye sordum

Abidin: Merhaba, evet benim.

Ayaküstü kendimizi tanıttık, ben arkadaşlarımı da tanıttım, bizimkiler gösteriden sonra bir de böyle muhterem bir insanla karşılaşınca fena halde sarsıldılar. Yani nasıl olur o kadar yaşlı(?) -Haspi'den her şey beklenir kardeşlerim- bir beyefendi Türkçe konuşurmuş(?) Yine Haspi! Oğlum kes sesini beee! Abidin'le o an kaç dakika konuştuk o gece: İki, üç belki beş dakika. Hemen anlaştık. Kafalarımız hemen uyuştu. Sonra öğrendim ikimiz de 42 numara ayakkabı giyiyoruz!

Abidin o zaman bana:

– O halde önümüzdeki günlerde bir akşam *"Les Deux Garçons"* veya *"Le Grillon"*da buluşalım, konuşalım dedi.

(Güzin kitabında bu cafelerden birinin ismini "Trois Garçons" olarak anımsıyor, yanılıyor: Ama şunu yazarken doğru söylüyor: "kentin en şık kahvesi." s. 210.)

O anda, gençliğime vermek lazım, içimde bir şeyler koptu: Bizim gibi devrimci öğrenciler için bu cafelere gitmek "haram"(!). O sırada doktora bile yapıyor olsam, SBF'deki devrimci geleneğimiz sürüyor: Ülkede arkadaşlarımıza neler yapıldığını günü gününe gazetelerden, radyolardan, televizyon ekranlarından izliyoruz. Kızıldere ve Kızılırmak hâlâ kıpkızıl akıyor, Fatsa, Mersin, Antalya, Kütahya, Artvin, Ordu ve Diyarbakır hâlâ yetimdir. Ve zamanımızı sadece yas tutmakla geçirmiyoruz. Aix Meks vız gelir, önemli olan ülkedeki devrim(!). Tamam biraz önce dediğim gibi, gençliğime verelim, ama bu tür inançlar da fena sayılmamalı. Ruhumuz ve aklımız, vicdanımız ve geleceğimiz için olmazsa olmazlar çünkü. Aix'te benim ve benim gibi devrimci öğrenciler ve genç bilim adamları için Abidin'in adını andığı iki cafe Aix'li faşistlerin ve aristokratların ve çok paralıların gittiği iki cafedir. Adımımı atmam!

Şunu da söylemem lazım: Bu iki cafe'ye Aix'teki iki faşist örgütün itlerinin gittiklerini biliyoruz, görüyoruz: Çünkü herifleri gösterilerinden, değişik fakültelerdeki saldırganlıklarından tanıyoruz. Ve kimi akşam siyah deri ceketleriyle bu iki cafenin teraslarına leş gibi yapışıp burjuva kadınlarını tavlamaya çalıştıklarını ve burjuva kadınlarından bazılarının, özellikle saf ve bembeyaz bacaklarını acemice açmalarıyla ünlü bebekızların ve şendulların bu heriflerin deri ceketlerine ve deri botlarına yılıştıklarını, yapıştıklarını da. Bunlardan birkaçıyla değişik zamanlarda çok ciddi kavgalarımız da oldu. Anlatmam!

Bu iki cafeye, "komşularımdan," madem ki o sırada Aix merkezinde oturduğum evime iki adımlık mesafede, koskocaman ve avlulu bir evde oturuyorlar, Alain ve o günlerdeki eşi Nathalie Delon da sıkça "kurulurlardı." Film çekmekten arta kalan zamanlarında. Bu iki sevgiliyi elele kolkola, herkes gibi ve kumruları kıskandırırcasına koklaşırken ve sevişirken görmek de az şey değil hani.

Ama bunlar sizi "aristokrat" veya "burjuva" sınıflarına "yükseltmez," onların "düzeyine" çıkaramaz: O "makamlara" çıkabilmeniz için itaatkâr olmanız ve fermanlarda emredilenlere harfi harfine riayet etmeniz lazım: Riayet reaya ile çekilir ve bize yakışmaz!

Abidin bu önerisini yapmadan çok önce, yanındaki iki kişi birer gölge gibi, aniden kayboldular: Bu da midemi bulandırdı. Ne merhaba demişlerdi zaten başta, ne de hoşçakalın dediler ayrılırken: Eh! Onca pırıl ve tertemiz giysilerine rağmen yanımdaki iki devin birer proleter olduğu çok açık, eh benimde bıyıklarım fena halde "devrimci." Elbette o iki kişi, pardon o iki gölge, her kim olursa olsun, gösteri sonrasının karanlığında yitip gidecekler, bir daha görünmeyecek biçimde kaybolacaklardı. Güzin de peşlerinden seyirtti, bir gözü Abidin'de. Anlaşıldı bu üç kişiyi "gözleri tutmadı..."

Güzin'e yıllar sonra sordum:

-Kimdi yanınızdaki o iki kişi?

-Herhalde Lil ve Cecil'di yanıtını verdi.

Anladınız mı? Lil ve Cecil!

Kendilerini Kaf Dağı'nın pardon Sainte-Victoire Dağ'ının yeni egemenleri olarak gören iki insan! Madem ki Harmas'ın o sıradaki sahipleri. Ol nedenle kendilerini Paul Cezanne'ın "mirasçıları" sanan iki "yabancı!" Evet çünkü biri sizlere ömür Osmanlı İmparatorluğu'nun diğeri hâlâ geçerli İngiliz İmparatorluğu'nun uyruğundan, kuyruğundan değil, en başlarından.

Biri, bu Cecil'dir, Güney Afrika pırlanta ocaklarının (Evet böyle mi yazılıyor?) sahibi veya mirasçısı baba tarafından, kendi ülkesinde heykeltraş ve ressam. Diğeri, bu Lil Hanım pardon Lil Sultan"dır, kendisini Paris'teki Son Osmanlı Sultanı sanan ve belki de haklıdır çünkü her sabah uşak, hizmetçi ve "misafir" belki tebaası, belki reayası diye yazmalı, en azından yirmi kişiye fermanlar yağdıran ve hatta, lütfen not ediniz, sadece "misafirlerinin" ve akşam yemeğine davetlilerinin "Aman canım bu çok güzel olmuş" diye sırtını sıvazladığı bir ressam. Sadece kendi kendilerine yetebilecek kadar "ağır" ve havalı Lil Hanım ve Cecil Bey yani, daha önceden de tanıdığımız bu iki mübarek insan kalkıp orada tanımadıkları üç "Türk"e bir de merhaba mı diyeceklerdi yani? Bu Güzin için de geçerli: Çünkü o da ne merhaba dedi ne "allahısmarladık."

Ne sanıyorsunuz alemin aristokratlarını? Cehaletinize yanın! Hanımefendinin ve beyefendinin mutlaka çok önemli işleri var ve Abidin'in üç yurttaşıyla beş dakikadan fazla sohbetine bile tahammül edemezler. Hanımefendinin, pardon pardon "Sultan Hanımefendinin," örneğin ertesi sabah en azından yirmi kişiye salacağı fermanları hazırlaması lazım. Değil mi yani?

Lil ve Cecil gitti, Güzin de peşlerinden. Minik minnacık bir kadın. Ne hoş. Abidin de gitti sonra.

Ve biz üçümüz, "Uzun" Ali, Haspi ve ben, üç yetim, öyle dikilip kaldık olduğumuz yerde. O koskocaman parkta. Herkes çekti gitti. Işıklar söndü sönecek. Biz kaldık. Ne iyi ki kemençe sesleri de bizlerle kaldı: Kulaklarımızda Karadeniz uğultusu. Kara kapkara sularında can verenlerimiz aklımızda. Biledik ağlarımızı: Ha gayret uşaklar! Ha gayret!

Ya kardeşlerim, Abidin'le ilk kez böyle karşılaştım. Böyle tanıştım. Ve ayaküstü sohbetimiz en fazla beş dakika sürdü. Abidin'in adlarını andığı ve randevu verdiği cafelere ne o sıralarda, ne daha sonra uğradım.

Hayır düzeltmem lazım: 1980'lerin ortasında Aix ve cafelerinin müşterileri değişti elbette. 1970'lerin başında Aix'e "düşen" gençlerden Atilla, Samandağlı sevimli "Arap," kimsesiz ve beş parasız geldiği bu kentte kendisine bir aile yarattı ve ekmek parasını taştan çıkarma mesleğinin en iyi uygulayıcılarından biri olarak zaman içinde *Les Deux Garçons*'da garsonluk yapmaya başladı. O zaman, artık 1980'lerdeyiz, Aix'ten geçerken geçmişimizi anmak, son gelişmeleri yerinde görmek ve Aix'teki dostların haberlerini almak için Aix'e ve Atilla'ya uğramamak olmazdı: Elbette cafesine de gitmek gerekti: "Hocam bu cafe artık o eski cafe değil" diyerek garantiler verdikten sonra elbette: Hortlaklar çünkü sizi öyle kolay kolay terketmezler / terketmiyorlar...

1972 yazında Abidin'le bu karşılaşmamızdan kısa bir süre sonra Türkiye'ye tatile gittim. Abidin faslı bir anı olarak kaldı. O geceden bugüne: İşte burada anlattığım gibi. Abidin'le 1980'lerdeki dostluk günlerinde Aix'i ve o karşılaşma anını konuştuk elbette: Bir anı bir anlık olsa bile anıdır.

Daha sonra Aralık 1975'e kadar yaşadığım ve doktora çalışmamı bitirip, tezimi savunup, İktisat Fakültesinde *Sciences Sociales du Travail* dalın-

da doktor unvanını edinip, başımı alıp "ülkeyi kurtarmak" umuduyla Türkiye'ye döndüğüm zaman dilimine kadar Abidin'i bir daha Aix ve / veya çevresinde görmedim.

Haziran-Temmuz-Ağustos 1980'de Strasbourg ve Paris'te kaldığım aylarda da Abidin'le hiçbir ilişkim olmadı.

Eylül 1982'de, Fransa Hükümeti'nin Fransa Dışişleri Bakanlığı Arşivlerinde "Osmanlı İmparatorluğu'nda Grevler" üzerine bir araştırma yapmak için verdiği altı aylık bursla yeniden Paris'e geldiğimden kısa bir süre sonra Abidin'le yeniden karşılaştım. Bu ikinci karşılaşmanın nasıl olduğu konusunda tek satır bir şey anımsamıyorum. Ama bu kez kurulan dostluğumuz aralıksız sürdü: Bunları birazdan anlatacağım. Ancak bu çalışmanın konusu benim Abidin'le dostluğum değil, veya sadece bu değil, Abidin'in hayat hikâyesine bir köşesinden veya birkaç köşesinden yaklaşmak ve / veya bu çok renkli ve çok karmaşık yaşam öyküsünü bir yerinden veya öbüründen yakalamak girişimidir. Dolayısıyla, isterseniz, önce Abidin'in 1970'lerdeki yaşamına bir göz atalım:

1975: Abidin yazıyor: Fikret Muallâ'yı

3 Haziran 1974'te Orly'den bir uçak kalktı: Sintinesinde Fikret Muallâ. İstanbul'a bu kez yolculuk: Dönüş yolculuğu. Ölümünden yedi yıl sonra. Yedi gün de Paris'te bekletildikten sonra.

Abidin yazıyor:

"Fikret Muallâ'yı yolcu ettik. Orly havaalanındayız. Ne çok gürültü ediyor bu uçaklar!... Fikret Muallâ Türkiye'ye dönecek, tabutun içinde, bir uçağın kargo bölümünde. Tepkili motor gürültüsünü duymayacak, gökyüzünü görmeyecek ama, sonunda Yeşilköy havalanma inecek. Bunu kimse bilemezdi önceden, ne Falcı Ahmet bey, ne niyet çeken kartal, ne ben, ne Muallâ, bunun böyle biteceğini kimse kestiremezdi." *(Fikret Muallâ: s. 69.)*

Daha sonra Abidin o günü anlatıyor:

"Ölümden uzak köy yoktur derler, demek varmış... Var olmalıydı ki bir sabah Orly havaalanında buluştuk Muallâ ile... Havaalanının upuzun depoları arasında, kapı kapı dolaşıp, Orly 'morg'unu, cenaze deposunu aradık biteviye.

ikret Muallâ Paris günlerinde.

IDIN DINO

Dizi dizi debboyların arasında Fikret Muallâ'yı arıyorduk bizler, yani ressam Hakkı Anlı, Avni Arbaş, Mübin Orhon, Mehmet Nâzım, Kemal Baştuji, ben, ayrıca Güzin, gazeteci Kosta Daponte, sefaretten (büyükelçilikten) genç iki üç diplomat, Madam Angles, Mösyö L'Hermine (Dizgi hatası olmalı. doğrusu: M. Lhermine. MŞG), yürüyorduk, arıyorduk kapı kapı...

Kapı yanlamasına açıldı, karanlıktan, bir taşıt arabası üstünde, Muallâ'nın kunt ve ağır tabutu çıktı karşımıza...

Peki ne yapmak lazımdı şimdi? Nutuk atacak değildik, Hakkı başta, bir yol dolandık Muallâ'nın etrafında, acaip bir oyun oynar gibi dolandık, birkaç çiçek bir de resim 'palet'i iliştirdik arabaya.

Çan
çalmıyoruz
Çan
çalmıyoruz
Yok
sela
veren
giden
o
biten
bir
şarkı değildir.

Dizelerini anımsadım Nâzım'ın nedense?

Her şey acaipti bu son karşılaşmada. İşe bakın, ...İstanbul Sirkeci garından Muallâ'yı yolcu eden Avni Arbaş, şimdi de, 1974'te Paris'te, Orly havaalanında Muallâ'yı ikinci ve son kez yolcu edecekti gerisin geriye...

...Dön dolaş, Türkiye vardı içimizde, içinde ya da dışında Türkiye'nin, Türkiye vardı. Bir ara Madam Angles bana döndü:

– Bilmem ki, doğru mu ediyoruz Muallâ'yı göndererek?

– Doğru, dedim, kendi öyle istiyordu...

Başka ne diyebilirdim? Gırtlağımda tümceler düğümlendi...

Diri ya da ölü olarak –hepsi bir- kafamızda iri bir çivi gibi çakılı kaldığını ülkemizin, ne bilsin kadıncağız...

Eve döner dönmez şu küçük notu yazdım:

3 Haziran 1974

36 yıl süren bir ayrılıktan sonra Fikret Muallâ bugün İstanbul'a dönmüş olacak.

Orly'de yolcuyu yolcu ettikten sonra, bizler, Alesia'da, Fikret Muallâ'nın demirbaş mahallesine gidip, Çıkrık Çıkmazı'nın 7 numarasına bitişik, Zeyer kahvesinin taraçasında oturduk, arkadaşımızı konuştuk, uzun uzun. Ressamın anısına kırmızı şarap içtik, üst üste...

Her şey öylesine pırıl pırıl, yerli yerinde ki, sanırsın az sonra, Muallâ 'evden' inecek, alay edecek: 'Ölüm mölüm martaval' diyecek muhakkak...

Artık Fikret Muallâ Karacaahmet'te? Mezarı güpgüzelmiş.

Artık ressam, bir zamanlar çizdiği bu beyaz taşların, selvilerin arasına karıştı. Ne bekçiden, ne karakoldan, ne de ekmek derdinden şikayetçi.

Tahta ata binen Üsküdar'a geçmiş.

Hem bana öyle geliyor ki O, Karacaahmet'te, durmadan kendi mezarının resmini çiziyor, her sabah Salacaklı işçiler işe giderken, tavşan kanı ışığın tadını çıkarıyor, çize çize, alacakaranlıkta.

Bir ressam için ölüm, keyfince resim çizmek değilse eğer, ne ki? "

Abidin yeter ocağına düştüm: Ağlamaktan beter olduk kardeşim: Hangi birimiz için gerçek değil bu satırlar: Bir gün bir uçağın kargo bölümünde geri dönmek ülkemize:

"Kafamızda iri bir çivi gibi çakılı kalan" vefasız, yetim ve kimsesiz ülkemize.

Abidin 1975 yılının yarısından çoğunu arkadaşı Fikret Muallâ'nın hayatını sözcüklerle nakşetmek "işi" için ayırdı. Bakın sergi listesine, 1975

Abidin Durango'da (ABD) "The Future of the Past" ("Geçmişin Geleceği") kollokyumunda Yunus Emre'yi anlattı. Temmuz 1980. M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

yılı, sergisiz ender yıllarından biridir. Belki de sergisiz tek yılıdır. Çünkü bir arkadaşınızın hayat hikâyesini yazmak, öyle herhangi bir kitap yazmaya benzemez, hiç benzemez, perişan edebilir sizi. Öyle kolay değildir bu "işler." Bir deneyin göreceksiniz. Sizi her gün, evet her gün sarsalayıp duran bir yazım eylemi, çabası. Anıların depreşmesi zerzeleden (yazımda hata yoktur) beterdir. Yazılanlarda zaman zaman şiir tadı olsa bile, yazarını sarsar, soluğunu kesebilir. Allak bullak eder. Hele bir de, Abidin gibi, daha 1975'te bile, "Sahte Muallâların türemiş bulunduğunu" farketmişseniz. Evet, Abidin aynen böyle yazıyor, daha 1975'te. (Kitabın ilk baskısında: s. 82'de.)

Fikret Muallâ'nın bütün "krizlerinde" yanında bulunan, hastanelerden çıkaran en sadık dostu Abidin, bu kitabı yazarken her zamanki yazar-

lığı üstünde, en iyisini yazmaya çalıştı ve sanki biraz daha titizlendi. En iyisinin en iyisini yazdı bana kalırsa. Bakın Güzin ne anlatıyor:

"Abidin öyle ilk yazdığını beğenenlerden değildi. Bir satırı bazen on kez yazardı. Bir sayfayı beğenmez, yırtar atardı. Çok titizdi, evet."

Abidin'in zaman zaman yinelediği "Keşke yazarlığı seçseydim" diyen sesini duyuyorum.

Abidin en iyi sözcükleri ve tümceleri seçti, kitabını nakış işler gibi işledi. Ve bize en iyisinden bir Fikret Muallâ portresi hediye etti: Bu defa sözcüklerle.

Ama bu güzelim kitabın yayınlanması, okurlarıyla buluşması ancak 1980'de gerçekleşebildi.

Birinci baskısında Ara Güler'in artık övülmeye ihtiyacı olmayan güzelim fotoğraflarını da unutmamak lazım. Ek olarak sunulan Fikret Muallâ'nın kaleminden çıkmış yazılarını da. Hepsi birer armağan: Fikret Muallâ'dan ve en yakın iki dostundan.

Fikret Muallâ'nın cenazesinin elverişli koşullarda ülkeye gönderilmesinde o günlerde Paris'te Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi olan, Avni Arbaş'ın, Abidin'in ve daha pek çok sanatçının hem dostu, hem gerekince koruyucusu Hasan Esat Işık'ın rolünü vurgulamadan bu bölümü kapamayalım. Hıfzı Topuz'un kuzeni olduğunu daha önce yazdığım bu değerli diplomat ve daha sonra CHP'de siyasetçi, milletvekili ve birkaç kez bakan, büyükelçilik yıllarında, Paris'teki sanatçılara karşı "dışlayıcı" ve hatta "düşmanca" tavrı değiştirmek için epey çaba harcadı. Başarılı olup olamadığı ayrı konu elbette.

Bu bağlamda, Avni Arbaş'm bu konuda anlattıkları son derece ilginçtir:

"Ancak onun döneminde resimlerimiz elçiliğin duvarlarına asılabildi. Hasan Esat Işık, benim resimlerimi elçiliğe almak isteyince Ankara'dan müsaade ister. Oradan 'Sakıncalıdır, almayın' cevabı gelince, 'Öyleyse kendi hesabıma alıyorum,' diyerek elçiliğe resimleri almış. Bunu kendisinden duymuştum. Elçilikteki bir davete beni de çağırdılar. Resmimi elçilik duvarında gördüm. Yaptığı konuşmada resimleri kastederek şunu söyledi:

– Arkadaşlar, bizler geçiciyiz ama onlar kalıcıdır.

Abidin'in çizgileriyle Mayıs 68. "Sorbonne Avlusu'nda Victor Hugo heykeli ve kızıl bayrak

Abidin çiziyor: Mayıs 68'de bir gösteri *Democratie Nouvelle*, Nisan-Mayıs 1968."

Abidin'in çizgileriyle Mayıs 68. *Démocratie Nouvelle*, Nisan-Mayıs 1968"

Uzun zamandır görüşmemiştik. Bir gün telefon etti:

– Ne var ne yok, özledim, gel sohbet edelim.

Elçiliğe gittim. O viski içerdi. Gece saat iki oldu. Hâlâ içiyoruz.

– Yahu, sen sarhoş olmaz mısın?

– Yo, yeni başlıyoruz demesin mi?

İşte böyle bir insan. Şakalaştık, ayrıldım.

Abidin'in Hasan Esat Işık ile kişisel ilişkileri konusunda bilgim yok. Araştırılması ilginç olabilir.

Abidin, 1975'te, öncesinde ve sonrasında da yakın dost ve arkadaşları için Fransızca ve Türkçe makaleler kaleme aldı: En başta Nâzım Hikmet, Yaşar Kemal ve ağabeyi Arif Dino olmak üzere.

Ama hiç kimseyi unutmadı: İlhan Berk, İlhan Koman, Melih Cevdet Anday, Oktay Rifat, Orhan Veli, Sait Faik, Paris'teki dostlarından Mübin Orhon, Alev Ebüzziya, George Ball ve daha pek çok yazar, şair, sa-

Abidin'in çizgileriyle Mayıs 68. *Démocratie Nouvelle*, Nisan-Mayıs 1968"

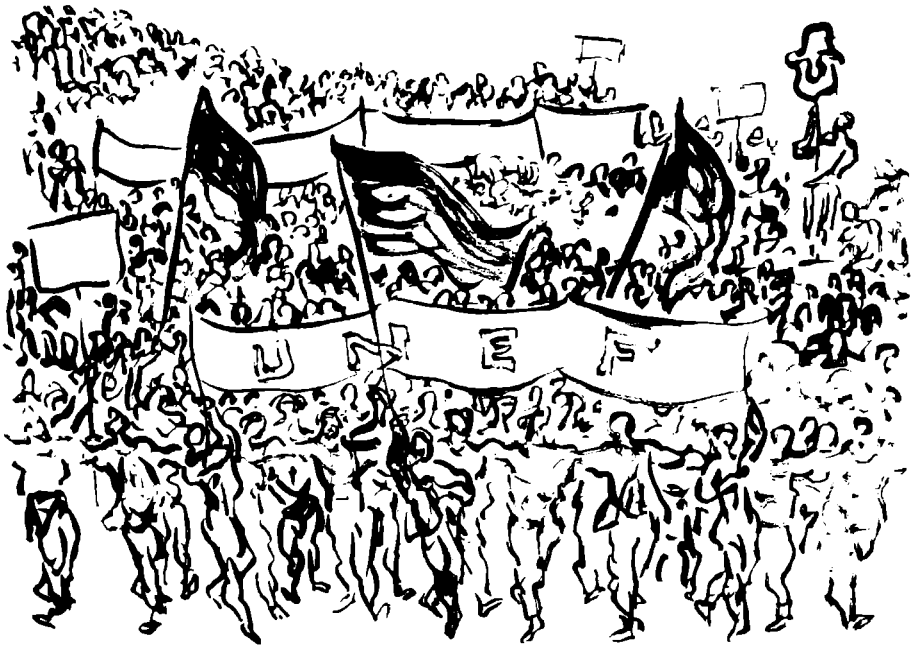
natçı ve aydınımız için yazdı. Kimi için makale, kimi için kataloglarına takdim yazısı.

Abidin'in dostları için yazdığı makalelerinin tümünü *Yazılar* 'da okumak mümkün. Böylece Abidin'in yazarlığının tadına da varmış olacağız. Abidin aynı zamanda onların Fransa'da, Almanya'da, İngiltere ve ABD'de ve başka diyarlarda tanınmaları için de elinden gelen gayreti gösterdi.

Yunus Emre'yi tanıtmak ve anlatmak için taa Amerika Birleşik Devletleri'ne ve Meksika'ya kadar bile gitti...

1978'DE ÇANKAYA'DA ABİDİN

Fahri Korutürk, 1903'te İstanbul'da doğduktan sonra 1916'da Bahriye Mektebi'ne girdi. 1923'te, Cumhuriyetin ilan edildiği yıl, Deniz Harp Okulunu bitirdi. 1933'te ise Deniz Harp Akademisini. Deniz Kuvvetleri bünyesinde değişik kademelerde görev yaptıktan sonra, Roma, Berlin ve Stock-

13 Mayıs 1968 gösterisinde öğrenciler UNEF (Fransa Öğrencileri Ulusal Birliği) flaması arkasında *Démocratie Nouvelle*, Nisan-Mayıs 1968.

holm Büyükelçiliklerinde Deniz Ataşesi olarak hizmet verdi. 1960'ta Deniz Kuvvetleri Komutanlığı görevinden emekli olduktan sonra önce Moskova daha sonra da Madrid Büyükelçiliğe atandı. 1968'de Cumhuriyet Senatosu'na girdi: Senatör olarak. 1973'te, yine her zamanki gibi cumhurbaşkanlığı seçimi alışılmış siyasi bunalımlara yol açınca, Korutürk ismi etrafında birleşen Süleyman Demirel'in Adalet Partisi ile Bülent Ecevit'in CHP'si onu cumhurbaşkanlığına seçtiler. Bu görevinde 1980 yılına kadar kaldı.

Fahri Korutürk'ün eşi ve üç çocuk annesi Bayan Emel Korutürk, İGSA'deki öğrencilik yıllarının etkilerinin ve eşinin değişik başkentlerdeki diplomatik görevleri sırasında edindiği deneyimlerin sonucunda, Çankaya Köşkü'nü sanata ve sanatçılara açtı. Bu bağlamda, 14 Şubat 1978'de,

13 Mayıs 1968 gösterisinde işçiler CGT (Genel İş Konfederasyonu) flaması arkasında yürüyorlar. *Démocratie Nouvelle*, Nisan-Mayıs 1968.

bir salı gecesi Çankaya Köşkü salonlarına Türkiye'nin en seçkin sanatçılarını davet etti.

Evet Abidin Dino da vardı seçkin sanatçılar arasında.

Türkiye'ye bu kez 12 Şubat 1978'de gitti. 19 Şubatta döndü Abidin.

Çankaya Köşkü salonlarında birçok dostunu buldu: Ruhi Su, Melih Cevdet Anday ("O kalabalık içinde Abidin'le karşılaşmaz mıyız? "Evet karşılaşırsınız), Cihat Burak, Fakir Baykurt, Mahmut Makal, Çetin Altan...

O gün davet edilenlerin tümünün isimlerini yazmazsam ayıp olacak. Hepsi o günlerdeki en iyi sanatçılarımızdır: İşte Türkan Şoray en başta, Fatma Girik (Şişli Belediye Başkanı olunca Abidin'i daha yakından tanıyacaktır, birkaç yıl sonra), Tarık Akan, Filiz Akın, Cüneyt Arkın, Atıf Yıl-

Les Romantiques

ROMAN DE NAZIM HIKMET

Traduit du turc par Munevver ANDAÇ

Nâzım Hikmet'in *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* romanı Münevver Andaç tarafından Fransızcaya çevrildi. *Les Lettres Françaises*'de Ağustos-Ekim 1963'te *"Les Romantiques"* adıyla tefrika edildi. Abidin'in desenleri ve elyazılarıyla süslü olarak

maz (Mersin'den Adana'ya, ve oradan Çukurova okuluna kaç adım var ki?), Zeki Müren, Ahmet Adnan Saygun, Suna Kan, Orhan Peker, Aziz Nesin, Haldun Taner, Edip Cansever (Şairlerin en iyilerinden), Cemal Süreyya (O da iyi şair), Tahsin Saraç, Cahit Külebi, Bedia Muvahhit (Kadın sayısı ne kadar az: Türkiye'nin ilk kadın tiyatro sanatçısı yine enderleri oynamak zorunda o gece), Vasfi Rıza Zobu, Cüneyt Gökçer, Müjdat Gezen, Gülriz Sururi, Engin Cezzar, Kerim Afşar. Umarım kimseyi unutmadım. Eğer unuttuğum olduysa bağışlamalarını rica ediyorum.

Abidin, Emel Korutürk ile karşılaşınca, Güzin'in bana anlattığına göre, ona şunu söylemiş:

– Hanımefendi Paris'ten buraya elinizi öpmeye geldim.

Kibar adamdır Abidin. Ve kalbin yolunu bulacak sözcük ve tümcelerin usta mimarı.

Davetlilerin iyi bir "dengeleme" sonucu oluşturulduğu ortada. Ama o günlerde kimi aslan medya elemanı, Abidin Dino, Ruhi Su ve Aziz Nesin gibi adı komüniste çıkmış veya gerçekten komünist ve nitekim bu nedenle hapis bile yatmış olan sanatçılarımızın davet edilmeleri üzerine epey mürekkep harcadılar.

Evet girişim anlamlıydı: Ama bu girişim, Türkiye Cumhuriyeti'nin kendi yurttaşlarından sol tarafta olanlarla kalıcı bir uzlaşma yaptığı anlamına gelir miydi?

Gelmediğini 12 Eylül 1980 askeri darbesi yeniden en dramatik biçimiyle gözlerimize soktu. Elbette kör olmayanların. Kör olanlara ise söyleyecek bir lafımız yoktur: Otlamaya ve otlanmaya devam edinden gayrı.

Aydınlar da Dilekçe Verebilir (mi?)

Elbette. Ama Türkiye'de dilekçe veren aydınlar hakkında dava bile açılır. O zaman yurtdışındakiler ellerinden gelini yapmak, dostlarını yalnız bırakmamak için çabalarlar.

Prof. Dr. Korkut Boratav SBF'den meslektaşımdır. Ve öyle bir insanı tanımış olmaktan her zaman onur duydum. Duyarım. Yanılmıyorsam onun aracılığı veya isteği üzerine babası Pertev Naili Boratav ile ilişkiye girdim: Avrupa'da o sıralarda çünkü "Aydınlarla Dayanışma Girişimi" adı al-

Abidin'in çizgileri Nâzım'ın romanı *Les Lettres Françaises*'de

tında bir faaliyet yürütülüyordu. Benim gibi, Kasım 1982'den itibaren, YÖK'ün gazabına uğramış veya YÖK gibi bir kurumun yönettiği kurumlarda çalışılmaz diyerek öğretim üyeliğinden istifa etmiş Ayşe Erzan gibi dürüst insanların bir şeyler yapmaya çabaladığı zaman dilimi içindeyiz. Başka dostlar da vardı işin içinde sakın onları unuttum sanmayın. Örneğin Orhan Silier aklımda. Gündüz Vassaf da. Ercan Eyüboğlu da. Daha epey insan vardı Paris takımı içinde. Türker Alkan bile taaa Paris'lere kadar gelip mücadelede "benim de tuzum bulunsun" demişti...

Paris'te iş başa düşünce, birkaç arkadaşla görev bölümü yapmış ve "eskilerin" kapısını çalmaya başlamıştık. Önce Pertev Naili Boratav'dan başladım. Ajandalarıma baktım: Ona ilk telefon ediş tarihim 10 Şubat 1983.

Sonra iş gittikçe büyüdü. Dal budak saldı. Herkes evet herkes bu işin içindeydi. Bu işin içinde olmak arzusunu taşıyordu.

Abidin'le dostluğum bu süreç içinde pekişti. Ve giderek kalıcılaştı. Herhalde o günlerde kafalarımız aynı kalıba ve kalıplara uyuyordu.

Avrupa'da "Aydınlar Dilekçesi," "Aydınlarla Dayanışma Girişimi," Türkiye'deki davanın değişik aşamalarını yakından izleyerek birkaç yıl sürdü. O vesileyle İstanbul ve Ankara'dan birçok öğretim üyesi tanıdık ve dost geldi. Onlarla birlikte Abidin'i ziyaret ettik, Abidin'le görüşmeler yaptık: Hem öğrendik, hem de hoşca vakit geçirdik. Her ziyaret eden meslektaşı olumlu biçimde etkileyen ender insanlardan biri olarak anılıyor Abidin...

Abidin'le görüşmelerim, bu süreç içinde ve kendiliğinden, haftada bir veya on beş günde bir biçiminde belli bir düzene girdi. Ajandalarımızda izleri hâlâ taptaze.

10, Rue de L'Eure'deki ev-atölyelerine, gününe ve duruma göre, saat 17 veya 17. 30'a doğru varırdım. Çay saatidir Abidinlerde. Çay içilir: Bir iki pastayla veya ülkeden gelen bir şeyler varsa onlarla. Bu kuru baklava olabilir, badem ezmesi, Hacıbekir'den lokum. Ve Tatlıcı Şehmus'dan bir şeyler. Tatlıcı Şehmus'un böylece Diyarbakır Dörtyol'dan sonra İstanbul mahallelerinde kimi köşeleri kaptığını öğrendim. Hemşeri olarak sevinmedim dersem yalan olur. Dahası Tatlıcı Şehmus ağabeyim Tahsin Güzel'in yakın dostuydu. İsimdaşlık ta cabası.

Tamam çayımızı içtik, pastalarımızı yedik. Zaten o süre içinde başlayan bin bir konudan biri veya ikisi bizi iyicene sarmıştır: Sohbetimiz derinleşir: Her şeyi konuşuruz: Sinema, futbol bilhassa. İkimiz de Galatasaray'ı tutuyoruz. İşte ifşa ettim: Abidin GS'lıdır. Tamam mı? Güzin de elbette. Çocukken mahallenin erkek çocuklarıyla futbol oynadığını asla unutmayan Güzin, bugün bile, arada bir bina girişinin önünde top oynayan çocuklara ve doksan yedi yaşına çalım bile atar. Hele Gül Ar'ın hediyesi bir GS atkısı var ki girişteki porte-manteau'da evin rengini hemen belli etmek için asılı durur. Arada bir o atkının tezahürat yaptığına bile şahit oldum. Hele Gül'ün evde olduğu saatlerde. Ama sakın diğer takımlarımız ve takımlarımızın taraftarları alınmasınlar, Parislere, Nicelere, Marsilyalara, Lyonlara kadar gelen hiçbir takımımızı, renkleri ne olursa olsun yalnız bırakmadık. Bırakmayız hiçbir zaman.

Evet futbol konuşulur. Fransa'daki maçları da konuşuruz.

Abidin ve Güzin Paris metrosunda. Fotoğraf M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

Televizyondaki "olaylar' irdelenir: Son günlerin olaylarının medya tarafından nasıl yansıtıldığı: Bu mesele Abidin'i çok ilgilendirir.

Abidin kendisi de anlatır ama asıl onu ilgilendiren diğerlerini konuşturmaktır.

Anlat bakalım ne var ne yok? " diye başlar her görüşmemiz.

Le Monde' daki son makale, *L'Humanité*'nin son durumu. *Le Nouvel Observateur*'ün iflah olmaz komünizm karşıtlığı, hatta düşmanlığı, sol gösterip sürekli sağ vurması. François Mitterrand ve tarihle alay etmesi, örneğin" "sosyalistim" deyip Fransız Komünist Partisini paramparçalaması...

Ve asla bitmez bin bir siyasi macera. Chirac, Edouard Balladur, Alain Juppe, "Lolo" yani Laurent Fabius, Michel Rocard bilhassa ve aklınıza gelebilecek bütün siyasetçi takımları: Evet takımları çünkü arada bir sınırlar ötesine geçer İngiltere Abidin'in, İtalya, İspanya, Bask Ülkesi benim dolaşır dururduk.

Eh bu kadar dalga geçerseniz aniden tarih çıkagelirdi: Çat kapı! İşte dev gibi adam: Arif Dino. İşte sarı saçları güneşte pırıl pırıl mavi gözlü dev: Nâzım Hikmet. İşte Çukurova'nın yanık türküsü, destanlar kralı, sarı defterleri her dem cebinde dev romancımız: Yaşar Kemal. Sait Faik. Orhan Veli. Melih Cevdet. Oktay Rifat. Hepsi evet hepsi kendi sıralarını izleyerek ve güncel olaylarla ilintili bir biçimde Paris'e kadar gelirler, Abidin, Güzin ve kulunuzla otururlar ve sohbetimize katılırlardı. Tarihi yüzlerdir bunlar: Düş kurarlar, camdan bakar gibi bakarlar, ip atlarlar, gösteri yaparlar, şiir bile okurlar...

Ne güzeldi(r) bu sohbetler.

Ne hepsini not edebildim. Ne de hepsini kasetlere alabildim.

Kimi zaman, eve dönüşlerimin koşturmacası içinde Paris metrosunda esirken veya bazen Abidinlerden çıkar çıkmaz bir yere oturup not ettiklerim pek çok.

Birkaç tane de kaset doldurdum Abidin'le. Sesi kayıtlı bende. Ama benim için değil, T büyük harfle Tarih için. Anlattıkları çünkü her zaman çok önemli.

Bugün abidinik notlarıma göz attığımda şunu fark ediyorum: Abidin'le sohbetlerimizden o zamanlar yazdığım kimi makaleye yansıyanlar var.

Yine kayıtlar gösteriyor ki, onca görüşmeden sonra, ilk ciddi notlarımı 17 Temmuz 1988'de almışım: Jean Lurçat'dan ve Paris'teki ilk günlerinden bahsetmişti Abidin...

Ya sonrakiler? Kimi yayınlandı zamanında: Sergilerinin izini sürerken. Kimi bu çalışmaya karıştılar: Benimle birlikte: Umarım ilginizi çeker, hoşunuza giderler: Şimdiye kadar yazdıklarımın ne kadarının Abidin'e ait olduğunu hesap edebilir miyiz? Var mı böyle bir ölçüt? Cetvel? Metre? Terazi? Kapan? Abidin bunları okuyunca ne(ler) diyecek? Bir bilen var mı?

1984: İki Mimarla gelen Coşku ve Yeniden Gençlik

Abidin'in öteden beri en iyi dostları arasında mimarların önemli bir yer tuttuklarını biliyoruz. Hemen aklıma gelen birini yazacak olursam, bu elbette Selçuk Milar olacaktır. İstanbulludur ama mekân olarak çoktan beri Ankara'yı seçmiştir. Biliyorsunuz.

1984'te, veya belki biraz daha önce, iki mimar, Ali Artun ile Haldun Dostoğlu, Ankara gibi bürokratik uykusu içinde kendinden geçmiş ve kendini kendi yarattığı dev aynasında seyreyleyerek kendinden son derece memnun bir başkentte, kimsenin cesaret edemediği, cesaret etmeyi bırakın, aklından bile geçirmediği bir ilke imza attılar: Bir galeri açmak.

Dönem çok önemli: Türkiye'de o günlerde sanatçılarımız yeterince tanınmıyor, sergiler yapıl(a)mıyor veya yapılanlar kenarda köşede kalıyorlardı. Müzelerde sergi yok. Galeri yok. Var olan ender birkaç galeride sergi yok. Veya son derece sınırlı olanaklarla dostlar alışverişte görsün türünden sergiler "var."

İşte bu ortam içinde iki dost, iki mimar amaçlarını açıkladılar:

"Çağdaş sanatçılarımızın sergilerini düzenlemek, bu sanatçıları tanıtıcı yayınlar yapmak ve nitelikli koleksiyonların oluşumuna katkıda bulunmak."

Ankara'da Galeri Nev işte böyle açıldı: 1984'te. 1987'de İstanbul'daki izleyecektir Ankara'dakini. İlk kez mutlaka böyle bir alanda Ankara birincidir, İstanbul ikinci. Fena mı? Sevgili Ankaralılar: İşte size GALERİ.

Bu iki sanatseverin ilk sergi için neden ve nasıl akıllarına Abidin Dino geldi? Bunu onlara sormak isterim: Fırsat çıkınca. Şimdilik bilmiyorum. Sağlık olsun. Önemli olan ilk serginin Abidin'in eserleriyle açılmasıdır:

Açılışı 2 Mayıs çarşamba günü/akşamı saat 18. 00-20. 00 arasında yapılan serginin başlığına lütfen bir göz atar mısınız?

"El, eller, parmaklar, acılar, acayipler, tedirginler, domatesler."

Nasıl ama? Ne isterseniz var: Derde devadan gayrı. Acı var açı yok. Eller ve parmaklar var ayaklar nerede belli değil. Acayipler ve tedirginler var sıkılı yumruklar görünmüyor. Ama iyi bakın onlar ve arananlar o eller ve o parmaklar arasında olabilirler. Zaten bizim bildiğimiz abidinik eller ve parmaklar öyle boşu boşuna veya boşboş durmazlar: Ya parmak atarlar. Ya gösterilerde yumruklaşırlar. Ya da sergiye kadar gelenlerle el sıkışırlar. Duyduk duymadık demeyin. Domatesleri soymadan yemeyin. Paris yakınlarında köy evimde yetiştirdiklerim hariç. Bir tanesi inanmayacaksınız tek başına 333 gram "geldi." Ve gidemedi(!)

Abidin elli yıldan fazla bir zaman dilimi içinde yarattıklarından bir demet sunuyor: Kaçırılır mı? Hayır. Ve asla.

"Sanat yazarı Önder Şenyapılı, 2 Mayıs akşamı Abidin'in Nev'deki ilk sergisini izlemek üzere Horasan Sokak 14 numaraya ulaşmaya çalışanların o sırada çevrede yapılan telefon hattı çalışmalarından (Pek ünlüdür Ankara'nın "şantiyeleri," "inşaat"ları ve hele açılan çukurların kapatılmaması alışkanlığı başa bela: Orhan Veli'yi kim öldürdü? MŞG) dolayı 'diz boyu çamur'a saplandıklarını, buna rağmen 'Ankara'nın yarısının' açılışta hazır bulunduğunu yazıyor. Ayrıca, sergide yer alanlar içinden seçilen altmış yapıtın bir araya toplandığı ve serigrafiyle yüz adet basılan 'Eller' kitabından söz ediyor: 'Eller' yirmi beş bin liraya satılıyor.

Kaya Özsezgin ise yazısında yine serigraf baskıyla çoğaltılan ve Dino'nun mührünü taşıyan eserler üzerinde duruyor.

Kitap ve bu eserler, o sırada *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazetelerindeki kimi köşe yazarlarının dikkatini çekiyor. Gazeteciler, Nev yayınlarının 'galericiliğe yeni bir boyut getirdiğini,' 'kazanç kaygısı taşımayan önemli bir adım olduğunu' ve bu yayınlardan zaman içinde 'bir sanat kitaplığı' oluşacağını kaydediyorlar." (Galeri Nev'in 2007'de yayınladığı *200 Sergi* isimli çalışmadaki "İlk sergi" başlıklı imzasız ama büyük ihtimalle Ali Artun'un kaleminden çıkmış makaleden.)

Abidin, Galeri Nev'in yayınladığı kitabı için, bakın ne diyor:

"Bu kitap kitap değil, bir çönk, bir resim derlemesi sayısı sınırlı. Bir de paftalar, baskılar olacak."

Sergi açılışında en büyük eksik Abidin Dino'ydu elbette. Abidin neden gelemedi Ankara'ya?

Sergi açılışından bir gün önce, yani 1 Mayıs 1984'te, günün tarihi ve güncel önemini unutmadan: Abidin emekçilere selam gönderiyor: *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan Abidin'in Selçuk Demirel ile yaptığı söyleşide.

Birkaç satırını birlikte okuyalım:

"El emeği insanı ve insanlığı yaratmıştır derler, herhalde doğru bir düşünce, fakat ne hacet, bütün gün gözümün önünde resim çizen elimi 'model' olarak seçmem, çizgi çizen elimi çizmem doğal değil mi?

Dışla iç arasında gitgellerle gerçekleri aradığımı sanıyorum. Aramadım ya, gerçekler beni aradı. Sanatçı sandığı kadar etkin değil, yaptığı işte. Dünya onu zorluyor.

Ben değil, yaşadığım günler hırçınlaşıyor. Hastalık, acı, baskılar, şu bu... Çizgi çizmek iyi bir savunma yöntemi...

İnsanlar arasında dolaşan ressam, rasathanelerde en uzak depremi inişli çıkışlı bir grafikle çizen 'sismograf'lara benzer bir bakıma.

Toplumsal depremler de etkiler ressamı, herkesten önce ressamı, kimi kez. Ne var ki, bu etki doğrudan doğruya ya da çok dolaylı yansıyabilir çizgi ve boyalara. Çapraşık sorun imge ile olayın ilişkisi. Sanatçının olayı hazmetmesi, bütün boyutları ile kavraması uzun da sürebilir. Kimi zaman hemen olay baskın çıkar, olay hemen çizilir ister istemez.

Mayıs 68 çizgilerim gibi. Olaylar mahallemizde patlak vermişti, göz yaşartıcı bombaların dumanı tavan aramıza kadar çıkıyordu, sokaklara fırlayıp çizdim."

Mayıs 1968 günlerinde Abidin ve Güzin, Sorbonne ile Emniyet Genel Müdürlüğü binalarının tam ortasındaki çatı katında, "tavan arası," ev-atölyelerinde oturuyorlardı, yani o günlerdeki "iki cephe" arasında:

O zaman bütün olayları birinci mevkiden seyretmek fırsatını yakalayan Abidin açısından olayların içine girmek artık kaçınılmazdı. Aslında daha uzakta bile otursaydı mutlaka Quartier Latin'e kadar gelir ve olayları izler ve izlerken aynı zamanda çizerdi, ama coğrafi yakınlık işini kolaylaştırdı demek mümkün. O günlerinde çizerken Gökşin Sipahioğlu arkadaşının çektiği fotoğrafı mutlaka görmüşsünüzdür.

Galeri Nev'in yaratıcıları ve Abidin'in "desen dizileriyle bir hayli uğraşan yönetmenler" olarak tanımladığı Ali Artun ve Haldun Dostoğlu, "İlk Sergi" sonrasında, "ilk sergiyi tüm ayrıntılarıyla anlatan on dört sayfalık bir rapor gönderdiler" Abidin'e. Bir iki satırını okuyalım mı?

"Galerimizin yeni olmasına ve pek 'ayakaltı' olmamasına rağmen, açılıştaki izdihamla başlayan ilgi, sergi müddetince, hatta sergi ertesinde de sürdü. Bunun yanında bizi sevindiren diğer bir durum, izleyicilerin farklı aydın kesimlerinden geniş bir kompozisyon oluşturması ve serginin bazı gruplarca saatlerce izlenmesiydi. Mümkün olduğunca sergiyi gezenlerin her biriyle ilgilenerek sorularını cevaplamaya, çalışmalarınızın üzerinde bilgi vermeye gayret ettik. Önemlice bir sayıda izleyicinin evlerine ilk kez bu sergiden bir resim ve reprodüksiyon almaları bizi etkiledi."

Abidin, büyük olasılıkla bu "rapor" sonrasında, 25 Temmuz 1984 tarihli ve "Sayın Ali Artun ve Haldun Dostoğlu" diye başladığı mektubunda aynen şunları yazıyor:

"Uzun ve ayrıntılı bilgilere çok teşekkür ederim. Düşünceleriniz beni de Güzin'i de duygulandırdı, sağ olun. Kusursuz yapılmış bir işin yansıması da, aynı titizlikle gerçekleştirilmiş. Örnek bir çalışma! Konuşulacak çok şey var aslında, geleceğe dönük. (Bunu kişisel olarak değil, galeri bakımından söylüyorum.)

Mümkün olsa da uzun uzun görüşsek...

(Unutuyordum, Galeri Nev'in özbaskıları ile Fransa'da bir sergiye katılıyorum!) Özbaskılardan göndermenizi rica ederim fırsat olursa.

Her şeye teşekkür.

Sevgiler.

Abidin.

İmzasında yine hem orak var hem de çekiç (!): Ankara'ya yazsa bile imzasını asla değiştirmez Abidin!

O günlerde ve sonrasında ve kalıcı olacak bir şekilde Abidin Galeri Nev ve kurucularıyla ilişkisini sürdürdü. Galeri Nev'in sergisi ve yayını ve varlığı ve iki mimar dostun dinamizmi Abidin'e "bulaştı." Evet Abidin yeniden gençliğini buldu. Aslında hiç yaşlanmamıştı demek mümkün ama yine de Nev bir coşku kaynağı oldu.

Canlılık, yeniden gençlik ve hız kazanmak az bulunur nesnelerdi o günlerde.

İki dost ta her zaman söylediler zaten:

"Dino'nun galerimize kuruluşundan itibaren büyük emekleri olmuştur."

Bunu söyleyen Haldun Dostoğlu'dur.

Ali Artun ise Elele derneğinin Abidin'e *Hommage* kitabında yazıyor: "Galeri Nev... Abidin Dino sergisi ile açıldı. Arkasından da onun galerisi oldu, öyle de sürüyor. Ankara ve İstanbul'da (Adana, Eskişehir, Bodrum... Bursa'da) arka arkaya sergilerini düzenledi. Kitaplarını, kataloglarını yayımladı. Sergileri, kitapları üzerine görüşmelerimiz zamanla sanat, hayat, edebiyat, siyaset üzerine uzun sohbetlere dönüştü. Galerici-sanatçı diyaloğu yerini dost muhabbetlerine bıraktı. Beraber yedik-içtik, beraber güldük-eğlendik, beraber gezdik-tozduk. Birbirimizi özler olduk. Öyle ki, Paris'e indiğim zaman gecikirsem sitem ederdi. Biz onun temsilcisi, o da bir bakıma Paris'te bizim temsilcimiz oldu. İlişkiler kurdu, projeler önerdi, ressamlar tanıttı, kapılar açtı. Paris'e onunla ısındım."

Evet Abidin Galeri Nev'in Paris temsilciliğini gönüllü olarak üstlendi. Nev galerilerin sergi listesine lütfen bir göz atınız: Abidin'in Parisli bütün dostları oradalar. Gençler, daha az gençler. Herkes. Birkaç kuşak Parisli ressam, seramik ustası, heykeltraş, bütün eş, dost ve meslektaş oradalar.

Ali Artun ve Haldun Dostoğlu çok akıllıca ve tam zamanında bir seçim yaptılar:

Tam zamanında çünkü artık Türkiye'de biriken sermaye sanata da yatırım yapmak istiyordu. Öteden beri sanata yatırım yapanlar ise artık yüzlerini "bizim sanatçılarımıza" da çeviriyorlardı. Parislere kadar ge-

lenler, ressamlarımızı atölyelerinde ve / veya ev-atölyelerinde ziyaret edenler az değildi: Sakıp Sabancı en bilineni. Onu diğerleri izledi. Herkes böylece ve aynı zamanda birbirini daha iyi tanımak fırsatını bulabildi. Çok da iyi oldu.

Tam zamanında çünkü Paris'teki sanatçılarımız artık gözlerini İstanbul ve Ankara'ya çevirmişlerdi. Paris'teki "ressam enflasyonu" ve "resimden geçilememesi" sonucu artık bir anlamda "eve dönüş" te başlamıştı birçoğu için. Eve dönüş: Ev ödevlerini bitirmiş olarak.

Tam zamanında çünkü artık Paris Paris olmaktan çıkmış biraz Maris olmuştu: Şu anlamda, artık "yabancı" ressamların eserleri 1940'ların sonundaki veya 1950'ler ve 60'lardaki gibi alıcı bulamıyordu.

Fransız Devrimi'nin 200. yıldönümü vesilesiyle Abidin'den Robespierre portresi.

İşte bu açılardan Ali Artun ve Haldun Dostoğlu "tendance"ı tam zamanında ve tam yerinde yakalama cesaretini ve akıllılığını gösterdiler. Elbette Ankara'da böyle bir girişimin başarılı olacağını önceden hiç kimse garanti edemezdi. Şom ağızlıları, dedikoducu takımlarını, "Bu iş yürümez"cileri ve korolarını ise hiç saymayalım.

Ali Artun, *200 Sergi* başlıklı yayınlarında "Niye başka sergiler değil de, bunlar? Neydi bu sergilerin kaynağı?" başlıklı ve Mayıs 2007 tarihini taşıyan yazısında şöyle bir değerlendirme yapıyor:

"Öncelikle Paris'ti. II. Dünya Savaşı ertesinde Paris'e göçmüş olan sanatçılarla tanışmak ve onların sanatının temsil ettiği dönüşümü kavramak Nev'in sanat politikasının oluşmasındaki en temel etmen oldu... Bu sanatçıların, Mübin Orhon hariç, hepsi hayattaydı: Selim Turan, Hakkı An-

lı, Nejad Devrim, Abidin Dino... Aralarına Tiraje Dikmen ve Yüksel Arslan'ı da ekleyebileceğimiz bu adlar, o zamana kadar Cumhuriyet dönemi sanatını koşullandıran Batılılaşma, 'asrileşme' gibi kültür siyasetlerinden, ulus inşa etmenin büyük davalarından koparak, sanatın kendi davasına, kendi siyasetine kapılmışlar ve Paris'in son derece kozmopolit olan modernist sanat ortamına dalmışlardı. Fikret Muallâ, Hale Asaf gibi birkaç öncü dışında, bu cesareti ilk kez gösteren onlardı... Sanattan başka misyonları yoktu... Barbarca bir savaşın ardından nasıl olup ta sanat yapılabileceği tasasına gömülmüş bir ortamda kaybolmak yerine, kendi dillerini bularak sivrilmeyi başarabilmiş ve böylelikle bir çağdaşlık çığırı açmışlardı."

Bu isimlere, Ali Artun, hemen sonra şunları da ekliyor: Alev Ebüzziya, Ömer Uluç, Komet, Kemal Baştuji, İlhan Koman...

Evet işte anlattığımız sanatçılardır bunlar: Tümü veya tümüne yakını aynı zamanda Abidin'in kadim dostları.

Abidin kaçının sergisinin düzenlenmesinde rol oynadı? Kaçının kataloğuna sunu yazdı? Biliyoruz bugün: Nev koleksiyonu ve katalogları tanıklarımızdır.

Abidin aynı arzu ve çalışma ortamı içinde Paris'te beğendiği birkaç sanatçıyı da Galeri Nev'e önerdi:

Örneğin, Güzin'in İNALCO'daki öğretim üyeliği döneminde, yani taaa 1970'lerin hemen başında, öğrencisi ve daha sonra ev-atölyenin ayrılamaz "müşterilerinden" Marie-Josephe Barron'un kızı, resim sanatını Abidin'in eserlerine hayranlığı sonucu seçtiğini ve Abidin'in kendisine kimi konularda tavsiyelerde bulunduğunu anlatan Gaelle Pelachaud bunlardan biridir. 1986'da Galeri Nev eserlerini sergiledi.

Abidin, eşim Françoise Giannesini'nin tapisserie'lerini de çok beğeniyor, sergilerine geliyordu. Evimize misafir olduğunda da Françoise'ın eserleriyle yakından ilgileniyordu. Nitekim bir süre sonra "Bunları Nev'de sergileyelim" dedi. Biz elbette taşınmalarının epey zahmetlli olacağı nedeniyle bu işin zor olacağını veya hiç olmayacağını tahmin etmemize rağmen, Abidin'i kıramazdık.

Abidin Ali ve Haldun'a bir mektup yazdı, Françoise'm birkaç kataloğunu da ekleyerek gönderdi...

Ve Haldun Dostoğlu'dan 22 Mayıs 1989'da sevimli bir yanıt geldi. Bunu aynen buraya almak istiyorum: Galeri Nev sorumlularının içtenliğini ve ne kadar ciddi çalıştıklarını sergileyebilmek umuduyla:

> Sayın Dino,
> Giannesini'nin 'Tapisserie'lerine uzun uzadıya Ali ile birlikte baktık. Çok etkileyici doğrusu. Ancak kendi (bu sözcük elle eklenmiş) kendimize cevaplayamadığımız birkaç soru nedeniyle sergileme kararı alamadık.
> 1. Bunlar nasıl taşınırlar?
> 2. Nasıl asılırlar?
> 3. Sergilemek için ne tür, hangi yükseklikte mekânlara ihtiyaç duyarlar?
> 4. Fiyatları ne mertebelerdedir?
> Belki Françoise bize bunları kendisi yazabilir.
> Alakanıza teşekkür eder, size ve Güzin Hanıma hürmetlerimi sunarım.
> Saygılarımla
> Haldun Dostoğlu (ve daha önce imzası var. MŞG)

Abidin bu mektubu bize iletti hemen.

Yanılmıyorsam, Françoise, bu soruları soran bir galerinin, kendisinin epey hacimli olan, dolasıyla taşınması çok zahmetli ve kimi zaman epey olanaksız, yünden, değişik "tissu"lerden yapılan tapisserie'leri ve ardoise'dan heykellerinin Nev'in sergi yaklaşımına uymadığı sonucunu çıkardı ve bu işle uğraşmadı. Ancak Galeri Nev sorumlularının yanıtını son derece sempatik bir dostluk simgesi olarak unutmadık. Gördüğünüz gibi mektubu da sakladık ve burada yayınlıyorum. Ali Artun ve Haldun Dostoğlu'na teşekkürü unutmadan.

Galeri Nev, Abidin'in birçok sergisi yanında ve çoğu kez onlarla birlikte Abidin'in kitaplarını ve kataloglarını yayınlamayı da sürdürdü elbette:

Böylece "Kitaplardaki Abidin Dino" faslı başlıyordu ve ancak böylece Abidin'in kitaplarına, yazılarına ve piyeslerine kavuşmak olanağı bulabildik.

1980'lerin ortasında henüz Abidin'in bütün yazıları bilinmiyordu, henüz bütün kitapları ve piyesleri tanınmıyordu. İşte bu bakımdan Galeri Nev'in yayınladıkları birincil önemdedirler.

Örneğin *Bu Dünya* adlı yapıtı, Abidin Dino'nun Mayıs 1986'da Galeri Nev'de açılan sergisinden 79 eserin röprodüksiyonlarını içeriyor: Ferit Edgü, "Resmin Anları" başlığı altında bir tanıtım yazısı sunuyor. Evet bu yapıt bir Galeri Nev yayınıdır.

Ferit Edgü'nün sahibi olduğu ve yönettiği Ada Yayınları da Abidin kitaplarının tanıtılmasında ihmal edilmez bir rol oynadı. Ferit Edgü'nün Abidin'in en yakın dostlarından biri olarak bu alanda yaptıklarını asla göz ardı etmemek lazım.

Örneğin bu yayınevinin sunduğu *Acıyı Çizmek* isimli yapıt: Abidin'in 1967 yılı boyunca, böbrek ameliyatı yüzünden ve sonra tedavisi için, Fransa'nın güneyinde yattığı hastanede yaptığı resimler ile hastane günlerinin öyküsünü dile getirdiği "Sunu Gibi" başlıklı ve tadına doyulmaz bir girişten oluşuyor.

Başka bir bağlamda, Abidin ve Arif Dinoları ve onlar çevresinde 1930, 40 ve 50'li yılların sanatçılarını, sanat ortamını tanımak, Arif Dino'nun yazıp çizdiklerinin tadına varmak isteyenler için, Abidin ve Rasih Nuri İleri'nin sunuş ve değişik tanıtım yazıları ile Arif Dino'nun Türkçe ve Fransızca yayınlanmış şiirlerini, onun hakkında yazılmış yazıları ve şiirleri ve onu çizenlerin desenlerini içeren *Çok Yaşasın Ölüler* adlı kitap ise 1985'te Adam Yayınları tarafından okurlara sunuldu. Adam Yayınları daha sonra da Abidin'in eserlerinin tanıtılmasında belli bir rol oynadı.

Mayıs 1984'te *Yeni Boyut Plastik Sanatlar Dergisi*, Abidin Dino özel sayısı olarak yayınlandı. Kapakta Abidin'den bir eserin röprodüksiyonuyla.

Mayıs 1984'te yine *Le Monde Diplomatique'* in birinci sayfasında sol üstte ve sayfanın beşte birini kaplayan bir Abidin çizgisi sunuldu: *"Un parcours de trente ans"* başlığı altında aylık gazetenin *"Manière de voir"* dizisinden birinin kapağını oluşturan deseninde, Abidin müthiş bir kalabalığa yer veriyor: Kalabalık var, atom bombası korkusu da. Çiçekler de. 1954'ten bu yana otuz yıl geçmiş demek. Neyin otuzuncu yıldönümü acaba? Otuz yılda alınan yolun olmasın? Ama hangi yol? 20 Temmuz 1954'te Cenevre'de imzalanan

antlaşma ile Fransa ve Vietnam Savaşının barışa ve Vietnam'ın zaferine gittiğini gösteren yolun mu? 1 Kasım 1954'te Cezayir'de başlatılan kurtuluş mücadelesinin yolunun mu? Yoksa her ikisinin ve bizim yolumuzun mu?

Abidin İle Çalşmak ve Yaratmak

Abidin ile ortak zamanımızı sadece sohbetle geçirmedik. O sohbetlerin her biri, Abidin'in anlattıkları sayesinde, sanat, edebiyat, tarih, toplumbilim alanlarında birer kültür şahaseri olabilirlerdi, kaydetmiş olsaydım.

Abidin'le zaman zaman ortak bir konu bulup birlikte çalıştığımız, birlikte ürettiğimiz, birlikte yarattığımız oldu.

Evet birlikte çalıştık, birlikte ürettik. Bir tür imece yöntemiyle yani. Abidin'in bayıldığı yöntemdir bu: Balıkesir ve çevre köy ve kasabalarında gördüklerinden beri, Mecitözü Alevilerini tanımasından bu yana.

Bir örneğini burada aktarmak istiyorum:

Autrement dergisi Mart 1988'de İstanbul özel sayısı olarak yayınlandı. Abidin'in Ostrorog Yalısı üzerine yazdığı ve *"Les Ostrorogs, côte d'Asie"* başlıklı makalesi hemen ilgimi çekti.

Doğal: Çünkü Kont Leon Ostrorog Türkiye'de İşçi Hareketi Tarihi üzerine çalışan, araştırma yapan benim gibi birçok bilim adamının ve bilim kadınının bildiği bir isimdir. Ama onu doğru dürüst tanıdığını kimse iddia edemezdi. En azından Abidin'in makalesi yayınlanana kadar.

Daha önce, 1982 ve 1983 yıllarında Fransa Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Arşivlerinde yaptığım araştırmalarda Kont'a ilişkin epey belge bulmuştum ve bunları yayınlamayı ertelemek zorunda kalmıştım, araya giren bin bir türlü iş sonucu.

Abidin'le Ostrorog'u uzun boylu konuştuktan sonra şuna karar verdik: Ostrorog Yalısı üzerine ciddi ve hacimli bir söyleşi yapmak. Bu vesileyle 1930'ların İstanbul'unu, bütün "kat"ları ve bütün "simaları" ile anlatmak. Tamam mı? Tamam.

Bir süre sonra sorularımı hazırladım. Bir gün ses kayıt aygıtı ve kasetlerle filan Abidinlere gittim.

Ve Güzin'in de zaman zaman katıldığı son derece şık ve şirin bir söyleşi yaptık.

Ancak belki bilmiyorsunuz henüz: Abidin'le söyleşiyi yaptıktan sonra yayınlamak olmaz. Çünkü kararlaştırdığımız gibi, Usta'nın kasetten çözülen metni görmesi ve gözden geçirmesi şart.

Kaseti daha önce konuyu açtığım ve böyle bir söyleşiyi yayınlamayı seve seve üstlenen Mete Tunçay'a ilettim. Kasetin bir kopyasını bile çıkarmadan: Bu, çok akıllıca bir davranış değildi. Şimdi o kaset nerede bilmiyorum ve bu nedenle hayıflanıyorum.

Mete Tunçay o yıllarda *Tarih ve Toplum'u* yönetiyor. Kaseti çözdürdü ve çözülmüş metni bana ulaştırdı.

Metin çok uzundu ve gözden geçirilmesi gerekiyordu. Zaten Abidin de ben de gözden geçirmeyi arzuluyorduk. Ben bir göz attım sonra Abidin'le görüştüğümde metni kendisine teslim ettim. Bu metin daktilo edilmiş bir metindi.

Ben bu arada Paris'teki bütün üniversite kitaplıklarının altını üstüne getirdim ve Kont Leon Ostrorog'la ve ailesiyle ilgili ne kadar kitap varsa bulup okudum.

O sırada şansım yaver gitti ve bir rastlantı olarak Paris'te bulunan Kontun oğlu Jean Ostrorog'un son eşi İşka Ostrorog'un izini, Sabetay Varol'un yardımı sonucu, buldum ve onunla görüştüm.

İş artık bir söyleşi boyutunu çoktan aştı.

Dahası da var: O günlerde bir televizyon programında izlediğimiz bir de Şeng Çeng isimli Çinli bir profesör daha girdi maceramıza: Abidin'in Ostrorog Yalısında tanıdığı bir yüz çünkü. Ve Şeng Çeng, İstanbul'da geçirdiği zaman içinde Yaşar Kemal'in ilk eşi Tilda'nın teyzesine sırıl sıklam âşık bile olmuş.

Evet gördüğünüz gibi Ostrorog Yalısının binası, odaları, salonları, taraçaları, bahçesi, kayıklığı gittikçe genişliyor.

Birkaç gün, belki bir hafta sonra, Abidin'den bir telefon: "Söyleşi işi tamam, gel görüşelim."

Gittim. Ve ne buldum dersiniz?

Bir pırlanta. Evet abartmalı bile bulsanız bulduğum bir pırlantaydı. Abidin, Mete'nin gönderdiği çözülü daktilo metnini almış, bir kuyumcu gibi işlemiş işlemiş ve karşımıza çok güzel bir eser çıkarmıştı. Metin olağa-

nüstü bir biçime bürünmüştü: Abidin, hikâyemize yeni kahramanlar eklemiş, yeni olaylarla anlattıklarını zenginleştirmişti...

Bu kadar da değil: Abidin bu, üşenmemiş, Ostrorog Yalısının 1930'lardaki "müşterileri"nden bir bölümünün grup grup veya tek tek portrelerini döktürmüştü.

Bu arkadaşlık değilse arkadaşlık nedir? Söyler misiniz lütfen?

Tam beş desen çizdi Abidin: Beş:

Birincisinde: Arif Dino, Şeng Çeng hemen solda, ikisi de oturmuş, ama sevimli Çinlinin iki kolu da havada ve ayakları yerden kesilmek üzere, Arif'e mutlaka derin bir şey anlatıyor, ikisinin de isimleri yazılı: Abidin'in kaleminden. Hemen orada, ilk iki kahramanımıza yakın ve sanki onları dinleyen ve ayakta ve altına "Ben" diye yazdığı Abidin, burnunu epey uzatmış: Çizerin abartması ve kendi kendini ti'ye almasından başka bir şey değil. Kendi kendisiyle eğleniyor: Hakkıdır. Saç uzun, yüzünde belli belirsiz bir tebessüm çizili. Hemen sonra bize bakan bir Asaf Hâlet Çelebi, bıyıklar sarkık: Orta Asya'dan sanki yeni gelmiş ve atını kapının önüne bırakır bırakmaz koşmuş ve bıraksanız sol koltuğunun altındaki şiir kitabından bir iki şiir patlatacak:

"Asaf Hâlet Çelebi fevkalade iyi divan şiiri biliyordu. Haykay şiirlerini ise ezbere."

Sonra Sadet (yazılı ama doğrusu Sedat: Abidin anlattı bizzat) Zeki, sağ eliyle bir yeri gösteriyor: Belki izlenecek yolu?

Açık geniş pencereden görünen bir vapur denizi yara yara...

Bu beş erkeğin çevresinde hurileri aratmayacak kadar güzel, rüyamsı ve tahmin edemeyeceğimiz kadar şiirsel İstanbul güzelleri: Ostrorog Yalısının komşu yalılarından Kıbrıslıların, Çürüksulların en genç ve en güzel kızları bunlar.

Desendekilerin çevresinde birer sanat eseri biçiminde sergilenmiş vazolar, kimi Çin'den kimi daha uzaklardan, kimi Kapalıçarşı'dan, Bursa'dan.

Tül perdeler ve bin bir süsleme de unutulmamış elbette: Hem Abidin'in çizgilerinde, hem de elbette gerçek yalıda.

Ama bizim desenimiz gerçekle gerçeğin akılda kalanının karışımından harmanlanmış, ortak hafızanın izlerinden damıtılmış apaçık.

İkinci desende Kont Leon Ostrorog'un oğlu ve Abidin'i D Grubunun ilk sergisinden beri bağrına basmış olan Jean Ostrorog, biraz kabarık, kollar bel üstünde kenetlenmiş, iki gözden birinde tekgözlük: *Monocle*'lu *mon-oncle* mu desem acaba? Dedim bile.

Hemen yanında yine Asaf Hâlet Çelebi: Bu kez sol kolunun altına belki bir çanta sıkıştırmış: Anlaşıldı yalının ayırılamazlarından: Kitaplıktaki işini bitirir bitirmez "damlamış" yine...

Sonra Necip Fazıl (Kısakürek): Abidin notunu düşmüş hemen: "tutmamıştı! "

Arkada bir güzel geçiyor: Şapkalı: Bu şapkalı bayan Lüsyen (Lucienne) Hanım olabilir... Dikkat dikkat: Lüsyen Hanım varsa "Lö Bey" de, yani canım işte bizim ünlü Abdülhak Hamit'imiz de pek uzakta sayılmaz. Kendinize ve ellerinize dikkat: Lö bey el sıkmaz çünkü. Aman tedbir!

Abidin'in "Pera Palas resimleri" arasında "Lö Bey ve Lüsyen" isimleri yazılı olan bir tanesi var: Sanki Ostrorog Yalısı desenlerinin bir uzantısı gibi. (Çizim tarihi olarak 1991 yazılı. Selçuk Demirel'in şık kitabının 103. sayfasında seyredilebilir.)

Bizim Ostrorog Yalısındaki ikinci desenimize dönecek olursak: Biz deniz kenarındayız: Boğaziçi ayol burası. Kayıkçılar uzakta, martılar da...

Üçüncüsünde nitekim işte Lüsyen Hanım ve Abdülhak Hamit'i yan yana yakalıyoruz. Lö Bey oturmuş, Lüsyen Hanım ayakta ve bir parça da "aylakta," ve her zamanki gibi ağzı açık: Tebessüm mü ediyor, bir şeyler mi anlatıyor, belli değil.

Önlerinde Jean Ostrorog elinde bir "*flute*" ve her zamanki gibi ciddi.

Onun önünde ise Yahya Kemal koşturuyor: Kapıdan girmekte olan bir bayanın ayaklarına kapanmak üzere mutlaka... Ama ayağı bir halıya takılıp Boğaziçi'ne şöyle balıklama düşse? Ve Mina Urgan duysa "Oh olsun!" der kına yakardı. Refik Erduran ise "Ona da bu layıktır!" der kıs kıs gülerdi. Zaten anılarını ne başlıkla yayınladı Usta? Söyler misiniz lütfen?

Dördüncüsünde: Desenlerin, Yahya Kemal'in denize düş(ürül)mesinin değil: Jean Ostrorog bir hanımın, her halde biraz önce kapıdan giren hanımın, elini bir zerafetle öpüyor ki anlatılamaz. Böylesi Osmanlı saraylarında bulunmaz. Ol nedenle Abidin "modernité" notunu yazıvermiş altına desenin.

Beşincisinde: Bir kayıkta iki kayıkçı: Bıyıklar kaytan ve kıyak, kayık değil.

Ve bir güzel kardeşlerim, inanılır gibi değil bu mutlaka Belkıs Çürüksulu olmalı, rıhtıma ayak basmak üzere, Jean Ostrorog onun elini tutmuş ve yine el öpmelerde ve güneş görmüş kar gibi erimek üzere. Mest olmuş tekgözlüklü amca(m).

Arkasından eller havada, ayaklar önde tombul başka amcalar, belki aralarında Yahya Kemal de vardır, koşuyorlar: Aman kayıp denize düşmesinler!

Abidin bu desenin altına kısa bir not iliştirmiş: "gayet güzel bir bacakla rıhtıma ayak basıp..."

Evet beş desen. İşte anlattık ya.

Ayrıca Abidin kalkıp bir de Ostrorog Yalısının o günlerde veya belki bir süre sonra çekilmiş bir fotoğrafını da vermesin mi?

Bütün bunlar *Tarih ve Toplum*'da yayınlandı. Yalnız o kadar çok malzeme ve o kadar çok yazı bir sayıya sığamazdı. Olsun. Mete Tunçay bu yazıları üç sayıya yaydı ve "Ostrorognâme" üst başlığıyla yayınladı: Temmuz, Ağustos, Eylül 1991'de. (Bu üç makalenin değişik ve kısaltılmış bir biçimini *Abidin Dino ile Söyleşiler. Yazılar: Hayat* ve *Sanat* başlıklı kitabımda bulabilirsiniz: s. 21-54.)

Evet Abidin'le bu konu üzerine çalışmamız dile kolay tam üç yıl sürdü. Elbette her ikimiz de bu arada, hem yine zaman zaman birlikte hem ayrı ayrı bin bir türlü başka işler de yaptık.

Ostrorog Yalısı üzerine ortak çalışmamız bu konuda en iyi çalışmalardan biri olarak kabul edildi ve çok beğenildi. Ama, aynı zamanda bu çalışma, maalesef burası Türkiye'dir ve intihalden, çalıp çırpmadan paçanızı kurtaramazsınız, epeyce yağmalandı. Kaç kişi, bunların arasında gazeteciler, bilim kadın ve adamları da var, evet kaç kişi kullandı bu çalışmayı künyesini açıklamadan? Pes!

Arkadaşlarım İçin

Güzin'in ve Abidin'in kimi zaman dilimlerinin tümünü dostlarına ve arkadaşlarına adadıklarının ilginç bir örneğini 1988 yılında da bulabiliriz:

Örneğin o yılın ilk aylarında Güzin Dino, Michèle Aquien ve Pierre Chuvin isimli çevirmen iki arkadaşı ve meslektaşıyla Melih Cevdet Anday'ın "Göçebe Denizin Üstünde" şiirini, *Sur La Mer Nomade* başlığı altında çevirdi ve *Polyphonies* dergisinin *La Mer* (Deniz) özel sayısında yayınladı. Derginin 7. sayısında, İlkbahar-Yaz 1988 tarihli olanında.

Anday'ın 1979 ve 1980 yıllarını Paris'te geçirdiğini anımsamamız lazım: Abidin ve Güzin'le ve diğer sanatçılarımızla yaşadıkları başlı başına bir romandır. Bir gün mutlaka yazılması gereken... Dolayısıyla Fransızca bir dergide şiirinin yayınlanması Paris'in onu unutmadığına da bir delildir.

Bu özel sayıda Anday'ın yanında John Keats, Salvatore Quasimodo, Stefan George yanında şu dört Yunanistanlı şair: V. Theodorou, N. Kavvadias, A. Sikelianos, N. Vrettakos vardı. Ayrıca dört de İspanyalı şair: Emilio Prados, Jose İnfante, A. S. Robayna, Jaimie Siles. Nihayet üç Latin şairi. Böylece bir anlamda Akdeniz tarihi ve güzellikleriyle dört dönülmüş oluyordu.

Aynı sayıda 1988 Nobel Edebiyat ödülünü alan şair Joseph Brodsky'nin *Poèmes (Şiirler)* kitabına W. H. Auden'in yazdığı önsöz yer alıyor. Şairi ve şiirlerini anlamak için bulunmaz fırsat.

Altı aylık dergi genel kural olarak Fransızca ve yayınlanmamış şiirlere yer verirken, kuralına bir istisna yaparak, ilk sayısında Güzin Dino'nun çevirdiği Yunus Emre şiirlerini aldı.

Güzin Dino, Michèle Aquien ve Pierre Chuvin'in çevirileriyle Yunus Emre, Hacı Bayram Veli, Pir Sultan Abdal ve başka halk ozanlarımızın şiirleri Fata Morgana Yayınevi tarafından *La Montagne d'En Face, Poèmes des Derviches Anatoliens* adı altında 1986'da yayınlandı.

Burada bir kez daha Güzin'in çevirileriyle şairlerimizi tanıtmak için harcadığı çabaları ve ürünlerini görebiliyoruz.

Nâzım Hikmet unutulmadı elbette: Paris kenti kendisine kadar gelenleri ve gelip geçerken iz bırakanları unutmaz. Hele bu kentte Abidin Dino isimli bir arkadaşınız, bir yoldaşınız varsa.

Paris'ten geçenler ve geçerken iz bırakanlar az değil: Hemingway en bilineni. Kitaplarındaki izler bunun için; Paris'in unutulmadığını vurgulamak ve Paris'e borcunu ödemek için; çünkü bu kent, mutlaka başka kentler gibi, yazarın yazarlığında şu veya bu biçimde etkilidir. Sanatçı,

yazar ve şair borcunu anarak / yazarak, yani bir anlamda ölümsüzleştirerek öder.

İşte bu kentten, Mayıs 1958'de, Nisan 1961'de ve 1962'yi 1963'e bağlayan günlerde, üç defa belli bir süre kaldıktan sonra geçen ve birkaç sefer de uçak değiştirmek sonucu havaalanında birkaç dostuyla görüşebildikten sonra yıldırım hızıyla durup geçen ve hangi durumda olursa olsun geçerken iz bırakanlardan birisidir Nâzım Hikmet. Ve onu burada anmamız lazımdır:

Mayıs 1958'de Paris'le merhabalaşan Nâzım Hikmet, bu kent için çok şiir yazdı. Bunlardan biri 7 Mayıs 1958 tarihlidir. Adı: "Zümrüt Yüzük" Aynen şöyle:

"Mayıs gecesi karşıma çıktı Paris/ açıldı kadife kutu/ girdim zümrüt yüzüğe, / bir ebemkuşağı / ve baştan aşağı yıldız yıldız. / Bir de demir dövülüyor, gülüm, / bir de demir dövülüyor kıvılcımlarla, / bir de genişlik, gülüm, / genişlik genişlik üstüne pırıl pırıl/ bir de karanlık kargacık burgacık, / bir de çınarlar bir de atkestaneleri, gülüm, / yanıyor gümüş şamdanlarda atkestaneleri, / yanıyor yeşil yeşil / misk gibi de kokarak, / bir de taşlar, yaşlı duvarcıların avuçiçleri gibi taşlar, / bir de ırmak, gülüm, / kederli, / yumuşak, / dalgın bir ırmak/ ve sırma saçlarıyla örtülü / çıplak esmer memeleri/ yatıyor ırmağın dibinde şehrim. / Mayıs gecesi karşıma çıktı Paris / açıldı kadife kutu / girdim zümrüt yüzüğe."

Bunları Paris Kitabı yazmaz, ama Paris ve Parisliler de asla unutmaz sevenini. Onun içindir ki, 30 Mayıs'tan 4 Haziran 1988'e, Nâzım Hikmet ve şiirleri France-Culture Radyo'sunda Jean-Claude Duval'in "*Poesie Sur Parole*" (Söz Üstünde Şiir) programında oya gibi işlendi.

Nâzım Hikmet'in ölümünün (3 Haziran 1963) 25. yılına rastlayan altı programlık geçitte, Abidin Dino, can arkadaşının / yoldaşının yaşamına ve şiirine ait kısa bir sunu yaptı. Nâzım'ı Abidin kadar kim iyi tanıyabilir? Radyo programlarında şiirlerini tanınmış tiyatro oyuncuları Martine Pascale ve Jean Negroni okudular. Şair ve şiir eleştirmeni Andre Velter programı yönetti.

O günlerde Nâzım'ın ölüm yıldönümü vesilesiyle başka gösteriler ve dinletiler de düzenlendi.

Nâzım, zindandan kurtarılması için imza kampanyasına katılan aydınlara ve Fransız Komünist Partisi militanlarına teşekkür etmek, "Benim Türkiyem sizsiniz" dediği Abidin ve Güzin'i görmek ve daha birçok şey için, ilk kez Mayıs 1958'de geldiği Paris'te Abidin ve Güzin'le hoş zaman geçirdi. Ve dünya kadar başka işler de yaptı: Hepsini yazmak burada maalesef mümkün değil.

Nâzım'ın kızdığı da oldu, hele Cezayir konusunda. Komünistlerin Cezayir'deki ulusal kurtuluş mücadelesi için yeterince çalışmamalarına kızdı.

Bu arada o günlerde Cezayir'deki olayların ittirmesi sonucu yeniden iktidara gelen General Charles de Gaulle'ün iktidara sahip olmasını bir tür "askeri darbe" olarak nitelendiren FKP ve sendikalarının ve taraftarlarının düzenlediği ve onbinlerce insanın katıldığı, Paris sokak, cadde ve meydanlarında coşkuyla yürüdüğü görkemli gösterilere katıldı Nâzım Hikmet. Kalbi izin verseydi mutlaka daha çok yürüyecekti, ama yorgundu ve bir süre sonra yürüyüşçülerden ayrılmak zorunda kaldı o gün.

Ama ne olacak nasıl olsa bir dahaki sefere daha uzun boylu yürümek mümkün olabilecekti kardeşim. Ve Nâzım daha sonra yine geldi Paris'e... Bıraksaydılar hayatının kalan dönemini ve kimbilir belki fazlasını da bu kentte yaşayacaktı.

Nâzım bu kente borcunu unutmadı: *Paris, Ma Rose*'u (*Paris, Gülüm Benim*) 1961'de bu kentte yayınladı.

Paris'te Nâzım Hikmet'i anmak için 1964'ten itibaren anma günleri-geceleri düzenlendi. Birçok toplantı yapıldı: Ve bunların tümünde veya tümüne yakınında Abidin belirleyici bir rol oynadı. Paris böyledir: Kendisine gelenleri asla unutmaz. Unutturmaz.

Çünkü Paris'i Paris yapan biraz da yabancılarıdır, yabancı yazar ve şairleridir, yabancı sanatçılarıdır, göçmenleridir, gelip göçenleridir, göçüp gidenleridir, siyasi mültecileridir. Abidinler, Nâzımlar ve diğerleridir, dünküler ve bugünkülerdir.

1988'de Sait Faik de anıldı Paris nam kentte.

Fransa ve Paris'te edebiyat ve sanat dünyaları Nâzım Hikmet, Yaşar Kemal, Abidin Dino, Yılmaz Güney, Ömer Kavur, Tülay German, Sevim

Burak yanında başka şair ve yazarlarımızın ve sevimli sanatçılarımızın da var olduğunu farkedebildiler.

Bunlardan biri o günlerde elbette Sait Faik oldu.

France Culture Radyosundan Alain Veinstein çok iyi tanınan ve dinleyicisi son derece çok olan *Du Jour Au Lendemain (Günden Ertesi Güne)* isimli programını 7, 8 ve 9 Haziran 1988'de Türkiye'ye, edebiyatına, sanatına ve genel kültürüne ayırdı.

Abidin Dino bu programda Nedim Gürsel'le birlikte Sait Faik'i anlattı. *Un Point Sur La Carte (Haritada Bir Nokta)* isimli yapıtının gözden geçirilmiş ikinci baskısının yayınlanması ve ölüm yıldönümünün birkaç gün önce anılması (Ölüm tarihi 11 Mayıs 1954'tür) sonucu Sait Faik gündemdeydi.

Sabri Esat Siyavuşgil, bu kitabı vefatından 6 yıl önce, 1962'de, Hollanda'da yayınlamıştı. Sait Faik'in kırk bir hikâyesi bir arada.

Paris'te Souffles Yayınevi tarafından yapılan ikinci baskısında, Abidin tarafından yazılan önsözün başlığı sadece "Sait." Nedim'in yazdığı sonsöz ise *"Une solitude au goût de melon vert"* başlığını taşıyor: Uzunca başlık tek başına bir program. Buyrun karanızı siz verin: "Ham kavun tadında bir yalnızlık."

Radyo programında Abidin, Sait Faik'in dostluğunu anlattı. Nasıl ve ne zaman tanıştıklarını da. Ve 1938 ve sonrasında faşizme karşı mücadele için yayınladıkları ve her biri iki üç bin basan / satan mütevazı dergilerde birlikte çalıştıklarını da.

Abidin, Sait Faik'in şiirler de yazdığını söyledi ve onlardan birkaçını Fransızcaya çevirip okudu. Ve anlattı. Sait Faik'in Burgaz Adası'nda annesiyle birlikte oturduğunu, köpeğini çok sevdiğini anımsatan Abidin, hemen hemen her gün İstanbul'a indiğini, Beyoğlu'na ya da Babıâli'ye uğradığını, yolu üzerindeki Yüksekkaldırım'da Türk, Kürt, Ermeni, Rum, Yahudi ve Arap'tan oluşan "Akdenizli kalabalığın" onu çok ilgilenderdiğini, nitekim kimi kahramanlarını orada gördüklerinden, orada seyrettiklerinden seçtiğini ve bilhassa vapur bekleme salonlarında yazmayı sevdiğini anlattı.

Abidin, yazarın İstanbul'a her inişinde "kalabalığı aradığını," kalabalığı görmeye geldiğini ekledi. Ve Sait Faik "balığa benziyordu, büyük

kentin sularında dolaşan bir balık"tı ve "hissettiğini yazıyordu" diyerek bitirdi konuşmasını.

Abidin arkadaşı için kaleme aldığı "Sait" başlıklı önsözünü aynı başlıkla *Milliyet Sanat Dergisi* 5 Nisan 1988 tarihli sayısında yayınladı. Bu makale *Yazılar*'da yer alıyor (A. g. k., s. 245-258.)

Seine Üstünde Suluboya

Abidin bana zaman zaman, "Şehmus başkaları için çok çalışıyorsun biraz da kendin için çalış" diyerek kardeşçe takılırdı. Biz de 1988'de Güzin'le birlikte dostları için yaptıklarını okuduktan sonra aynı takılmayı göndericisine iade edebiliriz.

Ama gerek yok: Bu, Abidin'in geleneksel, alışılmış, bilinen tutumudur. Ama yine de kendine de bir parçacık bile olsa zaman ayırır.

1988 kışını anımsıyorum: Her zamanki gibi bir akşam buluşmamızdan sonra üçümüz birlikte çıkmıştık. Güzin soğuklardan çok korkar: Bilmem kaç kat giyindikten sonra, mantosuna sarınmış ve beresi başında, Abidin ve ben de ondan geri kalmıyoruz hani: İkimiz de paltoluyuz ve başlarımızda kasketlerimiz ev-atölyeden çıktık. Abidin'in elinde tomarladığı bir şey: Akşam yemeğine davetli olduğu dostlarına ya sergi afişlerinden birini, belki hazırlanmakta olan serginin afişidir, hediye götürüyor ya da bir desen. Metro istasyonuna girdik. Metro duvarlarını baştan başa bir reklam afişiyle donatmışlar: Yeşil kasketi yana kaymış çok hoş bir genç kız, sol elini kaldırmış, tebessümle sanki birine bir mesaj gönderiyor: Mesajı da zaten yazılı afişin üstünde "...reste où tu es, j'arrive." "...olduğun yerde kal, varıyorum."

Afiş ve afişin sloganı ve çok sevimli genç kız hoşumuza gitti. O akşam müzeri Mehmet Ali Aybar'dan ve siyasi lider olarak yaptıklarından söz etmiştik. Abidin'e bu afişin fotoğrafını çekelim ve Aybar'a gönderelim dedim. Tamam. Metro istasyonunda neredeyse metro raylarının üstüne kadar inip hemen çekiverdim: Üç fotoğraf. Abidin yanılmıyorsam birini Aybar'a gönderdi. Şimdi o fotoğraflar birer sevimli anı: Güzin bile tebessüm ediyor fotoğrafta: Yani ne kadar ender bir vaka olduğunu bilmem anlatabiliyor muyum?

Biz aslında o gün başka şeyler de konuştuk. Bilhassa Abidin'in önümüzdeki günlerde yapacağı sergisini: Seine Nehri üzerinde, yani su üstün-

de, Jacques L. Jourdan'ın Jopie isimli teknesinde, bir tür küçücük şehir gemisinde yapacağı sergisinin açılış tarihi yaklaşıyordu.

Evet nitekim çok kısa bir süre sonra saati geldi:

Abidin'in el yazısıyla davetiyelere eklediği nota göre: "Reception 17 h." Evet saat 17'den itibaren "kabul" başlıyor: Ve Abidin, "*Petis Formats*" ("Küçük Boyutlar." Belki "Küçümenler" daha hoş olacak) başlıklı sergisiyle 6 Aralık 1988'te, o saatten itibaren Parislilere bir kez daha merhaba dedi. Seine Nehri'nin sol yakasında, Bir-Hakeim Metro İstasyonu'na iki adım ve Bir-Hakeim Köprüsü'nün hemen sağ eteğinin altında, "*Port Suffren*"de demirlemiş bu küçük şehir gemisindeki serginin açılışına (Fransızların deyişiyle *vernissage*'ına, yani cilalama) o günlerde Paris'te yaşayan, Paris'te bulunan birçok dost, tanıdık, arkadaş ve meslektaş katıldı:

Örneğin Charles Dobzynski ve eşi Eliane, Taner ve Serim Timur, Keriman ve Mehmet Ulusoy, Babür Kuzucuoğlu, Altan Gökalp, Zeynep Avcı, Utku Varlık, Selçuk Demirel, Işıl Kasapoğlu, ünlü yayıncı ve yazar François Maspero, Mehmet Nâzım, Münevver Andaç, Fransa'da Direniş Hareketinin en tanınan isimlerinden ve takma ismini mücadeleye katıldığı ve Direnişin simgelerinden biri olan ulu dağdan alan ünlü romancı Vercors (Gerçek ismiyle Jean Bruller: Hani *Le Silence de la Mer'i* yazan ve düşmanla uyuşmanın mümkün olmadığını, gizlilik koşullarında daha 1942'de kurdukları gizli yayınevinde, Editions du Minuit / Geceyarısı Yayınları, yayınladığı bu kitabıyla açıklayan yazar), Gaelle Pelachaud, biraz ötesinde annesi Marie-Jo, Ayşegül Beton, Rüşdü Saracoğlu ve eşi, Ali Dede Altuntaş, Jak Şalom, Elias Petropoulos ve eşi Maria, tabii ki Pierre Biro, Mehmet Basutçu ve daha pek çok insan. Yani Abidin'in resmini sevenlerden bir demet insan, kadın ve erkek katıldı.

O gece çekilmiş fotoğraflar önümde: Hepsi Abidin'li birer an-ı.

O fotoğraflardan birinde, Abidin elinde yine "cigarası"yla görünüyor: Aslında ve güya bırakmıştı içmeyi, ama işte böyle arkadaş, dost topluluğu olunca ve içlerinden biri veya birkaçı sigara içince, Abidin de dayanamaz ve "Ver bakalım bir cigara" der, verilen sigarayı alır ve yakardı. Ve bir tane içerdi. Sadece bir tane: Keyf olsun diye.

O günlerde Boulogne taraflarındaki evimden Paris'in 18. arrondissement'ında yeni kiraladığımız apartmana taşınmakla meşgulüm. Ama

Abidin'in sergisinin açılışını kaçırmak ta olmaz. Asla. O zaman iki taşıma faslı arasında bir mola verdik ve eski adresimle yeni adresim arasında neredeyse eşit mesafedeki sergi mekânına, su üstünde suluboyalara kavuştuk, evet nihayet akşamüzeri eşimle birlikte "takaya" vardık:

Açılışlar son yıllarda içkisiz yapılırken, herhalde "ev sahibinin" cömertliğinden, bu kez içki var ve herkes elinde birer bardak bir şeyle resimlerin önünde dolanıyor. Hava serin ve resimlerin, minik minnacık suluboya ve guaş tabloların bulunduğu mekân teknenin gövdesinde, hepimiz oradayız ve içkinin de yardımıyla ısınmaya çalışıyoruz. Resimler dehşet. Ama tadına varmak için bu kez uzaklaşmak değil yakınlaşmak şart: Çekinmeyin canım, yaklaşın: İşte Abidin'in "yeni dünyası."

O gün veya daha sonra Abidin'in sergilediği eserlerden birini edinen Charles Dobzynski, o tablodan asla ayrılamıyor: Evine her gittiğimde anlatır hikâyesini ve baktıkça neler gördüğünü. Kulağımızı kabartalım mı? "Kitaplığımın ortasında duvarın oyuğuna yerleşmiş, Abidin'in, Seine kıyısında demir atmış bir takadaki sergisinden vaktiyle alınmış küçük boy bir tablosu yıllardan bu yana çalışmamdaki her jestimle birlikte yürümeyi ve belki izlemeyi hiç ihmal etmedi. Bu hareketsiz bir anı değildir, bu, Seine'in rüyamsı düşüncesinin ince akışını izlemeyi sürdüren boyanmış bir düşüncedir, bir düşünce-manzaradır (*"une pensée peinte, une pensée-paysage"*). Orada kitaplardan damıtılmış sözcüklerin kollar oluşturduğunu görmemiz mümkün. Başka yerde olduğu gibi burada da Abidin'in sanatını, yapıtını yönlendiren harakettir. İçerden, iç dünyadan dışarıya, dış dünyaya doğru giden hareket. Gölgeden ışığa doğru giden hareket. Düşünceden boya ve boyutla biçimlenerek oluşana, yaratılana giden harekettir bu. Boyut ta renk gibi doğumun anlarıdırlar. Ve tual bu doğumun, bu oluşumun, bu meydana gelişin gizli aynasıdır. Kendi yüzünden, yüzeyinden, bilhassa gösterebileceğinden daha uzağını gören ve gösteren bir aynadır bu. Uzayla neredeyse fiziksel ve organik ilişkiler içindeki bir aynadır bu. Lafın özünü isterseniz, gözümüzün önünde maddenin bir kendinden geçmesi, maddenin bir bağlanıp bir çözülmesi biçiminde olan-bitenleri basit bir soyutlama işine indirgeyemeyiz. Patlamakta olan bir yıldızdan koparılarak alınmış belki bir bulut. Belki henüz keşfedilememiş bir

okyanus üstünde yüzen-gezen bir ada oluşturmak için birbirine çarparak birleşmeye çabalayan mercanlar ya da lav parçacıkları. Abidin'in sanatı budur işte: Kendi içinde sonunu ille bilmeden kendinde taşıyan bir bitirilememişliğin, bir gerçekleştirilememişliğin, bir ayırt edilememezliğin meyvası. Ama ısrar ederseniz ve ille bakışınız yoğunlaşabilirse, bu kabuktan, bu karmarışıklıktan, bu bitirilememiş olandan bir bakarsınız bir Türkiye görüntüsü fışkırıverir: O kaotik kayalıklarının, bin bir kıvrımların ve dolambaçların ülkesi, tarihin dallanıp budaklandığı, Toroslar ve Ege arasındaki, akıntıları ve fokur fokur kaynaşmalarıyla çevrili, kesintisiz bir yazım sanatından başka bir şey olmayan Bogaziçi'nin ülkesinin görüntüsü, evet. Abidin'in sanatı bir kehanet sanatıdır (*"un art divinatoire"*), şu anlamda, bir parça toprak ile bir bulut arasında olup-bitecekleri önceden duyumsamamıza veya sezmemize olanak verir çünkü. Göz bedenden daha geniş ve büyüktür ve bunun sonucu bütün bedenlerden geçer ve içine yerleşir. Desen çizmekten duyumsadığı mutluluğu gözler önüne seren desenlerindeki çizgi, öyle mükemmel bir hattır ki, evrenin ektiği bütün işaretleri ele geçirmek için her türlü biçime girebilecek elleri, sözcükleri, dağları birdenbire ortaya çıkarmak, birdenbire görünebilir kılmak gücüne sahip oluyor, sahip olabiliyor."

İşte şairler böyledir: Anlattıklarını dallandırıp ballandırırlar. Kıvırımlarla, dolambaçlarla nefis bir biçimde sunarlar. Dobzynski Abidin resmine hayranlığını böyle sergiler, takanın, teknenin, şehir gemisinin, gördüğünüz gibi nasıl isimlendireciğimi bile şaşırdım, Dobzynski'nin kusuru (!), dümen suyunda hepimiz aynı yolun yolcuyuz.

Aaa bu Murat Belge değil mi? Evet O. Hemen hal hatır sormalı ve sohbet etmeli, iki satır: Kibar insan, ince dost Murat Belge İstanbul haberlerini verdi sevecenlikle. Yanında arkadaşı, ne arkadaşı canım ayrılmaz parçası "Sadık Özben"le.

Onların ve Zeynep Oral'ın sayesinde Boğaziçi'nin havasını soluduk. Çok da iyi oldu. Zaten biraz önce Dobzynski Boğaziçi'nden söz etmiyor muydu? İşte canımın içi Boğaziçi.

O gece en iyi "cilayı" "Sadık Özben" çekti. Bu işe Murat Belge bile sesini çıkaramadı. İsterse çıkarsın: Kim dinler?

Abidin Dino'yla söyleşmek, hasret gidermek, iki satır laflamak ve geminin arada bir sallanmasıyla hepimiz çakırkeyif olduk. O gecenin tek anısı bu değil ama bu da hoş bir anıdır.

Sergi, 7 Ocak 1989'da Abidin Dino'nun Fransızcaya armağan ettiği *"fermer"* (kapamak) ile *"vernissage"* sözcüklerinden oluşturduğu *"fermissage"* ile kapandı. Abidin gönderdiği davetiyeye el yazısıyla iliştirmişti:"*Fermissage samedi 7 janvier.*" Altını çizen de Abidin'dir.

Sergi öncesinde, sırasında ve hemen sonrasında Abidinlerle görüşmelerimin çizelgesi şöyle: O günlerin ajandalarından aktarıyorum:

Kasım 1988. Saat 18: Dinolara.

Pazar 6 Kasım 1988: Hayrunnissa Hanım telefon etti. Daha sonra Abidin'e telefon ettim mi?

25 Kasım 1988'den itibaren ev taşıma işleriyle uğraşıyorum. Bu iş aralık ayı sonuna kadar sürüyor. Bu süre içinde 6 Aralıkta, biraz önce anlattığım gibi, Boulogne'dan Boulevard Ney'e ev taşıma faslı sırasında, akşamüstü sergi açılışına kısaca uğradık. Abidin'le, Murat Belge ve diğer tanıdıklarla sohbet.

9 Aralık 1988 tarihli mektubunda, Faik Bulut, *2000'e Doğru* dergisi için Abidin'le bir söyleşi yapmamı rica ediyor. Abidin'e isteğimizi iletiyorum, "Olur" diyor.

12 Aralıkta Abidin'e telefon ediyorum. "Güzin hasta" diyor ve görüşmemizi "gelecek yıla" erteliyoruz.

Nihayet, Abidin'le, sergisi sürerken 2 Ocak 1989'da bir araya geldik ve söyleştik. Son ameliyatından sonra daha da gençleşmiş Güzin Dino'nun yaptığı çaylarımızı içerek.

Bu söyleşimiz, 15 Ocak 1989 tarihli *2000'e Doğru* dergisinde yayınlandı. (s. 48-49. Daha sonra *Gurbette Bile Bir Gökyüzü Varmış* başlıklı kitabımda da yer aldı: s. 45-48.)

Burada kimi parçalarını aktarmak istiyorum, umarım ilginizi çekecektir:

Abidin Bizi ve Dünyayı, Dünyayı ve Uzayı Resmediyor

MŞG: Abidin Boğaziçi'nden kalk Paris'e kadar gel ve bir şehir gemisinde sergi aç, neden?

AD: Suluboyalarımı su üstünde sergilemek bana doğal göründü. Sergi kamarasının hafif sallanışı bile fena değil, resimlerim kıpırdıyor, ışık değiştiriyor. Eski günlere dönüyorum, yıllarca Boğaz'da, Yeniköy'le Galata Köprüsü arasında gidip gelişlerimi hatırlıyorum; hele kışın, son vapurların pencerelerinde çerçeveleşen, varla yok arası kıyıyı seyretmek ne güzel... Geceli gündüzlü akan bir suyu seyretmek Heraklit'i andırır insana. Şairin dediği gibi "Ne akıştır bu..."

MŞG: Seine Nehri Boğaz'ı anımsatıyor mu?

AD: Hem de nasıl. Seine de hızlı akan bir su. Hem Seine Nehri'nin kendine göre bir şiiri var. Hani şair Apollinaire, ünlü dizesini boşuna yazmamış "Mirabeau Köprüsü altında akan Seine Nehri / bir de aşklarımız..." Eiffel Kulesi'nin yamacında, rıhtıma yanaşmış bu resim galerisinde ev sahibi Sayın Jourdan, saati gelince ya bir çay, ya da bir içki sunmaktan da geri kalmıyor üstelik...

MŞG: Resimler bu kez de her zamanki gibi etkileyici. Ama eskilerden farklı olarak küçük boy, neden?

AD: Evet, bu resimler gördüğün gibi küçük boy. Küçük resimlerin tadını ağabeyim Arif'ten öğrenmiştim...

MŞG: Bu yeni çalışmalarında her şey var; deniz, ırmak, ova, dağ, adalar, yaylalar, fırtına, bora, Boğaz... Resim, bakanına göre değişebilir. Ferit Edgü'nün yazdığı gibi, "Sizin, bir resimde, çiçek diye baktığınız ola ki bir insandır." Ayrıca, "Küçük resim, gözü büyük açar," demiyor mu?

AD: Dünyada yaşanan keşmekeşin resmime yansıması kaçınılmaz olacak sanırım. Geçen gün Almanya'dan sergiye gelen değerli bir konuk, resimlerime dikkatle baktıktan sonra sordu: "mesajınız nedir?" Cevabım şu oldu: "Postacı değilim ki mesajım olsun..." Belki yadırgatıcı bir cevap ama "mesajım" olsaydı yazıp elden vermeyi yeğlerdim. Böylece üç-beş tümceyle iş biterdi. Ressam için resim yapmanın nedeni, üç-beş ya da bin tümceyle söylenemeyecek olanı yaratmaya çalışmak. Bu bir üstünlük sorunu değil, sadece bir "başkalık." Tersi de doğru, örneğin şairin işi, bir resimle anlatılamayacak olanı yaratmak. Hem unutmamalı ki sanat eseri sanatçı ile seyirci ya da okur arasında kurulan bir oyun. Seyirci veya okur oyuna katılmazsa ortada bir şey kalmaz. Küçük resimlerim, se-

yircinin katkısını gerektiren imgeler. İçlerinde birçok şey görmek ya da hiçbir şey görmemek mümkün. Kahve telvesinden belki biraz daha açık seçik ve daha renkli...

MŞG: Kahve falı gibi gelecek günleri muştuluyor mu yeni resimler?

AD: Sanırım evet, ama dedim ya seyredene bağlı. Fala bakmak bir sanat, resme bakmak da sanıldığından daha zor bir uğraş. Resimlerimin falına bakılırsa keşmekeşten sonra hayırlı günler gelecek. Belki aldanıyorum; en nihayet ressam, kendi resimleri karşısında herhangi bir seyirciden farksız, çok daha bilgili değil demek istiyorum.

"Cesaretli Çocuk Bizim Behçet"

Abidin'in 1950'lerin sonundan beri pek beğendiği, ele avuca sığmaz, kimselerin pek tanımadığı ve bu nedenle neler ve neler yitirdiklerini bilemedikleri, nerde yattığı, nerde kalktığı belli olmaz, bir tür bulunmaz cinsten bir yıldırım, rüzgâr, yel, fırtına bir adam peyda oldu bir gün mü bir gece mi bilinmez, Paris'in orta yerinde: Pat! diye çıkageldi abidinik bir biçimde abidinik dünyaların en iyisine. Pat! Çat!

Abidin bu, elbette unutmaz genç arkadaşını, resmin çilekeşini. Dikkatinizi rica ediyorum ve tekrar yazıyorum: Çile-keşi-ni. Hiç kimse evet hiç kimse resim için onun kadar çile çekmemiştir. Abidin'in deyimiyle "resim fedaisi"dir. Sanki Fikret Muallâ. Zaten başlığımıza kadar tırmanan sözü söyleyen de Muallâ.

Abidin, Behçet Safa'nın "10 yıl aradan sonra – Türkiye'de– ilk kez Ankara'da Galeri Nev'de açtığı sergi dolayısıyla," 18 Aralık 1988 tarihli *Cumhuriyet*'te "Cesaretli Çocuk Behçet Safa" başlıklı bir makale yayınladı. (Bu makalesi *Yazılar*' da yer alıyor: s. 418-421.)

Haldun Dostoğlu, onun inzivaya çekildiği ve gece gündüz sadece resim yapıp resim için yaşadığı Elbe Adası'ndaki atölyesinin kapısını 1987'de çaldıktan sonra sergiler sergileri izledi. Türkiye en iyi ressamlarından biriyle tanışma fırsatını buldu. Adresini eminim mutlaka Abidin vermiştir.

Behçet Safa'nın Paris hikâyesinin başlangıcını Abidin, Aralık 1988'de anlatıyor:

"Paris'e ilk ayak bastığında, (50 yılları sonu olacak) trenden iner inmez dosdoğru bize gelmişti. Neden mi? Nedeni yok, hiç tanışmıyorduk, resimlerini yekten seveceğimi gayet iyi biliyordu hınzır..."

Abidin'den birkaç satır daha alıyorum:

"68 Yılında Paris'te göz yaşartıcı gaz kokan, ağaçları devrik, kaldırımları sökük sokaklarda az mı dolaşıp durduk, az mı yaramazlık ettik Safa ile birlikte (Paris o ara, Safa'nın şimdiki resimlerine çok benziyordu)..."

Behçet Safa'nın Abidinlerin ev-atölyeye girişi, ama her seferinde, bir alem. Bana Güzin anlattı. Bakın Abidin onun o anını nasıl aktarıyor:

çat kapı kapınızı çalar, selam sabah demeden telaşla ve birden evinize dalar, koltuğunun altında bir tomar resim... Aradan aylar, hatta yıllar geçmişse bile lafı bıraktığı yerden alır sürdürür. Safa için dostlar arasında kopukluk yoktur hiçbir zaman...

Bir ömür boyu çeşitli 'müşkülata' uğrar durur, ama umurunda değil, kafasında tek sorun resimdir, resim yapmaktır, kovaladığı biçimleri, renkleri yakalamaktır, yaratmaktır, üst tarafı önemsiz ayrıntı. Hani denize açılan fırtınaya katlanır gayrı..."

"Safa fırtına gibi gelip geçmişti, 'gidişi o gidiş... 'Safa geldin. Safa gittin Safa! "

Abidin bu çocuğu çok "tuttu." Sevdiği birçok genç ve yetenekli sanatçımıza yaptığı gibi Safa'ya da "arka çıktı."

12-30 Haziran 1979'da Tarbes Belediyesi'nin sorumluluğunda, ama bizzat Abidin'in düzenlediği "*Hommage à Nâzım Hikmet*" günlerinde, "*İmages de Nâzım Hikmet*" isimli bir oyun yanında "*Exposition de peintures et gravures*"e de yer verildi: Ve bu sergide Behçet Safa da birçok sanatçı gibi Abidin'le birlikte resimlerini sergiledi...

Bu sergiye katılanların birkaçının ismini daha vermeliyim: Avni Arbaş (Afişte onun Nâzım portresi yer alıyor), Lil Michaelis, Cecil Michaelis, George Ball (Kadim dostlar yeniden bir aradalar), Prassinos, Baştuji, Cihat Burak, İlhan Koman, Bedri Rahmi, Hakkı Anlı, Grauer (Bu mutlaka Abidin'in o ilk Paris zamanlarındaki ucuz otellerden birindeki komşusu ve sonraki yıllardaki dostu, arkadaşı, sırdaşı Yvonne Grauer olmalı), Tiraje, Meh-

met İleri, Utku Varlık, Komet (Komet'siz pardon Kamber'siz düğün aman yine pardon sergi olmaz!), Mehmet Nâzım, Mübin Orhon elbette ve daha birçok ressam. Selçuk Demirel nerelerde peki? Onun "harikatürleri" layık oldukları üzre ayrı bir *"exposition de caricatures"*de sunuluyorlar. Ve bu serginin işaret panosunu da elbette Abidin çiziyor: Bir el ve üç parmakla... İşte Abidin Dino "treninde" ressamlar kompartımanındaki isimlerden bazıları...

Abidin ve Behçet Safa dostluğu elbette devam etti. Bu macera ve daha bin bir macera...

Sonra Akdeniz'in ortasında, hem Korsika'ya yakın hem de çok uzak ve küçük bir Korsikalı vesilesiyle pek ünlü Elbe Adası'na yerleşti Safa... Bulana aşk-olsun. Aşk olsun çocuk!

"Dünyanın en tatlı adamı olan Safa"yı Güzin'le konuşmaz mıyım? Elbette konuşurum: Hem de birkaç kez. Ama öncekileri bir kenara bırakalım.

İşte size 11 Ağustos 2007'deki sohbetimiz. Buyrun sohbetimize:

MŞG: Behçet Safa'yı tanıdınız mı?

GD: Tesadüfe bakın geçen gün bana telefon etti. Öyle iki ayda üç ayda bir telefon eder. Havadan sudan konuşuruz. Türkiye'de olup-bitenlerden de. Hâlâ Ada'sında.

MŞG: Behçet Safa'yı nasıl tanıdınız?

GD: Bir gün çat kapı geldi: 13, Quai Saint-Michel'e, Abidin'in adresini bulmuş. Geldi kendini tanıttı.

Abidin'le çok iyi çok dost oldular, hemen.

Çok kibardı. Çok iyi bir çocuktu. Ama çok kötü koşullarda yaşıyordu. Nitekim dayanamadı verem oldu.

Hôtel Dieu'de üç aydan fazla yattı. Doktorlar çok sevdiler Safa'yı. Ona bir özen gösterdiler bir özen gösterdiler, anlatılamaz. Doktorlar ona özel olarak baktılar desem yeridir. Hastanede bile çizip duruyor. Doktorlar desenlerini, çizdiklerini satın alıyorlar, filan. Sonra Grenoble taraflarındaki bir sanatoryuma gönderdiler. İyileştirdiler onu. Grenoble'daki sanatoryumda ressamlar için atölye bile vardı. Orada çalışabildi, düzenli olarak. Hatta bir süre sonra orada kendi atölyesi bile oldu. Sevimli bir insan olduğu için herkes de ona iyi davranıyordu.

MŞG: Paris'te nerede yaşıyordu.

GD: Bilemiyorum. Belki Montparnasse'da. Sevimli bir tarafı vardı Behçet'in. Biraz deli, biraz nazik, biraz şu biraz bu ve çok ilginç bir insan. Bizim ressamımız kısacası.

MŞG: Abidin ona Paris'te bir sergi düzenletmiş?

GD: Hatırlamıyorum. Ama Abidin'in Galeri Nev'in onun sergisini açması için ısrar ettiğini biliyorum.

İşte Güzin'in Behçet Safa'dan anımsadıkları.

Evet, Safa'nın, Galeri Nev'deki sergisi 23 Aralık 1988'de başladı. 10 Ocak 1989'a kadar sürdü.

"Ankara ve İstanbul'daki sergilerinde, tuallerin yanı sıra, bir manifesto eşliğinde izleyiciye sunulan 'Açlıktan Ölen Ressamları Anma Derneği Hatıra Pulları' başlıklı litografi dizisi de yer alıyor."

Safa, daha sonraki yıllarda, Galeri Nev ile, Stockholm Sanat Fuarına ve İstanbul Bienaline katılıyor.

Galeri Nev'de sergilenen litografilerinden "Saygıdeğer Silah İmal Eden Herr," Bienal'de "uçurtma" oluyor. Baş-göz üstüne.

Lokman Şahin'in bana anlattığına göre, Behçet Safa'nın başka bir özelliği daha var: Hiç beklenmedik bir başkentte veya kentte, hiç beklenmedik bir yerde, bu örneğin inin cinin top oynadığı koskocaman bir cadde bile olabilir, aniden karşınıza çıkması: Yine pat! Çat! Ve biraz önce Abidin'in de vurguladığı gibi, aylar veya belki yıllar önce başladığınız ve bir türlü bitiremediğiniz sohbete, kaldığı yerden devam etmesi.

Behçet Safa'dır adı. Bulunmaz bir sanatçı. Kıymetini yeterince bilebildik mi? Biliyor muyuz? Vakit geçmeden. Geç olmadan.

1989: Büyük Devrim'e Armağan

Fransa'nın "ihraç" ettiği şeyler arasında en etkili ve en önemli olanı kuşkusuz 1789 Büyük Fransız Devrimidir: "Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik" sloganı eşliğinde dünyayı dolaşan "Burjuva Devrimi." Bu ihraç eylemine Küçük Korsikalı'nın, Napolyon Bonapart'ın, silahlı ve çok kanlı katkılarını göz ardı etmiyoruz.

Fransa Cumhuriyeti, devlet kurumları, özel kuruluşlar ve aklınıza gelebilecek bin bir dernek, siyasi parti, sendika 1989'daki 200. yıldö-

nümü kutlama hazırlıklarına çok erkenden başladılar: Birkaç yıl öncesinden.

Bu amaçla "Devrimin 200. Yılı Misyonu/Görevi" adıyla özel bir kurum bile kuruldu. Tek amacı 200. yıldönümünün en iyi biçimde kutlanması. Evet yıllarca önceden bu işle uğraşmaya başladı.

Bu kurum 1989'da birçok kollokyum, sergi, gösteri, konferans vb. eylemleri düzenlemek için kollarını sıvadı.

İlk iki başkanının (Michel Baroin ve Edgar Faure) vefatı üzerine bu göreve o sırada iktidarda olan Sosyalist Partisine yakın tarihçi ve Fransa Radyosu eski genel müdürü, Jean-Noel Jeanneney getirildi. Ve yeni Başkan, "14 Temmuz 1989'un çok görkemli bir biçimde kutlanacağı" müjdesini verdi.

Bu denli önemli bir olayın yayınevi sahiplerini, yayıncıları, yazarları ve hele tarihçileri bir kez daha harekete geçirmesi doğaldı.

İşte Georges Soria:

Tanınmış bir tarihçi ve yazar. İspanya İç Savaşı'nı *Regards* (Bakışlar) gazetesi özel muhabiri olarak izlemiş, görüp yaşadıklarını beş ciltte, *Guerre et Revolution en Espagne* (1936-1939)'da (İspanya'da Savaş ve Devrim) anlatmış.

Beş ciltlik, *Grande Histoire de la Commune*'de (Komünün Büyük Tarihi) Paris ve taşra illerindeki komün olaylarını dile getirmiş.

Çok kapsamlı yazmaya merakıyla ünlü bir tarihçi ve çok yazar. Fransız Komünist Partisi eski üyesi olan yazar, *Les 300 Jours de la Revolution Russe*'u (Rus Devriminin 300 günü) Ekim Devrimine hasrettikten sonra üç ciltte, *Grande Histoire de la Revolution Française*'i (Fransız Devrimi Büyük Tarihi) tamamladı. Bizi burada ilgilendiren bu son yapıtıdır.

Bu son yapıtın özelliği ise son cildinde ek biçiminde dünyaca ünlü 31 ressamın Büyük Fransız Devrimine ilişkin resimlerinin bulunması.

Ve Abidin Dino'nun da bu ressamlar arasında yer almasıdır. Abidin'in yanında bu listede Pablo Picasso, A. Tapies, Jean Lurçat, Maria-Helena Viera Da Silva, Valeria Adami, E. Pignon, Matta, Chagall, F. Leger, Cesar, J. Johns, A. Tichler, Cremonini, Motherwell, Nicolas de Stael, Saura, Arman, Chu Teh-Chun gibi Türk, Katalan, Fransız, İspanyol, Amerikalı, Çinli, Rus, İtalyan ressamlar bulunuyor.

Bunların pek çoğu Abidin'in yaşamının değişik anlarında dostu, arkadaşı ve meslektaşıdır.

Abidin'in eserde yer alan çizgisi Danton'dur. Ama kitapta hangisini yayınlayacağıma karar vermeden önce Marat ve Robespierre gibi Büyük Fransız Devrimi'nin ünlülerinin portre eskizlerini de yaptı.

İlk gününden beri yayınlanmasına sevindiği, yayınını desteklediği, zaman zaman makale bile yazdığı ve birlikte yaptığımız gibi söyleşisini de yayınlayan ve benim Paris'ten düzenli makale göndermem sonucu çok iyi bildiği *2000'e Doğru*'ya, Abidin, Robespierre eskizini yayınlamak üzere armağan etti.

Ve bu eskiz benim bu konudaki bir haberimle birlikte derginin 17 Temmuz 1988 tarihli sayısında, yani 200. yıl kutlamalarının doruk noktası olacak 14 Temmuz 1989'dan tam bir yıl önce yayınlandı. Biz de böylece "kutlamalara bir yıl öncesinden katılmış" olduk.

Kitaptaki Abidin Dino'nun Danton'una gelince, o, diğer otuz yapıtla Fransa Dışişleri Bakanlığı aracılığı ve katkısıyla, ilki 1989 başında New-York'ta olmak üzere, 1989 yılı boyunca dünyada birçok kentte sergilendi. Böylece çorbada Abidin'in de bir parça tuzu oldu.

1989'in ilk gününden son gününe kadar 1789'un incelenmeyen, tartışılmayan, altı üstüne, üstü altına getirilmeyen hiçbir yönü kalmadı desem yeridir. Fransa'ya ve Paris'e gelen turist sayısının da arttığını eklemeli mi?

1789'un "Baldırı Çıplakları" iki yüz yıl sonra "onları anmak için" (?) yapılanları, olanları duysalar çok gülecekler mutlaka. Ama Fransa burjuvazisinin en büyük özelliği her şeyi en iyi biçimde ve en uygun ambalajıyla "sunmak"tır. Her keseye uygun satılık anı malzemesi veya malzemeleri ve her nabza göre şerbet. Buyrun lütfen, rica ederim.

Eller ve Parmaklar

Abidin'in Paris'te Galerie Vieille du Temple'da açtığı ilk sergi 21 Kasım 1989'da başladı. 21 Ocak 1990'a kadar sürdü.

Serginin adı "*Mains*." Yani "Eller." Okşayan eller. Mutlu eller. İyi ve güzel eller. Alçak eller. Hain eller. Hani o eller? "Eller yukarı!" Çantada el. Ölü el. Gözyaşlarını silen eller. Olağanüstü eller. Alkışlayan el-ler. "Bizim

eller." Ah! Bizim eller! Güzin'in elleri... Ganime'nin elleri... Yakalayan el. Çalıp çırpan el. Eloğluel. Kaşıyan el. Kaşınan el. Kamaşan el?

Eller dedin mi parmaklar gelmez mi akla? Birleşen parmaklar. Ayrışan parmaklar. Parmak tatlısı. Tatlıda parmak. Erotik parmaklar. Orgazm. Rüya. Şehvetli parmaklar. Parmak çocuk. Tangoda sarmaş dolaş parmaklar. Ingres'in "hamam"ını ti'ye alan parmaklar. Ballı parmak. Yalayan parmak. Yalanan parmak. Yürüyen parmak. Yakalanan parmak. Kelepçeli parmaklar. İşkencede parmak. Yumruk olan parmaklar. "Bir elin parmakları gibi" olabilmek. Dayanışmak...

Abidin'in selamını getiriyorum: Ellerimle.

Tablolar, tablolar. Rüyamsı tablolar. Abidin'in dediği gibi "uyanık rüyamsı" tablolar.

Abidin'in ilk elleri ve parmakları, önce desenler, sonra tablolar biçiminde D Grubu sergilerinde "işte geldik, kalmaya" diyerek buyurdular... Şom ağızlıların aklına hemen "parmak atmak" geldi. "Moskova'nın parmağını" arayanlar ve daha garibi görenler bile, oldu. Nâzım'ın ilk şiir kitaplarından birini Abidin resimlememiş miydi?

Ama ne önemi var şom ağızlıların? Dedikoducu takımlarının.

O sergiyi dört kişi çok beğendi: Nâzım Hikmet, Fikret Âdil, Peyami Safa, Necip Fazıl.

1989'a geldiğimizde, zaman akmış ve ellerle parmaklar yaratıcısıyla birlikte, zamanın akışının hızına hız katarak, Boğaziçi kıyılarını terketmiş, Seine kıyılarına çoktan demir atmışlardı: Evet demir atmak için ellere ve parmaklara ihtiyacımız var.

Bu serginin davetiyesinde, "*Digitalies*" başlıklı bir tür takdim yazısı sunan Michel Conil Lacoste, öteden beri tanıdığı dostu Abidin'in parmakları için şunları yazıyor:

"DACTULÔN ÉPALLAXIS: Parmakların birbirine dolaşması, karışması. Yunanlılar, oyunsal referanslarla dolu bir simgeyi çağrıştırmak için, okşamaların hem en dilsizi ve hem de belki en cüretkarı olan bu berrak uyum formülünü kullandılar... Öz, ressam Abidin'in paradoksal olarak dünyayı algılamamızdaki görüş üstüne önceliği kendisine vermekten geri durmadığı, dokunma kültünün totemi gibi yükselen, şiddetlendirilmiş do-

Mart 1990, Abidin bizim evde çalışma odamda. M. Şehmus Güzel

kunma duyusunun hipergrafisinde saklı. Eserlerinde hep yakasına yapışmış ve hep geri dönen ve hep var olan bir tema. Elleri insan gibi çizen bu sanatçı, dokunma takıntısının özsel esinini her türlü grafik bolluğundan kurtarmak için değilse neden bu farklılaşmış parmakla yetinsin?"

Bu serginin önemlerinden biri sergilenen eserler elbette. Öte yandan Abidin'in Paris'te kendi galerisini bulduğunu da muştuluyordu bu sergi.

Evet ilk kişisel sergisini bu kentte 1955 yılında açan Abidin'in hiçbir döneminde kendisine eşlik eden, düzenli olarak her yıl sergisini açan bir kendi galerisi olmadı. Belki bir zamanlar değişik ve kimi zaten çok kısa ömürlü galerilerde açılan sergilerle yetinmek gelir geçer akçeydi. Ama özellikle 1980'lerden itibaren ve hatta çok daha önceki dönemlerden bu yana, birçok ünlü ressam başta, bütün sanatçılar için kendi galerisine sahip olmak, mal sahibi olmak anlamında değil, düzenli serginizi açan galeri anlamında, bu "işin olmazsa olmazıydı."

Abidin bu işi ancak kırk beş yıl sonra kotarabildi. Bu da az şey sayılmamalı.

Bu işin böyle sonuçlanmasında, o aşamada elbette, galerinin sahibi Marie-Hélène de la Forest Divonne'un son derece önemli bir rolü oldu. Şunu da eklemek lazım: Abidin'in evet kendi galerisi yoktu ama vefalı ve bütün sergilerini düzenli izleyen belli bir "taraftar grubu" vardı. Yani ille Abidin'in de kendi galerisi olsun diye değil, Abidin gibi bir sanatçıya artık kendi galerisi gerekiyordu da onun için.

Dahası dikkatinizi çekmiştir sergi bu kez iki ay sürüyor. Bu da çok önemli ve belirleyici.

Nihayet Fata Morgana yayınevinin Abidin'in *Mains* kitabını sergiyle eşzamanlı olarak yayınlaması da önemli.

Bütün bunlar, bir galeriniz olunca, serginizin belli bir program içine yerleştirilebileceğini ve bunun yine galeri tarafından düzenlenen medyatik ve yayınsal açılardan desteklenebileceğine somut örneklerdir. Ve böylece belli süreler içinde düzenli kişisel ve galerinin diğer sanatçılarıyla birlikte ortak veya karma sergi açmanızı da garantilemiş oluyorsunuz.

Abidin nihayet Türkiye'de "kendi galerisi" diyebileceğimiz Galeri Nev yanında Paris'te de bir galeriye "sahip oluyordu." Hakkıyla.

Bu sergi vesilesiyle yayınlanan kitabının Türkçesi *Eller* adıyla 1991'de Ada Yayınları tarafından yayınlandı.

Abidin kitabını kadim dostu ve bir süre önce yitirdiği Nesuhi Ertegün'ün anısına adamıştır. Bunun da vurgulanması şart: Abidin'in dostlarını asla unutmadığını göstermesi bakımından.

Değerli arkadaşım ve yılların gazetecisi Melih Aşık'la birlikte Abidin'i anmak için, vefatının her yıldönümünde yaptığımız gibi, 7 Aralık 2003'te de *Milliyet*'te, Melih'in "Açık Pencere" köşesinde, bu kitaptan birkaç satır yayınladık:

Onları buraya almak isterim:

"Bir Yakınma: Parmaklar salt avucun içine doğru bükülebiliyorlar. Tek yönlü: Edinme eylemi yüzünden. Yüzyıllar boyu edinme hırsı, hep almak, hep almak."

"Oldum olası alt-üstlerden hoşlanmam, özellikle parmaklar söz konusu olunca. Başparmak örneğin. Onu başparmak seçen kim? Ya da kendini beğenmiş şahadet parmağına bakın, ne kadar bağnaz, ne kadar doğmacı, aforozcu, bağnaz."

"İz bırakmak. Bundan başka ne ki resim yapma dürtüsü? Her şey elle başladı, ellerle bitecek."

"Fakat resim çizebilmek ne büyük bir mutluluk."

"Eller"in: Başım Gözüm Üstüne

Sergisi sürerken, 2 Aralık 1989'da, Abidin'le "eller" ve "parmaklar," insanlar ve gelecek üzerine, uzay ve Osmanlı hamamları etrafında uzun bir söyleşi yaptık. Söyleşiyi o sırada çiçeği burnunda bir doktora öğrencisi olan Melih Başaran ile birlikte kotardım.

Abidinlere 14. 45'te gittik. Ve 19. 30'a kadar kaldım. O kadar uzun boylu oturunca Güzin de epey anısını aktardı: Örneğin 1946'da Ankara'da Abidin'in böbrek sorunlarını, hastaneye gidip-gelmelerini...

Abidin, o gün, kadın-erkek eşitliği ve sosyalistlerin, komünistlerin ve genel olarak solcuların bu konudaki davranış ve tavırlarını konuşurken çok hoş bir şey söyledi, önce onu aynen aktarmak istiyorum:

"Tek insanı mutlu ed(e)meyenler, nasıl bütün bir toplumu, nasıl bütün bir evreni mutlu kılabilir?"

Aşk ve sevgi üzerine söylenen güzel bir deyiş. Bir yere not etmeli hemen.

Abidin'le o gün yaptığımız söyleşi yapıldıktan tam iki yıl sonra *Argos* dergisinin Aralık 1991 tarihli 40. sayısında yayınlandı (s. 107-120). Bu da elbette derginin o günkü yayın yönetmeni Selim İleri'nin, yazı işleri müdürü Berran Ersan'ın ve dergiye katkıda bulunan Enis Batur'un yakın ilgisi sayesinde gerçekleşti. Hepsine teşekkür etmek isterim. Derginin "isimsiz kahramanlarına" da.

Bu söyleşiye daha sonra *Abidin Dino ile Söyleşiler. Yazılar: Hayat ve Sanat* başlıklı kitabımda yer verdim (s. 95-110.).

Burada bu uzun söyleşiden Abidin'in ve benim anlattıklarımızdan sadece birkaç parçayı sunmak istiyorum:

MŞG: Abidin, "Eller" isimli ilginç sergini büyük bir coşku içinde dolaştım. Daha önce söylediğin gibi bu konudaki ilk resimlerini, 1930'lu yıllarda yaptın. "Parmaklar"ı 1933'te D Grubunun ikinci sergisinde sergiledin. Başka bir söyleşinde okudum: Parmaklarla ilgilenmeni biraz "deli oğlanlığınla" açıklıyorsun. Çünkü 1930'lı yıllarda size "deli oğlan" diyenler var.

AD: Aslında hepimiz, özellikle sanatçılar, az buçuk deliyiz oldum olası ve hayatımızın sonuna kadar da öyle kalıyoruz bereket versin. O sıralarda geçirdiğim hallere "delilik" demek biraz abartılı. Ama gençliğin verdiği bir dünyayı algılama, kavrama krizi olarak –üstelik sanatçı olmam da buna bir etken– kısa bir süreçte birçok şeyleri anlamaya çalışma krizi saymak mümkün. Resmin de verdiği birtakım özellikler var. Yani dış dünya ile resmi algılama çabası içinde birtakım duygular ve düşünceler sertçe etkiliyor insanı. Öyle olunca, İstanbul'da, Boğaziçi'nde oturduğum sıralarda bazı gecelerin, fırtınalı gecelerin verdiği ek öfkeyle adeta kendime hâkim olamayarak bazı şeyler çizdiğim olurdu gerçekten. O devirlerden kalma tek tük bazı çizgilerim var, biraz ürkütücü şeyler... Bu parmak resimlerinin çoğu boya olarak değil, çizgi olarak çıktı ortaya.

Yanılmıyorsam Paul Valery'nin çizgi sanatı üzerine güzel sözleri vardır. Der ki "çizgi insanın duygusunu ve iç dünyasını boyadan daha ara-

lıksız bir şekilde anlatabiliyor." Çizginin daha içtenlikli bir niteliği var. Boya ne de olsa bir tekniği araya sokuyor: Teknik ilk hızı kesiyor. Yani o söylediğim süreçteki çizgilerim boya değildiler başlangıçta. Gerçi D Grubunun ikinci sergisinde parmak boyaları da katılmıştı oraya. Bu parmak ve el resimlerinin çoğu 1930'lu yılların başında, yani sergiden iki üç yıl önce, ortaya çıkmış bulunuyordu bile. Bir nevi kopuş, bir özgürleşme kopuşu olarak, parmaklar ellerden ayrı olarak, kendi aralarında birtakım ilişkiler kurdular ve böylece yeni bir tür anlatı kendiliğinden ortaya çıktı. Bu bir düşünce sonucu değildi, duygunun, sezişin, deneyin verdiği –deneyin daha çok– bir ürün. Anaksagor'un bir sözü vardır: "Düşünce insanın elinden gelir."

Düşüncenin elden gelmesi konusunda Anaksagor'un bu sözü harika. Dokunmanın önemini vurguluyor.

MŞG: Minik heykellerin konusunda bir şey söylemek istiyorum: Bu minik heykellere dokunmak istiyor insan, bu heykellerin bir tür mücevher havası var. Ayrıca vitrinde sunuluşları da öyle bir havayı hazırlıyor. Evet, insan onları eline alıp dokunmak istiyor. Aynı biçimde dokunmak istediğimiz başka şeyler de var. Şu da dikkat çekiyor elbette: "Parmaklar"ı insan vücudu gibi çizmiş olman. Özellikle Ingres'in "hamam"ını biraz alay ederek anımsatman niye? O üçlü yuvarlak resimlerinde şişman, tombul ve besili Osmanlı kadınları var gibi... Ingres'e niye "takılıyorsun?"

AD: Ingres'e niçin biraz sataştığını söylemeden önce, heykel konusunda bir şey daha eklemek istiyorum. Gümüş olarak dökülen heykellere benim asıl katkım, heykellere biçim veren katkım, kil ile çalışmak oldu. Kil de okşana okşana çalışılan bir madde. Yani kile biçim verme işleminde zaten bir okşama olayı var. Böylece seyircinin de okşama yoluyla yaratılmış nesneyi, dokuna dokuna, okşayarak bulması, anlaması, sevmesi kadar doğal bir şey olamaz.

Ingres hikâyesine gelince: Tabii bütün 19. yüzyıl Batı insanlarının kafasında –bu "fantazm" ve düşler çok erken başladı– Doğu dünyası tamamıyla gerçekdışı bir şekilde algılanmıştı. Aslına bakarsan, belki Anadolu'da, neolitik çağda çok iri kalçalı, çok iri göğüslü kadınlar yücelik taşıyordu. Bereket Tanrıçaları olarak... Çatal Höyük'teki güzelim heykeller belki neolitik insanın özlemlerini, belki de gerçeğini yansıtıyordu.

Osmanlı saray kadınlarına gelince, bildiğimiz kadarıyla, ancak bir iki padişahta bu şişman kadın tutkusu vardı. Yoksa, ne Fatih ne de Kanuni devrinde şişman kadın bir idealdi.

Doğulu şişman kadın imgesinin daha çok Batının bir düşü olduğunu sanıyorum. Batılı sanatçıların gizli özlemleri... Ingres de bunlardan biri; yani düşlediği, düşündüğü saray hamamları elbette ki böyle değildi. Zaten hamamın gerçek bir fonksiyonu var ve hamam bir tembel yatağı değil, gayet güzel bir arınma aracı. Dolayısıyla biraz Ingres'e sataşarak kendime göre, çıplaklığa bir yorum getirmeye çalıştım. Gerçi dün sergime gelen Fransız filozof arkadaşım Guy Besse gayet doğru olarak, "Bu çıplak kadın kompozisyonlarından çok, sizin hatları, bazı camilerinizin içindeki yuvarlak eski yazı kompozisyonlarını anımsatıyor," dedi.

Bence doğru bir düşünce. Çünkü bütün bu "parmak" resimlerinde, oldum olası sevdiğim hat sanatının payı var. Sık sık hatla ilgili çalışmalarım oldu, eski hat ustaları beni hayli etkiledi demek yerinde olur.

MŞG: Biçim olarak hat sanatını anımsattıkları doğru. Özellikle yuvarlak tablolarda bu izlenim edinilebilir. Ama içerik olarak, özellikle Ingres'i tiye alan üçlemedeki parmaklarda, dolgun vücutlu kadın imgesi canlanıyor oldukça...

AD: Belki Ingres'e karşı biraz haksızlık ediyoruz. Ingres'in de bu kadar saf olduğunu sanmıyorum. Galiba sadece kişsel olarak semiz kadınlardan hoşlanıyordu. Ve galiba bu semiz kadınları Osmanlı hamamlarına yamadı. Şişman kadın konusunda birini daha anımsatabiliriz. Ama çok zarif şişman kadınlar konusunda. O da Renoir:

Hayatının sonuna doğru yaptığı "Çıplaklar" örneğin. Özellikle genç köylü kızları model olarak seçerdi ve ne kadar semiz olurlarsa o kadar seviniyor, etkileniyordu.

MŞG: Osmanlı saray kadınlarında vücutlarını kapatmak, oysa Fransa'da ve Batı ülkelerinde özellikle aristokrat kadınlarda açmak, göstermek eğilimi var.

AD: Hollanda'da da bir hayli şişman kadın merakı vardı. Hollandalı ressamların bir kısmı, örneğin Rubens, çok şişman kadınları resmetmekten çok hoşlanıyordu. Fakat yine de kural değil bu. Örneğin Osmanlı dedik

ama bir de köylü kadın var. Osmanlı devrinde köylü kadının, Yörük ya da Türkmen kadının şişman olduğunu sanmıyorum. Karacaoğlan'ın sevgilisi dal kadar inceydi muhakkak... İnce belli filan. Belki kentteki kapalı yaşam nedeniyle, yeterince hareket edememek yüzünden bir şişmanlık sorunu ortaya çıkmış olabilir. Ama bu ikincil bir sorun galiba.

Kadın güzelliği kavramı değişik, devre devre değişiyor galiba. Doğrusunu söylemek gerekirse bunu ciddi olarak araştırmak lazım.

MŞG: Tablodaki biçimler gündelik kadına daha yakın gibi...

Abidin, zaten söyledin, özellikle eller değil sadece, parmaklar da söz konusu. Bazı tablolarda dayanışma simgesi var. Birbirleriyle dayanışma içinde olan parmaklar. Başkalarında dans eden parmaklar var. Sarmaş dolaş parmaklar var. Devinim içinde olan parmaklar var. Bir başkasında tamamiyle birleşmiş iki parmak: Orada yin-yang olgusunu gördük.

AD: Sonsuzluk simgesi yin-yang çok sevdiğim bir biçim. Çünkü siyahın içinde bir nokta beyaz ve beyazın içinde bir nokta siyah vardır. Bence diyalektiğin ilk ve en güzel özetini verir Budist felsefesinin bu simgesi. Bu simge yer yer, ülke ülke, asır asır değişti. Ama yine de bu sonsuzluk sembolü sürekli olarak kendini göstermiştir. Ben belki ufacık bir katkıda bulundum, o iki parmağın birbirine dolanmasını sağlayarak. Belki de, benim parmak resimlerim bir anlamda Doğu sanatının kavramsal bazı niteliklerini sürdürüyor yeni bir içerikle.

MŞG: Biliyorsun artık zamanımızda kimi insanlar uzayda, uzay araçlarında uzun süre kalmak zorundalar. Ve uzay araçlarında her şey ellerle yapılmakta. Uzayla ilgilenenlerin söylediğine göre, uzayda ayakların bize hiçbir yararı olmayacak ve uzayda yaşanmaya başlanırsa, ayaklar gittikçe küçülecekler, fonksiyonunu yitirecekler ve ellerimiz gittikçe uzun, büyük ve kocaman olacaklar.

AD: Kimi uzun elli resimlere benzeyecekler, desene, ama ayaklara yazık!

MŞG: Bu son resimlerinde Doğu sanatını görenler, onları Japon resim sanatına yaklaştıranlar da var. Biraz önce yin-yang ilkesinden söz ettik.

Ayrıca erotik parmaklar da var. Rüyamsı bir dünya söz konusu. Hatta bir ara, "Uyanık rüyamsı tablolar yapıyorum," demiştin.

AD: Doğru. Bu resimleri düşte görmedim ama uyanık olarak belki düşledim. Ayrı bir durum. Doğu sanatına gelince, Japon erotizmi ilginç bir erotizmdir. Ama bence oldukça kaba. Erotizmin değişik türleri var. Örneğin Fransızların erotik saydıkları, Boucher ya da Fragonard gibi. Benim anlayışıma göre bu da kolay bir erotizm cinsi. Doğuda ilginç olan en önemli erotik anlatı türü "tantrik" resimlerde biçimlenmiştir. Tantrik felsefenin ürünleri olan erotik resimler... Orada erotizmi çok aşan ama erotizmin içinde oluşan birtakım simgeler, –simge sözcüğü de zayıf kalıyor, imgeler diyelim– çiçeklenir...

Bizim erotik Türk minyatürlerine gelince (Topkapı Sarayı'nda biraz gizli tutulurlar) çoğu oldukça yavan ve ilkel. O kadar ilginç değiller. Yani, Osmanlı erotizmini belki bambaşka alanlarda aramak gerekiyor. Ya hat sanatında, çok gizli bir biçimde, hele özellikle Bektaşi resimlerinde... Bektaşi resimleri Hurufilikle ilgilidir; ismi üstünde harflerden geçer bunlar. Harflerin kıvrımları, istifleri, erotik çağrışımlarla yüklü. Benim koleksiyonumda bunlardan birkaçını görmek olası.

MŞG: Tablolarının bazılarında, kendinden geçme, bir tür renk ve biçim orgazmından söz edilebilir...

AD: Belki çağrışım olarak. Öyle biçimler var ki, onları insanoğlu varlığının ana öğeleri olarak anlamak lazım. Nitekim Anadolu'da eski çağlardan kalma phallus heykelleri, bir bereket simgesi olarak tertemiz duygularla kutlanırlar hâlâ.

MŞG: Japonya'da günümüze dek yaşayan phallus tapıcıları veya phallus'u yücelten, bu vesileyle bayramlar düzenleyen topluluklar var.

AD: Anadolu'nun toprakları bu inanca yabancı değil. Doğurganlık büyüsü...

MŞG: Tablolarında tabii bu kadar belirgin bir biçimde phallus yok. Sadece suggestion (önerme) biçiminde bir şeyler var. Böyle bir izlenimi, doğal olarak isteyen görebilir.

AD: Erkek ya da dişi olarak bu duyguyu herhangi bir çiçeği seyrederken de bulmak mümkün. Zaten çiçekleri uzun süre çizmiş olmamın nedeni, belki çiçeklerdeki bu kendine özgü erotizm cinsinin varlığıdır.

Abidin'in sergisi 21 Ocak 1990'da kapandı. Hayata dört elle sarıldık: Kaldığımız yerden:

Yeni resimler, yeni sergiler, yeni makaleler, yeni kitaplar için.

14 Şubat 1990'da, Abidin'le *Le Grand Palais*'de karşılaştık. O "ışınlanmıştı," ben metroyla gelmiştim. Neden? Çünkü "Muhteşem Süleyman" bir "Paris seferi" başlatmıştı. Ve biz de "talihli davetliler" arasındaydık: Fransızların "*Soliman Le Magnifique,*" bizimse sadece Kanuni Sultan Süleyman ismini taktığımız kelle vurdurtmuş, çok can almış, sorgusuz sualsiz çok kan dökmüş ve döktürmüş, zulüm ve baskının o dönemlerdeki madalyası en çok temsilcisini "karşılamak" için.

Aslına bakarsanız serginin resmi açılışı 13 Şubat 1990'da yapıldı: Fransa Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı François Mitterrand ile Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından.

İlk günkü ziyaretçiler yüksek "zevat." Öyle olunca, serginin açılış saatinden çok önceden mahallede geniş "güvenlik tedbirleri" alındı: "Büyük Saray"ın çevresi binlerce üniformalı ve üniformasız ama giyinişlerinden ve ütülü pantolalarından ve tertemiz deri ceketlerinden "aynasız" oldukları belli, polisle sıkı denetim ve koruma altına alındı. Kimi metro istasyonları ulaşıma kapatıldı.

Mahallenin kibar ve yaşlı kadınları ile kendini pek beğenmiş beyleri bu işe fena alındılar: "Nasolurefeim (yazımda hata yoktur) ulaşım özgürlüğümüz nasıl kısıtlanırmış? ! "Kızgınlar."

Özal'ın Paris'e gelmesini protesto etmek isteyen çok sayıda siyasi parti, dernek var: İşte ERNK, *Sosyalist*, Avrupa-Dev-Genç, THKP-C-Acilciler, TİKB Sempatizanları, TKP/ML Hareketi, TKP/B, *Ekim*, TDKP Paris Taraftarları, Kawa, TKP/ML-DKP adına bildiri dağıtan kadın erkek genç daha az genç onlarca, yüzlerce kimi anlarda gösterici. Bu mahallenin aristokrat ve büyük burjuva insanlarının hiç alışık olmadığı esmer ve daha beteri kimi bıyıklı (*"Oh! MonDieu!"*) kimi sakallı (*"Au secours ils reviennent! Qui? Les Musulmans!!!"*) insanlar: Ve hem de hiç ama hiç anlamadıkları dillerde bağırıyorlar.

Polis elbette "seyirci kalamazdı:" Müdahale etti ve çok sert çatışmalar çıktı. Paris'te polis elbette göstericilerin böylesine bir karşı koymasına

alışkın değil: Fransa ve hele Paris'te polis müdahale edince gösterici karşı koymaz. Polis gözaltına alır, kimlik denetimi yapar ya hemen ya da biraz sonra serbest bırakır... Ama bizimkiler öyle değil: Bir çatışma, bir atışma, kaş göz yarılmaları. Sadece göstericiler tarafından değil. Polisten de epey zaiyat var. Hiç alışılmamış bir eylem. Sonuç birçok yaralının yanı sıra onlarca gösterici gözaltına alındı...

François Mitterrand, dönemin Başbakanı ve Fransızcayı TGV (Çok Hızlı Tren) tarzında konuştuğu için beş kelimesinden üçünü "yutan" Michel Rocard, Dışişleri Bakanı ve Mitterrand'ın kadim dostu ve hükümetlerinin tek değişmez bakanı ve en yakışıklı "oğlam" Roland Dumas, Kültür Bakanı *("Formidable! Mon cher, formidable")* Jack Lang ve Mitterrand "takımının" bütün elemanları Özal ve yanındakilere "çok özel bir ilgi" gösterdiler. Elysee Sarayı sözcüsünün gazetecilere açıkladığına göre. Thomson radarlar, A-340 Airbusler (Sakın İngilizcenin etkisiyle "ayrbas" diye telaffuz etmeyiniz. Lütfen "erbüs" deyiniz: Yoksa "Fransız dostlarımız" alınırlar.) vb. satışı konuşulmuş Özal ile. Özal çok "anlayışlı" bir siyasi lider izlenimi bırakmış.

O günlerde iki Almanya'nın birleşmesi üzerine etekleri tutuşan ve bizzat kendisinin zaman içinde bir Alman sömürgesi olmasından korkmaya başlayan Fransa için yeni "pazarlar" gerekiyordu. Ve o da yüzünü Romanya ve Türkiye gibi "öteden beri dost" iki devlete çeviriyordu. Bizimkiler zaten bu işe dünden hazır. Kanuni'nin torunları pilavdan kaçanın kaşığı kırılsın kuralını çok iyi biliyorlar. Dahası dedemiz, ne dedesi kardeşim atamız Muhteşem namını Fransızlardan boşuna mı almıştı: 1528'de Osmanlı İmparatorluğu gücünün zirvesindeyken, Charles Quint ile cebelleşen ve hatta esir bile düşen I. François'yı, yani François Mitterrand'ın atasını kurtarmamış mıydı? Ve de hem de Fransa Kralına ilk kapitülasyonları bir tür yaş yıldönümü hediyesi olarak altın bir tepsi üstünde sunmamış mıydı? Maksat ticaret canlansın ne olacak yani birkaç "kolaylık"tan, birkaç "taviz"den? Biz cömertiz. Onlar "çökertirler." Bu işler böyle! Neredeyse beş yüz yıl sonra aynı piyes sahneleniyor. Fransızların böylece bunca dev bir sergi için kesenin ağzını neden açtıklarını da anlıyor(muy)uz (?). Bu henüz belli değil (di).

14 Şubat 1990'da yağmur altında bir saat kuyrukta bekledikten sonra Büyük Saray'a girebilen bir avuç talihli davetliler arasındayız: Abidin ve ben.

Osmanlı el sanatlarına hayran olmamak mümkün değil: Çeliği ve tahtayı oya gibi işleyen, kâğıda planlar ve panoramalar döktüren zanaatkârlar, usta, kalfa ve çıraklar ve işçiler ve emekçiler kadın, erkek-çoluk çocuk hepinizin ellerine sağlık. Bravo! O an Başmimar Sinan'ı ve çömezlerini anmamak olası mı? Değil elbette. Abidin'in Sinan aşkı da bizimle olunca bilhassa. Fermanlar, Vakfiye belgeleri, miğferler, serpuşlar, mintanlar, İznik'in gök ve deniz karışmış mavisi içinde yitip gittiğimiz çini ve seramikleri, tılsımlı kaftanlar, kumaşı bin ömür, dikişi bin bir hüner isteyen. Ve daha neler neler...

Ama yine de sanki bir eksiklik var. Sergilenen seçme ve dehşet tarihi eserler müzeciler tarafından seçilmiş olacak. Ve kimi görkemli yapıt yok sergide. Abidin'in gözünden kaçar mı? Kaçmaz: O ki İstanbul, Ankara, Adana, Kayseri ve diğerlerini saymıyorum, Türkiye'sinin her müzesini sırasıyla ve tek tek heykellerini okşaya seve dolaşmıştır O bilir. Ve şunu der bize: "Sanatçıların seçimi farklı olurdu."

Bu kesin.

Ama her şeye rağmen, bu serginin olanakları ölçüsünde kotarılmasını sağlayan Stefanos Yerasimos'a da orada hemen bir teşekkür etmek gerekiyordu. Ve öyle yaptık. Sonra çıktık Abidin'le... (Stefanos Yerasimos ile serginin hazırlanması ve seçilenler üzerine söyleşiyi okumak isterseniz: *Gurbette Bile Bir Gökyüzü Varmış*'a bakabilirsiniz: s. 65-66.)

Paris bu, Muhteşem Süleyman'ı buraya kadar getirecek ve başka kültürel faaliyet yapmayacak: Herkes, bütün medya Türkiye'den ve Osmanlı sanatından söz ederken. Olmaz.

İşte o nedenle Kanuni Sergisi'ne koşut olarak aynı günlerde *Paristanbul* (Çok hoş: Hem Paris ve İstanbul biçiminde okumak mümkün. Hem de *Par* İstanbul gibi: İstanbul'dan) başlıklı ve 33 sanatçımızın sergisi açıldı: "*Cite İnternationale des Arts*"da: 23 Şubatta başlayan sergi 6 Marta kadar sürdü. Çok şık bir de katalog yayınladılar: Kerem Topuz'un yönetiminde hazırlanan katalogda her sanatçının fotoğrafı ve eserlerinden birinin röprodüksiyonu bulunuyor. Abidin'den "*Variations*" isimli ve 1965 tarihli bir tuval.

Evet, bu sergide, Abidin'in içinde bulunduğu topluluktaki birçok isim de tanıdık. Elbette hepsini tanıyoruz da, burada demek istediğim şu: Birçoğu Abidin'in hikâyesinde öteden beri ismi geçenler. İşte Hakkı Anlı,

Avni Arbaş, Ayşegül Beton (O da bilim kadını olarak başladı resime sonra sadece resim yaptı: Tiraje Dikmen, Mübin Orhon "okulundan" diyeceğim az daha: Bilim yerine sanatı seçmiş olması nedeniyle. Ayşegül, Filiz Tokcan'ın kızkardeşidir. Filiz ise hem ressamdır. Hem de SBF'den sınıf arkadaşımız ve bizim dönem SBF'lilerin çok sevdiği bir dostumuzun Osman Tokcan'ın, iyi tanıyanların diliyle "Güzel" Osman'ın, eşidir.), Selçuk Demirel, Nejad Devrim, Mehmet İleri (Rasih Nuri İleri'nin yani Abidin'in yeğeninin oğludur: Ama neden bilinmez Abidin ve Mehmet ya da Mehmet ile Abidin ikisi birlikte hiç ama hiç sergi açmadılar: Olsun, 1979'da Tarbes'da olduğu gibi, burada da hiç olmazsa bir aradalar ya, bu da yeter), Ömer Kaleşi, Komet, Fikret Muallâ, Mehmet Nâzım, Ody, Mübin Orhon, Selim Turan, Ömer Uluç, Utku Varlık, Hilda Yosmayan ve Fahrünissa Zeyd.

İşte 1940'ların ikinci yarısının hemen başından 1990'a kadar Paris nam başkente kadar gelip Seine Nehri ile tanışan, Eyfel Kulesi ile dalga geçen, Notre Dame'a nanik yapan, Quartier Latin senin Montparnasse benim Paris efsanesinin sürgitmesine katkıda bulunan kimi gün aç, kimi gün "*J'ai bien mangé, j'ai bien bu, j'ai la peau du ventre bien tendue*" "türküleri söyleyen "resim fedaileri" ordusu.

Bu sergide bir de ne bileyim böyle acımtırak bir tad var: Sanki bu sergi aynı zamanda o eski günlerden başlayan ve bu güya "yeni günlere" kadar gelen birçok kuşak sanatçımızın bizzat başlattığı zaman çizelgesini kapattığını ve yeni gelenlerin kendi zaman cetvelini açtığının da işaretiydi. Sanki eskiler, "Gelecek günler gelecek çocuklarındır artık. Bize müsaade," diyorlar(dı). Gençler de "Artık bizim de saatimiz ve sıramız gelmeli! diyorlardı. Belki de bana öyle geliyor(du).

Bu sergi sürerken, cumartesi 3 Mart 1990'da, Abidin ve Güzin'i eve yemeğe davet ettik. Çok hoş geldiler. Abidin "Küçük Boyut/Boy" resimlerinden biriyle, her zamanki cömertliği üstünde. Çok güzel zaman geçirdik. Sonra bir ara Güzin'le Françoise ortadan kayboldular. Veya bize öyle geldi. Biz de o zaman benim çalışma büroma geçtik: Abidin'e son yazdığım şeyleri gösterdim. Son okuduklarımı da. O günlerde neler hazırladıklarımı da. Bu arada Abidin'in benim çalışma masasında üç-beş fotoğrafını çektim:

Birinde Abidin bir gazete kesintisini okuyor: Bende o tür gazete kesintileri pek çoktur: Geçmiş zamanların dergi veya gazetelerinden veya yakın günlerinkilerden. Bendeki hastalığın ismi "arşivcilik"tir: Arşivcilik hastalığı. Biliyorum böyle bir sözcük yok ama belki tutulur diye burada öneriyorum...

Abidin bir başkasında sol eli biraz kalkık ve öne doğru uzatılmış, konuşmak üzere.

Bir başkasında konuşuyor, sağ elinde dolmakalemi.

Ve hepsinde şık gömleği ve siyah kravatıyla, hırkası ve ceketiyle.

Şimdi onlar da anılar zincirinin birer halkası...

Mart 1990'da çekilmiş bir anı-fotoğrafım daha var: Tarihini fotoğrafın arkasına yazan Abidin'dir. Evet tamam Paris'teyiz: "Cafe Le Citoyen"de. Bu isimde bir cafe yüzde yüz Bastille taraflarında olabilir. Nitekim cafe'nin baştan aşağıya duvarını süsleyen fresk baldırı-çıplakların 1789 Temmuz günlerinden bir sahneyi canladırıyor. Neredeyse canlı evet: Çizilenlerin her biri çünkü aynı zamanda insan boyutunda birer canlı kahraman.

Kimler mi var fotoğrafta?

Solumda Abidin ve Güzin. Onların karşısında sırasıyla Füsun Akatlı ve kızı Zeynep Altıok.

Hatırladınız mı? Hani 1970'teki bir Ankara beyaz gecesinde Abidin ve babası Metin Altıok ile sabahlayan ve Abidin'in çizerek ölümsüzleştirdiği iki yaşındaki oturan güzel bebeği.

Al bebek gül bebek derken zaman devrilmiş çocuklarımız dikilmiş ve bugün, yani 1990'da, genç ve güzel bir bayan olarak karşımıza çıkmış: Şimdi gel de sevinme! O da öyle: Annesi ve çok yakın akrabalarıyla çok mutlu.

Misafirleri

Abidinleri çok sevimli ve çok yakın akrabaları yanında başkaları da ziyarete geliyordu.

Hemen aklıma gelen birkaçını sayacak olsam: Zeynep Avcı, Şehnaz Akıncı, Tiraje Dikmen, Necmi Sönmez, Gaye Petek, Fahri ve Neriman Petek çifti, Jak Şalom, Uğur Hüküm, Defne Gürsoy, Selçuk Demirel, 1989'da vefatına kadar Nesuhi Ertegün ve eşi Selma Ertegün, Paris'e uğradığında

İlhan Selçuk ve eşi, Hıfzı Topuz ve eşi ve oğlu Kerem Topuz, Melih Cevdet Anday ve eşi ve diğer dostları, Avni ve Henriette Arbaş, Boratavlar, Ömer Uluç ve Sevim Burak ve değişik arkadaşları, Komet ve eşi Zeynep, Behçet Safa, Keriman Ulusoy, Mehmet Ulusoy, Işıl Kasapoğlu, Coşkun Aral, Enis Batur, Samih Rifat, İlhan Berk.

Burada Fransız arkadaşlarını, tanıdıklarını ve dostlarını saymıyorum: Çünkü liste çok uzayabilir. Ama geçmiş zamanlardan bir Elsa Triolet, bir Aragon her an karşımıza çıkabilirler: Asansörde, koridorda veya hiç beklemediğiniz bir anda. Aman dikkat! Aragon size yine bir kâbusunu anlatabilir. Aman tedbiri elden bırakmayınız!

Evet bu kesin: Abidinlere çok insan geliyordu: Ziyarete. Hal ve hatır sormaya. Bir fikir almaya. Bir danışmaya. Ve bu insanlar genel olarak "Abidin Dino Treninin" eğer ayrı "kompartımanlarında" yolcu iseler asla karşılaşamazlar, asla kesişemezlerdi. Anlatıyoruz ya kardeşim.

Bu "trafiki" düzene sokmak ta "*chef de gare*" olarak Güzin'in göreviydi. Ve Güzin bu işi hakkıyla yapıyor(du). Bu işin öyle kolay bir iş olduğunu sanmayın lütfen.

Abidin'le tanışan, onunla bir süre sohbet eden bir kişi mutlaka etkileniyordu: Değişik boyutlarda ve niteliklerde elbette.

Size bir Fransız arkadaşımızın hikâyesini anlatmak istiyorum: Adı ve soyadı: Françoise Rastoix. Lise yıllarında öğretmeninden Türkiye üzerine bir ödev alıyor. Françoise, FKP militanı. (Hâlâ da öyle. Çok ender rastlanan bir vefa örneği olduğu için yazılması gerek.) Bu ödevi hazırlamak için kime danışabilirim? diye sorunca, FKP'li yoldaşlarından biri, partide "Türk" veya "Türkiye" denilince hemen akla gelen ikinci isim olan (birincisi elbette Nâzım Hikmet) Abidin'i anımsıyor ve adresini buluyorlar.

Françoise o sırada 10, Rue de L'Eure'deki ev-atölyeye yeni taşınmış ve henüz tam anlamıyla yerleşmemiş Abidin'in kapısını çalıyor. Öyle bir dostça karşılanıyor ve öyle kardeşçe tavsiyelerle donatılıyor ki, Françoise o andan bugüne bir "Türkiye mecnunu"dur.

Ve hâlâ öyledir. Kaç kez ziyaret etti Türkiye'yi? Sayısını önce kendisi sonra hepimiz unuttuk. Abidin'le karşılaşmasından bir süre sonra Paris'te tanıştığı Rüstem Gücüyener ile o zamana kadar hiç kimsenin aklının

ucundan geçmeyen bir işe giriştiler: Paris'te bir Türk kitabevi açmak. Ve Özgül Kitabevi 1982'de böyle kuruldu. Bir kere adres değiştirdikten sonra hâlâ sürüyor. Paris'i bilen Özgül Kitabevini de bilir. Bunun tersi de geçerlidir. Bu arada yayın işlerine bile başladılar. Zaman zaman ülkedeki değişik kent, kasaba ve köylerdeki mütevazı kitaplıklara kutular dolusu kitap yardımlarını da yazayım. Ama yaptıklarının tümünün dökümünü yapmak kolay iş değil. Romanı yazılacak kahramanlar karşısında olduğumuz ise çoktan belli.

Abidin'dir işte bu tür serüvenlere yol açan.

Abidinlere gelip-giden herkesi tanıyamadım. Zaten öyle bir niyetim de hiç olmadı. Bunun nedenleri çok basit:

Bir kez Abidin'in kimi arkadaşları benim için son derece züppe tiplerdi. "Tahammül fersah" adamlar ve kadınlar. Hani bir defa rastlayınca ömür boyu yeter cinsinden. Bu, aynı zamanda Abidin'in her sevdiğini, her beğendiğini benim de sevmem ve beğenmem gerekmediğini gösteriyor. Benim beğendiğim kimi insana Abidin'in yüz vermemesi gibi... Yazılı olmayan ve söylenmeyen ama bilinen ve kabul edilmiş kural şuydu: Metelik verilmeyenlerden bahsetmemek. O zaman her şey kolaylaşıyordu.

Abidin'in dost, arkadaş ve tanıdıklarının bir bölümünü zaten asla tanımak ta istemedim. Bunların arasında Abidin'in çok önem verdiği ve Abidin'e çok yardımcı olan tipler de bulunuyor(du).

Öte yandan ben Abidin'le dostluğa başladığımda birçok"eski dostuyla" neredeyse kavga ederek "ayrıldığını" pek iyi biliyordum. Ayrıca bunlar devlet sırrı değildiler. Paris'teki kulağı delik olmayanlar bile duymuştu. Evet Abidin'in birçok "genç ve küçük aslanlara" kırmızı kart gösterdiği biliniyordu. Birkaçını resmen ev-atölyesinden kovaladığı da: Elbette Güzin'in tazyik, teşviki ve yardımlarıyla. Bu işler Güzin'siz olmaz asla.

Bu "eski dostların" birkaçının en azından Abidin'in Paris'in edebiyat, medya ve sanat dünyasındaki ilişkilerini "ezberlediklerini" sanarak "kendi şebekelerini" kurmaya kalkmaları, oysa Abidin'in ve Güzin'in bu alanlarda hayat boyu "tek merkez" olarak kalmak arzusunun çatışması ve daha bir dizi toplumsal ve ruhsal tatsızlıklar sonrasında meydana geldiğini de biliyordum. Benim hem bu tür taraklarda bezim yoktu. Hem toplumsal

Abidin ve Yaşar Kemal, Fahri ve Neriman Petek'in evinde 1960'ların hemen başında. Petek otomatik fotograf makinasını "kurmuş" sonra koşarak gelmiş, iki arkadaşının arkasında pozunu vermiş.İki eli onların omuzlarında: Dostça sarmış: Herkes mutlu. Daha ne olsun? F.Petek koleksiyonu

çevrem farklıydı. Hem de ilgi alanım farklıydı. Hem de Abidin'le sadece Abidin için dostluk yapıyordum. O "ilişkiyi" kullanıp bilmemfilan yayınevinin bilmemkimiyle tanışmak veya bilmemhangi galerinin bilmennesiyle veya bilmemkaçıncı sahibiyle ilişki kurmak filan gibi bir niyetim yoktu. Böyle bir şeye ihtiyacım da yoktu. Bu açıdan rahat olduğum için diğer açılardan da çok rahattım.

Ve dahası dedikodunun çok bol olduğunu bildiğim, madem ki sürüsü kulağımıza kadar geliyordu, Türk cemaatinin bütün elemanlarını tanımak ta istemiyordum. Dedikodu nefret ettiğim konuların başında geliyor.

Dahası ille Paris'teyiz diye, ülkede asla karşılaşmayacağın, karşılaşmak istemeyeceğin bir tiple burada neden karşılaşak mışım? Haydi bir rastlantı sonrası karşılaştık diyelim neden dost olacak mışım? (Neler ve ne-

Münevver Andaç Güzin Dino ile, 1969'da: Münevver Polonya'dan Paris'e varalı birkaç ay oluyor.
Fotograf: Fahri Petek.F. Petek koleksiyonu

ler gördüğümüzü biliyor musunuz? Bir gün, emekli olur olmaz umarım, anılarımı yazınca göreceksiniz sizler de.)

O zaman seçmece ilişkiler demeti içinde Abidin de ben de birbirimizi anlıyorduk. Bu kadarı da bize yetiyordu.

Ama yine de kimi kez ev –atölyesine vardığımda birilerinin orada kendilerine ayrılan zamandan biraz daha fazla kalmış olması, yani "trenden inme saatini şaşırmış" olması, veya son anda telefon edip mutlaka bir işi için o saatte gelmesi gereken birinin çıkması ve buna benzeyen "zorlayıcı koşullar" sonucu epey insan tanıdım. On yıl boyunca bir insanın evine bu kadar sık giderseniz olacağı da budur.

Böylece karşılaştığım ve tanıştığım insanların kimiyle ayaküstü sohbet ettim. Kimiyle biraz daha uzun boylu. Kimini çok sevdim, dost oldum, kimi sadece bir anı olarak kaldı. Bazıları silindi hemen. Zamanın silgisi yamandır, beterdir. Bilirsiniz.

Aklımda ve notlarımda kaldığı kadar bu on yıllık zaman dilimi içinde Abidinlerde yollarımızın kesiştiği ve tanımış olmaktan mutluluk duyduğum birçok isimden birkaçı şunlardır:

Fahri Petek: Başlı başına bir roman kahramanı. Hikâyemizde birkaç kez ismi geçti. Ama onun bana anlattığı her şeyi henüz tümüyle yazmış değilim.

Münevver Andaç: Birçok kez karşılaştım. Anlattıklarını dinledim. Çok az konuşan bir varlık olduğunu herhalde biliyorsunuz. Vakur, kibirli, son derece ciddi. Abidin ve Güzin'le çevirmekte olduğu bir kitaptaki bir sözcüğü saatlerce nasıl tartıştıklarını anımsıyorum. Çevirideki titizliğiyle dünya şampiyonu olurdu, kesin. Yazılı ve basılı kitapların "ömrünün kısalmasından" ne kadar tedirgin olduğunu hatırlıyorum. Futbola tutkusunu. Güzelliğini. Ve çevresindekileri hiç umursamadan, çevresindekiler kim olursa olsun tek metelik vermeden sigaralarını peşpeşe ve fosur fosur içmesini de... Ölüm geldiğinde yine çok güzeldi Münevver. Onun için ölüm elbette ölüm olamazdı:

Rüyalarımda Afrika'ya gidiyorum.
Cezayir'deydim bu sefer.
Sıcaktı.
Alnımı bir kurşun deldi.
Bütün kanım aktı,
ama ölmedim.

Bu şiiri Nâzım Hikmet kaleme alıyor: Münevver'in kendisine gönderdiği bir mektupta yazdıklarından.

(Onu anmak için bir makale yayınladım: "Münevver" başlıklı bu makaleyi *Gurbette Bile Bir Gökyüzü Varmış*'da bulmak olası: s. 127-129.)

Alev Ebüzziya ile Abidinlerde tanıştım: Abidin bir seferinde, Sevgi Divitçioğlu, Alev ve ben de evdeyken ne dese beğenirsiniz:

"Bu evin bir kızı bir de oğlu var: Kızı Alev, oğlu Şehmus."

Eh bu da bana yeter.

Sevgi Divitçioğlu'na da burada rastladım. Yukarıda yazdığım gibi, Alev'le birlikte geldikleri bir günde. Sencer Divitçioğlu ile Abidin'in birbirle-

Abidin Dino,Yaşar Kemal Yunanlı dostları Elias (Cömert sakalıyla muhteşem adam) eşi Maria Petropoulos ve ressam Fassianos ile.Place Monge'da. 14 Mayıs 1980. Fotograf Coşkun Aral'ın olmalı
Elias Petropoulos koleksiyonu

rini hem sevdiklerini hem beğendiklerini yazmak lazım. Örneğin Sencer Divitçioğlu *Nasıl Bir Tarih (Kök Türkler, Karahanlar)* kitabına (Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992) kapak olarak, kendi koleksiyonundan Abidin'in "Turadaki Kök Türk" isimli eserini koydu ve kitabını "Sevgili Güzin ve Abidin. En sonunda 'çıktı' Umarım seversiniz" notuyla ve "Sencer" imzasıyla gönderdi.

Artun Ünsal'a da Abidinlerde rastladım. Sencer ve Artun'u başka ve ayrı ayrı mekânlardan tanıyorum elbette: Sencer'i Paris'e geldiği günlerde "*Le Grand Cluny*"de ve "*La Palette*"de görmek mümkündü. Artun ile SBF'de aynı yıllarda öğretim üyeliği yaptık. Ama Abidinlerde rastladığımda Artun, Abidin'le yaptığı ve o sırada Paris muhabiri olarak çalıştığı *Hürriyet*'te yayınlanmak üzere olan veya yayınlanacak olan söyleşi için gelmişti. Bu arada bu söyleşi için çektiği birkaç fotoğrafı da getirmişti. Ve gazetecilik döneminin en iyi, en coşkulu anlarının zirvesindeydi. Kendi kendine

yetiyordu. Laf aramızda belki bu fotoğraflar pek bilinmiyor ama Artun'un gerçekten başarılı gazeteciliğini bir de o güzelim fotoğraflarla süslediğini söylemeden geçmemeli. Renkli ve Abidin'le Güzin'i günlük en doğal halleriyle gösteren fotoğraflardan birini Güzin hediye etti. Saklıyorum. Üstünde Artun'un imzası ve notuyla. Anıdır.

Abidinlerde Kerem Saltuk'a, Kerem Topuz'a ve Dr. M. Sinan Genim'e de rastladım. Ama birbirlerimizi uzun boylu tanıyacak kadar zamanımız olmadı maalesef.

Abidinlerde Türkiye'den örneğin Yaşar Kemal, İlhan Selçuk, Mustafa Ekmekçi veya Müşerref Hekimoğlu gibi dostlarından selam getirenler hiç eksik olmadılar. Abidin bu tür gelişleri çok severdi.

Çünkü bir defa dostlarından haberler ve selamlar getiriliyordu.

İkincisi memleketten yani işin özünden yeni haberler de ulaşmış oluyordu.

Dahası, Abidin, böylece ülkesinin bu sevimli insanlarını bu kadar yakından tanımak fırsatını elde ediyordu. Abidin'in toplumbilimci yönlerini şimdiye kadar birkaç kez saptamak olanağı bulduk sanıyorum. Hele gelenlerin yanında çocukları da olursa o zaman zevkten bayılıyordu Abidin.

Bu bağlamda Paris'e her gelişinde Abidinlere mutlaka uğramayı alışkanlık haline getiren Esin Afşar, eşi ve çocuğunu da anmalıyım. Onlarla Abidinlerde karşılaşamadım ama herkesin bu gelip-gitmelerden çok memnun olduklarını biliyorum. Esin Afşar'ın anılarını okumak yeter örneğin.

Paris'e her geldiğinde Abidin'e uğrayan veya kimi zaman sadece Abidin'i, yani "Peder Beyi" görmek için Paris'e gelen Yaşar Kemal'i de en başta saymak lazım.

Yaşar Kemal, Alpay Kabacalı ile yaptığı bir söyleşide aynen şunu söylüyor: "Fransa'da kaldığım süreyi toplasam, bir yılı geçer... (*"Çağımızın Büyük Romancısı" Yaşar Kemal* isimli kitabta: s. 84.)

Ve mutlaka bu zamanın tümünü veya tümüne yakınını Abidin'le ve Güzin'le geçirmiştir. Adana'dan Ankara'ya oradan İstanbul'a kardeşlerini, dostlarını, "öğretmenlerini" ve "Peder"ini izleyen delikanlı Paris'e mi gelmeyecek? Gelir ve her yere de Abidin'le gider: Elias Petropoulos, eşi Maria ve arkadaşlarıyla "Dada gösterisi" bile yapar: Place Monge'da veya Elias-

Abidin,Yaşar Kemal, Fassianos ile Elias ve Maria Petropoulos'un evinde "dada" gösterisinde sanırsınız: Kardeş kardeş oturdular, sohbet ettiler. Görüntü sizi aldatmasın. İnanmayan bugün hayatta olanlara sorabilir. Fotograf: Çoşkun Aral olmalı Elias Petropoulos koleksiyonu

ların evinde. Ve Coşkun Aral da üşenmez: Bütün o anları ölümsüzleştirir.

Zülfü Livaneli, Abidin'den hem çok şey öğrenmiştir. Hem de Abidin'i asla unutmaz. Paris seferlerinde, Paris konserlerinde ilk durağı Châtelet-Les-Halles ise, Théâtre de la Ville'deki konser hazırlıkları için, ikincisi Abidin-ev-atölyesidir mutlaka, sohbet etmek için.

Abidinlerin kadim dostları arasında olan, ki bu son ev-atölyeyi Abidin onunla dolaşırken ve inşaat halindeyken bulup beğenmiştir, Altan Gökalp, elbette ve en doğal biçimde bu ev-atölyenin düzenli "müşterileri" arasına girmiştir. Ancak Altan'la ilişkiler "inişli-çıkışlıdır." Hele Güzin'le ilişkileri. Romanlık.

Abidinlere düzenli olarak gelen Parisli dostları arasında Tülay German ve Erdem Buri'yi de anmak gerekiyor. Tülay German ve Erdem Buri ile Abidin'in "Âşık"larla ilişkiler dönemi de başlar: Âşık Nesimi Çimen,

Sakıp Sabancı Abidin'le, Abidin'in ev-atölyesinde Sabancı'nın arkasında pencereye doğru birkaç dost daha var Güzin'le. M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

Âşık İhsani ve diğerleri ile. Abidin'in bu ilişkileri pek az kişinin ilgisini çekti. Birkaç tanıklığa ve birkaç belgeye sahibim. Ancak bunlar uzun boylu şeyler yazmaya yetecek kadar değil. Dolayısıyla Abidin'in bu az bilinen yönünü daha ayrıntılı bir şekilde araştırmaya ihtiyacımız var. Burada Tülay German'ın kitabını anmak lazım: Evet Tülay German, hayatının kimi kesitlerini ve Paris yıllarındaki ilişkilerinin bir bölümünü *Düşmemiş Bir Uçağın Kara Kutusu* isimli şirin ve bir içim su kitabında anlatıyor. Abidin'den de söz ederek. (Çınar Yayınları, İstanbul, 2001. Çok az bilinen ve yayınlandığı zaman gereken ilgiyi yeterince göremeyen bu kitabın keşfedilmesi lazım. 1960'ların İstanbul hayatına, dönemin birçok aydınının çok az bilinen ilişkilerine birçok bakımdan ışık tutuyor. Bu kitapta anlatılanları başka kaynaklarda bulmak mümkün değil. Çünkü Tülay Hanım da

kalemi samimiyet ve dostlukla tutuyor. Kitabı okuyunca çok beğendim ve "Tülay German: Bizimle altmışlardan beri" başlıklı bir makale yayınladım: *Fıratta Yaşam*, 8 Temmuz 2002. Gaziantep'te yayınlanan bu mütevazı gazeteyi kaç kişi okudu? Bilinmez, ama bir iz bırakmak bakımından iyi oldu. Görevimiz de bu zaten: Belki bir meraklısının gözüne çarpar, ilgisini çeker. Kimbilir?)

Ülkeden Paris'e gelip gidenlerden bu adrese uğrayanlar arasında Şakir Eczacıbaşı ve Sakıp Sabancı'nın da bulunduğunu Güzin'in anlattıklarından biliyorum.

Sakıp Sabancı, Abidin'le tanışıp en doğal biçimde, abartısız ve en sade tarzda, Adanalılık yani hemşerilik adına aralarında gerçekten dostluk kurulduktan sonra Paris'i her ziyaretinde veya pek çoğunda Abidinlere uğradı. Her zaman birkaç dost, tanıdık ve arkadaşıyla. Ve her zaman son derece mütevazı bir hemşeri olarak. Konforu en az olan sandalyeyi seçerek, bir kenarda otururak ve konuşmaları dinleyerek, uysal bir çocuk gibi ve sanatçılar arasında bulunmaktan son derece mutlu.

Yeri gelmişken anlatmalıyım, ama aramızda kalması şartıyla: Aman şom ağızlılar ve dedikoducu takımları duymasınlar!

Abidinlerin ev-atölyesinde Türkiye'deki en sıradan orta halli bir burjuvanın evinde bile bulunabilecek konfor yoktur. Bu, bugün de geçerli. Öteden beri de.

Ne doğru dürüst iki koltuk ne doğru dürüst bir divan.

Altı üstü hepsi şu kadardır ev-atölyedeki mobilyanın:

Abidin'in oturduğu bir tür taht gibi bir koltuk: Tahtadan yapılmış: El işi.

Bir de masanın yanında bir koltuk daha: Bu koltuk sanki dedemin dedesinden kalmış cinsinden: Oturduğunuz zaman sırtınızı da dayamak isterseniz yarı yarıya uzanmanız gereken.

Sonra iki sandalye: Türkiye'den getirilmiş ve muhtemelen "batan bir kahveden" en son kurtarılanlardan. İskemle yani. Göz aşinalığımız var ya.

Başka? Ne başkası? Bu kadarı yetmiyor mu?

Dört kişi o masa etrafında yemek yemeye kalkınca bacaklar mutlaka masanın ayaklarına çarpar, canınız acır. Doğru dürüst oturamazsınız.

Abidin ev-atölyesinin taraçasında Fotograf Güzin Dino

Mutfak ufacık bir köşedir: İçinde bir lavabo, bir buzdolabı, bir "*cuisinière*" ve küçüklerden küçük seç bir masacık: Tamam hepsi bu kadar. Bu köşeciğe iki kişi sığ(a)maz.

Bu evde kardeşim hiçbir zaman bulaşık makinası olmadı.

Onun için kimi karacahilin, kimi şom ağızlının Abidin'in "Paris Hayatını" anlatırken "malikâneden" filan söz etmesi Paris'teki güvercinleri çok güldürüyor: Çünkü onlar o binanın 9. ve 10. katında oturan Abidin ve Güzin'in hali pür melalini her gün ve günde baş vakit görüyorlar. Ve biliyorlar ki "Paşa torunu" bir çiledir çekiyor Paris nam kentte. Ve o "parizi-yen ambiyans" vitrinleri süslüyor. Sadece vitrinleri.

John Berger'in bu evden yaptığı "FOTOKOPİ" hem gerçekle örtüşüyor: Mekânın "darlığından" söz ettiğinde.

Hem de örtüşmüyor: Örneğin şu satırlarda olduğu gibi: "...şık kıyafetler (ikisi de kendi tarzlarında kusursuz birer moda yaratıcısı gibi giyinirlerdi)..."

Yani bu kadar da olmaz! Pes kardeşim:

Gömlekler ABD'den yüzde yüz Nesuhi Ertegün hediyesidir, ceketler belli olmayan bir yerden, peki tamam gelin haksızlık yapmayalım diyelim ki Paris'teki mütevazı bir mağazadan veya Roma'dan, niçin olmasın, pabuçlar İstanbul'dan: Yani özetle biz bu başbelası başkentte örtünmeye çalışıyoruz Mister Berger coşmuş bizi az daha manken yapacak. Ayol kendine gel bre Engiliz!

Veya aynı Berger ev-atölyenin iki katlı olduğunu bilmeyerek ya da bilmemezlikten gelerek şunu yazdığında: "...Paris şehrinin ressamlar için yaptırdığı sanatçı stüdyolarını içeren büyük apartmanlardan birinin dokuzuncu katında oturuyordu."

Bir defa "stüdyo" denemez bu ev-atölye için.

İkincisi sadece 9. kat değil: 9. ve 10. kat.

Belki hiçbir zaman üst kata çık(a)madı.

Bakın bu olabilir: Çünkü yukarısı Abidin'in çalışma ve yaratma alanıdır.

Ve alt kattan merdivenle yukarıya varınca bir tür sahanlık, ama genişçe bir sahanlık çıkar karşınıza: Abidin işte tam da buraya bazen şövalesini kurar ve yaratırdı, bazen biraz ötedeki ve duvar dibindeki küçük masasına oturur yazar veya çizerdi.

Bu genişçe yaratma alanından ve raflarıyla bir tür kitaplıktan sonra küçük bir odaya varırsınız: O odanın duvarları da silme kitaplarla doludur ve o odada bir yer yatağı vardır: Hemen işte canım, girer girmez sol kol üstünde: Bu yatak Abidin'in yer yatağıdır. Zorlu yaratma gün ve gecelerinde serildiği.

Bunu Mister Berger bilemeyebilir. Doğaldır bu. Bizi şaşırtmaz. Her yazar çünkü geniş kır evlerinde serilemez yerlere: Beş oda senin sekizi yine senin. Mutfak hizmetçinin. Sekreter Clementine'e de şu küçük odacığı bırakabiliriz belki.

Abidinlerde ise o küçük odadan sonra çıkılırdı o geniş taraçaya: Abidin'in en sevdiği çiçeklerle donatılmış halini bir görmeliydiniz Mister. Bir de oradan Montparnasse Gökdelenini. Bir de gökyüzünü. Bir de güvercinlerini Paris'in. Ah! "Dostlar" ah!

John Berger'in "fotokopi"si iyi çıkmamış.

Gelin isterseniz bir de Mine G. Saulnier'nin "çizdiği tabloyu" seyredelim:

"Paris'i kuşbakışı kucaklayan bir daire. Güzin ile Abidin'in evi. Türkiye'den gelen lokumların, badem ezmelerinin ikram edildiği, duvarların Abidin resimleri, yerlerin Türk kilimleri kaplı olduğu ve Türkiye'den gelen dostların Türk sahillerinden taşıdığı çakıl taşlarının, değerli birer biblo gibi sergilendiği yurt köşesi."

Nasıl?

(Mine Hanım'ın Abidin'le yaptığı uzun söyleşiye birazdan değineceğim. Üç bölümlük söyleşinin girişinde yazıyor bu satırları: Tarihi doğruysa bendeki *Milliyet* gazetesi kesitinin, bu söyleşinin birinci bölümü 17 aralık 1993'te yayınlanmış olmalı.)

İşte bu ev-atölyede Abidin'den sonra Güzin'i yalnız bırakmamak için onu düzenli ziyaret eden birçok kişi daha tanıdım:

Athena Daponte, Canan Gerede, Henriette Arbaş, Pierre Biro, Fanchette Vafiadis, Marie-Jo, Pierre Chuvin, Michele Aquien, İbrahim Öğretmen, Gül Ar, *Madame* Hackett ve isimlerini şu anda maalesef hatırlayamadığım daha başkaları... Bu artık ayrı ve farklı bir hikâyenin konusudur.

Bu isimler Abidin geleneğinin, yani çok sayıda ama değişik ve başka dünyalardan farklı insanların gelip-gitmesi geleneğinin, Abidin'den sonra da sürdüğünü gösteriyor.

Evet Abidin böyle bir insandı: Gelenleri kabul etmek. Dinlemek. Yine dinlemek. konuşturmak. Yine konuşturmak.

Kardeşlerim

Evet, Abidin ülkeden gelenlerin anlattıklarını dinlemeye, onlara sorular sorup gelişmeleri birinci ağızdan öğrenmeye çok meraklıydı. Bayılırdı bu işlere. Gelenler de Abidin'le tanışmaktan gurur duyuyorlardı. O denli sevilen ve o kadar ünlü biriyle, insan gibi bir insanla, büyük bir sanatçıyla tanışmak gurur vermez mi? Yaşadığı mekânı görmek, nasıl çalıştığını hayal etmek veya şanslıysanız ağzından dinlemek az şey mi sanıyorsunuz?

Bunu bildiğim için Paris'te beni görmeye gelen bütün yakınlarımı Abidin'i ziyarete götürdüm.

Önce en küçük kardeşim Mahmud Faysal Güzel geldi. Ve Faysal için Abidin'i ziyaret birçok açıdan şarttı:

Oldum olası Abidin'i tanımak istiyordu Faysal: Resimlerini görmüş, ismini duymuştu. Çok iyi dostum olduğunu da biliyordu.

Öte yandan, Paris'e yaz tatilinin bir bölümünü geçirmek için gelmeye karar verdikten sonra, Ankara'da bir lisede İngilizce öğretmeni olmasına rağmen bile bir türlü vize vermiyordu Fransa Konsolosluğu. Zaman zaman böyle "sıkıştırırlar" vize işlerini, bildiğiniz gibi.

Ben ki Abidin'den kendim için tek kibrit çöpü bile istememişim yıllardır, Faysal'ı getirmek için Fransa'da yapabileceğim bütün girişimleri yapıp, çözüm bulamayınca, Abidin'den rica etmem zorunluluk haline geldi. Çünkü o sırada, 1990'ın Haziran ayındayız, Fransa Cumhuriyeti'nin Ankara'daki Büyükelçisi Eric Rouleau'dan başkası değildir. Ve O, Abidin'in 1950'lerden beri yakın dostudur. Mutlaka bir çaresini bulur diyorum. Büyükelçi olunca insan.

Yeri gelmişken Abidin'in bana anlattığı bir anısını aktarayım:

Eric Rouleau, 1950'lerin sonunda ve 1960'ların başında Ortadoğu üzerine araştırmaları ve ciddi makaleleleriyle *Le Monde*'un en gözde gazetecilerinden biridir. Türkiye'de Nisan 1960'ta bot sesleri duyulmaya başlayınca, Abidin'e her zaman yaptığı gibi soruyor:

– Ne oluyor İstanbul'da, Ankara'da?

Abidin gayet sakin:

– Ne olacak askeri darbe geliyor. Ben senin yerinde olsam hemen atlarım bir uçağa ve Türkiye'ye giderim.

Eric Rouleau Usta'nın sözünü dinliyor ve atlıyor ilk uçağa ve soluğu İstanbul'da alıyor. Ve ilk kez bir askeri darbeyi birinci mevkiden izlemek olanağı buluyor. Böylece Usta'nın öngörüsüne hayran oluyor elbette. Bu anı unutulur mu? Unutulmaz.

İşte dostlukları bunca eskiye ve somuta dayalı olunca Abidin'e Faysal'ın vize işini açınca "Sen merak etme, bu işi olmuş bil, Rouleau'ya hemen telefon ederim" dedi.

Kardeşim Mahmut Faysal Güzel'le birlikte Abidin'i ziyaret ettiğimizde Güzin çekti fotoğrafımızı: 16 Temmuz 1990'da. M. Şehmus Güzel Koleksiyonu

Bir veya iki gün sonra Abidin aradı ve şunu söyledi:

– Şehmus, kardeşin büyükelçiliğe gitsin vizesi hazır.

Evet. Faysal, 27 Haziran 1990'da Paris'e vardığında hemen anlattı nasıl krallar gibi karşılandığını büyükelçilikte. Annem de elbette teşekkür babından bir kutu Hacı Bekir lokumunu almış ve Faysal'a ısrarla ve basa basa sözcüklerinin üstüne "Varır varmaz ilk iş Abidin Bey'i ziyaret edeceksin ve lokumları götüreceksin" emrini vermiş.

Annesinin sözünden çıkmayan efendi çocuklar olarak, Faysal ve ben, annemizin söylediğini aynen yaptık: 5 Temmuzda Abidinlere gittik: Faysal, Françoise ve ben.

Abidinlerde lokumların tadına baktık. Güzin'in mis gibi çaylarını içtik...

Sonra Faysal'ın arzusu üzerine Abidin'i ikinci kez ziyaret ettik: 16 Temmuzda. Akşamüzeri uğradık. Biraz sohbet ettik. Ve Faysal'ın arzusu üze-

rine sıra fotoğraf çekmeye geldi. Ben görevimi yaptım: Faysal'ın Abidin ve Güzin'le ve Faysal'ın Güzin ve Abidin'le fotoğraflarını çektim. Faysal "havalarda:" Bir "yıldız"la, belki iki "yıldız"la fotoğraf çektirdiğinin farkında çünkü.

Tam fotoğraf aygıtını yerleştirmek üzereyken, Güzin şeytanın bacağını kırdı. Ne yaptı biliyor musunuz? Bana bakarak,

– Ben de sizin fotoğrafınızı çekeyim bari dedi.

Güzin bir inisyatif alıyor. Bu an elbette tarihe geçmeli. İşte onun için yazıyorum ya. Ve Güzin, Abidin, Faysal ve benim fotoğrafımızı çekti. Tek kare. Kardeşlerim inanın bana, o ana kadar Abidin'le tek fotoğraf çektirmek bile aklımdan geçmemişti, ondan sonra da geçmedi ya, Abidin'le birlikte göründüğümüz tek fotoğraf bu oldu: Yüzüm Abidin'e ve Faysal'a dönük. Ama dikkatinizi rica ederim: Çeken herhangi biri değil: Güzin Dino'dur. İşin ilginç tarafı bu kadar da değil: Anamdan bıyıklı doğmama rağmen zaman zaman bıyıksız anlarım da olmadı değil: İşte o fotoğraf böyle bir bıyıksız anımda çekildi. Evet bıyıksızım. Ve kendimi tanımakta zorluk çekiyorum. İnanın lütfen bana: Ben bile baktığımda o fotoğraftaki o genç adamı tanıyamıyorum. Kim bu adam? Bıyıksız bir ben. Sonuç: Güzin belki beni bıyıksızken daha çok seviyor olmalı. O halde kesmeli mi bıyıklarımı? Kesmemeli mi?

Faysal'dan sonra ortanca kardeşim Kahraman Gündüz Güzel Paris'e geldi. Onunla, Nisan 1991'de Paris'e varışından kısa bir süre sonra, Abidin'i 4 Mayısta ziyaret ettik.

Diyarbakır Üniversitesi Dişçilik Fakültesinde öğretim üyesi olan kardeşimin, o gün anlattıklarının tümü Abidin'i sarıyor ve ilgilendiriyordu. Sorular ve tekrar tekrar sorular soruyordu.

– Haa demek o öyle, bu böyle diyerek.

Veya:

– Hımm Diyarbakır demek o kadar büyüdü, o kadar kalabalıklaştı.

– Vay canına!

Abidin, Kürt meselesinde taraftı. Kürt halkının bütün kültürel haklarının tanınmasından yanaydı.

O gün veya daha sonra şunu söyledi örneğin:

– Türkiye'yi yönetenler, Kürdistan meselesini bir türlü çözemedikleri için bütün Türkiye'yi Kürdistanlaştırdılar.

O gün ve daha sonraki günlerde Abidin, Gündüz ve ben saatlerce sohbet ettik.

Paris'te Dişçilik Fakültesinde birkaç ay araştırma ve incelemelerini sürdüren kardeşimle Abidin'i birkaç kez ziyaret etmek fırsatını bulduk ve uzun boylu görüştük. Epey fotoğraf da çektik o günlerde.

Ailemde Abidin resimlerine bayılanların başında kızkardeşim Serap Güzel-Kuzu ve bir de Ahmet Rahmi Güzel var. Serap maalesef bir türlü buralara kadar gelemedi henüz. Rahmi ise maalesef Abidin aramızdan ayrıldıktan sonra Paris'e gelebildi. Çok kısa bir süre kalabildi. Elbette Abidin'in yaşadığı mekânı görmek ve Güzin'le tanışmak için ilk fırsatta Güzin'e gittik.

Güzin, inanmayacaksınız belki ama gerçeği aynen yazıyorum burada, kardeşimi bir sevdi bir sevdi ki anlatılamaz. O zamana kadar her istediğimde, "Hayır bugün ödünç veremem, yarın veya belki öbür gün bilmemkim gelecek, o bu kitabı mutlaka görmek ister" veya bir sonraki görüşmemizde "Bilmiyorum nerede? Birazdan bakarız" deyip unutturduğu ve daha bin bir bahane ve mazeretle aylardır ödünç vermek işini süründürdüğü bir kitabı, *Paris Okulu ve Türk Ressamları, Paris: 1945-1960* isimli kitabı, ille Rahmi'ye hediye etmek istedi. Rahmi olmaz molmaz dedi ama Güzin'in, benim bile hiç alışık olmadığım ve o zamana kadar hiç görmediğim bir şekilde, ısrarı üzerine almak zorunda kaldı. Benim ağzım bir karış açık tabii müsaadenizle. Sonra ona yine ve sadece ona Abidin sergilerinin afişlerinden de birkaç tanesini hediye etti. Ben avucumu yalıyorum yine: Ve yine müsaadenizle.

Kardeşim yakışıklı çocuk, tamam ama benim gözlerimin önünde bu tarzdaki bir ilan-ı aşk ta beni sarsmadı demesem yalan söylemiş olurum. Güzin'in bana karşı vefasızlığına mı yanmalı? Yoksa aylardır bir türlü fotokopisini yapmak için bile ödünç vermediği kitabı (Ben o arada Güzin'den umudu kesmiş, başka birinden ödünç aldığım kitabın tümünün fotokopisini yapmıştım bile: Bu kadar naza hangi "mecnun" dayanabilirdi?)onca ısrarla, evet onca ısrarla ve neredeyse zorla kardeşime hediye etmesine mi?

Neyse, Abidin'in öğrenciyisiz ve Nâzım'dan beri kıskançlığın bize yakışmayacağını biliyoruz. Yarin yanağından gayrı her şeyi paylaşmaya da hazırız. Hele kardeş(ler)imizle. Ama bu olay bir kez daha Rah-

mi'nin benden çok daha yakışıklı olduğunu gözler önüne serdi. Bakın buna çok canım sıkıldı.

Rahmi kibar insandır: Kitabın benim işime yarayacağını bildiği için kitabı bana hediye etti. Ama Abidin resimleri ve afişleri onda kaldılar: İyi de oldu. "Abidin"ler şimdi Diyarbakır, Ergani, Ankara ve Antalya'da güzelim duvarları daha da güzelleştiriyorlar. Yaşasın Usta! Yaşasın sanat! Rahmi'nin şirin ve mütevazı bir Abidin koleksiyonu var: Resmi seven ressamını tanımak, yarattığı ve yaşadığı mekânı görmek ister. Birkaç eserine sahip olmak ve onları zaman zaman seyretmek ise başlı başına büyük bir zevk. Ve yolculuktur.

Boğaziçi Canımın İçi

1990 ve 1991'de Abidin Fransa ve Türkiye başta pek çok kişisel sergi açtı, pek çok toplu sergiye katıldı. Ve 1991 yazı geldiğinde Güzin'le birlikte bir karar aldılar: ARTIK İSTANBUL'A DÖNMEK.

Ve Ağustos ayında öyle de yaptılar. Abidin daha önce 1952'de terk etmek zorunda kaldığı ülkesine defalarca dönmüştü. Ama Güzin 1954'ten beri ilk kez dönüyordu. Hesabı kolay: Tam 37 yıl geçmiş aradan. Bir ömür.

Güzin anlatıyor:

"İstanbul'a o kadar uzun bir aradan sonra dönünce ilk andan itibaren sırtımda bir kaşıntı başladı. Anlatamam. Hiç bilmediğim cinsten bir kaşıntı. Ve bu, üç gün sürdü. Nasıl bir kaşıntı. Dayanılamaz. Evet tam üç gün sürdü ve üçüncü günün sonunda bir daha gelmemecesine yitti gitti."

O kadar aradan sonra ülkenize dönün, çocukluk ve ilk gençlik yıllarının izlerini arayın. Sokak, cadde ve meydanlarında bıraktığınız sesleri yeniden ve yeniden duyun:

Taksim Meydanı ne çok değişmiş, bu gökdelenler neyin nesidir? İşte Beyazıt, işte Üniversite. Aaa Beyoğlu: Şurası Pera Palas değil mi? Şurası Çiçek Pasajı. Minalara uğrasak mı? Azra ne alemde acaba? Erol Güney kimbilir kimledir: Belki Boğaziçi'ne gitmişlerdir. Haydi biz de oraya gidelim. Bir kenara oturur ayaklarımızı...

Yeniköy ne alemde? Ostrorog Yalısına karşıdan el sallar mıyız Güzin? Rahmi Koç satın almış, onarmış, güzelleştirmiş duydunuz mu? Kim-

bilir ne kadar güzel olmuştur? O güzelim fotoğraflarından daha güzel mutlaka. Bu kesin. Yalılar yalılar yan yatmamış artık yalılar: Penceresinden denize atlayabileceğiniz.

"Yüzerek Boğaz'ı Avrupa'dan Asya'ya geçmek. Sonra da Asya'dan Avrupa'ya."

Bütün köprüler(iniz)e nanik.

Evet 1952'de Ocak ayının soğuk bir ayrılık akşamında şuradaki banka oturmamış mıydık?

İstanbul sadece bir Yeşilköy değildir tek başına.

Varır varmaz Şehnaz Akıncı'nın evine o yaz günü, hemen çıktılar: O noktayı, "ayrılık çeşmesinin" hemen önündeki bankı bulmak üzere.

İstanbul silindiri geçmiş buralardan: Ve bank yok. Bizim bankımız nerede? Ey! Yüce İstanbul! Ey tarihlerin beşiği bankımız nerede?

Şehnaz, orada Abidin ve Güzin'in arkadan bir fotoğrafını çekiverir. Tamam bu Abidin ve Güzin'dir: Yüzleri biraz bize dönük ama daha çok tarihe ve Boğaz'a.

Bank gitmiştir ve gidebilir, ama o iki âşık işte karşımızdalar. Tarih kendi hesabını görsün İstanbul'la. Biz hayatımızdan memnunuz. *A'dan Z'ye Abidin Dino'da* 59. sayfada o fotoğraf bize bakıyor, biz de Abidin ve Güzin'e bakıyoruz.

1952'de ne demişti Abidin, ayrılık saatlerine çeyrek kala:

– Biz buraya mutlaka döneceğiz. Birlikte. Belki biraz yaşlanmış olarak ama yine geleceğiz Boğaziçi'ne.

Ve geldiler:

Abidin ayrılamaz artık Boğaziçi'nden. Günlerini Boğaziçi kıyılarında geçirmeyi yeğler. Yeniköy'de Şehnaz Akıncı'nın evinde. Bebek'te Bebek Otel'de kalır. Derin bir soluk alır, sonra iki, sonra peşpeşe soluklar alır. Sonra çıkar.

Bakın ayakkabılarını Emirgan'da boyatır. Boyacıyla ahpab bile olur. Birbirlerine çay bile ısmarlarlar.

Abidin çayı çok sever: Rumelihisarı'nda çay içer, yanında bir simitle. Bu 1930'lara derin bir yolculuktur. Arif Dino ile Fikret Muallâ ile Fikret Âdil'le. Abidin "Voyvo" seslerini duyar. Nâzım Hikmet'i görür: Arkasında-

ki "takımıyla." Birlikte İpekçilerin Film Stüdyosu'na kadar yürürler. Aaa bu geçen Jean Ostrorog olmasın? Galata Mevlevihanesi'ne gidiyor kuşkum yok hiç. Zaten Jean arada bir "Ben biraz da Mevleyim" demiyor mu? Galata Mevlevihanesinde Neyzen Tevfik'e bile rastlamak mümkün: "Hiç!"

Yüksekkaldırım'dan Tünel'e doğru gitmeye ne dersiniz? "Voyvo" sesleri kesilmedi henüz. Bir voyvo da bizden. Karşıdan biri cevap veriyor. Kim ola? Yaşar Kemal mi yoksa? Evet ta kendisi: Bu "Deli Oğlan" da her yerde: İstanbul artık ondan sorulmuyor mu? Haydi o zaman onunla Bebek'e gidelim. Tavukgöğsünün en iyisi orada yeniyormuş artık.

Sonra Tarabya kıyılarında yürürüz: Güzin'in ilk gençlik yıllarıyla randevumuz var. İşte şuradaki çay bahçesinde. Yanında belki Celal. Belki Zinnur ile Vahit. Ama hiç belli olmaz: Belki bütün güzelliklerini takmış takıştırmış Mina, Azra, Sabiha, Şükufe, Bihterin ile. Şu yat, kıyıdaki, bizim için mi? Bu gençlik bizimki mi? Boğaziçi hasretini çeken bilir. Boğaziçi hasreti giderilemez. Kalır.

Karşıdan geçen Melih mi?

Evet Melih. Melih Cevdet Anday ile "Cennet'e gitmeye ne dersiniz?

"Cennet Bahçesi"ne canım anlayın artık ne olur. Dünyamız değişti bu kesin. Burası ne Paris'in yalnızlıklar ve sıcaklar altında ezilen küçük meydancıklarına benzer, ne de küçük mahalle parklarına. Boğaziçi kardeşim "Dünyanın en geniş caddesidir." Biline!

Ferman buyruldu yürüyelim. İşte "Cennet Bahçesi." Kapıda bizi karşılamaya çıkanlara bakar mısınız lütfen? İşte Sait, Sait Faik canım kardeşim, Orhan Veli, aaa Oktay bile gelmiş. Yanında "Sabiş." Ve küçücük Samih Rifat. Görmeyeli çok büyümüş. Bir fidan gibi boy atmış. Ne güzel.

Melih Cevdet Anday bu, serde gazetecilik var ya, Abidin'i konuşturuyor:

"Yaşlandık ama ruhumuz genç" diyor Abidin. Der. Sonrasını Melih anlatıyor:

"Onun isteği üzerine Kuledibi'nde buluştuk. Fakat televizyoncular yakamıza yapıştıkları için çaresiz, programımızı özgürce uygulayamadık. Yakalarımıza birer ses alma cihazı takıldı. Ne konuşsak kayda geçiyor. Bir ara Abidin,

– Yaşlandık mı Melih, diyecek oldu. Yakasındaki cihazı gösterdim, Abidin hemen toparlandı,

– Ama ruhumuz genç, dedi.

Kameralar eşliğinde, Galata Kulesi, Cennet Bahçesi, Çiçek Pasajı'nda dolaştık, sohbet ettik. Çiçek Pasajı'nda beyaz şarap içip, yemek yedik. İşte o gün İstanbul gezimiz böyle sona erdi dostumla. Kalktık."

Biri yazar, şair, düşünür, biri ressam, yazar ve şair ve heykeltraş ve sinema ustası iki dost İstanbul mekânında dolaştılar. Anılarıyla ve kamarelara rağmen delikanlıca.

O İstanbul gezintisi sırasında ve süresince Coşkun Aral oradaydı. En güzel fotoğraflarını Abidin ve Melih'in O çekti: Cennet Bahçesi'nin kapısında. Cennet'te. İki arkadaşın bir çay bardağını paylaştığı anda. Hem neden bir çay bardağı iki kişi için? Lütfen açıklar mısınız? Çay içmeyi rededen kim?

Çiçek Pasajı'nda beyaz şarap şişesi tamam. Markası bile okunuyor. En iyisinden bir şişe şarap seçilmiş. Yemekler de anlaşılan pek lezzetli. O kadar ki Melih'in sağ elinde kalemi, yemeğe başlamak üzere (!): Bizde yazarlar kalemleriyle yemeklerini yerler: Hele Çiçek Pasajı'nın şirin minik lokantalarında. Abidin'in sağ elinde şarap bardağı. Hemen önde iki bardak daha. Kimlerin? Biri mutlaka Coşkun Aral'ın. Öbürü kimin? Kamerayı tutan ellerin sahibinin olmasın? Pasaj sakin. Dipte birasını içmek için oturmuş bir genç ikiliyi izliyor." (...)ne Restaurant"ı okunan lokantanın içinden ise bir genç seyrediyor, ayakta.

O gün çekildiği belli iki fotoğrafı daha var Abidin'in.

Birinde, bu kez tek başına: İki eli iki cebinde. Başında yazlık şapkası, mavi gömlek ve şık kostümü içinde. Düşünceli.

İkincisinde sağ eliyle bir balkonun belki bir taraçanın tırabzanını tutmuş, şapkayı çıkarmış, saç dağınık, dipte, derinlemesine bir görüntü: Boğaziçi'ne hâkim. Şehnaz'ın evinde çekilmiş olmalı.

Çok iyi oldu bu. Biz de zaten oraya gitmek istiyorduk. Evet Abidin Melih'le Cennet senin Cehennem de benim diyerek İstanbul kazan sen kepçe dolaşırken, Güzin boş duracak değil ya. Canım o da kendi arkadaşlarıyla teşrik-i mesai yapıyor: Şehnaz'ın evinde, belki İstanbul Abidin Dino Müzesi de-

mek lazım bu eve, çünkü evde o kadar "Abidin" var ki, bütün duvarlar "Abidin"lerle donatılmış:

İşte fotoğrafımızda kimleri görüyoruz: Bir divanda Emel Batu ve Güzin sarmaş dolaş, ikisi de tebbessüm ediyor. Emel Hanım gözlüklü, saç arkadan şık bir eşarpla bağlanmış. Güzin sol eliyle alnını tutmuş, arkalarında çok hoş gülen bir Şehnaz. Hoş. Peki fotoğraf ı kim çekti? O gün başka kimler geldi? Paris anıları gelmiştir: Buna kuşkum yok. Ama daha daha kimler?

Abidin, İstanbul'a gelecek ve Mehmet Ali Aybar ile eşi Siret Hanım'ı aramayacak. Olacak şey mi bu? Ve işte böylesine sevimli bir ortamda bir gece ne olduysa hangi sinek bizim iki "Kurdu" ısırdıysa, Güzin'in ve Siret Hanım'ın gözleri önünde bir *"citations"* kavgası başlattılar, sanırsınız 1930'lardan kalma bir "münazara."

Güzin'le konuşuyoruz:

MŞG: Aybar'la Abidin'in kavgası hangi konularda ve nasıl oluyordu?

GD: Bir konuda birbirlerini ikna için her biri bir taraftan başlıyordu: Aybar, "İşte filan tarihte Marks şunu dedi" diyerek kendi tezini savunuyor. Sonra Abidin alıyor ve "Yok o mesele senin dediğin gibi değil, nitekim bak falan tarihte Lenin bilmemkime yazdığı mektubunda o konuda şunu söylüyor."

Abidin Lenin'i Aybar'ın elinden kurtarmak istiyor.

MŞG: Aybar o günlerde "leninist parti modelini' yerden yere vurmak arzusuyla bindiriyor Lenin'e. Bu konuda bir kitap bile yazdı.

GD: Ha? Bilmiyorum onu.

MŞG: Aybar'la başka neler yapıyordunuz?

GD: Aybar davet ederdi bizi. Gelmemiz için ısrar ederdi. Aybar rakı içmeyi severdi. Abidin'in içmesi için de ısrar ederdi. Ve arada bir Abidin'e biraz da takılırdı: "Ben kaçıncı kadehteyim bak, oysa sen hâlâ birinci kadehtesin." Bense Abidin'in sağlık sorunları nedeniyle tedirginim. Abidin'i kontrol altında tutuyorum. Korkuyorum sağlığı bozulacak diye.

MŞG: Aybar'ı nasıl buluyordunuz o günlerde?

GD: Mehmet Ali Aybar çok yalnız bırakılmıştı. Tamam sertti filan ama o kadar yalnız bırakılması da ayıptı.

Güzin Orhan Pamuk'un annesi tarafından akrabası olduğunu henüz bilmediği günlerden birinde yaşadığı bir olayı anlattı, sonra da Orhan Pamuk'la tesadüfen İstanbul'da karşılaşmalarını:

"Gülgün Basmacı-Üstündağ ve eşi OECD nezdinde Türkiye temsilcisi, bir akşam evinde yemeğe davet etti bizi. Masada on kişi kadarız.

Zülfü de (Zülfü Livaneli. MŞG) var. Bir ara konuşurken, Orhan Pamuk'a sözü getirdi ve 'Nihayet bizimde büyük bir romancımız var. İlk büyük Türk romancısı' filan deyince. Benim tepem attı. Ama yine de fazla abartmadan kibarca 'O kadar da değil canım" falan dedim. O sırada tartışma başladı. Ve Abidin de beni destekliyor.

Tartışma sürerken, Zülfü, dayanamadı ve Abidin'e sordu:

– Hangi kitabını okudunuz?

Abidin'in yanıtına ne dersiniz? Aynen şu:

– Hiçbirini.

Zülfü üsteliyor bir kez daha:

– Peki o zaman nasıl eleştirebilirsiniz, niçin eleştiriyorsunuz?

Abidin kendini haklı çıkarabilmek için şunu söyledi:

– Güzin eleştirmen, bu işleri biliyor, ayrıca eşim de, onu desteklemem doğal.

Neyse tartışma nasıl sonuçlandı pek hatırlamıyorum. Ama yemek bitişinde, salona geçtik. O sırada Gülgün bana ne dese beğenirsiniz:

– Biliyor musun, Orhan Şükufe'nin oğlu.

O zaman bir çam devirdiğimi anladım ve geri adım atıp işi tatlıya bağlamak için bir şeyler geveledim ama iş işten geçmişti ve Gülgün de zaten fırsatı kaçırmadı ve taşı gediğine koydu:

– Yok yok dediğini dedin artık geri alma!

Yakında İstanbul'a döneceğini de biliyorum Gülgün'ün. O zaman beni bir ateş bastı ve ona şöyle dedim:

–Bana söz ver, Orhan'a hiçbir şey söylemeyeceksin tamam mı!

Gülgün peki meki dedi ama bir türlü içime sinmedi. Neyse...

İşte İstanbul'da olduğumuz bir sırada Enis Batur ile Samih Rifat'ın belgeseli için sokaktayız. Abidin'le Çiçek Pasajı karşısında bir yerdeyiz sa-

nırım, tam o sırada da Orhan karşıdan geliyor. Rastlantı bu kadar olur yani. Belgeselin çekiminde O da bizimle bir parça kaldı. Sonra Orhan, 'Sizi yemeğe davet ediyorum' dedi. Zaten akşam olmuş. Bizi 'Hacı Abdullah'a götürdü. Yemekte sohbet sırasında Orhan:

– 'Gülgün teyzem söz etti sizden' deyince ben de şafak attı:

– Umarım her şeyi anlatmadı? diye soruverdim.

Orhan bu kaçırır mı fırsatı gülerek ne yanıt verse beğenirsiniz?

– Anlattı anlattı her şeyi anlattı.

Ve durumu anladık. Orhan'la işte böyle bir maceramız oldu ve işte böyle tanıştık. Sevimli çocuk elbette."

Enis Batur ve Samih Rifat'ın gerçekleştirdiği ve bu iş için yanılmıyorsam Aralık 1992'de Paris'e kadar geldikleri ve Abidinlerde çekim yaptıkları ve "Gerçeğin Peşinde Otuz Yolcu" genel başlığı altında izleyicilere sunulan "Simurg" belgeselleri dizisinin ilki olarak TRT'de 14 Ocak 1994'te gösterilen "Düşlerin Rengi" başlıklı birinci belgeselde Abidin'in Güzin ve Orhan ile İstanbul gezintisi de yer alıyor. O zaman belki diyorum, Orhan Pamuk'un Abidinlerle karşılaşması rastlantı değil de "senaryo" gereğiydi. Belki.

Gelin Dostlar

Abidin ve Güzin 1991 yazından itibaren 1992 ve 1993'te de döndüler İstanbul'a. Boğaziçi'ne ve dostlarına. Bu üç yaz süresince birçok dost ve akrabayla yeniden görüştüler.

Örneğin Turhan Selçuk'la, kardeşi İlhan Selçuk'la ve *Cumhuriyet* ailesinin diğer çocuklarıyla. Abidin'in arkasına elle yazdığı "Turhan Selçuk'la" fotoğrafı bende: İki ustadan Abidin diğerinin kendisine armağan ettiği albümü karıştırırken çekilmiş. İkisi de ayakta. Bir şövalenin önünde. Turhan Selçukların evi mi?

Bu arada Büyükada'da Tiraje Dikmen'de kaldıkları günlerde Tiraje'nin komşusu ve iyi dostları Oral ve İpek Çalışlar ile de tanıştılar. İkisini de çok sevdiler. Birçok ortak anıları var. Hele Güzin'in. Oral ve İpek'le SBF'den arkadaşlığım vesilesiyle, bu, beni daha özel ve yakından ilgilendirdi ve sevindirdi elbette. Ortak dostlarınızın karşılaşması ve birbirlerini be-

ğenmeleri ne hoş bir duygudur. Oral'ın Paris'e geldiğinde zaman zaman Güzin tarafından davet edildiğini de eklemek lazım.

Bir fotoğrafım daha var: Rasih Nuri İleri, Abidin ve Ziya Şav bir arada. Güzin arkasına elle "1993. İstanbul. Richmond Hôtel" diye yazmış.

Ancak fotoğraf hiç bir otel salonuna veya odasına benzemiyor: Örneğin altı koltuk görünüyor, üç ayrı sitilden. Perde var, basbayağı kaliteli ve hiç otel perdelerine benzemiyor. Arkadaki duvar baştan sona ve tepeden tırnağa kitaplarla kaplı. Kitaplar öyle sıradan ve her yerde bulunabilecek türde kitaplar da değil: Ciltli, "eski," kaliteli ve hayran olunacak kitaplar. Raflarda kitapların önünde ve kitapların lütfen müsaade ettiği ölçüde fotoğraflar var: Çerçevelerinde. Öyle bir iki tane de değil. Sayıyorum: En az on tane. Bunlar seçilebilenler: Hani daha yakından baksam tanıyabileceğim yüzler bunlar. Görülebilenler sadece fotoğraflar da değil: Birçok da tablo var: Yine rafların önünde veya kitapların üstüne asılı. Eee o zaman burası otel motel olamaz. Peki neresi?

Adını andığım üç kişiye bakalım şimdi isterseniz: Rasih tebessüm ediyor. İnce ve şık bir kazak mı (?) ne giymiş. Ziya Şav'ın sırtında bir polo. Abidin ceketli: Hani neredeyse artık alıştığımız "İstanbul giysileri" içinde. Ve çok dikkatli bir biçimde bir kâğıda bakıyor: Yüzde yüz Rasih'in verdiği bir belgeyi inceliyor. Rasih'in sağ elinde başka bir belge. Sol elinde kitaplar, defterler(?). Ziya Şav her zamanki gibi şaka yapmaya ve kahkahalar atmaya hazır. Ve karşısındaki biriyle konuşuyor gibi. Evet burası olsa olsa Rasih'in evi olabilir. Richmond Hôtel değil.

Nitekim rastlantı diye ben buna derim: Rasih Nuri İleri, bana yazdığı 10 Ekim 2006 tarihli mektubunda sanki o anı anlatıyor:

"Abidin'le Güzin bana geldiler. Abidin, 'Bunu göster, şunu göster, bu kaldı mı, şu duruyor mu? diye arşivimi, koleksiyonumu görmek, Güzin'e göstermek istedi. Pasaportundan evlenme cüzdanına kadar her şey bendeydi. O günlerde Güzin ağır hastaydı. Adeta depresif bir haldeydi. Bilmem şimdi hatırlar mı? Güzin de bunların hepsine baktı ve birdenbire 'İyi ki Rasih'e vermişiz, Abidin'de kalsaydı çoğu yok olurdu' deyiverdi. Güzin de her şeyi adeta taparcasına saklardı, böyle ortak bir yönümüz vardı. Yine de bu değerlendirmesi büyük çapta doğruydu. Bu, Abidin'le son görüşmemiz oldu. Vefatından birkaç ay önce gelmişlerdi bana."

Peki yukarıda anlattığım fotoğrafın arkasına Güzin neden el yazısıyla "1993. İstanbul. Richmond Hôtel" yazmış? Bir dahaki sefere Güzin'e sormalı. Bakalım ne diyecek?

Rasih'in tebessümünün anlamını ise ancak böylece çözebiliyoruz: Canı kadar sevdiği sevgili dayısını nihayet evinde misafir edebiliyor. Bunun da önüne kimse geçemez. Ve anılar silinemez. Frenk malı mürekkeplerle. Veya Boğaz'ın en kötü huylu akıntılarının başa bela ettiği "dünya yüzündeki çatlaklarla:" Evet Abidin "bu dünya" dizisinde çok "dünya çatlağı" çizdi. Ama bu, bütün bildiklerimizi bu "kara delik"lerde aramamız gerektiği sonucunu çıkarmamızı gerektirmez. Ne münasebet! Herkes köyüne. Köyü olan elbette.

Sonuç: Sübjektif tarih yazmak artık nâ-mümkün.

O günlerden bir dost daha iki satırla anımsıyor Abidin'i. Bu, Zeynep Avcı'dır:

"... 1993 yaz sonu. Akdeniz kıyılarında antik Olympos kentinin yeni köyü: Çıralı. Engin denizin kıyıcığında bir motel. Motelin şirin odasında Abidin ile Güzin. Çevrede yüce, coşkun yeşillikler. Yeşilliklerde dolanan bir sürü kuş türü arasında albino tavus kuşları. Kuyrukları açıldı mı nice dantel örtüye 'pes' dedirtiyor. Lekesiz beyaz tavuslar, çığlıklar atarak Abidin'le flört ediyorlar. Abidin en babayiğit tavus kuşunu karşısına alıp resmediyor. Sonra Abidin elini uzatıyor, tavuş kuşu o ele başını uzatıyor. Kedi gibi başını okşatıyor. Olacak şey mi? Derken öğle uykusu için Abidin ile Güzin odalarına çekiliyor. Şaşkınlık dolu bir çığlık. Tavus kuşları Abidin'in yatağına çıkmışlar, niyetleri kediler gibi ayak ucuna kıvrılıp uyumak... Güzin hafifçe itiraz ediyor. Tavus kuşları dinlemiyor. Abidin'in suratında sıcacık bir gülümseme. Bir tavus kuşları kalmıştı ellerine vurulmayan, işte o da oldu.

Abidin son randevusundan bir süre önce, Çıralı geceleriyle bir "an" daha geçirir:

"Çıralı'nın geceleri, çıldırasıya kokular, yıldız kaynaşması, apaçık gözlerle görülen... (*Ölüm mü? Ne Buluş!* s. 57.)

Abidin güneyden döner gelir İstanbul'a. Sonra yeniden Paris'e gider. Sonra tekrar döner gelir İstanbul'a. Vurgunudur bu kentin.

Dinolar, Metin Deniz'in galerisi MD'de açılacak sergi için İstanbul'da iken Metin Deniz tarafından Mas Matbaası'na getirilirler. Abidin'in Türkçede ilk kataloğu basılacaktır. Matbaanın yöneticilerinden Lokman Şahin'in hafızasına yerleşen bir görüntü vardır: Matbaanın merdivenlerini çıkan ve sonra inen, elele tutuşmuş şirin ve sevimli bir çift. O gün çekilen fotoğraflar bile vardır. Ve bir gün fora edeceklerdir: İstanbul'da Taksim Meydanı'nda:

Bu kent bizim kentimizdir diyecekler: Avaz avaza bir coşku. Çığlık çığlığa bir gençlik ellerinde ellerimizle.

"İstanbul tüm su, yani deniz. Denize karşı kurulmuş az mı kent var dünyada? Fakat deniz karşılarında hepsinin, şehir bir yanda, deniz öte yanda, sadece bir manzara, göstermelik.

Oysa, İstanbul denizle iç içe, deniz İstanbul'un bacakları arasında, kollarına, başına sarılmış, beline dolanmış, ağzından girip burnundan çıkmış, içli dışlı... Öyle olunca, insanları, yani İstanbullular da ister istemez bir başka: Biraz gemici, biraz dalgıç, biraz balık, biraz martı, hatta karabatak, biraz da akıntı, bir o yana, bir bu yana, dolanıp dururlar iniş yokuşlar üstünde, telaşlı. Bir de zülyen boyalı gemiler birdenbire yatak odanıza girerler, selam sabah demeden." (*Ölüm mü? Ne Buluş!* s. 40-41.)

Ne olursa olsun bu bizim İstanbul'dur. Evet İstanbul bizimdir. Ve İstanbul dost yatağıdır. İstanbul dostların toplamının en somutlaşmış halidir. İstanbul canımın içidir. İstanbul dillere destan bir Boğaziçi'dir.

Hangi yaz bilinmez, insanoğlunun zaman cetveli 1992 yazına işaret ediyor, bilmem inanalım mı, çekilmiştir bir resim: Abidin dostlarının arasındadır. Dostları Abidin'in taaaa derinliklerinde. Abidin'dir bu: Bu manzara, bu dost akıntısı içinde duygulanır, boğazında bir şeyler düğümlenir.

Abidin der ki "Gırtlağımda tümceler düğümlendi."

O zaman işte fotoğraf konuşur. Fotoğraftaki dostları:

İşte en önde Amelie Edgü, bir koltuğa oturmuş ve kızı Esma annesinin dizlerinde ve annesine sarılmış: İkisi de mutlu ve gözlerinde sevinç dalgaları. Ferit Edgü biraz ötede, ayakta ve anlaşılan o an yalnız. Sadece o an.

Hemen yanı başında Cevat Çapan: 1969'un delikanlısı. Yanındaki bayan eşi mi?

Mina Urgan, hemen Abidin'in önünde. Ve Abidin'in sesini duyuyorum: "Gözlerini topla Mina! "

Abidin burada Güzin nerede? Güzin'i gören var mı? Fotoğrafı çeken Güzin olmasın? Yok canım o kadar da değil. Peki nerede ayol?

Tam ortadaki Sencer mi? Sakal bembeyaz. Saç ta. Önünde oturmuş biriyle konuşuyor.

Oturmuş olanın yüzü ona dönük. Bize arkası dönük: Ama bu yüzde yüz Selçuk Demirel. Eğer bu Selçuk değilse o zaman Haldun Dostoğlu'dur. Arkadan birbirlerine ne kadar çok benziyorlar. Şaşarsınız.

Peki Sencer burdaysa Sevgi hanım da burda olmalı.

Onat Kutlar, sevgilisiyle sarmaş dolaş.

Şehnaz Akıncı Şakir Eczacıbaşı'nın yanında.

Şakir Eczacıbaşı işinin ehli: Baksanıza fotoğraf makinası boynunda.

Ötede bir yerde Abidin'in hemen bitişiğindeki Ziya Şav mı?

Ziya Şav burdaysa Rasih neden yok?

Hamit Batu orada mı? Emel Batu yanında olmalı o zaman.

Evet kardeşlerim o gün orada o toplulukta otuz kişi sayabildim.

Bir de fotoğrafı çeken: Mutlaka Coşkun Aral'dır diyorum.

Herkesi tanıyabildik mi? Hayır maalesef. Kabahat sadece benim değil. Önümdeki fotoğrafın(!) Ayıp ediyorum! Çünkü bu fotoğrafa laf yok kardeşim. Bu fotoğraf çünkü tek karede Abidin'i almış bütün tarihiyle yoğuruyor.

Hüzün var havada. Tebessümler yüzlerde "asılı." Yarım yamalak. Abidin sözü alıyor o zaman:

"Beykoz'a geçmiş gibi bir şey, nefes almak. Rumelihisarı'nda kıyının bir kıvrımı, Baltalimanı'nda dalgaların telaşı, bulutların bunca alçaktan geçmesi tepemizden, bir de üst üste, alt alta, beni kovalayan sarı taksiler."

"Olympos'ta denize girerken, içimde bir mini-deniz varmış demek! Belki?"

"Ölümü sakın adam yerine komayın, yoksa kendini bir şey sanabilir. Tek sorun, çıkış kapısını fazla itişsiz kakışsız tutturmak."

Boğaziçi'nde olduktan sonra akan gözyaşlarının su baskınına yol açması olasılığı azalıyor.

Elveda İstanbul! Elveda Boğaziçi'm. En mutlu olduğum bir anda seninle vedalaşmaya geldim. Beni anlayacağını ümit ediyorum. Elveda Yeniköy. Tarabya. Elveda gençliğim. Bogaziçi'nin balıkları elveda. Taşlarını tek tek tanıdığım "dünyanın en büyük caddesi" elveda. Narmanlı Yurdu yine görüşmek üzere. Sansaryan Han/ sidik kokularını al/ ve başına çal. "Tabutlukların" senin olsun. Kenef! Copunu koluna bacaklarına, falakanı tabanlarına ayaklarının. Zulmün batsın! Duvarlarındaki kan izleri bizim çünkü. Yeniköy'deki iskelenin yoğurtçusunun yoğurdu, seni hiç unutmayacağım, damağımda tadınla. Yaşar Kemal'in buğulu levreklerini, Azra'nın yeni evindeki yeni odamı: Perdeleri gıcır. Gül'ün kedilerini. Galatasaray tutkusunu. Adana'nın İstasyonunu. Taş Köprüsü'nü. Taşları yoldan veya yolları taştan sokaklarını unutursam bana da Abidin demesinler! Yosun tutmuş yalı merdivenleri ve yalı taraçalarında güzelim G'lerle. Ostrorog Yalısı ve "müşterilerini." *Sokakta Harp Var:* Kemal Ahmet'i. Neyzen'i. F. Celalettin'i. Boğaziçi'nde koca yalıda, ana, baba, teyze, dayı, enişte, küçüklü büyüklü akraba-taalûkat, o bir içim su genç kızlar, Nermin, Pervin, Nesrin, Julide, Cemile, Celile... Bana ayrılan zamanı çizerken sizlerle olmak. Unutmayacağım. Kız Kulesi sil gözyaşlarını. Üsküdar hoşça kal. Hoşçakal Haydarpaşa Gar'ı. Yeni sürgünlere Anadolu kapısı elveda. Selimiye Kışlası sen de sil gözyaşlarını: Zulmün sonu gelecek merak etme, sen de o günleri(mizi) göreceksin. Beklemeyi bilebilirsen. Bekletirlerse: Kazmaların saldırısına uğramadan! Analar artık çocuklarının başında bit aramayacaklar seni terkettikleri zamanların bitiminde. Elveda Caddebostan: Nâzım merhaba. Yoldaşım tek. Zamanların peşinde zamansız. Orhan Kemal merhaba. Bak ne güzel "Avare Yıllar"ımızda beraber burda beraber. Leyla Abla merhaba. Merhaba Celal. Melih. Ben de bir "Garip"im: *Kel*'den bu yana. Orhan. Oktay. Sait merhaba. Ahmet Dino merhaba. Arif nasılsın babam. Geliyorum üç vakte kadar. Açın kapılarınızı. Pencerelerinizi. İstanbul'la vedalaşmam bitsin: Göreceksiniz yine kuracağız o güzelim ailemizi: Kendi gülme nöbetlerinde kaygısız Cenevre günlerinin çocukluğunda dadı sinemalarım merhaba. Babam, "silme sağır babam" benim merhaba. Saffet anam kapına kapandım: Ayaklarının güzelliği terketmedi beni seksen yıl. Seksen yıl ana dile kolay. Beyazbembeyaz gecelerimde öksüz ve yetim kaldım sensiz

kalmadım ana. Geldim işte yeniden bir erken inen şafak vaktinde kapına dayandım yeniden ana, sar beni ana sarrrrrr...

"İstanbul'un Tadı Damağımda Kaldı. O Tat da Bana Yeter"

Bunu söyleyen Abidin Dino'dur. Mine G. Saulnier ile yaptığı bir şirin söyleşide. Mine kim? Mine Kırıkkanat. Mine Gökçe. Yapma yahu? Evet hepsi aynı gazeteciyi gösterirler bu dünyada. Muhtemelen öbüründe de. Bu kadar sık ve çok "marka" değiştiren başka kadın yoktur diyeceksiniz. Hayır var diyeceğim. İşte Nermin Sılay-Abadan-Unat. O kadar ki hiç kimse Nermin Hanım'ın kızlık soyadını bilmez bile. Mine'nkini bilen kaç kişi var? Tamam mı kardeşim Mine işte bu kadın. Yahu diyorum ya işte o bildiğiniz kadın. Gömlek değiştirir gibi gazete değiştiren. Mecburiyetten mutlaka. Bir itirazımız yoktur bu alanda. Köşe yazılarıyla birçok insanı deli eden kadın. Kanatları kırık belki ama morali dehşet. İşte o anlı gazeteci Abidin'le son zamanlarındaki en iyi söyleşilerden birini, bana kalırsa en iyisini yaptı. Şimdi, biliyorum, bir sürü şom ağızlı şunu diyecektir:

Söyleşi güzel çünkü Abidin'in söyledikleri çok güzel. Doğru. Ama Abidin'i konuşturmayı düşünen kim? Abidin'i söyleşiye ikna eden kim? Abidin'le söyleşi için zamanını veren kim? Abidin'le yaptığı söyleşiyi kâğıda döken, düzelten, yayınlanır hale getiren kim? Ve hepsinden önemlisi o kadar güzel soruları soran kim? Sen misin şom ağızlım benim. Kes dedikodunu ve sen de çalış! Daha yapılacak dünya kadar şey varken yapılanların üstüne tükürme. Tükürdüğünü yala şom ağızlım benim. Başımın belası.

Mine G. Saulnier, tamam tekrar kaldığımız yere döndük, Abidin'le yaptığı şık söyleşiyi o sırada çalıştığı *Milliyet*'te belki 17 Aralık belki 18, 19 ve 20 Aralık 1993'te yayınladı. (Tarihler konusunda emin değilim çünkü bu metinleri Melih Aşık faksla gönderdi ve gelenlerin tarihler yoktu üstünde. Sonra bir yerde birinci bölümünün aslını buldum: Tarihi 17 Aralık 1993. Bu kesin.)

Bu söyleşinin tamamını aktarmak mümkün değil. Ancak okumanızı tavsiye ederim.

"Abidin Dino'nun İstanbul Vasiyeti" başlığı taşıyan bu söyleşiden birkaç satırı almamak ayıp olacak: Hem Abidin'e hem de Mine'ye. İşte buyrun:

MGS: Abidin, otuz yıl sonra İstanbul'a dönüşten ne kaldı geriye? (Hemen belirtmeliyim: Abidin İstanbul'u 1952'de terketmek zorunda kaldıktan sonra birkaç sefer döndü. Ve 1991'den önceki son gidişinin tarihi 1978 olmalı. Dolayısıyla Abidin için otuz yıllık ayrılık söz konusu değildir. Güzin için ise 1954'ten 1991'e 37 yıllık bir ayrılık girmiştir araya. Ancak Mine Hanım aynı zamanda sorusuyla şunu sormak istediği için bu tarihi ayrıntıların önemi ikincilleşiyor: Onun sormak istediği 1952'den o günlere nelerin değiştiği.)

AD: İstanbul'un tadı damağımda kaldı. O tat da bana yeter.

MGS: Hangi duygularla gittiniz İstanbul'a ve hangi duygularla döndünüz?

AD: Hasretle gittim ve hasretle döndüm. Belki benim için İstanbul, yapılardan ve coğrafyadan fazla, insanların kendisi. Bana kimseleri göremeyeceksin, bulamayacaksın demişlerdi. Oysa sevdiğim İstanbul'u, olduğu gibi buldum. İnsanlar orada. İnsanlar dediğim zaman, yalnız tanıdıklarımdan söz etmiyorum. Tabii eski dostları tekrar bulmak müthiş bir sevinç. Fakat bir de tanımadığım dostlar var. Sokakta rastladığım, kahvelerde rastladığım, bir takside rastladığım dostlar. Herhangi bir lokantada rastladığım insanlar da var. Bunlar, bıraktığım İstanbul'daki insanların tıpkısı. Fazla bir değişiklik yok. Belki şöyle bir şey söylenebilir: Anadolu insanı, çok daha kalabalık artık İstanbul'da. Ama ben Anadolu insanını zaten seviyordum Anadolu'da. Onları İstanbul'da görmek de aynı sevginin bir devamı.

MGS: Bıraktığım gibi buldum insanları dediniz. Nasıl bırakmıştınız insanları? İyiler miydi, hoşlar mıydı hepsi? Çünkü siz az çile çekmediniz Türkiye'de. Size acı çektirenler de insanlar değil miydi?

AD: Anımsadığım insanların hepsi iyi. İyi olmayanları zaten unutuyorum çabucak... İstanbul'a gelince, otuz yıl sonra geriye dönüşümden bana imgeler kaldı. Ressam olduğum için her şeyden önce imgeler kaldı. Bazıları sevinçli, bazıları daha az sevinçli, hatta acı diyebilirim."

Abidin, daha sonra İstanbul'da sandalcı küreklerinin değişmiş, sandal sayısının müthiş azalmış, kayıkhanelerin tıkanmış olmasından söz ediyor. Ve şunu söylüyor: "Bence bu, bir deniz uygarlığı olduğumuzu unuttuk demek."

Abidın Boğaziçi'nde İstanbullu dostlarıyla. Zamanı: Yok. Israr ederseniz tek sözcükle yanıtı mümkün: Sonsuzluk.

"Biçimden Öte" Bir de Hayat

Abidin Türkiye turunu bitirdi mi? Antalya, Alanya, Çıralı, Bodrum, Musa Dağı'nın boy boy fotoğrafları. Tavus kuşlarını baştan çıkarmalar. Ve Büyükada'da resim çizmeler: Tiraje'nin evinde. Balkonunda:

"1993 yılında Büyükada'da yaz günü resim yapıyorum.

Allah akıllar versin, sırası mı bu hengâme ortasında, diyeceksiniz.

Sırası değil, biliyorum ama, resim yapmanın sırası ne zaman?

İmgelerle didişmekten başka elden ne gelir?

Değil mi ki biz, ben, hepimiz, ikinci ortaçağa ayak bastık, kanlı büyük değişim yıllarına dalmış bulunuyoruz.

Güneş batadursun Adalar'da, çamlar arasında gezintiye çıkan körler, yavaş adımlarla ağaçtan ağaca gidip geliyorlar, ileriye uzanan elleriyle boşluğu yokluyorlardı.

Karanlığın ve ışığın cinsi önemli.

Çapraşık sorun, işin içinden çıkmak olası elbet, her şeyi silbaştan düşünmek şartıyla.

Bu akşam Heybeli'nin ardına doğru mora çalan küller yağıyor, çaprazlama. Martılar çığlık çığlığa. Artık fırçaları yıkamam lazım. Yoruldum. Bütün gün hep aynı soru: Lütfen söyler misiniz, benden içerû resmin kapısı nerede?"

Hayatta Kardeşim Hayatta

" Yoruldum" dese de, "Artık fırçaları yıkamam lazım" dese de yaptıkları bir ömre bedel resimleriyle Abidin sergisi yıllar boyu sürer. Sürecek. Sürüyor:

1992'de ve 1993'te birçok sergi düzenledi Abidin. Kimi kişisel kimi toplu: Fransa'da. Türkiye'de. İtalya'da.

Karma veya toplu sergilerinden birini anmalıyım: Galeri MD'de Aralık 1992'deki. Neden mi? Çünkü iki kadim dostuyla birlikte de ondan: İşte Abidin Dino, Avni Arbaş, Cihat Burak: Üçü bir yerde.

1992 sonunda o zamana kadar yıllardır yaptığım gibi Abidin'in sergileri üzerine bir makale döktürmek istedim. Onbeş günlük alışılmış görüşmelerimizden birini 30 Aralık 1992'de yaptık:

Yine sohbet. Tartışma. Çay saatinde çay. Biraz gecikince birer bardak viski.

Abidin'le konuştuklarımız kafamda metroda notlar almaya koyuldum. Birkaç gün sonra şu satırlar çıktı ortaya: Artık yazan ben miyim Abidin mi? Bilemiyorum:

Abidin Dino, 1992'nin sonundaki iki sergisi ve bir kitabı ile ne denli verimli olduğunu bir kez daha ispatladı.

Önce 15 Ekim-7 Kasım 1992 tarihleri arasında Fransa'nın üçüncü büyük kenti Lyon'da karma bir sergiyle sanatseverlerin önüne çıktı. Galerie Hermes'teki serginin diğer ressamları, 1920 Selanik doğumlu Pierrakos ve 1926 Cueno doğumlu İtalyan Damiano. Fransa'da daha önce de ortak sergi açmış üç meslektaş ve arkadaş Akdeniz'in ortak kültürünü, rüz-

gârını, kokusunu, deniz ve dalgalarını, havasını ve suyunu alıp getirdiler, Fransa'nın orta yerine.

Abidin, 1991'de önce Fransa'da, sonra Türkiye'de izlenen "Eller" sergisindeki kimi yapıtıyla katıldı şölene.

Abidin'in 1992 sonundaki ikinci sergisi 26 Kasım-30 Aralık arasında Galerie Vieille du Temple'daydı. Sergi Abidin'in son eserlerinden oluşuyordu: Desenler, tablolar ve birkaç heykelden.

"Binlerce, onbinlerce yüzden oluşan tablolar."

Serginin adı: "Yüzler." Yeryüzüne yayılmış kalabalıkların yüzleri. Spotlar altındaki yüzler. Ve karanlıktakilerinkiler. Ellere bakan yüzler. Ya da yüz-eller. Güneşte yüzler. Yürüyüşte kolkola girmiş yüzler. Sıkılı yumrukların, gülümseyen işçilerin, kadın ve erkek, çocuk ve genç emekçilerin umut dolu yüzleri. Pencereden bakan yüzler. Dağ ve göllerden selam gönderen yüzler. Parmaklar. Çokluk simgesi yüzler. Ve bir büyük siyahın değişik tonlarındaki kalabalık arasında kırmızı / kızıl yüz. Bir tek. Evet tek başına bir "yüz:"

Abidin'e soruyorum: Bu kimin yüzü? "Başkaldırının." diyor.

Aynı tabloda veya desende kızıl yüzün simetrisi bomboş yani bembeyaz. "Niye Abidin?"

"Gökyüzündeki siyah boşluklar gibi..."

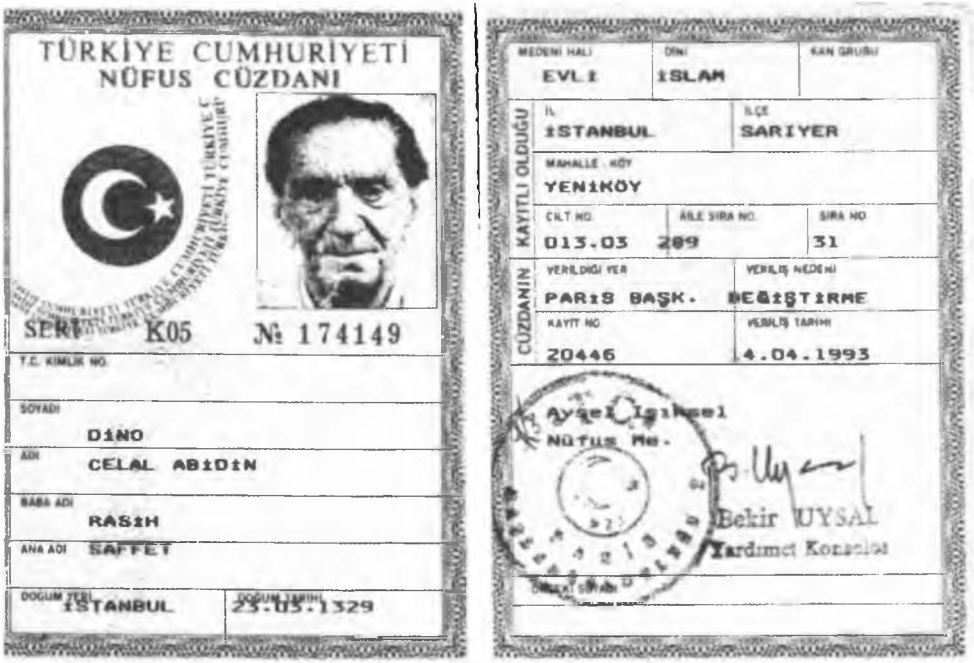
"Peki, ben kalksam, bu dünyadan Nâzım geçti yeri doldurulamadı, desem olmaz mı?"

"Niçin olmasın," diyor Abidin, gülüyor.

Yaşam, başkaldırı, aralıksız mücadele var Abidin'de. Ama virgül yok. Nokta yok.

Birbiriyle konuşan, dertleşen, tartışan, kavgaya tutuşan ve barışan yüzler. Genç, gencecik, gelincik yüzler: Henüz yazılmamış bir tarihin şafak vakitlerinde umut dolu yüzler. Sanki yüzleri gökyüzüne dönük. Tarihi yüzler sonra. Düş kuran yüzler.

"Abidin Londra'da Dünya Kupası/Maçlarını Filme Alırken/Selçuklular Düşlüyor" da Melih Cevdet Anday, aynen şöyle şiirleştiriyor olayı: "Asimetrik İsa Bey camisi/Düşlenir gün gibi yurt uzadıkça/Simetrik bir tarihtir düş/Selçuk futbolu ve Britanya çinisi/Asimetrik bir dünyada/Simet-

Abidin'in nüfus cüzdanı ve pasaportunun ilk iki sayfası (sağda).

rik Abidine ve Abdüş." (*Kolları Bağlı Odysseus*, Adam Yayınları, İstanbul, 1985, s. 64.)

Nereye gidiyor bu dalga dalga kalabalıklar? Bu yürüyüş kolları?

Niye her grup ayrı yöne, niçin birlikte yürünemiyor?

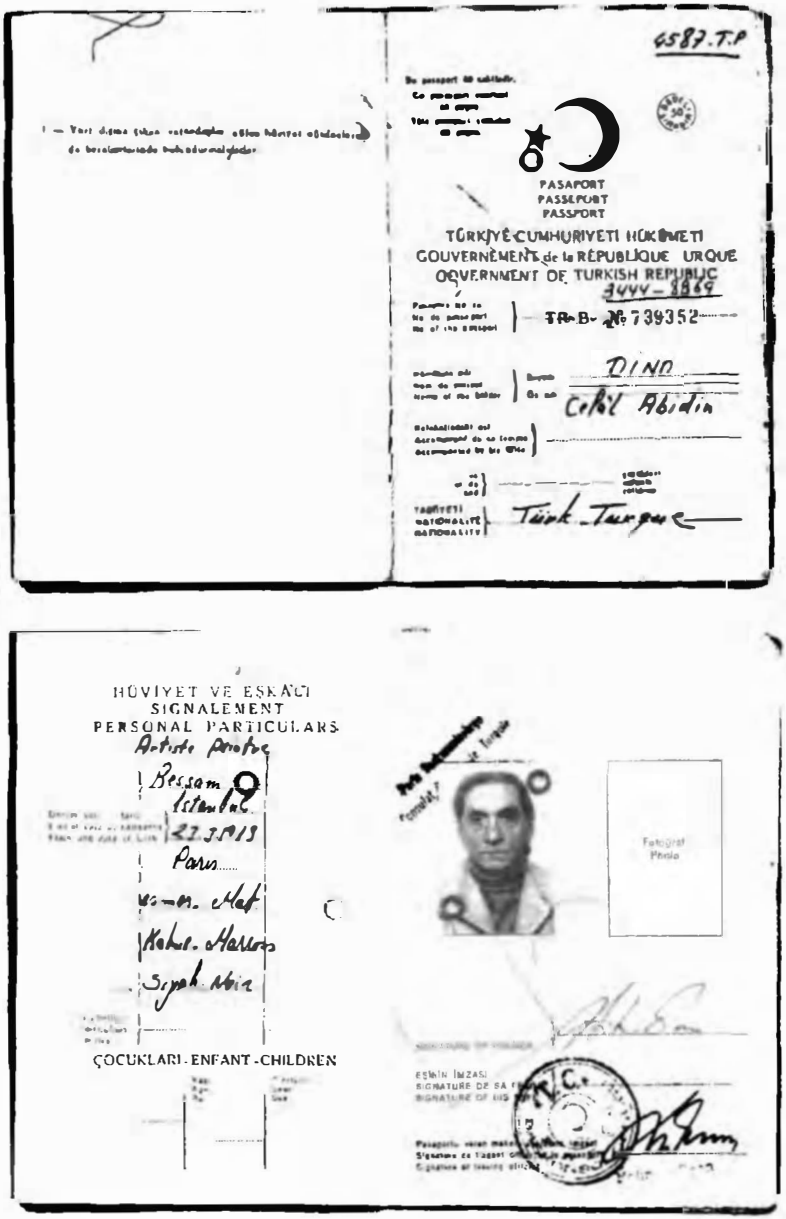
Nereye bu uzun yürüyüş Abidin?

Bu kaynaşma, bu koşturma?

Hareket halindeki bu dünya bizim dünyamız. Yan yana yüzler. Yanan yüzler. Soru işareti yüzler. Soru soran yüzler. Soru dolu yüzler. Bir çizgide bir yüz çizmiş Abidin. Dalga dalga yüzler, kalabalıklar.

Adanalı "Deli Avrat"ın yüzü. Ganime'nin yüzü. Güzin'in Ankara tren garına varışta Arif ve Abidin'i arayan gençlik yüzü.

Tren garlarının kalabalığının, metro istasyonlarının, metro vagonlarının, Mayıs 1968'in kalabalıkları.

PASAPORT
PASSEPORT
PASSPORT

TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMETİ
GOUVERNEMENT de la RÉPUBLIQUE TURQUE
GOVERNMENT OF TURKISH REPUBLIC

6587.T.P

3444 - 3869

TR B- N 739352

DINO

Cebel Abidin

Türk - Turque

HÜVİYET VE EŞKALİ
SIGNALEMENT
PERSONAL PARTICULARS

Artiste peintre

Bessam

Istanbul

27.3.913

Paris

ÇOCUKLARI - ENFANT - CHILDREN

Arif'in uzun saçlı, Nâzım'ın rüzgârda uçuşan yüzü.

Sır dolu yüzler. Yüzlerin dünyası. Dünya yüzleri. "Bütünleşme" militanı Çinli filozof Şeng Çeng'in yüzü.

"Dünyanın en iyimser kötümseriyim" diye kendini tanımlayan Abidin'in yıl sonu hediyesi, ünlü yazarımız Yaşar Kemal'le, 1992 yazında, İstanbul'da gerçekleştirdiği konuşma/söyleşi/diyalogu içeren yapıt. Yani *Visages Pile ou Face* (Yüzler Yazı Tura). Kitap, Abidin'in "Yüzler"inden seçilmiş desenlerle donatılmış. Yayınevi yine Fata Morgana.

Kitapta Abidin ve Yaşar Kemal 1940'ların Adana günlerini ve o günlerden bu günlere tanıdıkları yüzleri, kokuları, renkleri anlatıyorlar. "Yeşilin üç bin türü," Çukurova'nın bin bir sarısı, bitmez tükenmez maviler. Daha neler neler. Gogol'ün, Nâzım'ın ve Arif Dino'nun çizdikleri.

Abidin'in resimleri 1993'te Galeri Nev'de İstanbul ve Ankara'da sergilendiler: 1993 "yüzler" yılı oldu.

ABİDİN SERGİSİ SÜRÜYOR

Kuşlar ölme sıralarının geldiğini duyumsadıklarında saklanırlar.

Abidin de öyleydi.

Ama yine de Güzin telefon edip daha önce haber vermişti: 18 Ekim 1993'te ben evde yokken telefon etmiş, çocuklara not bırakmıştı: Aynen şöyle:

"*Abidin va être hospitalisé bientôt. Rappeler vendredi:*" Abidin yakında hastaneye kaldırılacak. Cuma günü telefon etmeli.

Ancak ne olursa olsun, bu hastaneye yatma işinin de daha öncekiler gibi birkaç günlük bir "ara" olduğunu düşünüyordum. Abidin'in iyileşmesini ve iyileştikten sonra yine eski ve sevimli günlerimizi bulacağımızı da. Yani deneyimsizliğime verin lütfen, hastalığının onulmaz bir boyut kazandığını tahmin etmiyordum. Ve dolasıyla bizi bir gün böyle yalnız bırakıp gideceğini aklımın ucundan bile geçirmiyordum.

Bana belki inanmayacaksınız ama Güzin de aynı kanıdaydı. O kadar ki Abidin'in yakında hastaneden taburcu edileceğini umarak ve üst kata çıkıp inerken yorulmasın diye yeni bir somya ve döşek alıp, alt katta, hemen girişte soldaki duvarın dibine, yeni bir yatak kurmuştu Abidin için.

Sonra acı haber tez ulaştı.

Güzin, sanki, "Abidin Flore'a bir bardak bir şey içmeye gitti," der gibi anlattı: "Dün gece, saat ikide kaybettik Abidin'i."

Son yılın bütün tatsızlıklarını bir anda unuttum. Ağladım. Evet bunu söylemenin bir ayıbı yok: Erkekler de ağlar.

Aramızdan ayrılınca konuşulanların konuşulmadığını duyumsadım:

Niye konuşmadık diye hayıflandım. O kadar anlattıklarından sonra anlatılmayanları düşündüm. Niçin bunları da konuş(a)madık?

Çünkü Abidin öyle bir "Ölmezotu" izlenimi bırakıyordu ki, bir gün mutlaka bunları da konuşuruz diyorduk. Kendisi de her seferinde bir dahaki sefere demiyor muydu?

Evet Abidin bir dahaki sefere... Cazı konuşacağız.

Futbolu ve geçmiş yılların koşturmalarını...

Paris'te her zaman iyi yaşadı denemez Abidin için.

Güzin bakın neler söylüyor: "Paris'e sevinerek gitmedik. Ağlayarak gittik desem yeridir. Türkiye'de kalsaydık daha yararlı olacaktık: Hem ben, hem Abidin. Ama kalsaydık, ölecektik.

Paris'e vardık ama Paris'te ayakta durmak zordu. Çok zordu: Önce parasızlık. Sonra peşpeşe gelen hastalıklar. Kırk yılın yarısından çoğunu zor koşullarda geçirdik. Çok zor koşullarda. Tanıdıkları, dostları ve arkadaşları sayesinde o alımlı, o güzel evlerde kalabildik. Onların yardımıyla tatile gidebildik. Paris'te yaşamak ve işimiz zordu.

Öte yandan hastalıklar peşimizi bırakmadı hiçbir zaman. Abidin'in hastalıklarını saymakla bitiremem. Peki nasıl kurtardık kendimizi? Şöyle: Hayatımızı *'dramatisé'* ederek değil, *'dédramatisé'* ederek yaşayabildik. Yoksa yaşayamazdık."

Abidin, seksen yıl yaşadı. Fena değil. Ama daha çok yaşamasını ne kadar çok isterdim. Abidin Paris'teydi ama daha çok da dünyalıydı. Ve bu nedenle olmalı çok dolaştı. Ama görmek istediği daha ne kadar çok kent, kasaba ve köy vardı.

Çok hoş, çok sevimli insanlar tanıdı. Ama daha tanımak, görmek koklamak istediği ne kadar çok insan vardı: Kadın, erkek ve çocuk.

Abidin Dino arkadaşımdı. Düzenli olarak her on beş günde, bazen daha sık görüştüğüm bir yoldaşımdı. Evet Abidin komünistti ve komünist olarak kalmasını bildi. TKP'li oldu. Ama saatinin geldiğini farkedince yolunu ayırdı.

Abidin'i, TKP'yi ve en üst yöneticilerini çok iyi tanıyan Vartan İhmalyan'a kulak kabartalım:

"Rahmetli Nâzım her zaman derdi: 'En büyük düşmanım Marat'tır, en iyi dostum da Abidin'dir.'"

Ama ideallerinden asla ayrılmadı. Büyük İnsanlığın kurtuluşu için mücadelesini sürdürdü.

Türkiye'de çok tanınıyor. Ama dünyada ünlü müydü?

Güzin'e sözü bırakıyorum:

"Abidin uluslararası bir şöhret değil. Evet Fransa'da tanınıyor, sevi-

liyor ama o kadar. Türkiye'de daha büyük şöhreti var. Bakın uluslararası şöhret deyince benim aklıma Nesuhi ve Ahmet Ertegün gibi insanlar geliyor. Veya Gökşin Sipahioğlu.

Ve bu nedenle, ben eşi olarak Abidin'e uluslararası şöhret diyemem."

Abidin çok yönlü bir sanatçıdır.

Albert Bitran bakın, Temmuz 2003'te Abidin'e "gönderdiği mektubunda" neler yazıyor:

"Sevgili Abidin,

Artık neredesin bilmiyorsun. Ben de bilmiyorum neredesin sen şimdi. Rasgele yazıyorum sana. İyi de kime yazacağım?

Film yönetmeni Abidin'e mi?

Çeşitli sanat eğilim ve gruplarına hayat katan Abidin'e mi?

Ressam Abidin'e mi?

Yoksa yazar Abidin'e mi?

Nikâh şahidime mi yoksa?

Sürgündeki siyasetçiye mi?

Yoksa dünya sanatçılarının dostuna mı?

Paris'teki Türk kültür elçisi Abidin'e mi?

Liste uzar gider...

Ama zeki, cömert, basiretli adamı unutmamalıyım asla...

Tamam ben de zarfın üstüne

Sayın Abidin Dino

BÜYÜK İNSAN

diye yazacağım."

İnatçıydı Abidin. Güzelim inatçıydı. Çocuksuydu. Ve hep günümüzde bir genç:

Son bir yılda, 1992 yılında, ilgilendiği konuları sıralıyorum: Abdülhamid'in sarrafı Zarifi "Paşa," Abdülhamid'in "hafiye başısı" Fehim "Paşa" ve İngiliz metresi (bunların fotoları bile var mıymış?), Asiante, (Antonio, asıl adı Antonio Rapisarda. Doğumu: 1900. İtalyan romancısı ve piyes yazarı. *Mercure de France'ta* Hale Asaf üzerine bir yazısı olmalı), *Mercure de France*'in 1721 sayıları, *Gazette de France'in* 1721 sayıları, Dük Saint-Simon'un anıları, İstanbul'daki Fransa Büyükelçisi üzerine tarihi anılar...

Daha bir dizi tarihi-siyasi konular...

Nerden mi biliyorum bunları? Abidin'in belli bir zaman sonra muhtemelen "Nasıl olsa bunları bitirmeye vaktim olmayacak, en iyisi bunları Şehmus'a vermeli o nasıl olsa şu veya bu biçimde bu konuları, bu işleri sonuçlandırır" diyerek dosyaları bana verdiği için. Ama bana bunları verdiğinde birlikte çalışırız kaydıyla almıştım. Nereden bilebilirdim ki "Ölmezotumuz" benimle de vedalaşıyor.

Çok çalışkandı. Hızlı ve verimli bir biçimde çalışmaya bayılırdı. O nedenle çalışkan gençleri ellerinden tutup yardımcı olmayı zevkle üstlenirdi. 1950'lerin Parislerinde kendi ellerinden tutan Lurçat ve diğerlerini anımsıyordu mutlaka...

Bizi bırakıp giden, önce komünist bir militandır. Bundan hiç kuşkum yok.

Nâzım Hikmet'in yoldaşıdır. Abidin, hiçbir zaman TKP'nin Marat'ını, Bilen'ini sevmedi. Gerçek bir komünist olarak yaşadı.

"Küçük burjuva, yüzeysel Marksist bilgileriyle ahkâm kesenlerden" hiç ama hiç hoşlanmadı. Sosyal sınıflarını değiştirmek isteyenlerden de.

"Haris, marjinal, maceracı yönetici" tiplerine gelince, onlardan köşe bucak kaçtı.

O, önce Arif Dino'nun kardeşiydi. Hani "kravatsız gezmesi bile 1930'lar Türkiye'sinde kuşku verici" olan Arif'in. Büyük Japon şairi Kikaku'nun hai-kaileri türü iki-üç satırlık şiirler yazan, ressam, bitirim, döneminin hippisi (deyim Abidin'indir) Arif'in. Arif'in kaleminden Nâzım, Asaf Hâlet Çelebi ve Abidin Dino izlenmeli. Arif çünkü çok güzel çizerdi: Küçük ve kalıcı cinsinden. 1930'lu ve 40'lı yıllar, "Küllük" yıllarıdır. Küllük düşmeden önceki yıllar yani, Dino kardeşler yanında, İstanbul'un delikanlı, aydın, yazar, sanatçılarının toplandığı mekânlardan en tanınanı; Hüsamettin Bozoklar, Lütfi Erişçiler, Fikret Âdiller, Hasan İzzettin Dinamolar, A. Kadirler, Rıfat Ilgazlar... 'Küllük'te radyo dinlenir, söyleşilir. Abidin Dino, özenip ve herkesi toplayıp, sanat üzerine bir konferans bile verir...

1940'larda, *Yeni Edebiyat* dergisinde, Abidin'le Reşat Fuat arasında realizm tartışması yapılır...

Sonra gelir sürgün yılları. Sıkıyönetim, aydınların baş belasıdır; Arif, Develi'ye; Abidin, Mecitözü'ne sürgüne gönderilir.

Sonra, Adana'da bir araya gelirler. Ama sürgün sürgündür, kendi ülkesinde.

1943'te, Güzin Dikel, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin genç öğretim üyesi, Adana'daki "aileyi" tamamlar. Abidin'le evlenir Güzin.

Arif, Adana'da şiir yazmayı sürdürür:

"Cebeli Nur'u görmeyen/Kimya gibi bir otu ile/Şahmeranı dirilten/Lokman Hekimi bilmez/Ceyhan suların yaman/Ceyhan suların acı."

Tarihi yüzler düş kuran yüzlerdir.

Abidin, İmralı'da kedilerin yampiri yürüdüklerini görünce, Esat Adil açıklama getirir, "Çok balık yemekten," der.

"Nâzım, bırakıldıktan dört gün sonra" altyazılı fotoda, Nâzım'ın kucağındaki kedi, Güzin ve Abidin'in Tekir'inden başkası değildir. Tekir kedi hikâyemizin asıl kahramanlarından biridir.

Fahri Petek'e kalırsa "Abidin kapalı kutuydu. Öyle herkese her şeyi anlatmazdı. Her açıdan Fransızların deyişiyle *'artiste complet'* ydi. Nâzım'la kıyasladığım zaman Nâzım daha saf, inanmış bir adam. Abidin daha entellektüel adam bence. Abidin'in de inanmış bir adam olduğundan eminim. Hakkında bir yığın uyduruk şeyler çıkardılar ama ben onlara zerre kadar inanmadım, değer vermedim. Abidin benim için her zaman çok kıymetli bir insandı."

Abidin'i çok eskilerden beri tanıyan Pertev Naili Boratav için, Abidin, "hem ressam, hem yazardı. Şiirleri vardır ve çok güzeldir. Aslında her alanda yazabilirdi."

Boratav'a hak vermemek elde değil. İşte Abidin'in *Sinan* kitabından bir alıntı: Kimden mi: Şeyh Bedreddin'den. Ama bunu ya Abidin yazmışsa?

İznik Gölü'nde akşam oldu.
Dağbaşlarının kalın sesli sipahileri
güneşin boynunu vurup
kanını göle akıttılar.

Abidin şairi "şair büyücüdür" diye tanımlar. Ama buradaki "büyücüyü" büyülüdür biçiminde okumamızı hiç kimse engelleyemez.

Abidin bir yazardır. Kitapları, roman mı desem, anlatı mı desem, aslında birçok romanı içeren birer "alamet"tir. *Le Pera Palace'ı* bir okuyalım hele. *Eller* kitabından mı başlasam? *Acıyı Çizmek* ne güne duruyor? Hastane resimleri ve onların öyküsünü anlattığı "Sunu Gibi" başlıklı bir içim su nasıl okunmaz?

Abidin'in piyes yazdığını biliyor muydunuz? Örneğin *Verese* ve *Kel.* Senaryoları. Yılmaz Güney yaşasaydı, bu iki ünlü sanatçımız belki bir gün birlikte ne çok şey yaratacaklardı.

Abidin bir sinema ustasıdır: 1966'da *Goal!* (Türkçesi daha güzel diyesim geliyor: İşte: *Altın Goller*) isimli uzun filmi, Dünya Kupası'na ve futbola, sanatçının bakışıdır. Futbol ve şiddet. Abidin için statlar "yüzyılımızın arenalarıdır." Holiganların gelişini öngörmüştür Abidin. Londra'daki Dünya Kupası'nı birden çok (16 mıydı? 20 mi?) kamera ile filmleştirmek onun fikridir. Ağır çekimle, tekme yiyen oyuncunun ıstırabını, tekme atanın "hainliğini" Abidin gösterdi. Ağır çekimin futbola mal edilmesinin öncüsüdür. 1967'de Ankara'da Gölbaşı Sineması'nda *Goal!*'ı seyreden futbolseverler anımsıyorlar. Abidin için futbol bir tür baledir.

Abidin ressamdır; kahve falından, vapur penceresinden bize ve dünyaya bakar ve çizer: "Bu dünya"yı. "Uzay"ı. "Çiçekleri..."

Şakir Eczacıbaşı yazıyor:

"Bir Rönesans adamıydı Abidin Dino... Yaratıcılığını, düş gücünü, özgünlüğünü sanatın her alanında gösterdi: Resim, heykel, seramik, sinema, deneme, eleştiri, öykü, anı... Ama benim, belki de onu yakından tanıyan herkesin aradığı, özlediği (ve özleyeceği. Bunu ben ekliyorum. MŞG) yanı, onun dostluğu, sevecenliği, sohbet dünyası... Bizden ayrıldığından beri "yüzü," "elleri" aklımdan hiç çıkmıyor. Abidin için neler söylenebilir, neler... Burada, Bernard Shaw'un, William Morris öldüğünde söylediklerini Abidin için yinelemekle yetinmek istiyorum. 'Onun gibilerini ancak kendi ölümüyle yitirir insan, o öldüğünde değil...'"

Abidin bir düşünürdür desem biraz kalıplaşmış bir sözcük kullanmış olacağımı biliyorum: Ama ne demeli o zaman? Düşünmeyi seven, zamanının bir bölümünü düşünerek geçiren bir sanatçı mı demeli? Abidin'in düşünce ile felsefe ile gizli bir ilişkisi vardı: *Kısa Hayat Öyküm* isimli anılarında çocukluk zamanı için ve çocukların ana-baba ve kardeşleriyle ilişkileri üzerine yazdıklarıyla, *Ölüm mü? Ne Buluş!*'un tamamı ve hele ölüme ilişkin satırları felsefe değilse felsefe nedir?

Abidin düşünce konusunda ne diyor biliyor musunuz?

"Düşünce insanın elinden gelir. Nasıl olabilir yani düşüncenin elden gelmesi? Şöyle olabilir; örneğin çocuğun ilk duyguları, anasıyla olan ilişkisi; annesi uzaklaşırken küçülür fakat çocuk bilir ki, annesini tekrar yokladığında, annesi küçülmüş değildir. Yani dünyayı algılama konusunda ellerin verdiği, daha belirgin belki. Bazı düşünce ve duygular var, sadece ellerden geçer."

Abidin, dünyayı yalnız gözleriyle değil, elleriyle de görür. Ve bize gösterir.

Su üstünde suluboya yapar.

Nâzım Hikmeti dinler:

"On dokuz yaşım Beyazıt Meydanı'ndan geçiyor çıkıyor/Kızıl Meydan'a Konkord'a iniyor Abidin'e/rastlıyorum da meydanlardan konuşuyoruz/... Abidin uçsuz bucaksızın renklerini döktürüyor/ben renkleri yemiş gibi yerim..."

Abidin resimleriyle hepimizi eğitti:

Abidin'e "Çok duygulandım. Bana müsaade. Gidip Seine kıyısında biraz dolaşayım," diyorum. Bırakmıyor...

Yılmaz Güney, küçük büyük herkese "abi" demeyi severdi. Zaman zaman dalgasını da geçerek; Allahsız Adanalı! Ti'ye aldıklarını saymakla bitiremeyiz... Abidin kendisine "sayın" denmesine hayıflanırdı. Yoldaş-arkadaşlığımızın ilk günlerinde, "sayın" dediğimde; "Bana sayın demesen daha çok sevineceğim. Ama peki, sayın olalım kırk yılda bir," demiş; ben üsteleyince, çıkışmıştı: "Hı... Yine sayın yaptın beni. Abidin diye hitap et!"

"Dünyanın en optimist pesimistiyim," diye kendini tanımlayan Abidin, heykeltıraştı/yontucuydu aynı zamanda: Minik/minicik heykellerini İstanbul ve Paris'te sergiledi.

Abidin bilgileri, sanatı, yaşanılanları "taşıyan," bir dönemden öbürüne "götüren" ve nihayet kuşaklar arasında "köprü" kuran bir bilgedir: Hepsini sayamayacağım ama bir fikir vermesi için birkaçını anmak lazım: Nâzım, Fikret Muallâ, Babel, Meyerhold, Yutkeviç, Tzara, Gertrude Stein, Picasso, Jean Cocteau ve daha birçok sanatçıdan aldıklarını yılları, çağları sanat akımlarını leblebi yer gibi yiyerek atlamış yeni kuşaklara, diyelim Yaşar Kemallere, Selçuk Demirellere kadar aktarmıştır. Mutlaka burada isimleri geçenlerin başka başka ve kendilerine özgü değişik kaynakları var(dı). Ama burada isimleri geçenlerin ve geçmeyenlerin her birine ayrı ayrı veya birlikte Abidin'den de mutlaka bir şeyler kalmıştır. Mutlaka bir şey-ler. Evet. Abidin hepimizin öğretmenidir. Öğretmenlerimizden biri. Ama mutlaka en beğenileni. En dost. En can arkadaş.

Kendi payıma bana yazım konusunda öğrettiklerini asla unutamam. Sanki hiç ders verir gibi değil. Nasıl olduğunu bilmeden. On yıllık arkadaşlık iz bırakmaz mı?

Abidin "dünyası" içinde yolculuk yapanlardan Mehmet Basutçu, bir yerde aynen şunu yazıyor:

"Abidin ders vermeyi sevmeyen bir insandı. Ancak, kendisine dikkatle kulak verenler için alınacak çok ders vardı."

Evet aynen bu.

Abidin'in "gençlere" tavsiyeleri yok muydu? Vardı elbette. İşte aklımda kalanlardan bir demet: Belki bir gün veya başka bir gün hepimizin işine yarayabilir:

Sabırlı olmak.

İnatçı olmak. Doğru bildiğin yolda yürümek, eğilmeden, bükülmeden.

Çalışmak. Çalışmak. Yine çalışmak. Yılmadan. Aç kalarak gerekirse. Behçet Safa bana kalırsa iyi bir abidinik "resim fedasi"dir. Ama ille ressam olmak şart değil Abidin'in söylediğini tatbik etmek için. Başka alanlarda da benzerini yapmak mümkün.

Nazik olmak. Bilhassa kadınlarla. Hele yaşlı kadınlarla. Güzin anlatıyor: "Kardeşim, adamda hem şeytan tüyü var hem de ne lakırdılar bulurdu. Şaşardınız. İnanamazdınız. Bakarsınız bir yemekte, bir toplantıda, bir sergi açılışında, bir köşede yaşlı bir bayanla oturmuş, tadına doyum olmaz bir sohbet bağlamış. Çekici, rahat ettirici bir tarafı vardı Abidin'in.

Kızması çok enderdir. İki-üç kişi vardır hani 'defterinden sildiği' denebilecek. Kin tutmazdı asla. Bu açıdan çok rahattı.

Maddi sıkıntıyı umursamazdı. Ve hep böyle durumlarda 'Nasıl olsa bir çaresini buluruz' demesini bilirdi ve sizi de rahatlatırdı.

Fransa'ya ve Fransızlara karşı minnettardı. Çünkü Fransa'da çok iyi karşılandık. Fransa'da yabancılık hissetmedik. İlk yıllarımız ve zaman zaman daha sonra da epey zorluk çeksek bile. Son yıllarda yabancılara karşı dışlamayı ve hatta ırkçılığı duyumsuyorduk, ama bu son yıllarda ortaya çıktı. Bizim ilk geldiğimiz zamanlarda böyle şeyler yoktu.

Ve şunu da eklemek isterim: Fransa'da başından sonuna kadar ekmek paramızı çıkarmak için çalıştık. Hep çalıştık."

İşte böyle: Bizim bildiğimiz Abidin, Güzin'in sevgilisiydi. İyi, çok iyi bir eşti:

Acıyı Çizmek'ten bir alıntı yapıyorum:

"Ne iğne, ne hap, ilaçların ilacı sensin.

Sanırım en önemlisi, içime damla damla sinen sevgili gözlerin. İyileşeceksem beni onlar iyileştirecek."

"Sevgilim" diye başlayan, 3 Şubat 1967 tarihli mektubundan.

Abidin'in Güzin'e aşkı bu satırlardadır.

Bir alıntı daha o zaman:

"Karar;

Çare yok, gidilecek. Celal Abidin Dino, 1913 İstanbul doğumlu vb. Montpellier'de Saint-Charles Hastanesi'nde Profesör Truc (Evet Turc değil, Truc!) (Truc'un anlamı için lütfen sözlüğe bir göz atınız. MŞG) ekibine havale edilecek. Böbrek alındıktan sonra M. Dino, Cannes-Vallauris sanatoryumuna yatırılacak. Nokta."

Bu, 1967'de yaşanandır. Ve ertesi gün;

"Pazar

"Yol hazırlıkları.

"13, Quai St. Michel'in beşinci katında (Abidinlerin 1956'dan sonra oturdukları çatı katı. MŞG) tavan arasındayız. Pencerede Paris damları. Çöken akşamın turuncu sıkıntısı.

– Kuzum ne ağlıyorsun Güzin? Daha ölmedim.

– Ölsen ağlar mıyım hiç? Gülmekten kırılıyoruz."

Yıllar çok uzun yıllar sonra ülkeye dönmek: Yeniköy'de çocukluk ve ilk gençlik yıllarının ayak izlerini aramak. Babıâli'ye gitmek. Kemal Ahmet'le peynir ekmek yemek. Bir esrarkeş tekkesinde Neyzen Tevfik'le söze oturmak. İstanbul'un bütün "kat"larına girip çıkmak. Bütün mekânlarında yaşamak...

"Nerde olursam olayım İstanbul'dan kopmadım. Ama gerçek bir İstanbullu muyum? Ya da yalnız İstanbullu muyum, bilemiyorum. Geçen gün, yurda döndüğümde İstanbul'a vardığımı öğrenmişler, Adana'dan telefon ettiler. Adana'da bir parka yakında heykelinizi dikeceğiz, açılışına sizi de bekliyoruz, dediler. Adanalılar beni hemşerileri olarak görüyor. Paris'te Parisli olarak görüyorlar. Uzağında geçen bunca yıl sonra, dil ve damak açısından... beni İstanbullu olarak görüyorsan(ız), demek aynı zamanda İstanbulluyum."

Antikacılık bile Abidin'in "ilgi alanı içindedir."

Melih Cevdet Anday anlatıyor: " Yıllar önce beni Kapalıçarşı'ya, Eski Bedesten'e götürürdü, bütün gün antikacı dükkânlarının birinden ötekine sürünür dururduk. Hoşuna giden bir parça buldu mu, eline alır, evirir çevirir, sonra fiyatını sorar, aldığı yanıt üzerine de, 'Az istiyorsun' deyiverirdi, 'bu parça daha fazla eder.' Sonra da almazdı.

"Dünyayı konuşmak bir şehvetti, çizmek yazmak da bir şehvetti."

Abidin Dino, meslektaşı, arkadaşı ve deli dolu tatlı başbelası Fikret Muallâ için kaleme aldığı derya deniz kitabında aynen böyle diyor.

"İz bırakmak. Bundan başka ne ki resim yapma dürtüsü? Her şey ellerle başladı, ellerle bitecek."

Abidin "Bir İstanbul düşünün ressamı" olarak geçti tarih kitaplarına.

Abidin, eşi menendi olmayan
bir yaratıcı yarattın
hem çağına bağımlı
hem efsaneleri arşınlıyor
hem en olmadık suların kuyucusu
hem de cevherin hattatı.

Andre Velter böyle der.

Abidin "otoportre" demez. Özportre der. Ve ekler:

"Bakmakla görmek, apayrı şeyler, insanoğlu dünyaya bakar durur, ama onu kırk yılda bir 'görür,' o da göreceği tutarsa. Görmek, gerçekten görmek, anlamaktır. Anlamaksa seyrek ulaşılan ışıklı bir nokta."

"Tüm sanat abartma değil mi?" İnanmıyor musunuz? O zaman alın işte açıklamasını:

"Siyah Kalem'in, Greco'nun, Michel Ange'ın, Goya'nın, Picasso'nun biçimleri tüm abartma değil de ne? Rabelais'den Evliya Çelebi'ye, Hugo'dan Nâzım Hikmet'e edebiyat abartma ustaları ile dolu. Yaşar Kemal'in romanları, o çılgın doğa neyin nesi? Gerçek uğruna abartma, abartmada gerçek var... Fırtına, zelzele, savaş, kara sevdâ abartma... Destanlar abartma, ağıtlar abartma, resim abartma! Abartmanın kendine özgü dilleri ve araçları var.

Ne demiş Van Gogh, kardeşi Théo'ya: "İnsanoğlunun korkunç hırslarını kırmızı ve yeşille ifade etmeye çalıştım. Kırmızı, mor, sarı, mavi, yeşil, beyaz, kahverengi abartmaları seyredin şaşkınlıkla ve anlayın biçim ve renklerimi, neler söylemek istediğimi..."

Abidin Dino, 20. yüzyılın başından sonuna kadar ressam, aynı zamanda yazar, şair, sinema emekçisi, dekoratör, yönetmen, senaryo yazarı, öykücü, piyes yazarı, seramik ustası, heykeltraş, çevirmen (Nâzım Hikmet'ten çevirilerini anımsatamak yeter), minyatür ustası (bin bir deseni, "küçümenleri," "küçük boy," "küçük boyut" resimleri, su üstünde sulubo yaları), gökyüzünün yeryüzündeki temsilcisi, kalabalıkların izleyicisi, İstanbul vurgunu, Boğaziçi mecnunu ve gazeteci kardeşim:

Daha çocuk yaştaki Abidin'in ilk "scoop"u nedir diye sorarsanız hemen yanıtlayabilirim: Pera Palas'a inmiş ve sular kesik olduğu için banyosunu alamamış ve daha beteri telefon da işlemediği için don gömlek koridora çıkmış bir sorumlu arayan Edouard Herriot'nun derdine çare bulduktan sonra onunla iyi bir söyleşi yapması. Daha ne olsun? Söyleşisinin yanında bir desen patlattı mı? Nizam bu işe bayılır ve "Bravo Çocuk" der. Ve sonra ekler: "Beş papel! "Abidin artık kasaya kadar gider ve günlüğünü alır.

O zaman hemen Sultanahmet taraflarına çıkmalı Fikret Muallâ ile Arif'i bulmalı. Hemen!

Abidin el attığı her konuda yenileştirmecidir: İşte buyrun karikatürcüdür pardon pardon harikatürcüdür ve hemen karikatür yerine bir sözcük üretir ve önerir: "Çizeleştirici." Ah! Abidin ah!

Sanatçı, kendi dünyasında ve kendi insanlarının arasında yalnızdır, binlercesiyle çevrili olsa bile. Hem başkalarının göremediklerini görür ve mutlaka bizden daha çok önemser. Hem de kendisini çevreleyen kalabalıklara karşı daha duygusaldır. Sanatçı bizden daha hassastır. Büyük ihtimalle sanatçıyı sanatçı yapan da budur. Başka şey değil.

Abidin bize çok şey bıraktı. Bir de bırakamadıkları var: Kendisine ayrılan zaman cetveli içinde yazamadıkları, çizemedikleri. Fata Morgana Yayınevi'nin sahibi ve editörü Abidin'in kadim dostu Bruno Roy bakın ne güzel anlatıyor bu meseleyi:

"Benim en büyük üzüntüm, onu dinlediğim akşamlar, beni büyüleyen masalsı sözlerinin onda birini yazmamış olmasıdır: Otuzlu yıllarda İstanbul'da esrarkeş tekkelerinde geçen geceler, Bursa'da kış sabahları, Anadolu yaylası, Sinan üzerine düşünceler ve Osmanlı mimarisi, Babel, Nâzım Hikmet, Aragon, Ayzenştayn, ama bir de tanınmamış kimseler, onun tarafından canlandırılınca efsaneleşiyordu. Ne kitap olurdu!"

Kim Abidin'den daha çok sevdirmiştir resmi, heykeli, sinemayı, sanatı?

Abidin Dino, çağının adamı olarak çağının içindeydi, ama maalesef çağdışı zihinler, çağdışı kafalar, taşkafalar, mankafalar, onu ülkesinin dışına çıkmak zorunda bıraktılar. Hata nerede?

"Demokrat" olmak kolay değil: Mankafalar, taşkafalar cumhuriyetlerinde. Demokrat olmak bir yaşama, bir düşünme, bir davranma biçimidir. Tarzıdır: Uygar olmak. Medeni olmak anlamında. Ahlak ve yine ahlak sahibi olmak: Yaşamın ve yaratmanın kurallarına uymak açısından.

Dinlemesini bilmek. Enderun mekteplerinde dirsek çürütmeye gerek kalmadan. Doğruyu arar demokrat olan. Doğru olanı bulmaya çalışır. Abidinik mekteplerde bu okutulur. Ve sadece iyi öğrenciler geçebilirler bu okullardan.

Evet ülkesini, ülkesinin kadın, erkek ve çocuklarını çok seven Abidin Dino, Paris'te elli bir yıl yaşadıktan sonra ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak ve kalarak aramızdan ayrıldı. Bilmem anlatabiliyor muyum?

Abidin gitti. Ama 10, Rue de L'Eure adresindeki binaya girdiğinizde solda hemen bir ayna vardır: İyi bakın o aynaya Abidin ordadır. Bir görüntü değil bu. Abidin gider ayak oraya bakmış ve suretini çıkarmıştır çünkü:

"Ben susunca imgeler seslenir. Ben susunca suretim gülümser. Ben susunca sizler konuşursunuz. Hakikat sizlersiniz, başkaları değil çünkü." Düşlerin renkleri çünkü bizim de renklerimizdir. Bilinenle bilinmeyenin sınırında dolaşmak. Dolaş-bak!

Evet Abidin Dino sergisi sürüyor. Sürecek:

Abidin'le randevum var: Metrodan Hotel de ville İstasyonunda iniyorum. Elimdeki davetiyede Abidine yazıyor; Abidin böyledir işte:

Fransızca okunuşunda sondaki N'nin hakkı yenmesin diye bir E eklemeyi adet edindi, öteden beri.

Sergi Galerie Vieille Du Temple'da. "Yüzler" sergileniyor.

Ağustos 1993'te Abidin'in yazdığıdır:

"İki yıldan beri suratlar dizisi sürmekte. Kalabalık çizgiler, ne idüğü belirsiz biçimler, renkler, kederli ya da sevinçli, somurtkan ya da güleç, karamsar ya da alabildiğine iyimser yüzler. Varla yok arası bir gezinti. İtişe kakışa resimlerime giriyorlar, zorla."

1993 yazında, Büyükada'da "yaz günü resim" yaptı. Ve "Biçimden Öte" adıyla Galeri Nev'de meraklılarına sundu:

Yine yüzler var:

İstanbul kalabalığında. Bir Mayıs İşçi Bayramı'nda halay çeken, Mayıs 1968'de protestocu kararlı topluluklar. Anlamlı ve bilinçli yüzler:

"Özgürlüğe kavuşmuş, başına buyruk"

Hat olmuş/ halvet olmuş/ kendinden geçmiş / kapılara dayanmış / kızıllara bürünmüş / güzelim yüzler.

Koşun kıyamet çocukları /Abidin'i ve yapıtlarını sahiplenmenin zamanıdır.

Abidin'le her zamanki / zaman zaman içinde / gibi çıkıyoruz.

Galeri'den: Doğru Cafe Atmosphère'e. Jacques Brel şarkılarıyla karşılıyor: "Beni terketme / Bitmez tükenmez volkan." Bu türkü Güzin içindir. Abidin namına.

Karşımdaki aynada, Abidin, seni izliyorum: İnce ellerin Güzin'in omuzlarında / Güzin'de sevgiyle yüklü gözlerin.

Duvarlar / Dualar afişlerle kaplı: Birinde "*Doors of Ireland*," diğerinde "*Charlie 'Bird' Parker*."

"İşte caz yakaladı yine bizi!" diyorsun. "Eller yukarı!"

Kapı girişinin sağında, uyuklayan SDF (evsiz-barksız/ yersiz-yurtsuz) bizden biri: Isınıyor. Ve belli ki dün geceden kalmış.

Yanı başımızdaki masada, akşam yemeğini bitirdikten sonra keyifle kahvesini içen Cüce: Hem sanki Toulouse-Lautrec / Hem sanki Fellini'nin bir filminden / çekiminden koşturmuş, Abidin'e "*il maestro*"nun selamını getirmiş. Abidin gider ayak Usta'ya saygıda kusur etmedi.

Birer kadeh bir şeyler içtikten sonra çıkıyoruz: İki olasılık var: Ya Restaurant-Bar Les Philosophes'a gidilecek. Ya da Rue des Rosiers'deki (Türkçesi: Gül fidanları sokağı: Bakın bu da çok hoş) eşi bulunmaz Yahudi lokantalarından en İstanbulumsu olanında "*falafels*" yenecek.

Ve bir an / veya başka bir an / Abidin hepimize soracak:

"Lütfen söyler misiniz, benden içerü resmin kapısı nerede?"

"İkiletmezdi. Kapıyı çalar çalmaz açardı Abidin. Daha açmadan 'geldim, geldim!' sesleri arasında. Beklendiğinizi anlatmak için. Girerken, ilk kez gördükleri de dahil, herkesi kırk yıllık arkadaşı gibi karşılardı. Hemen eşitlik sağlansın, aradaki buz dağları, olası buz dağları, bir anda eriyip gitsin diye. Abidin Dino işte böyle bir can arkadaştı... Adana yıllarından İstanbul'a, oradan Paris'e uzanan otuz iki kısım tekmili birden maceralarıyla Abidin'le dünya kadar şey konuştum. Sohbetlerimizin 'davetlileri' arasında Nazım Hikmet'i, Yaşar Kemal'i, Ostrorog ailesinin bütün fertlerini ve misafirlerini, Pierre Loti'yi, Georges Simenon'u, Fikret Muallâ'yı, Neyzen Tevfik'i, elbette Arif Dino'yu ve diğerlerini bulabilirdik... Sonra Paris yılları: Yani Tzara, Picasso, Elsa, Aragon... Ve Güzin. Ondan çok şey öğrendim. Abidin 23 Mart 1913'te İstanbul'da doğdu. 7 Aralık 1993'te Paris'te aramızdan ayrıldı. 80 yıllık ömrüne çok şey sığdırdı... Ressam, heykeltıraş, gazeteci, karikatürist, yazar ve saati gelince de şairdir Abidin... Resimleri hat sanatının, rüya dünyası ile kendi düşünce dünyasının karışımıdır. Gerçekle yaşananın, dünyadan ve kendisinden gelenlerin gösterimidir... Yaşamın bütün belalarını tattı, güzelliklerini es geçmeden. Güzel yaşadı Abidin... Onunla sohbetlerimden, söyleşilerimden ve değişik kaynaklardan Abidin Dino için yazılanlardan oluşturduklarımı sizinle paylaşmak istiyorum. Hem Abidin'i bir kez daha ve hep beraber anabilmek, hem de ona bir arkadaşlık armağanı sunabilmek arzusuyla. Anılara saygı gerek çünkü. Anılar uçup gitmesinler. Uçup gitmeden önce iz bıraksınlar bir yere: İşte buraya, bu kitaba..." M. Şehmus Güzel, Eylül 1982'den bu yana Fransa'da yaşıyor. Fransa ve Nijer'de öğretim üyeliği yaptı. Devlet-Ulus, Devletsiz Halklar, Yakındoğu Tarihi, Türkiye'de İşçi Hareketi Tarihi, Toplumsal Mücadeleler Tarihi ders ve seminerlerini yönetti. Otuzdan fazla kitabı yayınlandı.

Anı ve Yaşam Dizisi

Kitap Yayınevi

ISBN 975-6051-85-6 (Takım)
ISBN 975-6051-88-8 (3. Kitap)